M
219.564

VUKOVICS

EMLÉKIRATAI

OSZK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Szechényi Könyvtár

VUKOVICS SEBŐ

EMLÉKIRATAI.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

VUKOVICS SEBŐ

EMLÉKIRATAI

MAGYARORSZÁGON VALÓ BUJDOSÁSA ÉS SZÁMÜZETÉSÉNEK IDEJÉBŐL

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

BESSENYEI FERENCZ

ORSZÁGGYÜLÉSI KÉPVISELŐ.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA.

1894.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

R 2

M 219. 564

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
1968/R leltár

Budapest, 1894. Az Athenaeum r. t. könyvnyomdája

Méltóságos

Ürményi Pálné

született

beregszói Vukovics Mária urnőnek

ajánlva.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ELŐSZÓ.

Midőn a magyar szabadságharcz egyik legnagyobb, és bizonyára egyik legjellemesebb történeti alakjának: Vukovics Sebőnek emlékiratait a tisztelt közönségnek bemutatni szerencsés vagyok, szerénytelenségnek és a megdicsőült irányában ifjú korom óta táplált kegyeletemnél fogva megbocsájthatlan véteknek is tekinteném, ha igénytelen tehetségemet túlbecsülve, e nagy férfiú eseménydús életének minden mozzanatát felölelő életírásra vállalkoznám. Annak megírására avatottabb toll, nagyobb tehetség és méltóbb irodalmi név van hivatva.

Ennek előre bocsátása mellett legyen megengedve, hogy ezen nagy hazafi eseménydús életét csak is főbb vonásaiban ecseteljem.

Vukovics Sebő született Fiuméban; atyja beregszói Vukovics Sebő; anyja Nicolics Anna volt.

„*Haza, nemzet és nyelv, három egymástól válhatlan dolog s ki ez utóbbiért nem buzog, a két elsőért áldozatokra kész lenni nehezen fog*“, mondja koszorús költőink és államférfiaink kitünősége: Kölcsey; s ha a költői léleknek igaza van, ugy Vukovics életében tükröződik vissza legjobban ezen állításnak igazsága. Vukovics Fiume város szülöttje, első neveltetését nem hazai nyelvünkben nyeré s csak serdülő éveiben kezdé ta-

nulni a magyar nyelvet, melyet szomjú lelke úgy szítt magába, mint fényt a nap sugarai. Érezte ő, nagy lelkének éreznie kellett, hogy e hazáért, melyet lelkének egész erejével imádott s e nemzetért, melyet szívének teljes melegével szeretett, — csak akkor szolgálhat, ha a magyar honi nyelvet sajátjává teszi. És aki hallotta ajkain megzendülni az édes honi szót, aki látta őt tündöklő magyarsággal s a legtisztább kiejtéssel akkori leghirnevesebb szónokaink után a szószéken megjelenni, az kétségbe vonni merte, hogy Vukovics már nem az anyatejjel együtt szívta magába a magyar nyelvet.

Fényes elmetehetsége által már az iskola falai között kitünt pályatársai közül s előszeretete minden iránt, ami magyar, csaknem a rajongásba csapott át.

Tanulmányainak bevégeztével Temesvármegyében kezdé meg tisztviselői és politikai életpályáját s midőn kis követ minőségben az országgyülésre felküldetett, nagyratörő s munkaszomjú lelke azon körben talált működési tért, melyet az akkori országgyülési ifjúság önmivelődési czélból Pozsonyban alkotott. Ezen körben is kitünt Vukovics lánglelkű szónoklata, fényes tehetsége s alapos készültsége által s fellépései sejtetni engedék mindenki előtt nagyszerű hivatását, melyet számára a gondviselés megjelölt.

Csakhogy e tér vajmi hamar elzáratott előle! A Metternich kormány, mely csirájában igyekezett elölni a szabadabb szellem nyilvánulást, feloszlatta az országgyűlési ifjúság társulatát is. A kormány erőszakos eljárása csak fokozta az elkeseredést s a vármegyék termei az idő szerint egy-egy forradalmi parliamentet képeztek, hol a szólás és személyes szabadságon ejtett

sérelmek miatt tartott fényes szónoklatok örökké dicsteljes napjait jelzik a megyék életének!

Vukovicsot szónoki fényes tehetsége csakhamar Temesvármegye első rangú szónokai sorába emelé, és ezen idő óta politikai életét Temesvármegye közéletével egybeforrva látjuk. Temesvármegye termében látták őt kortársai észszel, szónoki nagy tehetségének egész erejével küzdeni azon magasztos eszmék diadalra emelésében, melyek mint villamfolyam futották be a korhadt Európa testét, s melyek Magyarországban is egy bekövetkezett nagyszerű rázkódásnak előhirnökei voltak.

A nép és közönség szeretete és ragaszkodásának folytonos nyilvánulása s a megye kegyelése mellett emelkedett Vukovics a tisztviselői pályán, melyen tántoríthatlan igazság — a nép iránti őszinte, csaknem atyai szeretet; az annyira divergens érdekeknek igazságos méltánylása és tapintatosság jellemzé.

Igy látjuk előbb mint tiszteletbeli aljegyzőt, majd alügyészt, — később a temesi járás I. kerületében mint szolgabirót, majd mint ezen kerület főszolgabiráját, végül 1848-ban, báró Ambrózy György leköszönése folytán, mint Temesvármegye első alispánját.

Vukovics Sebő közéletének ez legragyogóbb szaka.

Az akkori viszonyok közepett egy Vukovicsnak lángoló honszerelme, az ő kétségbeesést nem ismerő erős hite, vasakarata s a szabadság iránti csaknem példátlan imádata volt szükséges ahhoz, hogy a széttagolt érdekek azon gyúpontján féket vesztett rend helyre állittassék.

Erélye, melyet mindenki bámult, honszerelme — melyet kétségbevonni senki sem mert s tiszta jelleme, mely előtt mindenkinek meghajolni kellett — nemsokára a legnagyobb elismerést hozták meg számára.

A magyar kormány részéről 1848. május 27-én mint rendszerinti alispán országos kormánybiztossá lett kinevezve temesi grófi hatalommal.

Ezen minőségében hervadhatlan érdemeket szerzett mély belátású, szigorú, de igazságos eljárása által s e terhes és felette kényes megbizatást a legfényesebben oldotta meg.

Ezen megbizatásában tanúsított erélye, humanus eljárása, páratlan honszerelme és fényes tehetsége hozta meg neki a legnagyobb elismerést az által, hogy 1849-ben meghivatott a kormányba az igazságügyministeri tárcza elfogadására.

Kineveztetése alkalmából elbucsúzott Temesvármegye közönségétől, leköszönve egyidejűleg az alispáni állásról.

E bucsú-levelet, mely Vukovics lelkének nemességét, ragaszkodását, a haza ügye iránti tártoríthatlan hűségét és fenkölt gondolkodásmódját a legfényesebben jellemzi, ide igtatni kötelességemnek tekintem.

Tisztelt megyei közönség!

»A viszontagságok hosszú sora, mellyel hitszegés és kényuralom szenvedélye hazánkat elborította, megyénkre előbb, mint honunk bármely részére, lebocsátotta iszonyatos jeleneteit, és mi, kiket a nép bizalma kitűrő küzdelmeink után a megye ügyvitelének hatalmára állított, árulás s ugyan azon nép eltévedtsége miatt hazánknak hiven áldozott szolgálat állásainkról, sőt tűzhelyeinkről számkivetésben kénszerültünk menedéket keresni. — Nekem azon közönségtől elválás, melynek kegyelése alatt fejlődött polgári életem, kinos fogott lenni akkor is, ha azt természetes vagy szerencsés körülmények idézik elő: mennyivel kebelrázóbb volt elválnom megyénk területéről oly viszonyokban,

midőn azt utánunk osztrák zsoldosok és hongyilkoló lázadók keríték hatalmuk alá, s midőn velem együtt azon tiszttársaim elszéledni kényszerültek, kikkel a honszeretet és barátság kapcsolata valaha ugyan azon czélra munkálás körébe gyűjtött összve, s abban hosszú éveken át együtt tartott. Azon felül ugy akará rendeltetésem, hogy én azóta megyénk határától távol, a nemzeti kormánytól vett megbízás terén munkálkodván, nélkülözzem a veszteség azon enyhületét is, mit feloszlott testületünk több tagjai abban nyerének, hogy az események kénszerítése vagy engedékenységéhez képest majd közelebb, vagy messzebb megyénk széleitől, majd azok valamely felszabadult pontján hordozák a székelléséről számüzött hatóság jelképét s azt körülgyülekezve életben tartották, kapcsául birván azt egyszersmind együttlétöknek, mely keblöknek a hazafi bánat s a kiállott csapás ellen némi irja volt.

S most, midőn az igaz ügy Istene s a nemzet hadai megyénk nevezetes részét megszabadították a járomtól, mely alatt reánk nézve ellenséges földdé lenni kényszerítették, a teljesített hazafi kötelesség érzetével térendnek hivatásuk isméti követésére azok, kik nem hajolva meg az árulók fenyegetései előtt, nem áldozva fel erényöket a vagyon féltésének, a választásban nem tétováztak s a hajléktalan vándorlásban dicsőséget találtak, midőn azt csak hazaárulással kinált kényelemmel cserélhették volna fel. Ellenben milly rút lelki harctól kinoztatnak most azon — becsületünkre s örömünkre szolgáljon — csak kevesek, kik kiszakadván körünkből, melyet addig is disztelenítettek, bérért honárulókká lettek.

Én buzgó áhitattal vártam a pillanatot, hogy miként a számüzetést osztám meg, úgy a visszatérés örö-

mében társaimmal együtt osztozzam. De ez örvendetes jeleneten nem jelenhettem meg, — azon eset miatt, mely állásom megváltoztatását vonta maga után.

Az ország kormányzó által meghivattam, tagja lenni kormányának, melynek alakításában leginkább a jellem és irányegységnek vonásait keresé. Elfogadtam a meghivást, nem mintha tehetségeim elégtelenségét érezném, hanem mert a választottak sorában lelki rokonaimat lelém, s mert hiszem, hogy erősebbeknek hű támogatása is a hazaszolgálatnak hasznos neme.

Ekép megváltozott helyzetemben bucsút kénszerittetem venni a tisztelt közönségtől, s hálásan lekösönni az alispányi hivatalról, mellyet viselni büszkeségem volt s melybeni szolgálatom korszakát eseményei és a tisztelt közönség szíves hozzám csatlakozása miatt, lelkem visszaemlékezése mint multam hegytetőjét legelevenebben fogja mindenkor maga előtt látni.

Midőn a hála nyilatkozatával üdvözlöm a tisztelt közönséget s tiszttársaimat, hű baráti jobbot nyujtok, érzem a reményt keblemben, hogy a tisztelt közönség nem szünik meg hű s midőn idő s alkalom leend, cselekvésre kész tagjának tekinteni, — addig a hazaszeretet s a honszolgálat közös ösztönei által egyesülve érezvén magamat a tisztelt közönséggel, kérem hogy továbbá is nevezhessem magamat a tisztelt közönség hű tagjának.

Debreczen, május 7. 1849. Vukovics Sebő s. k.

A székhelyéről — Temesvárról — elüldözött megyének Ujaradon, 1849. évi május 11-én tartott bizottmányi ülésében olvastatott fel e gyönyörű levél, melyre a vármegye ugyan ezen üléséből válaszolt. E válaszból, melyet Murányi Ignácz másod alispán szövegezett, kiemelem a következőket:

»Sulyos napok következtek be megyénkre, sulyosak az egész országra s Ön igazságügyi minister ur, távol e megyétől, de szélesb körben esüggedést nem ösmerő munkássággal szolgálta honának ügyét.«

»A kényuralom felzaklatott minden emberi szenvedélyt, — felhasznált minden emberi gyarlóságot, — elboritotta zsoldosaival e hon nevezetes részét. Beállottak a kisértés napjai; sokan ingadoztak, sokan, kiket e nemzet bizalommal karolt fel, hűtlenek lettek multjokhoz; Ön igazságügyminister ur hű maradt a hazához, hű multjához s a nemzet történetében maradandó emléket vívott ki magának.«

»Ön polgártársainak osztatlan bizalma által kisérve lép a nemzet kormányába — s mi, kik önnek a közélet mezején követői, a magánéletben hű barátjai voltunk, örvendünk a szerencsés választásnak, uj zálogát birván ebben nemzeti függetlenségünknek!«

»Fájdalommal válunk el öntől, mint a megye tisztviselőjétől, de fájdalmunk gazdag irt lel azon öntudatban, hogy megyénk köréből ön személyében hazánknak erélyes új támasza emelkedett!«

És valóban azzá emelkedett; mert Vukovics a kormánynak valóban oly tekintélyes tagja lőn, kinek igazságszeretete, komoly bölcsessége és következetes iránya előtt nem egy esetben a kormány összes többi tagjai meghajoltak s állásfoglalásának egyhangú helyeslésével adták meg az elismerést.

A haza javára irányzott önzetlen és közhasznú működése a világosi katasztrófával véget ért s neki is a bujdosás jutott osztályrészeül. Bereghmegyében, Somon a Lónyay, majd Borsodvármegyében a Vladár család körében lett takargatva, míg végre az 1850-ik év első felében, egy nevezetesebb összegért vásárolt

ál-útlevéllel jutott el az önkényuralom hatalmi körén kivül eső külföldre.

Ezen bujdosása közben írta meg a jelen mű harmadik részét képező emlékiratát. Somon kezdé meg 1849. évi september 8-án s folytatva írta Vámos-Atyán és Bánfalván. Az utolsó ívet Bánfalván — Borsodmegyében írta 1850. évi február 12-ki kelettel.

Kimenekülvén a külföldre, majd Francziaországban, majd Svaiczban, végül pedig Angliában tartózkodott.

A jelen mű első részét képező emlékiratát, mely az 1847/8. évi országgyülést tárgyazza, Párisban írta 1851. évi július 1-én.

Az emlékiratok második részét képező szerb lázadás történetének írását, hogy hol és mikor kezdte meg, a kézirat nem tünteti fel; azonban a szerb lázadás történetének második fejezeténél fel van jegyezve: Genf, Septemb. 8. 1854.; mig a szerb lázadás történetének III-ik fejezetét tárgyazó kéziraton következő feljegyzése olvasható: »ezen fejezet kidolgozását kezdtem Nov. 17. 1855. és elvégeztem Január 3-án 1856. Londonban, aztán letisztáztam«.

A szerb lázadás történetét tárgyazó emlékiratát átadta Horváth Mihálynak, egyes adatok felhasználása végett; erre enged legalább következtetni azon körülmény, hogy Vukovics kéziratából egyes helyek, mondatok, sőt esemény leírások szórul szóra előfordulnak Horváth Mihálynak a szabadságharcz történetéről írt nagy művében, mely helyek Vukovics kéziratában mindenütt irónnal vannak megjelölve.

Ezen körülmény sem Horváth Mihály nagy műnek, sem Vukovics Sebő emlékiratainak értékét nem kisebbíti; mert kétséget kizárólag a szerb lázadás ere-

detével, anuak lefolyásával senki sem foglalkozhatott inkább és többet, mint a kormánybiztosul kirendelt Vukovics, s igy — senkisem is ismerhette inkább az eseményeket mint ő, ki előtt közvetlen közelben folytak le ama gyászos események. A történet czélja pedig az eseményeknek hű és igazságos előadása lévén, a történelem érdekében ezen körülmény kifogás tárgyául nem szolgálhat.

Ezen emlékiratok bizonyítják, hogy Vukovics Sebő tétlenül nem élte számüzetésének és hontalanságának éveit; de sőt, hogy visszaemlékezéseinek, tapasztalatainak és itéletének megörökítése által hasznos kivánt lenni odakünn is hazájának.

Emlékiratai igazolják, hogy tanulmányainak élt azon gyászos időszak tartama alatt, melynek csak iszonyai és rémjelenetei maradtak emlékül nekünk, s a melyben Magyarország élete csak egy álarczozott halál volt.

De ezen kivül az angol parliamenti életet s Anglia törvényeit oly behatólag tanulmányozá, hogy nem egy esetben fordultak hozzá a legelső államférfiak s a legnagyobb jogtudósok véleményének kikérése és meghallgatása végett.

Egy örökkévalóságnak tetsző kinos korszak után végre eljött a szabadabb fellélegzésnek pillanata, melyben Magyarország szabad államiságának eszméje győztesen emelkedett ki s a midőn egyenként tértek vissza az anyahonnak hazátlan szétzüllött fiai. A legutolsók közt tért vissza Vukovics az általa annyira szeretett s oly sokáig nélkülözött hazába.

Még vissza sem tért, midőn már Bács-Bodroghvármegyében a bácsi kerület, Temesvármegyének pedig a kisbecskereki választó kerület, ez utóbbi most már

másodízben országgyülési képviselőjének megválasztá. Ő a bácsi kerület megbízó levelét fogadta el, talán azért, mert ezen kerületben megválasztatása előbb történt.

Majd megjelent az 1869/72-iki országgyülésen s ott az ellenzéki padon foglalt helyet. Ő, kit élő elvként tisztelt a nemzet, elveit megtagadni nem akarta. Elv és meggyőződésből csatlakozott az ellenzékhez, mert tudta, hogy alkotmányos államban az ellenzék a nyilvános politikai életnek nélkülözhetlen eleme s mert hitte, hogy a végmegállapodás stádiumáig nem jutott viszonyok s az elfajulható pártmérkőzések közepett nyugodt higgadtsága csak jótékony befolyást gyakorolhat úgy a párt életre magára, mint az egyes korszerű eszméknek megérlelésére.

Vukovics parliamenti férfi volt és ellenzéki az államférfiui nagyság és tárgyilagosság legszorosabb s legnemesebb értelmében. Ő, mint a józan mérséklet és törvénytisztelet embere, független véleményét és meggyőződését szabadon nyilvánítá ugyan mindig, de mindig a törvényesség, mindig a jobb, a hasznosabb és czélszerűbbnek szempontjából s szenvedélyét alárendelve tárgyilagosságának, soha személyeskedésbe át nem csapott.

Politikai és elvi alapon álló ellenfeleit tisztelte, mivel tudta és érezte, hogy elveknek változni és tisztulni kell, mert teremtőik haladnak és mert a közvélemény, az emberi egység képviselője, az elvtan nagy mestere tespedést nem ismer.

Vukovicsot felszólalásaiban a higgadt mérséklet, mély tapasztalat s mint mindenkor és mindenben a legnagyobb honszerelem jellemzé.

Hangja az a bájos csengésű hang, mely hajdan

az országgyülési csengettyű elnevezéssel jellemeztetett, még mindig a régi varázserejű hang volt, oly szép, oly tiszta és oly megható, mint a puszták harangjának hangja.

A hontalanság hosszú évei után ismét a miénknek mondhattuk őt, midőn a sors megirigyelve tőlünk, egy pillanatban összetörte porhüvelyét, hogy nagy szellemét visszavigye az alkotó örök erőhöz.

Mint villámcsapás felhőtlen égről sujtotta le a nemzetet váratlanul e nagy veszteség.

Angliában, hová számüzetésének ideje alatt szerzett barátjait és ismerőseit felkeresni ment, fosztá meg a halál a hazának és a magyar nemzetnek szentelt drága életétől.

Porhüvelyét — Temesvármegyében — a beregszói családi sírbolt őrzi, emlékét pedig az a carrarai márvány emlékkő jelzi, melyet özvegye nemes Dadányi Erzsébet, leánya Mária, fia Gábor, vője Ürményi Pál, s unokái Ürményi Bernát és Ürményi Ferencz emeltek.

Adja a gondviselés, hogy szabad és magyar legyen s maradjon a föld, melyben nyugszik; oly szabad és annyira magyar, milyennek ő óhajtotta!

Hogy Vukovics Sebő kéziratai nyomán ezen emlékiratok ily későn és csak is most jelennek meg, annak okát és körülményeit előadni ép ugy kötelességemnek ismerem, mint elmondani azt is, hogy miként jutottam e nagybecsű kéziratoknak birtokába.

1892-ik évben a magyar országgyülés képviselőháza részéről vizsgáló biztosi minőségben Borsodvármegyébe kiküldetvén, hivatalbóli teendőim eszközlése

végett Bánfalvára is kirándultam, hol Vladár Ervin bánfalvi nagybirtokos vendégszerető várkastélyában is megfordultam. A vendégszerető és magas miveltségű házi ur történeti dolgokról beszélve, egy szekrényből nagymennyiségű iratokat emelt ki, melyek közül egy iratcsomóban azonnal boldogult Vukovics Sebő volt igazságügyminiszter irására ismertem. Érdeklődésemet látva elbeszélte, hogy boldogult Vukovics Sebő, néhai Kazinczy Gáborral Bánfalván bujdosott s a Vladárkastélyban elrejtőzve élt, és hogy Somon, Vámos-Atyán és Bánfalván irta meg a szolnoki csatától kezdődő emlékiratait, melyeket, midőn 1850-ik évben megszöknie sikerült, Bánfalván visszahagyott. Látva, hogy különösen mint temesvármegyei, és mint kisbecskereki képviselő, mennyire érdeklődöm, és hogy mily kegyelettel emlékezem meg Vukovicsról, szives volt rendelkezésemre bocsátani e nagybecsű kéziratot, mely jelen mű utolsó fejezetét képezi. Nem csak engem kötelezett le Vladár Ervin ur ez által örök hálára, de leköteleze egyszersmind a hazai történet iránt érdeklődő közönséget is.

Az 1847/8-iki országgyülést tárgyazó nagy fontosságú és igen becses leirást, valamint a szerb lázadás történetére vonatkozó emlékiratokat pedig boldog emlékü Vukovics Sebőnek leánya: Méltóságos Ürményi Pálné, született beregszói Vukovics Mária urnő ő Méltósága volt kegyes sajtó alá rendezés végett átengedni, ki ezen iratokat megdicsőült édes atyjának hagyatékában lelte fel.

A magyar szabadságharcz történetének megvilágitására oly nagy becsű emlékiratok ezek, melyekért a tudomány emberei a nemzettel együtt a legmélyebb hálára kötelezvék a halhatatlan hazafi fenkölt szellemű

leányának szivessége iránt. Én e kegyességgel szemben hálámat leróni másként nem tudom, mint hogy azt a kegyeletet, melylyel Vukovics Sebő emléke iránt viseltetem, együtt őrzöm meg azzal az őszinte tisztelettel és nagyrabecsüléssel, melyet nagynevű családja iránt bensőleg érzek!

Az emlékiratokat pedig ugy adom, amint azok megirva vannak. Kegyeletlenség és szentségtörésnek tekintettem volna azokból valamit elvenni, vagy azokhoz bármit is hozzá tenni. Sőt ugy adom, ahogy halhatatlan nevű irójuk azokat — az akkori helyesirási felfogás és szokás szerint megírta.

Az emlékiratoknak egyes helyei, szabadságharczunk történetének még életben lévő egyes alakjaira is vonatkozván, az ezek ténykedése és jellemére vonatkozó felfogásai az írónak annyival kevésbbé állhatják utját az emlékirat teljes szövegében való közlésének, mivel ha a történetíró a történeti eseményeknek egyes részét az életben lévők iránti tekintetekből elhallgatná, vagy a történetíró művét az élökre való figyelemből megnyirbálnók, soha igazságos történetet nem nyernénk.

Aki Vukovics Sebő emlékiratait figyelemmel elolvassa, az kénytelen lesz beismerni, hogy aligha van történeti becsű és értékű művünk, melynek irója nagyobb tárgyilagosság és több igazságszeretetet tanúsítana, mint mennyivel Vukovics Sebő emlékiratait megírta.

Budapest, 1894. április 19.

Bessenyei Ferencz,
országgyülési képviselő.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I.

BEVEZETÉS.

Az utósó posonyi országgyűlés történeti fontossága felülhaladja Magyarország minden előbbi törvényhozásainak nagyságát, akár magát tekintjük munkáinak közvetlen eredményét, akár az azok életbeléptetéséből következett nemzeti nagy eseményt. Az elsőt illetve: mit számos országgyűlés régi törvényekre támaszkodva, sokszor ismételt ízben, s majd élénkebb, majd halványabb alakban kért, sürgetett az uralkodó dynastiától, de elérni nem birt soha, — az ország függetlenségét az osztrák kormánytól — azt az 1847—8. évi országgyűlés erély és nemzeti buzgalom fölgyulasztásával, s mind a mellett a létezett törvények szabályai közt kivivta. s ténnyé tette. Azonfelől, az akkorig szabadalmak és kiváltságok, szolgaság és jogtalanság által külön-külön osztályokra szakított nemzetet nem csak törvény előtti, hanem politicai egyenlőség kapcsával egy egészszé kötötte öszve. Az idegen hatalomnak alávetett hazából független országot, a népből nemzetet csinált. Dicső mű, bár lett volna olly szerencsés is.

S mi örök nevezetességének másik okát, a nyereményei életbeléptetésének következményeit illeti, elég megérinteni, hogy Magyarország 1848. és 1849. évi véres s hősies harcza ama nyeremények védelméből támadott. A nemzet e harcz alatt nagygyá lett, — utánna leomlottak nem csak az 1847—8. országgyűlésen kivívott oszlopzatai országos lételének, hanem minden szabadságai, mik nélkül e nemzet eddig nem élt még soha. E helyen nem vagyunk hivatva arról értekezni, valjon szabadságharczunk végképp fejeztetett-e már be a világosi

árulás által, s hosszu ideig fog e a jelen erőszakos állapot tartani. Mi hiszszük, hogy nem, s a nemzetben olly reményt és saját erejéhez olly bizodalmat látunk mindinkább emelkedni, melly hitünknek sulyt ad. De bármi legyen jövőben nemzetünk sorsa; legyen a mostani állapot új életfényének előéjjele, vagy legyen halál : az 1848. évi országgyűlés, mint mind két esetben a történet szülője, áldás vagy gyász alakjában, de egyaránt nagyszerűn örök emlékü lesz.

Ez országgyűlés története annálfogva egyike lesz évlapjaink legérdekesebb és legtanulságosabbjainak. Annál egyszerűbben állíthatjuk tehát, hogy e rövid vázlatban, mit annak folyamatáról az olvasó elébe állítunk, sem igényünk nem volt sem hatalmunkban nem állott, tökélletes művet készíteni. E feladat főleg azé, ki ez országgyűlés lelke volt, ki a Nemzetben ekkorig senki által sem sejtett erőt költött fel, s a viharok közepette vezetője volt; s utánna másoké, kik nállunk tehetségesebbek. Mit mi e vonásainkban a magyar történettárhoz csatolunk, — szerény munka, miben azon igyekeztünk főleg, hogy hív s igaz legyen.

II.

Az ország közhangulata az országgyülés előtt.

A mi ez országgyűlés diadala volt: az ország tettleges önállóságának kivívása, az nem csupán az alkotmányban, a fejedelmi házzal kötött békekötésekben, és az egyes törvényekben birta alapját; s az a melletti fellelkesedés nem a franczia februári forradalom, vagy az arra következett bécsi mozgalmak által ébresztetett, hanem az utóbbi évek alatt, s különösen az 1844. évi országgyűlés óta Magyarország közéleti mozgalmainak fő tárgya s tápláléka volt. A közérzelmet e tekintetben sem a franczia esemény, sem maga a posoni országgyűlés nem idézte elő, hanem már lobbanásban találta.

Az 1844-iki országgyűlés a kormánnyal, s az avval karöltve járt főrendi táblával meghasonlásban oszlott el. Sem az ország anyagi érdekei nem emeltethettek ki azon zsibbasztó

függésből, melyben azokat az osztrák financialis rendszer lenyügözte, sem szellemi haladása nem nyerte a képviselőház népszerü előterjesztvényei szerinti megfejtést, a kormánynak s a felsőháznak ellenszegülései miatt. Mégis az 1844-iki országgyülésnek sikerült annyit kivívnia, hogy azontúl nem csak a nemességet érdekelnék az ellenzék törekvései, hanem az a melletti buzgalombani részvétre jogosítva érezné magát minden gondolkozó honpolgár. Azon törvények, mellyek a hivatal és birtokképességet minden honfira terjesztették ki, ámbár közvetlenül nem szélesbítették meg a jogélvezők körét, mégis üdvesen hatottak a közvéleményre, az ellenzék kétségtelen jó hiszeméről általános meggyőződést szültek s jogérzetet nyujtottak a, mint mondani szokás vala, sánczon kívül állóknak az elvek vitatásába s terjesztésébe befolyni. Volt azonkívül az 1844-iki országgyülésnek egy nevezetes müve. A kormány visszautasítván az országgyülés kivánatát, miszerint a vámügy elhatározására szükséges adatokat közölje, s az örökös tartományokkali egyezkedés végett Austriai biztosságokat neveztessen ki, — e visszautasítás nem csupán a törvényhozás élénk válasziratára adott okot, hanem a képviselőház szélső baloldali tagjait arra ösztönözte, hogy rögtön cselekedni, a haza lebilincselt anyagi állapotának felszabadításához önerővel hozzáfogni, s e téren lehetőleg legtágasabb izgatást megkezdeni határoznák el. Az országos védegylet volt e lelkesülésnek teremtménye. Az indítványozók Kossuth Lajost, ki akkor lelépve hirlapi pályájáról, az ország középpontján, az egyesületi téren működött, Pozsonyba hivták fel, az ügy vezetését kezébe tették, s az országgyülés ajtaja bezáratván, az ő irányadása szerint megindíttatott a legnagyszerűbb izgatás, mit korunk O'Connell pályaterén kivül látott. S ezen működés közvetlenül az iparüzlet felszabadításának, de közvetve az Ország általános önállóságának eszméjét árasztá el Magyarország egész területén. Hatása pedig annál inkább terjedett, mert e téren a hazafiak közti politicai választó falak leomlottak. A kormány felfogni látszott az ügy jelentőségét, s előbb tartózkodással csupán jelentéskivánó, majd tiltó rendeletekkel utját vágni törekedett. De a kormány tilalma csak uj ösztön volt, a hazafi vállalatban részt venni. S a rendeletek a dolgot azon uj

stadiumra vezették, hogy törvényhozási gyűlésekben tárgyaltatván, az általános egyesületi jog törvényes védelmét idézték elő. Azt hisszük, az országos védegylet olly fontos volt, hogy hazánkfiai között találkozandik, ki történetét kimerítőleg irandja. Itt mint Magyarország önállóságának az 1848. eseményeket megelőzött tényezőinek egyik legfőbbjét csak megérintők.

Térjünk vissza az 1844. országgyűlés berekesztésének idejére. A fenyegető hangulat, mellyel a nemzeti párt a kormánytól elvált, az udvart ridegebb szembeszállásra ingerlé. Rövid idő mulva a magyar igazgatás a fő cancellár gróf Majláth Antal mellőzésével az országgyűlés után tüstént alcancellárságra emelt gróf Apponyi György kezeibe tettleg ment által. E férfiu a főrendi tábla kormánypártjában személyes jellem, és értelmiség tekintetében kitünő helyen állott, de szinte olly kiválólag népszerütlen, sőt gyülölt volt politicája a nemzeti párt előtt. Absolutisticusnak tartaték gondolkodása, s ő maga erőszakos lépésekre, statuscsínra képesnek. Az aggodalom, mellyel kineveztetése fogadtatott, hamar lőn igazolva azon önkényes kormányi intézkedések által, mellyek administratori rendszer nevezete alatt a következett időszakban a nyilvános élet legingerlőbb tárgyát képezték. E rendszer világos czélja volt, szorosabban összevonni a Magyarországi igazgatást, s azzal a Megyék önállóságát, melly a központosítás s így az Austriávali összeolvadás erős gáta volt, megrendíteni. A küzdelem gerjedtsége azon láng ragaszkodás által lőn táplálva, mellyel a Nemzet a megyei municipalitás intézetéhez viseltetéték. Mi csuda tehát, hogy ez ügy életkérdésnek kiáltatott ki. Legyen mellékesen megjegyezve: a mi legújjabb napjainkban a politicai elvek fejlődésében történik, bizonyitja, hogy e féltékeny őrzés, mellyel nemzetünk a megyei municipalitást védte, több volt puszta előszeretetnél. Merjük mondani, a szabadság legbiztosb védfegyverének józan megismerése vala az. A franczia democraták, kiknek központosítási elveire a nálunk népszerüségre soha sem vergődhetett centralisták hivatkozni szerettek, napjainkban megtagadták e tant, s a helyhatósági jogokban keresik a népszabadság ótalmát.

Ezen három évi országgyűlési időköz tehát folytonos küzdelemben folyt le nemzet és kormány között. A nemzet

bosszusan érezvén gyarmatkénti kizsákmányoltatását Austria által, s az uralkodó ház egységén tul minden egyébb köteléket, mellyel Magyarországot Austriához vonni a kormánypárt törekedett, törvénytelennek tekintvén, a védegylet terjesztése s az administratori rendszer ostromlása által megmenteni törekvék a törvényekhez képest úgy is csonkán létezett országos önállóságot. Másfelől a kormány nem hagyott használatlanul egy eszközt sem azok közül, mikkel népellenes uralkodások a magok hatalmát gyámolítják. Szolgalelkűek előmozdítása, — hazájok alkotmányát feláldozni vonakodók letétele, — a megyékben, hol az alkotmányellenes uj főnökök többséget szereztek, rettegtetés és üldözés rendszere, — az igazságszolgáltatásnak pártos kezelése, kincstári pénzeknek a választásoknál pazarlása, — minden eszközök leplezetlenül használtattak a kormány által. Ezek daczára az ellenzék, melly nem csak a tanácskozó termekben, hanem a közvéleményben is naponkint tért nyert, ellentállási buzgalmát e hosszú három év alatt egy perczre sem engedé lelankadni, majd egy, majd más megyében tartott zajos közgyűlések a közfigyelmet szakadattlan feszültségben tartván. A miként a két párt közötti hézag mindég jobban tágult, 'olly képen szövődött szorosabbra a mindenik párt belsejébeni egyetértés. Az irány különbsége naponként kifejezőbbé tevé a jelszavakat. Programmok hirdettettek ki. A kormánypártiak hitágazataikba befoglalák a birodalmi egység eszméjét, mellyet az ellenzék Magyarország törvényes függetlenségének elvével torolt vissza, melly a pártküzdelem forgásának tengelye volt. Nyilvános pártgyűlések tartattak Budapesten mind a két részről. Abból, hogy a kormánypárt e tekintetben az ellenzéket utánozta, az utóbbira azon haszon hárult, miszerént a kormány a szabad gyülekezés jogát, pártja is élvén vele, nem támadhatta meg.

Tegyük hozzá, hogy az ellenzék a lelkesedést folytonos forrongásban tartandó, minden alkalmat, mellyben ügyének győzelmeit és pártolóit megünnepelheté, hévvel ragadott meg. Egy egy Megyének a kormánypárt hatalmából kiragadása, országos diadal volt. A pesti öszvejövetelekben, Batthiány Lajos, mint az öszves politicai ellenzék elnöke, Batthiány Kázmér, mint a védegylet elnöke, Kossuth, mint

lelke a mozgalomnak, hő üdvözletek, s küldöttségi tiszteltetések tárgyai voltak.

E viszályos időben történt a Nádor József főherczeg halála. Ötven évig a nemzet élén állván, természetes, hogy alig találtatott nemzeti kérdés, mellyel az ő neve kapcsolatban nem volt, alig a közélet terén ismertebb hazafi, kit ő közelebbről nem ismert volna. Egyes tárgyokban eljárása panaszra adott okot, — egészben pályája tagadhatlan népszerüségtől kisérteték. Utósó éveiben az administratori rendszer ellenőrzőjének tartatván, népszerűsége nőtt. Ugy, hogy halála közgyász tárgyává lőn. E gyász is az Austriávali összeolvadás gyűlöletének kifejezése volt. Az ellenzék legelső szónoka Kossuth az elhunyt Nádor, — miként ő nevezé a magyarok Patriarchája — felett Pestmegyében beszédet mondván, a Nemzet emlékezetére érdemét hazánk önállósági jogaihoz ragaszkodásával bizonyitá. Ezen hangulattal rokon volt a Nemzet örvendezése, mellyel az elhunyt Nádor fiának előbb királyi helytartóvá kineveztetése, majd az országban tett utazása fogadtatott. Három száz év óta ő volt az első királyi herczeg, ki Magyarországban született, s kit nevelése e hazához vont. Ez, s a Nádori hivatalban törvényesen létezett egyensúly a bécsi hatalom ellenében, volt a rúgója a Nemzet közörömének, mellyel őt fogadá, s megválasztatását óhajtá.

Ez volt a közszellem a honban, mi előtt az országgyűlés megnyittaték. Országos önállóság volt a vezérfonal, melly a pártokat egymástól elválasztá. Más politicai kérdésekben az ellenzék s a kormánypárt eltérének szinte egymástól javallataikban, de a kor megérlelte volt már az elvek hatalmát, s a conservativek, miként magokat a kormánypártiak nevezték, legtöbb kérdésekben nem annyira a czél, mint a kivitel módja tekintetében külömböztek a mieinktől. Meg kell azonban emlitenünk, hogy a conservativ párt, noha küzdelmeiben az osztrák központosítás törekvéseit védelmezé, az ország nemzetiségét nem áldozá fel. Ezen feltétel mellett csatlakozván a magyarországi igazgatás összvepontosításához az Austriaiban, szándékosan vagy akaratlanul azon öszvepontosítás végrehajtásának maga is gátot emelt.

III.

Az országgyülés alakja s fő egyénei.

A követválasztási mozgalmak élénkebbek valának, mint bármikor az előtt. A pártok feszült erőködéssel s ingerült szenvedéllyel harczoltak egymás ellen. Az ellenzék, noha a kormány organumai a kezeikben lévő minden eszközöket felhasználták, erősebbnek találta magát a választások terén, mint remélte, s mint az ellenfél számított. Két dolog esett különösen az ellenzék javára. Egyik a dohánymonopoliumnak a conservativek hirlapjában megpendítése. Miként a nemzeteknek szellemi sajátságaik vannak, úgy anyagi szokásaikban is léteznek olly tárgyak, mellyekhez másutt nem ismert érdekkel s vonzalommal viseltetnek. Magyarországban a dohánytermesztés, s az azzali szabad élés megszorítását hirdetni annyi volt, mint a nép minden osztályainak egyik leggyengédebb tulajdonát illetni meg. Tegyük hozzá, hogy a dohány egyedárúság nem csak szabad élyezettőli fosztást jelent, hanem egyszersmind a felügyelet, kutatás s tilalomszegési büntetések által tettleges szolgaságnak is vet alá, — s nem csodálkozhatunk az ingerültségen, mellyet e népszokás és szabadságnak a kormánypárt sujtó organumában felmerült fenyegetése idézett elő. Alig nehány megyében merték szóba hozni, csak kettőben vagy háromban ment a javaslatnak kedvező utasítás keresztül. Másik körülmény, melly épen a követválasztások előestvéjén az ellenzék állását erősítette meg, István főherczeg már említett körutazása volt. A lelkesülés, az üdvözlet, mellyel az országban találkozott, tárgyait, és szavait a nemzetélet és az alkotmány templomából merítette, s a leendő Nádor miként igazolhatta volna népszerüségét, s jövő cselekvései iránt mivel élesztheteti volna új reményeket jobban, mint azzal, hogy a nemzet üdvözléseit rokonérzetek nyilvánításával viszonozá. Az ő keresztülutazásának napjai az ellenzék szellemének ünnepei voltak olly vidékeken is, hol az ellenzék mint legyőzött fél állott. S voltak törvényhatóságok, mellyekben az ellenzék új felemelkedése azon alkalommal vette kezdetét.

A követválasztásoknak a mult időktől különböző azon jelleme volt, hogy az egyéniségekben, s nem az utasításokban kerestetett a biztosíték főrésze. Az utasítások tárgyallása alig idézett elő valahol felötlő jelenetet; a jelöltek melletti választásharcz legtöbb helyütt élénk volt. De sehol olly nagyszerű, mint az ország középpontján, Pestmegyében. Ott a választás országos érdeket vont magára a kitűzött férfi nagy híre által, s formájában népiebb volt mint másutt, Pest a választási jogot a főváros s a megye egész értelmiségére terjesztvén ki, s e határozatát daczára a kormány ismételt rendeleteinek tettleg fentartván. A kormánypárt nem csalódott, midőn e választás eredményének jelentőségéről azt hitte, hogy ha az ellenzék jelöltje, Kossuth Lajos győz, Pest megyének követe nem egy hatóság küldötteként, hanem mint országos néptribun foglaland a törvényhozásban helyet. Azért nem sokat vesződvén az utasításokkal, s föláldozván önpártja jelöltjeit, egy ellenzéki tag nevét tűzte ki zászlójára, remélvén, az ez általi szakadás által megritkítani az ellenzék sorait. Annál nagyobb lelkesedést szült országszerte a Pestmegyei ellenzék győzelme.

A követek többségének az ellenzékhez számíthatása Posonyban öszveseregléseök után hamar lőn bizonyos tény. A kerületi jegyzők választása első próbaköve volt a pártok erejének, s utasítások befolyása nélkül gyakoroltatván, általa a képviselők személyes hajlama napfényre hozaték. Az ellenzék minden jelöltjei többséget nyertek. Utasításokra nézve azonban ez eredmény bizonyos adatul nem szolgált; mert habár voltak a kormányi sugallat alatt készített utasításokkal ellátott hazafi követek között, kik azokat az ország érdekében magyarázni hajtottak, nem hiányoztak ellenkező kézségű követek sem. Ez akadályok mellett szilárdul megalakítani s fentartani a többséget, az ellenzéki vezérnek első s folytonos gondja lett.

Róla néhány szót elmondani itt helyén lenni véljük. Kossuth Lajos életleirásához tartozni fog, rendkívüli pályájának minden korszakait részletesen tárgyalni. Mi a most először föllépett törvényhozónak kívánjuk rövid vázolatban adni nyilvános előéletét. Nem tagadjuk, hogy azon működés idejét még nem olly messze haladtuk el, hogy benyomásától mentek volnánk, s az események, mellyeknek rúgója volt, még nem érték

el vég pontjokat, miszerint Kossuth pályája okozataival és következményeivel együtt tellyesen kész történet anyagul szemléltethetnék; azért talán itéletünk tellyesen részrehajlatlannak nem fog látszani. De ez vissza nem tartóztat, sőt megvalljuk, hogy egyéneknek, és a nagy jeleneteknek, mellyek honunkra olly megrázkódtatólag hatottak, részvétlen néző nem voltunk. Vagy van-e, ki azokkal szembe, hatástalanúl maradt? Vagy talán azok véleménye hitelesebb, kik ellenkező benyomást érzettek? Ezt meg nem engedhetjük; eldönteni legalább, mellyik fél csalódott, csak későbbi kor irója foghatja. Mivel mi tartozunk, az: hiven rajzolni a képet, a miként azt meggyőződésünkben látjuk.

A magyar törvényhozás e századbeli jeles férfiai országos híre magában az országgyűlési teremben vette kezdetét. Nagy Pál és Deák a nagy közönség figyelmét követi fellépésök által vonták magokra; az előtti pályájuk vagy iffjú éveikben folyt el, vagy egyes vidéki szerepelésről vala csak ösmeretes. Kossuth már negyvenötödik évét életének töltötte be, midőn képviselői székbe ült. Az ő megjelenése nem lepett meg, mint említett elődeié; a hiresség legfőbb fokáról jutván a törvényhozás padjára, feszült várakozással találkozék. Feladata annál terhesebb volt. Mint hirlapiró, szónok, agitátor közvetőleg rég hatott az országos ügyek menetelére; most oda állott közvettlenül a Nemzet sorsvezetésének kormányához, hol tehetsége magasabb próbára vétetett, és felelőssége is súlyosbodott. Az elsőnek diadalmasan felelt meg; felelőségét bár az általa megmozdított események kereke még egészen nem forgott le, ekkorig fedezi Magyarország népének hite s rokonszenve hozzája, melly bukása után nem kissebbedett, sőt nőtt.

Az 1825-iki országgyűlésen Kossuth az ifjúsághoz tartozott, mellynek, mint tudjuk, szerepe törvényhozásunk helyén jelentékenyebb volt, mintsem pusztán hallgatóságnak neveztethetnék. Az akkori ifjúság megkezdte az 1832-ik évi által kifejtett hivatást, előljárni a szabadság eszméiben a törvényhozó test előtt, s azt az enthusiasmus által előre serkenteni. Az 1825. országgyűlés ellenzéki nevezetességei előtt Kossuth ismeretes volt. Borsiczky, ki akkor a szélső ellenzéket képviselé, 20 év mulva örömmel emlékezett vissza Kossuth országgyűlési ifju korára. Az ifjú lángelméje — úgy szóla — s varázsló

beszédmodora az ő és több ellenzéki társainak figyelmét és vonzalmát ébreszté. Nem csak társalkodni szerettek vele, hanem mindinkább, értekezni is a szőnyegen forgott országos tárgyokról. Akkor még ritkaság volt, hogy a haza atyái komoly tekintetükkel leereszkedjenek fiatal emberreli közlekedésre, s tanubizonysága Kossuth lelki tulajdonai már akkori kitünedezésének. Ez országgyűlés után egész az 1832. évi országgyűlésig Kossuth pályája a Megyei életkörben mozgott, s a haza közönsége előtt neve nem említtetett. Voltak a megyei téren is alkalmai, mellyekben talentumával, s különösen szónoklatával csillogott. Voltak azonban keserű napjai is, midőn ellenségeskedés és vádok követék, miként a helyiség szükebb körében, hol nem csak az üggyel, hanem a személylyel is közelebb az érintkezés, többször történik, mint a nagy világ piaczán. Az 1832. országgyűlésen Kossuth a jelen nem levők követei sorában jelent meg. E minőségben csupán egyszer szóllott, s csakhamar azon téren láttuk őt, mellyen a következett években Magyarországon addig nem ismert hatásu szerepet vitt, — a hirlapirás pályáján. A törvénytelenül behozatott könyvvizsgálat ugyan átalában gyülöltetett az országban; de bitorlása a nyilvánosság egy ágában sem türetett olly nehezen, mint a törvényhozási működések közléseiben. Magánlevelezések utján kénytelen volt a közönség pótolni a haszonvehettlen alakban készített hivatalos irományok hézagát, melly annál nagyobb volt, mivel azokban a követi tanácskozások lelkét tett kerületi ülések be nem foglaltattak. Az 1830. évi rövid országgyűlés folyamatát Orosz József saját jegyzeteiből adá ki, de e munka az országgyűlés után jelenvén meg, a rögtöni közlések hiányát nem töltötte be. Kossuth ez irtatlan mező mívelését tűzte ki czéljául.

Kossuth közleményei az országgyűlésről, noha a sajtó bilincsei miatt kéziratilag jelenhetének meg csak az országban, olly élénk tetszést nyertek, hogy eleinte csak magánosok kezei között forogván, majd a szabadelvű többség által kormányzott megyék által hivatalosan járattak. Tartalmuk hivsége mellett is ellenzéki organumot képeztek, mert az ellenzéki szónokok beszédei nemcsak nagyobb kiterjedésben, hanem többször Kossuth érdekes jegyzetei mellett adattak. Midőn

valamelly jelentékeny ülés leiratnék, a szerkesztő lelkes bevezető szavakkal kiséri a szabad ügy érdekében összeállított beszédsort, s mi Kossuthtól jött, olly kebel rázkódtató, olly eszme gyullasztó szikra volt, minőnek később ismertük irmodorát a Pesti hirlapban. S az akkori törvényhozási viszonyok többnyire fájdalom s panaszra, ritkán örömre okot szolgáltatván, Kossuth közleményeinek hatása a Kormány s a főrendi tábla elleni keserűséget a nemzetben növelé.

Az 1836-ban végződött országgyűlés olly meghasonlással fejeztetett be, mint később az 1844. évi. Akkor is a Nemzet rokonszenvét nem biró egyén — gróf Pálffy Fidél neveztetett ki Cancellárnak. Sőt a viszonyok sulyosabbak valának, a kormány erőszakos és törvénytelen eszközei következtében, mikhez az ellenzéki törekvések gátlására nyult. Lovassy László, és többen elfogattak, mások szinte hűtelenségi perbe idéztettek. Mindezek hozzájárulván az országgyűlési kivánatok eredménytelenségéhez érdekessé bár ingerültté tevék az országgyűlés utáni megyei közgyűléseket. S Kossuth felfogta, hogy municipális életünk kifejlettsége mellett, az országos élet mozgalmai a törvényhozás bezárásával nem állottak meg, tehát hogy közleményeinek becse és szüksége alig ha lesz kisebb, tárgyalván a hatósági közgyűléseket, mint volt az Országgyűlés időszakában. S hitében nem csalódott. Törvényhatósági tudósításai, mellyeket az országgyűlés után Pesten szinte kéziratilag bocsátott ki, majd nagyobb nyomatékkal birtak az országgyűlésieknél is, azért, mert egyetlen nyilvánossági organumot képeztek a megyei eseményekre nézve, s mert e lapokban Kossuth már nem csak közlé, nem csak kiséré a közéletet, hanem az abbani összehangzást az ellenzék soraiban, a tárgyok ügyes előállítása által, vezényleni kezdé. A kormány rettegtetési rendszerének alkalmazásában a megyék egyetértését, és különös segédkezését meggátolni törekedvén, mi természetesebb, minthogy legelőbb is Kossuth minden megyében olvasott tudósításait megsemmisítendőknek határozta el. Előbb igazgatási, majd birói uton felszólítva lőn Kossuth, hogy lapjának kibocsáttatását szakítsa félbe.

Az idők nehezedtek. Wesselényi, és más számosabb fő hazafiak hűtelenségi perben, sokan vizsgálat alatt állottak.

Egész megyék királyi biztosi nyomozás alá estek, — miként megérintők Lovassy László, és vele többen börtönbe zárattak. A nyilvános életnek, úgy mint a magánosnak szabadságát ború fedte be, s vész fenyegeté. Illy viszonyok között történvén Kossuth kijelentése, hogy semmi fenyegetés elől vissza nem lép, könnyen magyarázható, hogy állásának tekintélyével és érdekességével az iránt ai rokonszenv és buzgalom egyaránt nőtt. A nyilvánosság és szabadság ügye azonosult személyes állásával. Ennek kimélete máskép nem vala lehetséges mint feláldozásával az elsőnek.

Tulajdon terhes ügyén kivül Lovassy sérelme is ő általa vezettetett. Az öreg Lovassy feláldozván ön személyében az atyát a honpolgárnak, tántoríthattlan szilárdsággal visszavetette a fia ügyébeni kérelemnek mindazon módjait, mik által a törvény és jog köréről leszállott volna. Más védelmi irományt, más folyamodványt a fő törvényszék elébe terjesztendőt nem fogadott el, mint a mellyet Kossuth vagy maga készített, vagy jóvá hagyott. Ez okiratok rideg ellentmondási tartalmuak voltak a birói önkény és kormányi törvénytelenség ellen; az ókori sérelmes esetek élesebben alig ostromoltattak a megyék felirásaiban, mint azokban. E körülmény is járult tehát a törvényhatósági tudósítások miatt Kossuth ellen kovácsolt üldözések okaihoz. De ő a közeledő veszéllyel szemben ingatlanul állott. Akkor hallottuk őt elszántan felkiáltani; kész vagyok mindenre, még a fejvesztésre is, mintsem engedjek.

1837. Május 8-a reggelén Kossuthot a Budai hegyek közti nyári lakáról fegyveres csoport kiséretében a királyi ügyész fogva elvitte. A közönség búsan, s néma levertségben fogadta az eset hirét, melly a közügy bajnokát annak martyrjává szentelte föl. Jövő évben következett három évi fogságra birói elitéltetése. A fogolynak azon enyhület engedtetett, hogy honában töltse börtönöztetési idejét. Az itélet előtti fogságával együtt három egész évet töltött lelkes hazánkfia a börtön falai között. Mi ez idő alatt az országban történt, részvételének lehetőségén kivül állott, s azért nem az ő pályájának leirásához tartozik, de fogsága nymbussal övezte körül emlékét s ügye a tárgyalt sérelmek között egyik főhelyet foglalá el. Ő börtönében idejét kiképzettségének tökélletesítésére, s a közt

idegen nyelvekbeni kimívelődésére fordította. S midőn 1840. májusban, az akkori országgyűlés végével, szabadulása, mint a kormány és nemzet között létesült kiengesztelődés egyik záloga, bekövetkezett, gazdagabb tehetséggel látta őt a nemzet a népjogok küzdterén helyét visszafoglalni, mint minővel birt bezáratása előtt. Pestre érkezvén, a legközelebbi közgyűlésen felszóllalt, s lélekrázó beszédében az alkotmányon, személyében s szenvedési társain elkövetett sérelmeket fejtegetvén, a Nemzetet uj erkölcsi erő-edzésre buzdítá. Nagy agitatori tehetségei most tűntek fel nagyobb mértékben, mint fogsága előtt. S azzal elkezdődék Pestmegyei pályája. A végzet különös kénye! Közélete fáradságos küzdelmeinek első fele jutalmul nyeré, hogy honában 3 évig rab legyen; második fele, mellyre most lépett, a világ egy másik részén tűrendő fogsággal fejezteték be. Az elsőből ügyének diadalával tért vissza a pályatérre; lesz e a másodiknak illy fordulata, gondviselési titok még.

Néhány hó mulva — az 1841. év kezdetével — Kossuth hallhatatlan nevezetességü organuma a Pesti hirlap indíttatott meg. Uj dolog volt közönségünk előtt, annyi genialitással, olly elragadó stylusi pompával, olly kimeríthettlen tárgybőséggel a honi hirlapi sajtón találkozni, a mennyit Kossuth hirlapja olvasói elébe tárt. Egy pár év alatt a Pesti Hirlap metsző kése kiszedte intézményeink minden ágából a férges részt, a visszaéléseket; az igazságtalanságot napfényre állította. Az agitatori hangulat, mellyel tárgyait a szerkesztő feldolgozá, villámként terjeszté eszméit s indítványait. Az ő inditványai körül folytak kevés idő mulva kirekesztőleg, — a pártok heves küzdelmei. A házi adó kérdése, melly miatt éveken át háborgásban folytak sok megyének gyűlései, s utasításba adásáért vagy nem adásáért számos emberélet esett a tulcsapongott párttusák piarczán áldozatul, a pesti hirlapból bocsáttatott az agitatió tengerére. Abban sujtattak egyszersmind e véres kicsapongásokat előidézett ármányok és önkény tettei s kifejtettek az ellentábornak e jeleneteket erőszakosan vagy számítással előidézett áskálódásai. Ki nem emlékszik még a Szathmári napokról!

Nem szenved kétséget, hogy azon időben egész Európában nem létezett olly roppant hatást gyakorló egyes hirlapiró,

mint Kossuth Lajos. S ez daczára volt annak, hogy szárnyainak egyik fele leszegzetten tétlen volt. Mert míg a kormány részéről kevés akadály gördíttetett az ellen, hogy az ország institutióinak hiányát s törvényeinek a nép tekintetében igazságtalan voltát hatalmas tollával ostromolja, — más részről meg voltak kötve kezei, hogy a kormány törvénysértéseit pelengérre állíthassa, s megmagyarázhassa, mennyire volt minden bajunk és terjedésünknek fő oka a kormány mostoha érzelme Magyarország iránt. Találkoztak, kik e hézagon fenakadtak, restek lévén mélyebben vizsgálni a tény okát, hogy belássák, miképpen Kossuth előtt csak azon választás nyilt: irni így, a Nemzet, az aristocratia, s a törvények rozsdáit dörzsölve, a kormány elleni izgatas nélkül, vagy nem irni sehogy!

Hirlapi pályájának legnagyszerűbb episodját Széchenyiveli keserü vitatkozása tette. A hazafi máskép nem emlékezhetik e bajnoktusáról, mint vérző szivvel. A magyar szabadelvüség attyát és annak legmerészebb bajnokát harczban látni egymással, kinos dolog volt. Annál inkább, mert a két nagy férfi küzdéseibe személyes indulat, s kölcsönös keserítés vegyült. Pedig elveiket ugyanazon forrásból merítették, a haza hő szeretetéből, mellyen mellyik közülök csüggött munkás napjai és álmatlan éjjelei közt nagyobb szenvedélylyel, ki merné határozottan eldönteni? A mit Széchenyi elvetett, annak növését siettette Kossuth, szavának s tollának meleg lángjával. Mi egyiket sem vétkeljük kirekesztőleg, egyiket sem mentjük egészen föl. Széchenyinek, mint emberismeretben gazdag férfinak meg kellett volna győződnie, hogy nehéz feladat olly ellenséget legyőzni, kinek elveit nem kárhoztathatjuk, nagy tulajdonait dicsérjük, s kénytelenek vagyunk csak modorát hirdetni ártalmasnak; s észre kellett volna vennie, hogy Kossuth népszerüségét a megtámadás még inkább növelé. Mérséklettel, mint észrevételeket tevő elvrokon talán meghódította volna ellenét, — így lehetettlen volt. Más felől Kossuth hibája az, hogy nem ismerte el, miképen annyi hazafi érdemmel megrakott jellem, mint Széchenyi, tisztán hazája féltéséből szállhatott vele harczra — legkissebb ellenczél- vagy mellékok nélkül. Ha így tekinté vala Széchenyit, ön elvének felvilágosításával inkább mint Széchenyi visszatorlásával felelt vala. Ez uton

elérve fogott lenni egyesülésök, s e két férfi öszvehangzásban működése Isten tudja, mennyivel tette volna biztosabbá a magyarországi átalakulás menetét. A közvetlen győzelem Kossuthé volt; a népszerűség az ő zászlójához maradt csatolva; és a parlamentáris ellenzék mindinkább az ő jelszavait fogadá el.

Nem hagyjuk említetlenül Kossuth mint hirlapiró viszonyait a parlamentáris ellenzékkel. Az 1843. országgyűlés elején e viszonyokat tellyes öszvehangzás jellemzé. De midőn a Horváthországi követek diákul beszélhetését tettleg gátló határozattól a követi tábla elállott, Kossuth nem a határozatnak belérdeme, hanem a követi kar erkölcsi erejének szerinte azon elállás által történt megcsonkítása miatt, ez elállást rosszallotta. A Pesti Hirlapban: »Kiábrándulás« című czikkelyben kimondta csalódását azon hitében, hogy a nemzet átalakulása parlamentáris uton történhetik, s az egyesületi tért egyetlen czélra vezető útnak jelentette ki. E lépésére feszültség következett közte s az ellenzék vezetői közt. Az országgyűlés végén az ellenzék tettleg igazat adott neki, midőn az ország érdekeinek leghatályosabb védelemeszközét a védegyletben kereste, s annak vezetésére Kossuthot hivta meg.

Igy láttuk Kossuth munkásságát s hatását három külömböző téren ugyan azon időben elterjedni, a nyilvános élet, a hirlap és az egyleti működés térein. Mint Pestmegye első szónoka 1841. óta e megye közgyűléseinek nem csak irányt adott, hanem parlamentáris jeles harczai által, mellyek között a Desseöffy Aurellal vivott legnagyszerűbb volt, olly fényt szerzett, hogy a Pesti gyűlések az országgyűlésiekkel vetélkedhettek.

Hirlapirói pályája 1844-ben váratlan akadályokkal találkozva megszünt. — Kicsiny nehézségek merültek föl a szerkesztő, s a lap kiadója között. Kossuth az abból támadt megszakadását lapirásának ideiglenesnek tartotta, s könnyünek hitte uj laprai engedély megnyerését, vagy ha az nem eszközöltethettnék, a már létező lapok valamellyikének megvételét. »Bőségében vagyok a lapoknak«, mondá. De csalódott. Aziránti lépéseiben sikert nem nyervén, hamar látta, hogy titkos kéz dolgozik szándéka meggátlásában. A Nádorhoz ment a lapengedélyt szorgalmazólag, tőle biztatást nyert, s ügye sike-

resebb előmozdításaul Bécsbe az osztrák első miniszterhez ment, de a majd négy óráig tartott audientián az absolutisticus statusférfi bár udvarias s figyelmes szavaiból sok reményt nem meríthetett. Midőn Metternich, noha a beszélgetés elején biztosította Kossuthot, hogy meggyőződését semmi vesztegetési kisérlettel sérteni nem fogja, később mégis a kormány feltételes hajlékonyságára czélzott, Kossuthot kivánatában elősegíteni, ha t. i. ő is működésében a kormányhoz közeledni kész, — e megjegyzését Kossuth ketté vágta, mondván: emlékeztetem a herczeget, miképpen a beszélgetés kezdetében biztosított, hogy megvesztegetést nem kisért meg rajtam. — A pesti hirlap más kezekben maradt. Kossuthéiba más lap nem ment által. Journalisticai pályája dicsőségének delében szállott le.

Lelépése a hirlapi pályáról ösztönül szolgált neki, munkásságának az egyesületi téren megkettőztetésére. S e pályán kifogyhatlan volt találékonysága és fáradozása. Merész javaslatait olly elragadólag, s olly győző okokkal közlé a közönséggel, hogy valódi enthusiasmust szült ott, hol más a felállított czél nagysága s azért kiviteli valószinűtlensége miatt alig tudott volna részvételt előidézni. Illy vállalatok egyike volt a kereskedelmi társaság, mellynek programmja bel- és külkereskedés, tengeri hajózás, sőt közlekedési eszközök vállalatait, szóval az anyagi haladás minden nemeit magában foglalta. S az ő kezében illy nehéz feladat sem látszott kivihettlennek. A közönség pártolá azt. Sokan a kereskedői világból csudálták azon ernyedetlen buzgalmat, és sokszerű szakismeretet, miket Kossuth ez ügy körül tanusított. Különösen feltünő volt azon tárgyavatottság, mellyel a társasság igazgatójának hűtlensége miatt egészen az ő vállaira esett ügyet végtelen munkának reá szentelésével részletesen tisztába hozta és a bukástól megmentette. A már említett védegylet, valamint a fiumei vasut, az iparegyesület, s más számos közczélu vállalatok terjesztésében s fönntartásában fáradhattlansága, s átalában a nemzeti gazdászat, az iparügy, a kereskedés tudományában rendkivülinek bebizonyult tehetsége politicai pályájának hatályaihoz járulva, magokkal hozták, hogy Kossuth Lajos az 1847. évi országgyűlésre pestmegyei követté választatása előtti időben már tettleg hatalom volt Magyarországon.

S ez állását a haza atyáinak sorában is nem csak fönntartotta, hanem még nagyobb mértékben gyakorlá. Az ellenzékben sem vetélytársra sem irigyre nem talált. Mások is tündököltek, a nélkül, hogy vele párhuzamba lépni erőködjenek. S lehettek, kik rokonszenvvel nem viseltetének hozzája, de érzelmeik a kárpit megett rejtve maradtak. A cselekvés nyilvános szinpadán az ellenzék harmoniáját nem háborította senki. Az ellenfél tartott s félt tőle inkább, mint gyűlölte, s el volt kápráztatva szónoklatának hatalma által. Sőt az országgyűlés elején a kormánypárt meglepetve találta magát Kossuth javaslatainak mértékletessége s némelykor engedékenysége által. Annyi bizonyos, hogy e párt Kossuth fellépésében sokkal több rohamra számolt, mint mennyit tapasztalt s végtelen munkássága mindenkit iránta tiszteletre ragadott Az az előtti országgyűlési vezetők csak bizonyos pontban bírák felsőségöket. A század elején Vay József irányt adva a tárgyaknak, hatását tanácsadásával gyakorlá. De a vitákban a szónok szerepe nem az övé volt. Nagy Pál a tribune hőse volt improvisatori talentumával, de a munka fáradságaiban nagy részt nem vett. Deák a maga méltóságtellyes szavával csillapítá a küzdelmek szélvészét, s hatalma leginkább sziklaerős itélettehetségén nyugovék, de az agitatió feladatát mások végzék mellette. Kossuth ellenben mindezen tulajdonokat magában gyűjtötte össze. Ő volt a mozgató erő, melly a pártok elébe öszveütközésül tárgyat vetett; — Ő indítványozá az ellenzék kivánatait, hogy azonnal kezdetben a vitatkozás felemeltessék a feszült figyelem s élénk érdekesség vonalára; ő volt az akadályozó elemek legostromlóbb sujtója; ő dolgozott a parlament teremén kívül, midőn nehéz munkát végezni kellett; végre vele szerettek leginkább az ellenfél emberei értekezési s alkudozási kapcsolatba lépni, ha kellett.

Csak rendkivüli tünemény, minő Kossuth vala, emelkedhetett az ellenzék tagjai közül olly egyetlen magas fokra Valamivel mindennapiabb jelességnek nehéz lett volna az elsőség pálmáját magához ragadni. Mert meg kell vallani, az ellenzék soraiban sok jeles egyéniség találkozott. Köztük Szentkirályi, Szemere és Pázmándy főleg tűntek ki, s Kossuth nemlétében az elsőség felett vetélkedni fogtak. Szentkirályi

nagy ész, okokban találékony filozófiai fő, s mint jegyző ünnepelt ember volt. Szemere mint széles tudományu s művészi szónok, Pázmándy mind a haza történetében s törvénykönyvében, mind az európai politicai dolgokban ritka jártasságával, nem csak társaik közt nevezetességek voltak, hanem Európa bár melly parlamentjében jeles szerepet vittek volna. A három közzül Szentkirályinak nevezetessége vesztett Kossuth megjelenése által az országgyűlésen legkevesebbet. Mély okoskodási modora, s metsző logicája, mellyel az ellenfél állításait egyről egyre öszve morzsolá, megtartá érdekességét Kossuth nagyszerű beszédei mellett is, úgy, hogy noha ketten egy megyének követei valának, s közönségesen mindkét követnek egy tárgyban fölszóllamlása visszatetszett, a pestmegyei követek legtöbb tárgyban mindketten szóllottak, s mégis Szentkirályi beszéde követtársa felszóllamlása után is nem vesztett semmit. Pázmándy komolyságával nyomatékot tudott szerezni magának Kossuth a követek közül egynek véleményét sem méltatta olly figyelemre, mint az övét, s a tárgyok felvétele előtt rendesen vele értekezett. Szemere magába zártabb volt mindnyájánál, véleménye nehezen s csak legkésőbben volt tudható.

Az ellenfél vezetői: Somsich és Babarczy, mind a kettő előkelő tehetség, multjokra nézve és modorban különbözők egymással. Somsich, mielőtt az 1843. évi országgyűlésen lépett fel, megyei pályáját az ellenzék soraiban futotta; Babarczy mindig a kormánypárthoz tartozott. Mint szónok amaz ügyesebb és pártjának hasznosabb, mivel előadásának simasága s az ellenzék irányában ollykor kedvkereső hangulata által a kevesbé kifejezett színezetűek között szavazatokat nyert, emez erősebb czáfoló s mélyebb itéletü, de kitörő, sokszor epés.

És a két párt között, vagy talán felettök állott Széchenyi, kinek követsége maga egy esemény volt. Azon érzetek, mellyek őt Kossuth hirlapi működése ellen biráló s majd ostromló szerepre ösztönzötték, vezették őt a követi padra is. Kossuthot követte ide, hogy e téren működését ellenőrködésével kisérje. Voltak, kik kisszerüséget találtak ez elhatározásában. Mi ellenkezőleg szilárdságot találunk benne. Mert Széchenyi, kinek lelke Magyarországért élt, ki tudta ösmerni a küzdhelyet.

mellyről legtöbb lökést nyerend a haza sorsának eldöntése, s arról nem kétkedett, hogy Kossuth megjelenése által e küzdhellyé az alsóház kirekesztőbben válandik mint valaha. S lehet-e kétségbevonni Széchenyi hivatását, a leghatályosb küzdponton helyt foglalni? Egyébiránt tagadhatlan, hogy követi pályáján Kossuthtal vivott viadalában már nem találtuk azon szenvedélyt, melly hajdan irataiban az ügyen túl a személyt fulánkosan illeté. Ő Kossuthról nagyrabecsüléssel, hazafi érdemeinek megismerésével szóllott, s némi jelével a rokonszenvnek, melly azelőtt nem létezett s csak követtársi viszonyaikból származott. Ezen gyöngédebb eljárása által Kossuth irányában s hazafias, eredeti érdekességü beszédei által Széchenyi mint követ a közönség régi kegyelletét maga iránt nemcsak megőrzé, hanem nagyobb mértékben nyeré meg. Beszédeiben sokszor jóslói ihlet volt. Az ősiség tárgyában szóllván, szerte ágazó gondolatainak egyikét így fejezi ki: irígylem a lengyeleket, kik csatatéren vérzettek el, mert becsületes halál szebb, és jobb, mint nyomoru tengés. Mire Kossuth válaszolá: nem hiszem, hogy annyira jutott már a magyar, hogy a szerencsétlen lengyel nemzetet irigyelnie kellene; e nemzetnek van még elveszteni valója, s ezért e nemzet még élni fog. Széchenyi hazafi vágya teljesült. A nemzet dicsően vérzett el. S ha isten van, teljesülni fog Kossuth hite is, mert ép e dicsőség az, mije van még e nemzetnek, s mit el nem vesztvén, még élni fog.

A főrendi ellenzékpárt, mellyről, mint a követi ellenzékkel összefüggő tényezőről említést tennünk kötelesség, olly kifejlődött alakban gyült öszve ez országgyűlésen, hogy ha azt az 1832—6. évi országgyűlési állapotához hasonlítjuk, szám, függetlenség és szellemtehetség tekintetében nagy előmenetelén csudálkozni kell. Fejér hollóként állott fel akkor egy-egy hazafi tag, az országnagyok és főpapok többnyire minden nemzeti kivánatnak ellenszegült tömegébül; most az udvarnak meg kellett feszítenie minden befolyását, hogy a főrendi táblán többségét biztosítsa. Most nemcsak ugyanazon elvharczot vivta a főrendi ellenzék a kormánypárt ellen, mellyet az alsóház ellenzéke, hanem nem egy izben nagyobb lelkesedéssel, s ünnepiességgel. A főrendi ellenzék élén gróf Batthiány Lajos állott.

Előtte, kit az öszves orzságos ellenzék Pesti öszvejöveteleiben főnökének választott, természetesen hajolt meg a főrendi tábla ifju ellenzéke. Csak egyszer volt szükség hallani őt, midőn valamelly fontos tárgyban emelé férfias szavát s látni a megdöbbenést, mellyet komoly okoskodása s hímzetlen igazságtételei a tábla többségére okoztak, hogy meggyőződjünk: miképen e férfi lelke és szíve teremtve van arra, hogy egy nemzetnek viharos időben feje legyen. Mellette Batthiány Kázmér, Wenkheim Béla s mások kitünő helyet foglaltak, de elvszilárdságban, befolyásban, és szónoklati hatásban hozzá legközelebb Teleky László állott. Uj jelenet volt a főrendi táblán, hogy többen a főméltóságokat viselők közűl, mint Batthiány Imre, Vay Ábrahám és Károlyi György az ellenzék indítványait pártolták. Kétségtelenűl, a főrendi tábla tekintélye s nemzet előtti hitele növekedett; és sajátságos körülmény gyanánt említjük, hogy az 1832. országgyűlés alatt, midőn a democraticus elveknek alig csirája látszott még a magyar közélet mezején, a főrendi tábla eltörlése az előhaladottabb hazafiak egyik jelszava volt, midőn most, a népérdek erős meggyökerezése korában, e kivánatnak hangja sem volt hallható.

A főrendi ellenzék tiszteletet igénylő állapota s Batthiányi Lajos nagy szerepe maga után voná, hogy az alsóházi ellenzék elösmeré azon szükséget, hogy a főrendi ellenzéknek befolyása ne szoríttassék meg a már alsó házban kidolgozott tárgyakhoz a felső házbani hozzá szóllásra, s azért részt adott neki az előkészítés stádiumában is. Igy lőn, hogy azon alsóházi tanácskozmánynak, melly az ügyeket előkészítette, s Kossuth, Szentkirályi, Szemere, Pázmándy, Lónyay Gábor, Andrássy Gyula és Bónis következből állott, Batthiány Lajos és Teleky László állandó tagjai valának.

Ez volt az ellenzék állása az országgyűlés elején. Biztosabb annál, mellyet az országgyűlés előtt csak kevés idővel várt. A nagy kérdés, melly a pártokat elválasztá, nem feküdt a reform követelése s ellenzése között, miként a mult országgyűléseken. Elvek tekintetében, miként egy helyen már megjegyzők, a conservativek elhagyják a védelem sánczait, csak időszerűség, mód, s határpont felett folyt a harcz, mint az egyes kérdéseknél látni fogjuk. A nagy kérdés volt: Magyar-

országnak önálló rendszer szerinti fejlődése, a miként a helyzetet Kossuth formulázta: »haladni akarunk mind, de midőn a conservativ párt Bécsnek tart, mi Buda felé akarunk haladni.«

IV.

Az országgyülés kezdete.

Noha a pártok komoly kérdések által, mellyeknek lényege a haza önállóságának eszméi körül forgott, egymástól elválasztva, élénk küzdelemre készültek, mind a mellett az országgyűlés első napjai tellyes egyetértésben ünnepelt örömnapok valának. Ez örömnek tárgyait a király magyar beszéde, mellyel az országgyűlést megnyitotta, és István herczegnek Nádorrá választatása tevék. Mióta Magyarország osztrák fejedelmeket királyaiul ural, először történt, hogy királya magyarul szóllott a Thronrol. A nemzeti nyelv törvényes jogaiért egy századnegyedig küzdött országgyülési harczok az által elérték diadalok fő okát; már nem létezett olly magas hely sem a kormányzat sem a törvényhozás lépcsőzetén, mellybe a nemzeti nyelv beiktatva nem volt. V. Ferdinand, midőn 1847. november 12-én a királyi előterjesztvényeket az országbíró kezébe átadólag s a kijelölési levél felbontása nélkül megválasztott Nádor megerősítésekor, magyarul szóllott, a Nemzet kedvencz kívánatát tellyesítette. »Nincs most már többé félteni mitől sem a magyar nemzetiséget«, e megnyugvás nyilatkozék minden felől az örömzajlások lecsillapulta után. A másik tárgy, a Nádorválasztás sikere a nemzeti öntudatot kielégíté. Az országban azon vélemény uralkodott, hogy az osztrák kormány minden áron mellőzni akarta István herczegnek nádori hivatalra jutását, tartván attól, nehogy a fejedelmi ház ezen mellékága a Nádorság folytonos birtokában magát az udvartól idővel függetlenné tegye. Beszélték, s közönségesen hitték az országban, hogy V. Ferdinánd az alkalommal, midőn István herczeg királyi helytartónak neveztetett ki, legelőször tanusított meghajthatlan akarat erőt, s az elhunyt Nádornak tett igéretét okvetlenül tellyesítendőnek jelentette ki. Ez okból István Nádorságra jutását mint az osztrák ministerium szándoka ellen

történt dolgot, a nemzet még inkább tekinté a nemzeti óhajtás győzelmének, s annál inkább reménylé, hogy az uj Nádor, szülöttje a hazának, a bécsi kormány becsapásait az ország jogaiba erélyesen fogja elhárítani. Népszerüségét az ország beutazása alkalmával tett s a hangulat szerint itélve keble mélyéből jött kijelentései még nagyobbra emelték, mint volt az előtt. Nem kételkedett senki a felől, hogy magyarnak érzi magát, hogy büszke honára, annak javát óhajtja, és sorsával tulajdon életét azonosítja. »Addig éljek, míg a honnak élek« így kiáltotta el magát több helyen utazása közben, midőn hazafi üdvözletek által, hazafi buzgalomra ragadtatott el.

Arany betűkben nyomtatottan küldöztettek szét a házában a király magyar szavai; a nemzeti nyelv győzelmének, s az osztatlan érzelemmel óhajtott Nádor megválasztásának hirhordói gyanánt. Meg akarjuk még említeni, hogy a November 10-iki kerületi ülésben a szónok, ki István főherczeg választását inditványba tette, maga Kossuth Lajos volt. Ő elősorolva e választáshoz kötött nemzeti remények okait, megczáfolta azon véleményt, melly szerint a királyi kijelölés felbontása nélkül véghez vitt választás a nemzet jogaira nézve sérelmes lenne, mint némellyek aggályosan hitték, s világosságra hozta, hogy ha van, mi az e képi választás által megrövidítést szenved, az a fejedelem kijelölési s nem a nemzet választási joga. A királyi kijelölési jognak tehát épségben fentartása iránti óvás gyanánt javasolta a királyi kijelölési levél átvételét, csak a felbontást vélvén mellőzendőnek, miként 1790-ben történt, eltérőleg az 1796-iki eset példájától, midőn István herczeg attya a királyi kijelölési levél átvétele nélkül választatott el. A választás Kossuth javaslatához képest vitetett végbe. Azon kivánathoz, hogy a kijelölési levél felbontása után történjék a választás, csak Borsod, Heves, Békés, Ung, Somogy és Zala megyék ragaszkodtak. A fel nem nyitott királyi kijelölő levélben a közönség tudomására jött hirek szerint István Herczegen kivül herczeg Esterházy Pál, Gróf Teleky Jósef, és némelyek szerint Tihanyi Ferencz, mások szerint gróf Zay Károly nevei foglaltattak.

Még két körülmény, melly ezen törvényhozás első napjait boldogabbakká tette, mint más országgyülésekéit, figyelmet

érdemel. Első a horvátországi követek barátságosabb állása. Az 1844. törvénynél fogva nekik szabad volt még ez országgyűlésen deákul beszélni. Ennek daczára maga a tartományi gyűlés utasításul adta követeinek, hogy ne ragaszkodjanak e határidőhöz, hanem már e jelen országgyűlésen magyarul beszéljenek, mi ugy történt is, s ha azon tul voltak az országgyűlés folyamatában az ellenzéki pártnak a horvátországi követekkel összveütközései, azokat nem mételyezé többé a nemzetiségi gyűlölet fulánkja. Tagadhatlan tény, hogy Horvátország követei, ismerve a magyarországi közvélemény méltánylatát, melly igazságos kivánataiknak a hon épségének körén belőli tellyesítésére nézve kifejlődött volt, nemzetiség tekintetében kibékülten jelentek az országgyűlésen, s szóllásaikban őszinte készséggel használták a magyar nyelvet.

Másik körülmény a királyi városok követeinek állása. Az 1832-ik országgyűlésen támadtak legelőször a városi követek szavazat iránti tettleges követeléseik. Az óta minden országgyűlés kezdetében azon szomorító jelenet ismételve lőn: hogy a képviseletnek egy része valóságos fellázadás képében s a teremből eltávozásának fenyegetésével kelt testületig fel, törvényhozási joga tettleges megadását követelő. Mi kinos hatást gyakoroltak e jelenetek mind annyiszor a hazafi kebelre! Nem volt kétség benne, hogy a felszóllalkozók szavazat nélküli léte merő igazságtalanság, és mégis az akadályok milly nyomatékosak voltak. Az 1847. évi országgyűlés kezdetét e fergeteg nem borította be. Alig egy pár saját társai között is népszerűtlen városi követ állott fel, a' szándékkal, hogy kövesse azon kikelő fellépést, — a nagy többség hazafi érzelemmel megnyugodott a tárgy törvényhozási uton leendő kifejtésének elvárásában. Milly előmenetel a közszellemben. A városi követek is osztották a meggyőződést, hogy fő érdek az alkotmány fentartása, és hogy ez veszélyeztetve volna független állapotot nélkülöző elemek törvényhozásbani tettleges részesítése által. És e meggyőződés mellett bizodalmat mutattak az iránt, hogy a törvényhozás a városi képviselet elrendezésében a jogegyenlőség s igazság elveit fogja követni. A magyar törvényhozás jelleme az így nyilatkozott rokonszenv s bizodalom által erkölcsi erőben fontos növekedést nyert.

V.

Az országgyülés folyamata.

1. királyi előadások.

Alig volt a közélet reform mozgalmaiban olly tárgy, mely a királyi előadásokban helyt nem nyert volna. Mégis felolvastatásokat nyomban elégületlenség követte, mert a szempont s a czél, mellyből a tárgyokat egy felől a kormány, más felől a nemzeti párt tekintette, külömböző volt. Midőn az utóbbi az ország törvényes önállóságának szempontjából vette föl a reform kérdéseket, s czélul a népjogokat, a democratiát tűzte ki: a kormány féltékenyen ragaszkodott azon szálakhoz, mellyek Magyarországot a bécsi kormánytól függésben tartották, s a democratia tekintetében inkább feltartóztató, mint előmozdító szándékkal viseltetett. A királyi előadások pontonként ezek voltak:

Az 1ső pontban Nádorválasztásra szóllíttatott fel az ország.

A 2-ik pont mellett a katonai élelmezés és szállásolás több országgyűlésen tárgyalt kérdését illető javaslat közöltetett.

A 3-ik pontban a szabad királyi városok s egyetemben az egyházi rend s szabad kerületek országgyűlési szavazata hozatott szóba, elkülönítve a városok beligazgatási rendezésétől.

A 4-ik mellett ugyan a városok most említett beligazgatási rendezetéről kidolgozott javaslat adatott elő.

Az 5-ikben Az ősiség kérdéséről szinte kidolgozott javaslat terjesztetett az országos tanácskozások elébe.

A 6-ikban az urbéri telkek örök váltsága akadályainak elhárításáról felterjesztendő törvényjavaslat kivántatott. Hasonlóképen

A 7-ik pontban a kereskedés előmozdítása s a közbenső vámsorompók megszüntetése iránti tanácskozásra és javaslat tételre szóllíttatott fel az ország.

A 8-ik pontban a közlekedési eszközök létesítése iránt az utóbbi országgyűlésen megkezdett dolgo-

zatok folytatására s felterjesztésére tétetett fölhivás, különösen megemlíttetvén a fiumei vasut kamatbiztosára megkivántató kutforrás kijelölésének szüksége.

A 9-ik pontban a partium név alatt ismeretes megyéknek 1836. 21. czikk által az országhoz rendelt visszacsatolásának módjaival lebocsátott törvényjavaslat említtetett.

A 10-ik pontban kifejtetvén, hogy a kormány az utóbbi országgyűlésről a börtönrendszer tárgyában tett felterjesztésre választ addig nem adhat, míg a büntető törvénykönyv s az itélő bíróságok szerkezete nem terjesztetik fel, ezen két tárgynak befejezésére s felküldésére az országgyűlés felszólíttatott.

A 11-ik s utolsóban a kincstárnak az országos pénztáron volt követeléseinek megfizetése sürgettetett.

A királyi előterjesztésekhez kész törvényjavaslatok csatolása uj s az előtt a magyar országgyűlésen egészen példa nélküli dolog volt. Voltak, kik e lépésben előmenetelt láttak az európai alkotmányos királyságokban kifejlett elvek felé; mások azonban figyelmezvén arra, hogy Magyarország saját nemzeti kormánynyal nem birt, aggodalomra találtak okot a nemzet nézetei szabad kifejtésének idegen kútforrásból származó királyi javaslatok általi illy megelőztetésében.

2. A királyi előterjesztésekre javasolt válasz, vagy adresse.

Az országos tanácskozások belső rendéhez tartozó dolgok, mint követ igazolás, napló szerkesztés s. a. t. elintézése s két fontos tárgynak a városi ügynek, s a horvátországi sérelemnek, érdemleges felvételök előtt, kerületi választmányokban tárgyallásra utasítása után, az alsóház megkezdte tanácskozásait az adresse felett. Utánozva a nyugoteurópai követkamarák szokásait, már az 1843-ik évi országgyűlésen nem csak így nevezték a királyi előterjesztésekre adott választ, hanem abban kiterjeszkedve az ország átalános helyzetének rajzolására, az ország javának eszközlésére vezető átalános

politica iránt nyilvánítottak véleményt. Ez eljárást nagyobb tökéllyel követte az 1847. országgyűlés, s ha az adresse feletti vitái már magokban s a belőlök keletkezett jeles okirat miatt nyomatékosak voltak, annál inkább váltak azokká az érdeklett válaszirat és ez országgyűlés végeredménye közti öszvefüggés által.

November 22-én mind a két párt részéről külön inditvány tétetett a válaszfeliratra nézve. Előbb Somsich Pál a Conservativekét, majd utánna Kossuth az ellenzékét adta elő. Amaz is okoskodásaiban a haladás, a törvényiség és a nemzetiség elveire támaszkodott. S mégis lényeges külömbség létezett az ő, s az utánna felszóllalt követ indítványának iránya közt. A conservativ párt első szónoka, indítványának formulázásában gondosan figyelt arra, hogy Magyarhon e válasziratа által a kormány törekvését saját alkotmányos vágyaival öszvehangzónak jelentse ki, s a kormány és nemzet köztti egyetértésnek illy constatirozásából a kormány erkölcsi erőt meritsen a külfölddel szemközt. Mellőzni akart tehát minden olly eszmét, melly a külföld előtt föltárná a bécsi kormány és Magyarország között a haladás értelmére nézve létező külömbséget. mi szerint, midőn a nemzet az önalkotmányosság kifejlesztése, ugyan akkor az udvar absolutistikus hatalom rendezés felé irányozza utját. Másik vonása Somsich inditványának a magyarországi közvetlen igazgatás, azaz Aponyi Cancellár eljárásának vádtol és rosszalástól megmentésében, s következőleg a régi sérelmek orvoslása kivánatának, a nevezett Cancellár alatt történtek megemlítése nélküli ajánlatában rejlett. Röviden összevonva, értelme ez volt: »A nemzet hálát nyilvánit a Király, nemzeti nyelven felszóllamlása, s az ország által választott Nádor megerősítése miatt, s kijelenti, hogy a királyi előadások s azok mellett leküldött törvényjavaslatok benne örömet gerjesztettek. Igéri tehát, hogy ezek tárgyallásában késni nem fog, s kéri egyszersmind a múlt országgyűlésekről fölküldött sérelmeinek orvoslását.« Hogy az ellenzék e programmot nem fogadhatta el, világos volt azon elvtusák után, mellyek közte és a conservativek köztt az utóbbi országgyűlés óta a jelennek megnyitásáig megyei gyűléseken, párttanácskozmányokban, és sajtó terén szakadatlanúl folytak. Az ellen-

zék őszinteségi kötelességének ismerte kifejezni hálaját a király által a Nemzetnek November 12-én nyujtott kettős öröm felett, de ügyének elárulása nélkül nem tehette azt, hogy a bécsi kormánynak Európa ügyeibeni absolutisticus befolyását Magyarország megelégedett állapotának felmutatásával növelni segitse, midőn e megelégepés tettleg nem létezett. S miután az átalakulás, a reform, a haladás már mind a két párt nyilatkozatiban egyiránt használt szavakká váltak, a kormány utósó időbeli cselekvéseiben azonban a szabadsággal s az ország önállóságával ellenkező irány kézzel fogható volt, az ellenzéknek le kellett rántania e dolgok álarczát, s véget vetnie annak, hogy a bécsi absolut hatalom hazánkban terjesztése, s abbani felolvasztásunkra vezető intézkedések életbe léptetése a haladás bélyege alatt folytattassék. Ki kellett mondania, hogy a haladási iránynak a nemzet előtt más értelme van, mint a melly a kormány tetteiből világlik ki. S mind ezt nem lehetett a legujabb korszak eseményeinek idézése nélkül tenni, mert az eredményre mi sikerrel hivatkoznék, a nélkül hogy az eredmény okát nevezné meg. Igy lévén alapban eltérő az ellenzék nézete a válasz miképi szerkezete felett a másik pártétól, Kossuth inditványa egészen elleninditvány volt, s a két nézet bármi középárnyéklatban összeegyeztetése merőben lehetettlen dolog. Nem követhetjük Kossuthot beszédének egész tartalmában, s ugy hisszük, az általa kivánt válasznak jellemét eléggé deríti fel magyarázata, mi szerint ő e válaszban nem akart egyes teendők felől értekezni, nem sérelmi panaszokat okadatolni; mit ő akart, az őszinte nyilvánitása azon véleménynek, mellyben a törvényhozás a haza viszonyairól s a kormány cselekvéseiről van. Javaslatának lényege volt, hálás megismerése a Fejedelem November 12-iki kettős érdemének, — a királyi előadások felvételére a törvényhozás készségének, de egyszersmind e czélbani haladás akadályainak kifejtése, melly akadályok főleg abban pontosulnak öszve, hogy az ország önállóságát biztosító törvény (1790—10.) nem valóság, s hogy a kormány legujjabbi intézkedéseiben (administratori rendszer s. t. b.) az alkotmány mellőzésének, s önkényes hatalom terjesztésének törekvései mutatkoznak. Mind ezen

nehézségek pedig azért léteznek, mert a birodalmi kormány az alkotmányossággal ellenkező természetű lévén, hatásában is ellenkező czélt követ.

A két inditvány felett velős és hosszas tanácskozás nyilott meg. Az ellenzék tagjainak indító okai az Austriai kormánytól függetlenül kormányzó igazgatás joga mint tengely körül forogtak; Pázmándy volt az első, ki beszédében határozottan kimondotta: Hogy Magyarországot saját felelős Ministerek kinevezése nyugtathatja meg csak. A reform kérdéseire nézve vetélkedve fejtegették a magyar nemesség készségét, eddig szabadalom képen birt jogait a néppel megosztani. A conservativek a reformkérdések iránt nyilatkozott vágyaknak nem szegültek ellen, de annál erősebben vívtak a kormány összes politicájának megtámadása s leginkább ama sérelmeknek a felirásban megemlítése ellen, a mellyek miatti vád az ókori cancellárra nehézkedett. Mi előadásaikban a nemzeti párt érzelmeit leginkább sértette, az az ugynevezett birodalmi egység általok elfogadott eszméjének fejtegetése volt. Mi lesz hát Magyarország egységéből, ha a német szövetséghez tartozó Austriai tartományok és e Magyarország mind egy lesz? kiáltott fel Lónyay Gábor tartalmas előterjesztésében? Középutra tért a két párt között Gróf Széchenyi s átalánosságban az egyes tények előszámlálása nélkül, és enyhébb modorban megérintvén javaslatában a legujjabb sérelmeket is, legtöbb nyomatékkal az országgyűlés évenként Pestre leendő öszvehivását emelte ki, mint a mi által szerinte nemcsak a multak orvosoltatnának, hanem a jövendőben lehető törvénytelenségek is megakadályoztatnának. Végre a széles discussiónak november 27-én szavazás vetett véget. Pest- és miután Somsich a magáét vissza vette Mosony (Széchenyi) inditványa köztt. A többség Kossuth inditványát fogadta el. A válaszfelirást Szentkirályi szerkesztette, melly munka rövid, de szabatos s a discussio lényegét kimerítő volta miatt közönségesen a legsikerültebb iratnak ismertetett el. Foglalatja következő:

»Fölségednek ezen országgyűlésre egybehivott hűséges Karai és Rendei: örömmel és a siker buzdító reményével nyulunk a törvényhozási terhes munkához.«

Örömmel, mert századok óta ez volt az első alkalom, midőn a magyar nemzet koronás királyának ajkairól, nyelvének kedvelt hangját hallani szerencsés volt.

A siker buzdító reményével, mert midőn Fölséged István főherczeget a nemzetnek ajándékozá, azon kapocs, mellyel az uralkodó házhoz és ez által a szövetséges birodalomhoz; törvény, érdek és szívhajlam. válhattlanul csatol, a közös szeretet kölcsönös zálogával lőn megismerve.

Fogadja ezekért Fölséged a Nemzetnek buzgó háláját kegyességgel.

Azt sem hagyhatjuk emlitettlenül: hogy Fölségednek a folyó évi november 11-ik napjáról hozzánk intézett többi kegyelmes előadásai is, olly kérdéseket tűznek előnkbe feladatul, mellyeknek megoldása legnagyobb részben, régen táplált óhajtásaink közé tartozik. Bizonyságul szolgálnak ezek, hogy a fejedelmek, és nemzetek érdekei között nincs ellenkezés.

És épen azért: valamint sikerült a kegyelmes előadások első pontját, az országló ház és nemzet érdekeinek tökélletes összehangzásával megoldanunk; semmit inkább nem óhajtanánk, mint ezen örvendetes összehangzást a királyi előadások többi pontjainál az ország szükségei által igényelt egyébb intézkedéseknél is biztosítva látni.

A midőn tehát örömmel ragadjuk meg az alkalmat, fölséged iránt hálánk és hűségünk nyilvánítására: egyszersmind kötelességünknek tartjuk egész őszinteséggel fölemlíteni azon akadályokat, mellyeknek elhárítása nélkül biztosítva nem lehetünk: hogy a királyi szándok és a Nemzet óhajtása az eredményben mindenkor találkozik.

Haladási czélzataink fő akadályát abban látjuk, hogy az 1790: 10. törvényczikkely tellyesen életben nincs; mert hazánk kormányzata nem bir azon önállással, mellyel e törvény szerint birnia kellene.

Sulyosbítja ezen akadályt az, hogy törvényhozásunknak és kormányzásunk rendszerének alapzatában is lényeges különbség létezik; mert ez az, a mi okozza, hogy országgyűléseinken, a kor szükségeiből fölmerült kérdések megoldásában a nemzet és kormány czélzatainak összeegyeztetésére biztosan nem számíthatunk.

Előleges és egyébb sarkalatos sérelmeink, mellyeket országgyűlésről országgyűlésre sok izben felpanaszlánk, még mindig orvosolatlanok; és ez által a hozandó bár mily üdvös törvényeink foganata iránt annyival inkább kétség támad, mivel törvényeinknek végrehajtása és kihirdetése nincs teljesen biztosítva. Igy az 1836: 21-ik törvényczikkelly foganatba véve még most sincs; a vallásbéli és váltótörvények pedig az ország határőrvidéki részeiben kihirdetve sem lettek.

Hozzájárul, hogy a törvényhozás alkotmányszerű befolyása és a kormányhatalom egyoldalu terjeszkedésének iránya is tapasztalható. És e részben bizonyságul szolgálnak már csak azon intézkedések is, mellyek a megyei szerkezetnek az 1723—56. és 1536. — 36. törvényekben megállapított rendszere körül, az eddig kivételes administratori hivatal rendszerítésével, úgy szinte a kapcsolt részek közgyűlésére nézve egyoldalulag jöttek közbe.

Az itt elősorolt egyes tények, Fölséged előtt állásunk általános felvilágositására szolgálandnak. — Föntartjuk, hogy azok iránt nézeteinket részletesen is felterjeszthessük. — Megjegyezvén, miszerint a fönnkijelölt akadályok elháritását organicus átalakulásunk végsikerének nélkülözhetlen feltételekint tekintjük.

Megvagyunk győződve, hogy ezen akadályok elhárítása és ezekből eredő ellentétek kijelentése, az országló ház, az összes birodalom és hazánk kölcsönös érdekeinél fogva, Fölségednek, egyedül népei boldogítására irányzott atyai gondoskodását elkerülni nem fogja. Ezért, ámbár azoknak sulya alatt, még is teljes készséggel nyulunk, úgy a királyi előadásokban kitüzött, mint egyébb az ország szükségei által igényelt kérdések megoldásához és sérelmeink orvoslásához.

Kijelentjük, hogy intézkedéseink által, a szomszéd örökös tartományokkali érdektalálkozásainknak méltányos kiegyenlítésére, hazánk önállásának és törvényes jogainak megőrzése mellett, annál nagyobb készséggel nyujtandunk segédkezet; minél erősebben meg vagyunk győződve, hogy ezen kiegyenlítés nehézségei, nem a közöttünk létező szövetséges viszony természetéből erednek.

Nagy és nehéz a következő idők feladata. A miénk: alkotmányos életünket és anyagi erőnket teljes mértékben kifej-

teni. — Fölségedé: ezeket összes birodalmának szellemi kifejlődésével és anyagi érdekeivel összeegyeztetni — a jog minden oldalróli épségben tartásának, a kor szükségeinek igényei szerint.

Figyelembe véve az elintézésre váró tárgyak sokaságát és fontosságát és azoknak a köz álladalom sokszerű viszonyaira kiterjedő kapcsolatát: nélkülözhettlen eszközül tekintjük, hogy országgyűlés évenként Pesten tartassék.

Kérjük Fölségedet: hogy ezen kivánata iránt a nemzetet előlegesen is megnyugtatni kegyelmesen méltóztassék.

Teljes reménynyel vagyunk: hogy e képen a végnélküli örök jóságu Isten segítségével, a nagy czél felé sikeres lépések történni fognak.«

E felirati javaslat átküldetvén a főrendekhez, a nagyszerű tanácskozás, melly felette ott is támadott, tanusította, hogy ez iratban a nemzet életkérdése érdekelve van. Kétkedés nélkül mondhatni, hogy a főrendi táblán még soha tárgy nem vitattatott meg annyi buzgalommal, az alkotmány élveiben olly jártassággal, és nem olly szónoklati pompával, mint e válasz felirat. E dolgozat szűk körében egyes beszédek nem közölhetők, mindazáltal lehetetlen, hogy Batthiány Lajos e tárgybani beszédéből kivonatosan ne közöljünk némelyeket azon alapos s szilárdul fejtett felfogás miatt, mellyel Batthiány e beszédében a kormány politicáját, Magyarország összeköttetését Austriával, s a szabadság ügyét birálta. E méltán magasztalt felirat hangulatához illőbb előadás, mint Batthiányé nem hallatszott egyik teremben sem. Szónoklati fény nélkül, de ridegen hatva az elv mélyéig itélt a tárgy felett. E beszédben visszatükrözött Batthiány jelleme, s elvei a teendők körül.

Hadd legyen nállunk is, igy szólla, az adresse eletti tanácskozás criteriuma annak: hogyan itéli meg a nemzet képviselősége annak kormányát és kormányzóit, hogy így nálunk is, mindjárt a dieta elején, ezen votumból meríthessen erőt a jó, vagy veszitsen hiteléből a rossz systhema, mert én is kivánok panaszt emelni mind a kormányzási mód, mind a kormányzó férfiak ellen.

A mód, vagy systhema ellen annyiban, a mennyiben az 1790: 10. czikk keletkezete óta soha, de soha valósággá nem vált, és nem csak teljesen nem, de semmiképen sem lépett életbe.

Nem lépett életbe, és nem tiszteltetett ezen törvény sem bel sem kül politicájában Austriának.

A külpoliticában nem, mert hogyan tudott volna odaállni Austria Európa szine előtt, mint az absolutismus megtestesült representánsa? Annak vallani magát és minden saját, de még mások ügyében is akkép mutatni be magát a világnak, ha szem előtt tartotta volna az 1790: 10. t. cz. azon szavait: hogy Magyarország érdekei a többi tartományok érdekeinek alárendelve ne legyenek; ez uton pedig nem csak alá van rendelve a magyar érdek, a magyar alkotmányos irány, sőt az kitagadva, tökélletesen desavouirozva és diplomatice ignorálva találja magát.

Vagy tán azt merné valaki állítani, hogy a magyar érdekre nézve közömbös dolog az, valljon Austria diplomatiája az alkotmányos, vagy az absolutisticus mérlegbe veti-e a maga voksát?

És, míg jóslat tehetség nélkül is kitalálhatni: hogy a közelebbi háboru elvek háboruja fog lenni, és hogy azon két jelszó, melly bizonyos idő óta, két ellenséges táborba sereglete maga körül a status tudomány és szónok-férfiait, maholnap lobogókon lesz olvasható, mellyek után rohanandnak Európa majd minden hadseregei; — valljon akkor is közömbös dolog fog-e lenni a magyarra nézve Austriának külpoliticája: ha annak zászlóin nem a mindnyájunkat lelkesítő: »alkotmányos szabadság«, hanem a törvényeink által számüzött: »korlátlan hatalom« jelszava leend fölirva?

Kérdem, ha annyi meg annyiszor emlékeztetve vagyunk, hogy ne kivánnánk jogszerű alkotmányos igényeinknek utolsó consequentiáit, sőt vennénk figyelembe vegyes házasságunkat.

Kérdem: nem hasonló joggal kivánhatja-e a monarchia erősebbik fele, hogy szintugy, mind kül, mind bel politicájában mellőzvén a kormány az absolutismus utolsó consequentiáit, az összes monarchiára nézve, — modificálja ő is eljárását és dogmáját azon factor nagyságához, mellynek sem sympathiái sem érdekei nem coincidálnak az absolut rendszerrel.

De ezt ő mindeddig nem tette.

Ha belpolitikáját nézzük Austriának; a mennyiben az a nemmagyar tartományokat illeti: mit látunk ott örvendetest, mit biztosítót? mit reménygerjesztőt? Semmit!

Örvendetest nem; mert mindenekelőtt a tűnik mindenki szemébe, miszerint Austria belpolitikája soha nem keresett, soha nem talált magának más támaszt, más garantiát, Austria különféle nemzetiségeinek egymás iránti antipathiáin kivül, mint a bureaucrátiát.

Biztositót nem; mert ha látjuk, milly vas következetességgel folytattatik azon absolut irány, melly Alsó-Austria szabadalmait 1-ső Miksa óta II-ig Józsefig megsemmisitette, és II. Leopold daczára, azóta ismét fölelevenülni nem engedi.

Ha figyelembe vesszük: milly elvek frigyességét fogadta el az Austriai kormány éjszakon, és milly elvekét taszítja vissza délen: akkor meg kell győződnünk, hogy hijányzik minden, az alkotmányosságot biztosító szellem azon tanácsteremben, hol a nemzetek sorsa felett vettetik el a koczka.

Remény gerjesztőt sem találunk, — mert akár áll az, mi én előttem axióma, hogy t. i.: egyátalában nem fér meg ugyanazon kormánypálcza alatt, az uralkodás korlátlan rendszere a korlátolttal, a nélkül, hogy ezen két incompatibilitás egymásra corrosive ne hasson, — akár áll az, mit mások állítnak, hogy csak a kölcsönös engedékenység és assimilatio teheti türhetővé ezen vegyes házasságot.

Mind a két esetben bizonyos, hogy nincs mit remélleni azon keresztény házasságban, hol éppen a valláskülönbség okozván a súrlódásokat, azon fél, ki ugyis csak a kötött házasság óta tért át egy más confessiora, s ez által épen ő idézte elő a bajt, — ha mondom azon fél most közeledés helyett, plane talmud- és prófétáira kezd esküdni.«

A hazafiság azon diadalát is ünnepelte e tárgyban, hogy noha e tárgy olly élesen volt a kormány ellen állítva, s tulajdonképen az ellen kárhoztató itéletet foglalt magában, a királyi méltóságokat viselők közül találkoztak néhányan, kik a kormány által a megyék alkotásában önkényesen létesített intézkedésekre határozottan kimondták rosszallásukat és az alsóház felirását pártolták. Ezek voltak Batthiány Imre, Vay

Ábrahám, Gyürky Pál és Károlyi György. Igy vegyültek az alkotmány védelmében a szabadság s népjogért küzdők szellemével az ősi intézetek iránti kegyellet fentartói. A főrendi többség azonban meghiusitá e nemes küzdelmet: — az alsóház javaslata félre vettetett s helyette a főpohárnok Szerenesy Istváné fogadtatott el, melly lényegesen az alsóházban Somsich által előterjesztett inditványnak viszhangja volt.

Midőn az alsóház fölirati javaslatát félrevető főrendi üzenet az alsó házban fölvétetett, a conservativ követek bizton számoltak arra, hogy elveik szerinti módosításokra többséget nyernek, — időközben egy két megyében irányuknak kedvező változás történvén az utasításban. Kossuth azonban a pártok erejének isméti mérlegezését kerülni akarván, azon inditvánnyal lepte meg a házat: miszerint a képviselők a főrendeknél ellenkező véleményre akadván, arról, hogy mi nézetei vannak az ország állapotáról a képviselő testnek, velök vitatkozni nem lehet, s miután ők a nemzet őszinte nyilatkozatának a Fejedelem elébe jutását gátolják, az alsóháznak nem marad egyébb hátra, mint kijelentett elveihez ragaszkodás mellett, a felirási javaslatot letenni, s a benne megérintett sérelmek részletes tárgyallását külön feliratokban venni fel. A letétel majdnem olly szenvedélyes tanácskozást idézett elő, mint maga a felirat inditványa, de a conservativek erőködései daczára Kossuth letételi inditványa többséget nyert, s a jelentékeny iromány bár nem jutott el a fejedelem elébe, mind a Nemzetben, mind az udvarnál épen az által tett nagy hatást, hogy a képviselők inkább elállottak további sürgetésétől, mintsem elveinek csonkitásához járultak volna.

3. A horvátországi sérelmek.

Megemlitők már a kedvező fordulatot, melly Horvátország viszonyaiban az anyahazához az országgyűlés elején a nyelv tekintetében fejlődött ki. Hozzá kell most adnunk, hogy a sérelmek is, mellyek Horváth országra vonatkozólag kerültek elő, nem az anyahon és a kapcsolt részek kölcsönös viszonyaikból keletkeztek, hanem magában Horvátországban létezett pártok közti surlódások tárgyai voltak. E két fő pontban

voltak központosulva: 1. hogy a tartományi gyűlésben a nemesség személyes szavazata kizáratott, s csak a Bán által meghivottaknak adatott voks. 2. hogy a turmezei nemesség a Zágráb megyében gyakorlott választási jogtól megfosztatott. Ezen két sarkon forgott utósó időben a küzdés a horvátországi két párt, jelesen a magyar hazához hő vonzalommal viseltető Jozipovics-féle színezetűek és az ugynevezett illyrhorvátok közt. Az ellenzék tevén az alsóház testületi szellemét, ennek rokonszenve ugyan a turmezei párt ügye mellett s a feljebb sérelemként emlitett tények ellen nyilatkozott, de mind a mellett a tárgy, mind a két fél kihallgatása s vizsgálat végett, kerületi választmányra lőn utasitva. Elvileg lehetetlen volt törvénysérelmet nem találni abban, hogy ez alkotmányba vágó kérdéseket maga a kormány egyoldalulag döntötte el, holott a kerdés csak az lehetett, valljon azok elintézése az országgyűlésre vagy a Horvát tartományi gyűlésre tartozik é? Minden esetre tehát alkotmányosság elveiről s nem Horvát országnak Magyarhon általi elnyomatásáról volt szó. Mennyire méltányolták a Rendek a horvátországi mozgalmak szabadságát, kiviláglott abból is, hogy noha a túrmezei Gróf a nemesség személyes szavazatának kizáratásával megválasztott horvátországi követeket számtalanszor nem csak törvényteleneknek jelentette ki, hanem képviselőkké el nem ösmertetésöket a Rendektől követelte, s ezen kivánatát Horvátországból felküldött petitiókkal támogatta, — a képviselőház mind a mellett sértetlenül hagyta a horvátországi követek állását, s a két párt közti panasz feletti ítélettől tartózkodott, mielőtt a megbízott választmány tudósitását nem mutatná be. S a horvátországi követekről is meg kell ismerni, hogy a turmezei Gróf s avval egy véleményen levők heves, sokszor szenvedélyig kitörő vitatkozásaik czáfolatában hasonló modorral szegültek ugyan ellen, de a magyarországgali kapcsolat ellen nem csak legtávolabb kívánatokat sem hallattak, sőt rágalomnak nevezték e kivánatok pártjokra reáfogását. Nincs kétség benne tehát, hogy ez országgyűlésen sem nemzetiség sem országos iszonyok tekintetében meghasonlási gyúanyag a két hon között nem mutatkozott. A magyarok a horvát nemzetiséget kérdés alá nem vonták, testvér nemzetnek nevezték. Sérelmeiket nem

az anyahazának felsőbbsége, hanem a közös alkotmányosság szempontjából tárgyalták. A beligazgatási nyelv tekintetében Horvátország saját rendelkezése szabadon hagyatott meg, csak az anyahonnali közlekedés némely részeiben kivántatott a magyar nyelv diplomaticai tekintélyének megtartása. Illy előzmények után nem volt e alapos a várakozás, hogy a két hon közötti kapcsolat a kibékülésből születendett kölcsönös szeretet által erősbülni fog?

4. Közös teher viselés, Örökváltság.

Ha a válaszfelirat az ország politicai czéljának a törvényhozás által szilárdul kijelentett vallomása volt, a közös teherviselés és örökváltság kérdéseiben rejlett az eszköz, melly nélkül a haza bármilly irott törvények mellett is tettleg sem alkotmányosan önálló, sem erős nem lehetendett. E két kérdésben közvetlenül a nép érdeke foglaltatott, s a néptől csak a szerint követeltethetett csatlakozás az ország alkotmányának védelméhez, a miként érdeke azokban igazságosan megfejtve fogott lenni. E tárgyak a nemzet életére ható nyomatéka a jelen országgyűlésen, hol nem csupán az elvek győzelme, hanem gyakorlati törvényszabályok által életbeléptetésök vala a teendő, nem vétetett kétségbe egy oldalról sem.

November 29-én tette a közös teherviselést inditványba Szemere Bertalan, feleslegesnek tartván — miként mondá — a bővebb fejtegetést e tárgyban, melly megszűnt pártkérdés lenni, s lett nemzeti üggyé, s melly minden reformnak kezdő betüje. Kossuth hatályos szavakkal kiemelé a nemesség azon érdekét, az adómentességről lemondása által épségben megóvni történeti multját, mellyet haza szeretet és szabadság védelembeni hűség jellemzett. Beszédének különösen erre vonatkozó része történeti emlékű leend, mert abban a nép első szónoka itéletet mondott a nemesség ezredévi pályája felett, azon időpontban, mellyben az leszállott a kizárólagos jog teréről s a nép tömegével vegyült összve. »A magyar nemességet — igy szóllott — közel egy ezredév historiája e nemzet lételének talpazatává szentelte fel. Ő irta be a magyar nevet, e jövevény nemzetiség nevét, Európa nemzeteinek, arany könyvébe, melly-

ből egy ezredév viszontagságai sok nevet kitöröltenek, de azt nem, mellyet bele a magyar nemesség férfikarja irt. Ő vivta első sorban ez ország lételének harczait; ő volt Európa táborszeme századokon át: — s minden viharok között is, nem tűnt fel nagy, epochalis eszme Európában, melly a nemesség közrehatása mellett, hamarább vagy később Magyarhon földébe átültetést ne talált volna. Hogy Magyarország lett, hogy Magyarország van, az ő műve. És e közben a magyar nemesség az, melly jármot türni nem tanult soha, melly a szabadság arany fonalát kezéből soha egészen ki nem ereszté, mellynek nevéhez egy historiai emlék csatlakozik, minővel az európai szárazföld egyik nemzete sem dicsekedhetik, azon historiai emlék, hogy mióta ez ország Magyarország, itt az absolutismus törvényesitve nem lett soha. Mindez a magyar nemesség műve. Már kérdem én: ki lehetne olly kába, hogy ezen nemességnek politicai állását annihilálni akarhatná? Mi bizonyosan nem, mert hiszen azért ver szívünknek minden dobbanása, hogy a szabadság közkincscsé legyen, hogy minél többekre kiterjesztessék; — nem lehetünk hát oly fonák szándokkal, hogy a szabadság várának védeit szaporítni akarván, munkánkat ritkitással kezdenők, és kezdenők azon sereg lefegyverzésével, melly elég erős volt azt egy ezredéven át maga is megvédeni.«

Tanácskozás közben kiemeltetett azon ürügy alaptalansága, melly alatt addig sokan a tárgy lényegétől idegenkedésöket rejtették. Kijelentetett t. i. miképen bármi fontos, s külön kérdés gyanánt bármi buzgalommal követelendő legyen azon bíztosíték, melly a nemzet kellő befolyását az adó kivetés, a beszedés és a számon kérés tekintetében a kormány irányában épségben tartaná fel, mind a mellett a közös teherviselést ahoz mint conditio sine qua non-hoz kötni az ügy őszinte barátainak nem lehet, a nélkül, hogy a foganat elébe nehézségeket ne gördítsenek.

De a képviselőknek e kérdés körüli átalános hangulata gátolva volt szabad nyilatkozatában az utasítások által. Azoknál fogva nem lehetett az egész adókérdést egy szavazat által eldönteni. Már a lefolyt években három ágra felosztva tárgyaltaték, s ezen alakban készittettek az iránta adott utasítások. Házi adó, hadi adó és országos pénztár, — ezek voltak a

közteherviselés részeinek czímei. Az akkori szellem egyik vonása gyanánt, érintsük meg, hogy a nagy birtokosok főleg a házi adó ellen voltak, félvén a megyei gyűlésektől, mellyek határozatai a kivetésnél könnyen igazságtalanok lehetnének a kissebbséget tevő nagy birtokosok tekintetében. A hadi adót ellenezték leginkább azok, kik a kormány számadás nélküli adó kezellésének a nemességet alávetni nem akarták, mert szerintök a kormány számadásra kötelezése az által nehezebb leendett, ha már a nemesség is ezen feltétel nélkül fogná hadi adóbani részesülését elvállalni. A harmadikat legkevesebben ostromlák, s főleg Széchenyi hazafi lelke ohajtotta, ugy tekintvén a dolgot, hogy vajmi sokára húzódnék el az ország közlekedési s egyébb anyagi szükségeinek létesitése, ha bevárni kellene, míg a nemzet az ország közjövedelmeinek mire fordítása feletti vitát a kormány ellen kedvező sikerrel végzi el. Addig, míg a nemzet ezen joga valósággá lenne, az országos pénztár volna a kut, mellybe az öszves nemzet részint egyenes részint közvetett adózás által szivárogtatná a tőkéket, mellyekből az ország közlekedési szükségei fedeztetnének. Ez volt Széchenyi vélekedése s buzgólkodásának egyik legelső tárgya.

November 31-én lőn minden feltételleli öszvekötés nélkül a közös teherviselés e három czím alatt szavazásra bocsátva: házi adó, hadi adó, és országos pénztár. A képviselők utasitásaik szerint vegyesen szavaztak; voltak ellenzékiek, kik egyik vagy másik kérdésnél nemre-, és conservativ pártbeliek, kik igenre szavaztak. A többség elfogadá a házi-, elveté a hadi adót; az országos pénztár egy két megye kivételével közakarattal fogadtatott el, s hogy e népszerű kérdésbeni működés a főrendekkeli egyetértésben folytattassék, az alsó ház az elfogadott elvek életbeléptetése módjainak országos választmány általi kidolgozását határozta el. A főrendek jobb oldala, az Üzenet tárgyallásakor, a házi adótóli idegenkedését nem tudta eltitkolni, s e szirten az alsó ház inditványa majd hajótörést szenvedett volna, ha a Nádor maga nem lép közbe tulajdon inditványával, miszerint a felsőház hozzájárulván a képviselők javaslatainak országos választmány általi kidolgozásához, annak jelentése idejére tartotta fönn az egyes adónemek megvitatását. Az adómentesség a főrendeknél sem talált pártolókat; ott

is Báró Vécsey Miklós volt az egyetlen, ki a közös teherviselés minden ága ellen a régi nemesi kiváltságok szellemében szónokolt.

Az örökváltságot az alsó házban Lónyay Gábor tette December 3-án inditványba. E tárgy az, melly körül az eszmék legsebesebben haladtak volt. Tizenöt év előtt, midőn a jobbágyok megváltásáról volt szó, annyira veszélyes, s államfelforgató kivánatnak tartatott, hogy hő pártolása miatt Wesselényi hűtlenségi perbe esett, s Kölcsey dicső követi székéről lelépni kénytelen volt. Ki nem emlékezik az 1834. évi November 10. és December 10. országos ülésekre, mellyekben az örökváltság mint valóságos harcz tárgya a nép s annak nyomói között legingerültebb s egyszersmind legmagasztosabb tanácskozást idézett elő! Most alig volt küzdelem anyagja; inkább fejtegetés mint vitatás alakjában folyt a tanácskozás, mellynek eredménye Lónyay inditványának elfogadása lőn, olly formán, hogy országos választmány küldessék ki, melly az urbéri terheknek a földesur tellyes kármentesitésével, a földes urra nézve kötelező módon, s az álladalom közbenjárásával eszközlendő megváltásáról részletes javaslatot dolgozzon ki. Alig találkozott, ki az inditványt jog szempontjából ostromolta; Babarczy, a conservativek egyik feje, csupán a czélszerűség tekintetéből az évi illetményt, s nem az érték tőkéjét kivánta a váltság tárgyának kinyilatkoztatni. A népet e két nagy kérdés mellett közvetlenül érdeklé az országgyűlésről a hazában uralkodott éhség és nyomor elháritása iránt felterjesztett fölirás, mellyben az országgyűlés a nép anyagi szenvedéseinek enyhitésére a kormánynak segédkezet nyujtani ajánlkozott. Az eszközök kiszemelése kerületi választmányra bizatott.

5. Az ősiség és honosítás.

Egy másik példája a szabadelvüség győzelmének az ősiség kérdése volt. Nem csak, hogy ezen valaha védői által a Nemzetiség főtámaszának, s az alkotmány alapjának hirdetett intézmény a conservativ párt által is elhagyatott, hanem eltörlése iránt ezen párt kebléből Somsich által tétetett meg az inditvány. Eltörlésének elve tehát nehézség nélkül ment ke-

resztül, és a mult országgyűlésen már történt munkálatok használatával készitendő törvényjavaslat végett alsóházi választmány neveztetett ki.

De a képviselőház, midőn az ország lakosai közötti jogfalakat egymásután leszedni buzgólkodott, s teljesen földre teritette a véleményt, hogy akár nemzetiség akár alkotmány érdekében volna a jogegyenlőtlenségen alapuló intézmények kiméllete: más részről hímezés nélkül hirdeté ki arróli gondoskodását, hogy szabad elvei a haza jóllétének s a nemzet egységének előmozditására használjanak, s ez okból más nemzetekkel szemben a magyar polgárjog ne legyen bárki által, a hazának nyujtott biztosíték nélkül, felvehető tulajdon. Ez elv húzódik a honositási törvényjavaslaton mint alapfonal keresztül. Készitésénél azonban a nemzet atyái nem hagyták ki gondoskodásukból a haza anyagi szükségeinek tekintetét, s a gyárosok, s iparűző emberekre nézve kivételt tettek a feltételekben, mellyeket a külföldi egyén meghonosúlhatására határoztak. Az osztrák tartományokbeli és más idegen beköltözők között külömbséget a ház tenni nem akart, bár azt a kormány képviselője, az elnöklő személynök kivánta. Mint több más törvényjavaslat, a honositási is a magyar nyelvivel együtt a martiusban előállott nagy tények között elfelejtetett, s törvénnyé nem lett.

6. A városok ügye.

Az 1834-iki országgyűlés nagy feladatának a városok ügyét tekintette. Az alsó ház legélesebb küzdelme a főrendekkel ez ügy körül forgott s a keserüség semmi tárgyban sem tört ki oly mértékben, mint midőn az országgyűlés vége felé a városügyet, nyolcz üzenet váltása után, az alsóház letenni kénytelen volt a főrendek erőködése miatt: a kettős foku választás, a magas census, a közgyűlés körének megszorítása, és a városi testületek élére állítandó kormányi tisztviselő által a városi municipiumoknak függetlenségét lehetetlenné tenni. A jelen országgyűlésen a királyi előadások közzé volt nem csak a tárgy teendőül kijelölése, hanem annak részletes törvényjavaslatban kidolgozása befoglalva. De olly alakban történt, melly az ellenzék méltó gyanúját szülte. Az ellenzék el-

halaszthattlannak tekintette a városok országgyűlési szavazattal felruházását, de biztositandó a törvényhozó test független állását, kivonni akarta egyszersmind a városok beléletét a kormánytóli függés alól, mi nélkül követei alig lehettek más, mint a kormány czélzatainak a szabadságra nézve veszélyes eszközei. S épen e lényeges feltétel egyelőrei lehetetlenitését látszott akarni a kormány, midőn a városok szavazatát mint azok bel rendezésétől külön álló tárgyat tüzte ki a királyi előadásokban teendőül. Az alsóház azonban e nevezetes kérdésnek megoldását ismét azon ösvényre vezette, hol azt az előbbi országgyűlés hagyta, s legyen a városi követek nagy részének dicséretére mondva, ők magok olly hiven fogták fel a haza érdekét, s annak saját osztálybeli igényeiket olly őszintén rendelték alá, hogy a szavazat kérdése mellett a belrendezést sürgetnék. A választmány, melly a törvényjavaslat előadásával bizatott meg, oda lőn utasitva, hogy a mult országgyűlési munkálatot vegye alapjául, s a királyi javaslatra csak mennyiben czélszerű, legyen tekintettel.

Különben figyelmet érdemel a körülmény, hogy a városi ügy ekkor elvesztette volt már érdekessége élét, részint azért, mert nem ellenéztetett egy oldalról sem, részint azért, mert az ellenzék soraiban gyakrabban nyilvánult a vélemény, miszerint a szabadság és népjog érdekével nincs tellyes összehangzásban egyes községeknek külön testületkénti emancipatiója, hanem annak hivebben felelne meg a nép képviseletének egész kiterjedésben alkalmazása. Mindazáltal ez eszme győzelme a jelen korszakban még csak puszta kivánatnak tartatott.

7. Magyarnyelv, a görög nem egyesült vallásnak miatti sérelem, partium kérdése.

A magyar nyelv elérte volt már jogos uralkodásának fő fokát, a törvény, az igazgatás, s most már a fejedelem is, nemzeti nyelven szóllt. Mi a tárgybeli törvényjavaslatban ez uttal fordult elő, többnyire böngészet volt, melly által az igazgatás itt ott elmaradt helyei kifürkésztettek, s a nemzeti nyelv azokoni használata kivántatott. Mi az ez iránti tanácskozásoknak sajnállatos érdekességet szerzett, az a horvátországi köve-

tekkel támadt új viszálkodás vala. Nem a Horvátország beljében gyakorlandó hivatalos nyelv miatt, mert a törvényhozás oda a magyar nyelvet kiterjeszteni nem akarta, hanem a horvát tisztviselőknek a magyarországiakkal, milly nyelven folytatandó levelezése, szóval a kapocs nyelve miatt, s azután az ugy nevezett slavoniai három megye Magyar vagy Horvátországhoz tartozása iránt újult meg a régi vitatkozás. De legkeserítőbb volt a horvátországi követekre nézve, hogy Horvátországnak neve vétetett ez alkalommal, különösen Kossuth által kétségbe, s feszegetés alá. Tudni illik, Kossuthnak eszébe jutott, hogy a régi oklevelek szerint az ős Horvátország jelennen a török birodalomhoz tartozik s azért e nevezet a mostani Horvátországra nem alkalmazható, — ez okból, és mert a horvátországi nevezet a törvényekben sokszor »kapcsolt részek« nevével cseréltetik fel, — ez utóbbinak kizáró használatát javasolá. De majd figyelmet gerjesztett az, hogy a »kapcsolt részek« nevezete sokkal tágabb, és épen a Magyarországhoz tartozni követelt 3 slavoniai megyék tekintetében tovább terjedő értelmet foglalhat magában, mint e határozottan körülirt értelmü név »Horvátország«; a melly körülmény okozta, hogy Osegovich Horvátország ügyes követe, habozni látszott a csábító értelmű »kapcsolt részek« nevezete elfogadása, és az ország nevezet kérdés alá vételének ellenzése közt. Végre Kossuth maga az utóbbira visszatért. E mellék fontosságu kérdésekben kitört ellenszenv megmérgezé a békülés hangulatát, melly az országgyűlés elején más fontos tárgyakban a horvátok iránti viszonyainkat jellemezte. A magyar nyelvi törvény egyébbiránt hő hazafisággal, de egyszersmind az ország távolabb vidékei, mint Slavonia, tengermellék s. a. t. sajátságainak kellő méltánylásával alkottatott; ezekre nézve részint kivételek, részint halasztási határidők alapittatván az országos nyelv magok körébeni alkalmazását illetőleg. E helyen is áldozzunk rövid megemlékezéssel Batthiány Lajos lelkének. Midőn a magyar nyelvi törvény a főrendeknél tárgyaltatott, ő azt inditványozta, hogy a deák nyelv meghagyása helyett, mondassék ki világosan a horvát nyelv hivatalos nyelvül megismerése, ő — Batthiány — nem a nyelv, hanem a szabadság affinitásában keresvén a jövő nagyság feltételét!

Midőn az 1844-iki országgyűlés a vegyes házasságok s a szabadátmenetel iránti vallástörvényeket alkotá, a görög nem egyesült vallásúakat a protestánsokkal teljesen hasonló állapotba helyezni kivánta. De a kormány ellenezte e kiterjesztést s az országgyűlés kénytelen volt a protestánsokra szoritani intézkedéseit. Midőn az országgyűlés elmult, a kormány nem sokára rendelet utján terjesztette ki a törvényt a g. n. e. vallásuakra. Ez tette az ugy nevezett g. n. e. sérelmet ez országgyűlésen. A kormány eljárása e tárgyban nem csak törvénytelen volt, hanem hitszegő és álnok. Ő nem engedte, hogy a g. n. egyesültekről az országgyűlés gondoskodjék, az irányokbani jogot magának tulajdonitván, azért, hogy ő adandván meg az engedélyt, az által az országtól elidegenitse és az udvarhoz vonja e nép vonzalmát. S midőn ezt törvénytelen uton megtette, s a törvényhozás ez önkény ellen felszólalt, — ügynökei a g. n. e. nép között azon hitet terjesztették, hogy azon jog megadásáért, mit Ő Felségétől nyertek, a magyar országgyűlés melly azt tőlük megtagadta, a kormány ellen lépett fel. Az osztrák udvar már akkor számolt a g. n. e. vallásuak ellenszenvére a magyar nemzet ellen, s szitotta azt.

A partium kérdése a miként Zaránd, Kraszna, Közép-Szolnok és Kővárnak az 1836. 21. t. cz. által Magyarországhoz rendelt visszakapcsolása neveztetett, Kossuth által tétetett inditványba Január 13-án. Alig volt egy e szónok beszédei között, melly a tárgy kimeritése, a hazafiságtóli elragadtatás és stylszépség által olly átalános tetszést nyert, mint ez ügynek szentelt, s bár másfél óráig tartott a figyelmet végig feszitő előterjesztése. A tárgynak politikai fontossága, melly Magyarországnak e jogos határterjedésében rejlett, a bűnös gúnyjáték, mellyet a kormány a világos törvénynyel, végrehajtása halasztásának sok botrányos ürügye által űzött, az ármány, melylyel törekedék nem csak Erdélyben, hanem magában a partiumban a közvéleményt e részek visszakapcsolása ellen felizgatni, hogy az e képen önmaga által előidézett nyilatkozatokat a visszakapcsolás nem tellyesithetésének támaszai gyanánt mutathassa fel, mindezt nyomatékosan, s kebelrázólag terjeszté a szónok elő. De miként beszéde elején előbocsátá — még egyszer kiveté az orvoslat utolsó reményhorgonyát, a mérséklet

kötelén s mellőzve sérelmi hangulatu kemény felirást, vagy ennél még hatályosabb más eszközt, — szó lévén több megyében már e kérdés irányában az adó megtagadásáról — inditványát arra szoritá, hogy a Nádor szóllittassék fel törvényszerinti közbenjárásának e tárgynál használatára. Mi az ügy egyik lényeges pontját, a részek követeinek az országgyűlésen meg nem jelenését illeti, minek köztudomásban volt adatok szerint kormányi cselek voltak okozói, ezen hatóságok a törvény rendelete szerinti perbe vonatását akkor vélte tanácskozás alá veendőnek, midőn a nádori közbenjárás eredménye tudva leend.

A szónok után Babarczy állott fel a conservativ részről, s tellyes hozzájárulását az inditványhoz tolmácsolá, melly annak következtében köz akarattal fogadtatott el. A ház bebizonyitotta mennyire van felől állitva minden pártérdeken a honterület épségének ügye. E nap ünnepe volt a magyar hazafiságnak az osztrák mostoha uralkodás ellen. Nem létezett töredék az országban, melly a kormányt e törvénytelen cselekvésében védni akarta volna. Nem tagadjuk azonban, hogy a képviselői teremen kívül volt olly vélemény árnyéklat, melly bár a kormány eljárásának törvénytelenségét megismerte, Erdély szempontjából a partium visszacsatolását Magyarországhoz nem pártolta. Szerinte akár külön fogott maradni Erdély azontul is, akár egyesülése Magyarországgal valósitható leend, a partium sorsát Erdélyétől elválasztani nem kellett vala. Első esetben e részek elszakitása által Erdély a szabadság és a magyar nemzetiségnek legerősebb elemeit vesztené el, a második esetben pedig épen a czél mennél előbbi elérése miatt nem kellett a négy hatóság előrei szakitását sürgetni, azok lévén a két hon egyesülésének Erdélyben leghatályosabb tényezői. Ez eszme azonban, bármi alaposnak lássék külszínleg, nem birt erővel azon tagadhatlan igazság ellenében, miszerint a nemzet annál erősebb, mennél kevesebb részekre szakadozva van, s mennél biztosabb minden életereinek összvefolyása a hon középpontjában. Egyes rész erejének kiméletéből gátolni az anyahon növekedését, a nemzet érdekével egyező politica nem lehetett. S az erről meggyőződés áthatotta volt az erdélyi

hazafi pártot is, ugy, hogy az 1847-iki november 10-én bezárt erdélyi országgyűlésen a partium visszakapcsolása főleg a kormánypárt által elleneztetett.

8. *Az administratori rendszer.*

Az országgyűlés kezdetétől fogva egészen a Martiusi napokig e tárgy volt az országgyűlési események fő rúgója mind a két párt terén. Az ellenzék az administratori sérelem benyomása alatt tűzte ki, válaszfelirati javaslatában, az ország igazgatásának függetlenségét, mint egyetlen akadály módját a törvény sértéseinek. Ezen ügy irányábani állás határozta a követek mellyik párthoz tartozását. Az ellenzék azt tekinté próbakövül tagjainak szilárdságára nézve: »In hoc signo vinces« mondá Szemere az ingerült hangulatban folyt tanácskozások közben. Viszont a másik párt szivesen nézte el, ha az ingadozóbb egyének akár melly más ügyben csatlakoztak az ellenzékhez, ha csak az adm. kérdésben nyujtottak segédkezet a kormány politikájának megmentésére. S miként az országgyűlésen a követek közt, ugy a megyékben a pótló utasitások készitésénél e sarkon fordult meg a felek küzdelme. A megyék öntudata azonban, miután már a válaszfelirati tanácskozások alatt mind két házban az administratori rendszer sulyos jelentősége kiemelteték, mindinkább ébredezett fel, s a pótló utasitások az ellenzéknek sorait szaporitották.

A válaszfelirat letétele után az alsóház bizottmányt nevezett ki, melly az administratori rendszerben rejlő sérelmeket részletesen előterjeszsze. Elnöke e választmánynak Bernáth Zsigmond unghi követ, lelke Kossuth volt, munkája pedig, melly legnagyobb részében az utóbbinak tollából folyt, a magyarországi közjónak tükre volt, kifejtve találtatván benne az ország alkotmányszerinti beligazgatásának minden elvei, s ezekkel szemben állitva az administratori rendszernek a municipális életet, s vele az ország alkotmányos önkormányzását halállal fenyegető törvénytelenségei. A munka jeles, nagyszerű volt. A kormánypárt hamar belátta, hogy e jelentés hatásának ellentállani képtelen lesz, s azért minden eszközt felhasznált arra, hogy e jelentés nyilvánosságra ne kerüljön. Január

holnapban sikerült a kormánypárti főköveteknek az ellenzék néhány előkelőbb tagjait arra birni, hogy némely a kormánytól nyerendő eredmények s jelesen a városi ügyben a direct választás, a census kissebb mennyisége, s a városi közgyűlések hatáskörének tágitása árán bele egyezzenek az administratori kérdés lágyabb módoni elintézésébe, tudniillik azon igérettel, mi szerint administratorok jövőben kineveztetni nem fognak, megelégedjenek, mi által a kormány megmentettnék hibája egyenes bevallásától, a kinevezett főispány helyettesek elmozditásának szüksége elhárittatnék, s végre a cancellár állása megóvatnék. Ez egyezkedés a kormánypárt részéről Somssich és Babarczy képviselők, és királyi tanácsos Lónyai János által, az ellenzék részéről Kossuth követtársa Szentkirályi, Pázmándy, Lónyai Gábor és Menyhért követek által folytattatott. Be volt a titokban vitt értekezletbe a Nádor is vonva, ki előtt a tárgy olly alakban festetett, mintha az értekezők megállapodása az ellenzékben megelégedést szülni alkalmas volna. Ez alkudozások szigoru titokban őriztettek Kossuth és Batthiány Lajos előtt, ki az administratori tárgyban az elsőnél még tovább állott az ellenzés szélén. Szemere sem volt beavatva, mi később, midőn ez alkudozások lelepleztettek, helyzetének tekintélyét emelte, s kétségkivül egyik oka volt annak, hogy a martiusi események alatt Szentkirályi és Pázmándy felett ministerré kineveztetése elsőséget nyert.

Február 1-én kihirdettetett a Január 30-án költ királyi leirat, melly eredménye volt az érdeklett alkudozásoknak. A Nádort, ki a vett értesitések nyomán azon véleményben volt, hogy e leirat kedvezően fog fogadtattni, s az administratori sérelem miatti feszült állapotnak véget vetend, megdöbbentette a visszatetszés, melly a leiratra nézve rögtön felolvasása után nyilatkozék. A királyi okiratnak lényeges tartalma ez volt: Ő felsége megismeri, hogy kivételes körülmények idézték elő a főispányhelyettesek nagyobb számbani kineveztetését, s biztosítja az országot, hogy az 1790-iki 10-ik törvényczikkelyt — mely az ország igazgatási s törvényhozási függetlenségéről szóll, — valamint a főispányok törvényes jogát fentartani fogja. Mind a mellett kijelentni, hogy a tett intézkedések által a végrehajtó hatalom törvényes köre legkissebb részben sem

léptetett át, s bár ennél fogva a nyilvánult aggodalmak alapnélküliek, a fejedelem azokat a leirat által eloszlatni szándékozik. Az ellenzék három napi zárt tanácskozmányban tárgyalta a leiratot. Azok, kik az alkudozásokba befolytak, látván várakozásukat, mellyet a leirat által eszközlendő megelégedésre nézve tápláltak, meghiusulva, visszaléptek, s a tanácskozmányban az ellenzék végzése mellé álltak. Csupán Lónyay Menyhért maradt meg e téren, mellyre közösen léptek. Igy lőn, hogy midőn Február 5-én nyilvános ülésben e leirat felvétetett, és Szentiványi Károly gömöri követ a körülmények miatt eléggé lehangolt ellenzéki inditványt előterjesztette, mi szerint a rendek köszönettel vévén a fejedelemnek az ország aggodalma eloszlatására intézett jó szándokát, kijelentik, hogy valamint ez aggodalmak alaptalanok nem voltak, úgy azokat csak a fejedelmi jó szándok tettleges valósitása szüntetheti meg orvoslásával az administratori rendszer elősorolt törvénytelenségeinek, — ez inditvány ellenében Lónyay Menyhért ama másikkal lépett föl: miszerint köszönettel fogadtassék a királyi leiratnak a sérelmet eloszlatni igérő biztositása, s annak további tárgyallása megszüntessék. Olly kitörések ez országgyűlési tanácskozások alatt még nem történtek volt, minőket e két inditvány feletti küzdelem idézett elő. S az ellenzék keserűsége a legmagosabb fokra hágott, midőn Lónyay inditványa egy szónyi többséggel elfogadva lőn. Kossuth, ki ekkorig minden beszédeiben a mérséklet követését vallotta feltett szándékának, most a kétségbeesés hangján kiáltott fel: legyen hát harcz, midőn az engesztelődés ajánlatát visszataszitották, legyen harcz egész végiglen. De az ellenzék nem szoritkozott kötelessége teljesitésében a fájdalom kiöntésére. Törekedett megmenteni a hajótörésből, mit lehetett. S már midőn Lónyay felirat javaslatának szerkezete tárgyaltatott, a békési követ Tomcsányi József inditványozá a nyilatkozást: miszerint a rendek fentartják az administratori rendszerből felmerült egyes sérelmek tárgyallását. Az inditvány a többségre vergődött conservativ pártnál természetesen ellenzésre talált, s miután az ellenzék czélszerűnek találta a tanácskozás félbeszakitását, sikerült neki kivinnie, hogy nyilvános ülések két három nap ismét nem tartattak, melly üdőt

az ellenzék a megsebzett ügy orvoslásáról zárt körbeni tanácskozásra fordította.

Az ellenzék erőködésig terjedő buzgalma, a véletlenül szenvedett csapás következményeit elhárítani, igazolva volt a tárgynak jelentősége által. Az administratori sérelmes rendszer nem egy törvény megszegését foglalta magában, mint évről évre szaporodott sérelmeink hosszu sora, hanem ha a kormány teljesen végrehajthatta volna, általa Magyarország kormányformája egészen fel lett volna forgatva. Nem fogjuk e kivonatos előadásban a tárgy mibenvoltát részletesen fejteni, de bárha ez ügy Magyarországban a közélet minden résztvevője, sőtt szemlélője által is kellőképen ismertetett, fővonásait meg fogjuk érinteni. Az administratori rendszer nem kevesebb, mint az ország igazgatásának bár a törvényhez képest csonkán létezett függetlenségét, s a helyhatósági önkormányzást halálos veszéllyel fenyegette. E rendszer behozatala előtt kormány tisztviselők a megyék élén nem állottak. A főispányok országos méltóságot viseltek a megyék felébe felügyellőkül állíttatva a törvény által, s egyéniségeik szerint ugyan majd megőrzék törvényes függetlenségöket. majd meggörbedtek egyes esetekben a kormány ösztönzései előtt; de valamint rendeltetésűkben nem állott a megyék cselekvéseinek felelősége, úgy nem birták s nem keresték a megyei igazgatás egy részét sem. Azonkivül a törvényhozásban kötelesek lévén jelen lenni, a megyék függetlensége akkor maradt leginkább illetlen tőlök, midőn e függetlenségre országos érdekből fő szükség volt. Ahoz járult, hogy törvényben kiszabott eseteken kivül elmozdithatlanok lévén, hivataluk természeténél fogva nem lehettek a kormány vak eszközei, sőt hivatali tekintélyük féltése buzditá őket állásukat bureaucraticus alárendeltségig le süllyedéstől ótalmazni. S mennyiben közttök a kormány czélzatainak előmozdítói találkoztak, e szolgálatkészség a közvetlen magyar kormány irányában létezett, s túl azon nem terjedett. Sőt átalánosságban a Főispányok a Nádor befolyása alatt állottak s kivételt képeztek, kik annak körén kívül támaszt kerestek. Az administratorok helyzete egészen ellenkező volt. Róllok a törvény nem tudott, ők nem viseltek országos méltóságot, hanem a kormánytól kinevezett, s általa elmozditható tisztviselők voltak,

felállittatván, hogy a Megyékben a kormány érdekében minden hatalom gyakorlatába betolják magokat, s a kormánytól bő fizetést nyervén, az elejökbe tett feladat mennél tökélyesebb megoldására késztetésül, nem volt e világos, hogy ily hivatalnokok a megyék élén állván, szünet s tárgykülönbség nélkül, mert ők folyvást, országgyüléskor is, a megyékben működtek, s mint az igazgatás úgy a törvénykezés vezetését magoknak igénylették, általok az ország kormányzata a törvényes kormányszékek mellőzésével egyenesen az osztrák kormányra fogott átmenni. De tegyük fel, hogy a velöki rendelkezés a magyar Cancellár kezeinél maradott volna is, valljon ennek önállósága nem vesztette volna é el utolsó árnyékát is, miután a megyék fő tisztviselője feltétlenül tőlle függvén, a reábizott rendeletek végrehajtását szinte olly feltétlenül fogta követelhetni tőlle az osztrák kormány. Azért nem volt gúny, hanem való nevezete a dolognak, midőn az administratorokat Kreishauptmanoknak nevezték el az országban.

Mondottuk, hogy az ország municipális kormányzási formája központositott hatalom általi elnyeléssel fenyegettetett az administratori rendszer által. Mert a municipális szabadságok biztositéka a megyék választott tisztviselőik általi kormányzásán nyugvék, s a tisztviselők közvetlen s egyetlen függésén a közgyűlésektől. Már pedig az administratorok nem csak a gyűlések és a törvényszékek elnökletét, hanem a tisztikari elnökség teendőit is magokhoz ragadni törekedtek, ugy, hogy a rendszer teljes győzelme esetére tettleg az ő hivataluk az alispányi hivatalt hatáskörében megcsonkitá, s az ügyvezetés választott tisztviselő kezéből a kormány által kinevezettre ment által. Azon felől az Administratorok, leszállván azon magas, s csak pártatlanság által fentarthatott állásról, mellyen a főispányok állottak, részint személyes viszonyok szövése, részint a kormány kegyvesztésének sőt üldözésének fenyegetésével pártfőnöki helyzetbe léptek, s lassan lassan a független hazafiakat a megyei hivatalokból kiszoritván, a megyei tisztikarokat nem sokára parancsaiktól függő eszközökké alázták volna le. A közgyűlések ereje enyészetnek fogott indulni: a tisztviselőknek a szabad szóllástól elijesztése, vagy épen szolgailag hozzácsatlakozása által az Administrator akaratához. Te-

hát a tiszti karnak administratori rendelkezés, és az egész megyei hatóságnak az administratorok által a bécsi kormány alá vetése, szóval centralisatio és az ország igazgatási önállóságának megszűnése volt a jövendő tükrében láthatott eredménye e fatalis rendszernek.

Ezen és még több komoly tekintetek megrázkódtattak számos követet azok közül is, kik a Bereghi (Lónyay) inditványra szavazva, ez életkérdés bukásának segédeszközei valának. Olly annyira, hogy midőn az ellenzéki zárt tanácskozás elvégzése után a felirat szerkezete ujra felvétetett, erős többség szavazott olly szerkezeti javaslat mellett, melly lényegileg majd nem kimeritette az eleinte Szentiványi által inditványba tett, s akkor kissebbségben maradt felirást. A fejedelmi jó szándoknak megismerése s megköszönése után nem csak a sérelem részletei lettek megérintve, hanem kijelentve az is, mi szerint, ha a fejedelmi szándok valósággá nem válik, a Rendek fentartják a sérelem tüzetes tárgyallását. A kormánypártiak haragja végtelen volt.

A felirást a Főrendek elfogadták, — Batthiány Lajos és Teleky László rideg kijelentései után, miképen az ügy fontosságához képest a Rendek feliratát túlengedékenynek tartják.

VI.

A mártiusi napok eseményei a Ministerium kinevezéseig.

1. A bankjegyek iránti felszóllamlás.

Mi alatt, mint láttuk, az országgyűlés minden fontosabb teendői felett elvileg határozott, s azok törvényül szerkesztésében választmányilag működött, a nagy eseménynek, melly Franciaországban az ildomosságáért Európa minden conservativjei által bámult királynak trónját földre sujtotta, hire váratlanul lepé meg hazánkat s tanácskozó atyáit. A hatalmas esemény örömmel üdvözöltetett Magyarország közvéleménye által. Hol is fogadtathatnék hőbb elragadtatással a jog és szabadság diadala ármány és vesztegetés, árulás és nyomás

felett, mint a szabadság e régi szent helyén, a szabadság martyrok e hazájában. A közérzelemnek kik lehettek természetesebb szóvivői, mint kik magát a nemzetet képviselék s kik négy hó óta borús körülmények köztt, a hirtelen feltünt villámesemény sejtelme nélkül, csüggedetlen eréllyel és vas kitűréssel vivtak hazánk sérült jogaiért. Reájok, s így az országgyűlés menetére tehát a februári dicső jelenetnek hatása természetesen volt, s kellett hogy legyen. De e hatás a magyar országgyűlést s annak csillogó vezérét nem ragadá ki eljárásuk alkotmányos ösvényéről. Sem tárgy, sem mód tekintetében más utra nem léptek képviselőink. A mi nyerességet meritettek az érzett hatásból, az a feléledt sikerreményből, s az azzal együtt szülemlő emelkedettebb öntudatból állott. S tanusitandó, mennyire maradt birtokában komoly gondolkodásának a derüteljes kilátás élvezete közepette is, a törvényhozás szinte olly határozott, olly őszinte hűséget tolmácsolt a fejedelmi ház iránt, mint akár mikor.

Az első lökés, mellyet a februári forradalom ügyeinkben éreztetett, a bankjegyek állapotára vonult. Az osztrák financia rég óta gyanús helyzetben volt, s ingadozása még bizonyosabbnak tekintetett, miután alig néhány hónap előtt a hir terjedt el, hogy Austria az orosz császártól 30 milliót kölcsönöz. Mint absolut rendszerrel kormányzott birodalomban, az ugy nevezett osztrák nemzeti bank az állományi financia irányában a maga függetlenségét nem őrizheté meg, mert a kormány annak nem csak intézkedéseiben befolyást gyakorolt, hanem tőlle ismételt izben nevezetes öszleteket kölcsönözvén, sorsát e képen saját pénzügyi bonyodalmainak kerekéhez kötötte. Hogy e bank állapota, bár kirekesztőleg osztrák intézet volt, Magyarországot is mélyen érdeklé, igen megfogható abból miszerint nállunk is a forgalomban volt pénz legnagyobb részét e bank jegyei tevék. Azért, midőn a februári események szele a bécsi politicai léghatárban éreztetni, s annak következményeül a bank állapota is a közönség részéről feszült aggodalom s kiváncsi vizsgálat tárgya lenni kezdett, mi pénzügyi világban a hitel rázkódásával együtt járni szokott, Magyarországban is rögtön élénk nyugtalanság nyilvánult a bankjegyek valódi értéke fölött. A hir szárnyain növekedett az

aggály, hogy a bank nem képes, forgalomban levő jegyeit érczpénzzel beváltani.

Egy, kereskedési tekintetben hazánk első pontjai közzé tartozó városban, Győrött, törvényes alakban nyilatkozék a közfélelem. Győrmegye oda utasitá követeit, miszerint a kormánytól a bank állása, s különösen a forgalomban lévő papirpénzek miképi fedezése iránt kérendő felvilágositást inditványba tegyenek. Balogh Kornél, ekkorig tagja a szélső jobb oldalnak, Március 3-án megtette az inditványt. Ugyan ez időben Pesten, Temesvártt s más városokban, hol a bécsi banknak fióktárai léteztek, a nép növekedő aggodalommal birálgatá e pénzintézet állapotját, s a beváltás sürgetésével olly mértékben ostromolta a fióktárakat, hogy physice lehetlenné vált a követelők hosszu sorának rögtöni kielégitése, miből közrettegés támadt, miszerint a bank fizetési képességgel nem bir. E jelenetek által a bank igazgatása megrémülvén, a felzavart kedélyek megnyugtatására Pozsonyban a követekkel a bank állapotának előmutatását közöltette. Pesten pedig, hol ez időben már Csány Lászlónál a tüzesbb hazafiak a fontos körülmények felett értekezni többször jöttek öszve, Martius 5-én a városi hatóság hirdetmény által czáfolta a hirt, miszerint a papirpénz ezüstteli beváltásának a bank nem volna képes eleget tenni.

De midőn ez ügy Balogh által inditványba tétetett, a körülmények sebes rohama már tul volt azon ponton, mellyen e tárgynak önmagábani felvétele lehetséges volt volna. Általános lőn az elragadtatás, a conservativ párt már megszünt külön irányt képviselni, s törekvése abban vonult öszve, az események által hatalomszóra emelt ellenzéki kivánatok alakjáról levenni az izgatás és fenyegetés színezetét. Már ezentúl nem találkozunk heves vitatkozásokkal; a kormánypárt a legyőzött félnek leverttségét mutatá, s hazafiságának hírét megmenteni, inkább visszaszerezni buzgólkodott s valóban, midőn Kossuth, Balogh inditványtétele után felállott, s jeles beszédében az egyes bajra, melly az inditványnak tárgya volt, nem szoritkozva, a haza öszves szenvedéseinek okait fejtegette s gyökeres orvoslásul, melly a multak minden sebeit behegeszteni, a jövendőt pedig önkény és törvénysértés ellen biztosi-

tani képes leend, felelős s független magyar ministerium kinevezését inditványba hozta s az iránti felirás javaslatát azonnal elolvasta, e nagy lépés nem csak hogy a conservativ párt részéről nem ellenéztetett, hanem a ház által közakarattal fogadtatott el. Megemlitjük ezen felirás származására nézve, hogy eredetileg az országgyűlés teendői s különösen anyagi szükségeinek mi módoni elintézése iránt Széchenyinél tartott vegyes szinezetű tanácskozmányokban pendittetett meg, okul azokra szolgálván Széchenyi nevezetes munkálata a közlekedési eszközök létesitése iránt, melly munkálatban ő az ország önállóságának szempontjából a vasuti vonalokat Pestről mint a haza szivéből kifolyó megannyi súgárokat az ország minden szélei felé vezettetni javasolta, ellentétül a Kossuth és az utasitásoknál fogva az egész ország által sürgetve óhajtott fiumei vasut elsősége ellen. Eleinte azon tanácskozmányban ezen két nézetről s ezekkel rokonságánál fogva az országos pénztár és egyébb az országgyűlésen már megpenditett tárgyak elintézéséről folyt az eszmecsere, míg végre a naponként ujjabb nagy dolgokról érkező tudósitásoktól serkentve, Kossuth szóba hozta a független ministerium eszméjét. Széchenyi aggódó lelke nem bizott az előterjesztés szerencsés eredményébe, s a már megkezdett irányban tova haladást óhajtotta, de a közszellem már túl rajta lebegett, s a tárgy ellentállhatlan varázszsal magával ragadta a tanácskozmányt. Kossuth felirati javaslata ott s aztán mint mondók, az alsóházban ellenészrevétel nélkül végzésé lőn. Majd az országos ülésben is, hol a személynök inkább elmélkedett felette, mint ostromolta, s inkább azon része ellen, mellyben az austriai örökös tartományok alkotmányigényei a birodalom közszükségének szempontjából kiemelve valának, mint Magyarország követelt joga ellen teve észrevételeket, megtámadás nélkül menvén keresztül, a felirat a Főrendekhez küldetett által, ott azonban megakadt. Nem volt csuda, hogy a nagy jelentőségű kivánat a főrendi táblára meglepőleg hatott, s teendője iránt zavarba ejtette. Ellenezni a felirást annyi volt, mint a már nagy dolgok utáni hő vágyakra lobbant közönség haragját idézni elő s kitenni a táblát a hazafiatlanság, sőt hazaárulásról vádoltatásnak; más részt ez annyi kapocs által az udvarhoz és a bécsi kormányhoz kötött

törvényhozási osztály tekintet nélkül nem mellőzhette az udvar véleményét, s lépéseit úgy óhajtotta intézni, hogy azok Bécsben igazoltaknak láttassanak. Képzelhetni, hogy a Nádornak kettős helyzete, mint az uralkodóház tagjának s mint a nemzet bizodalma által választott főországtisztnek kényesebb volt mint bárkié. Ő azért Bécsbe utazott, s midőn a felirás a főrendekhez átvitetett, az országgyűlés helyén nem volt. Az országbíró kijelenté az elnöki székből, hogy a fontos okiratot a nádor saját elnöksége alatt felvétettni kivánja, az ő visszajöveteléig tehát a tárgyallás halasztassék el. Ezt kijelentvén az országbíró, kinek tanácsai Bécsben mind akkorig nagy nyomatékkal birtak, maga is Bécsbe ment el. Az országgyűlési, s illetőleg a főrendi elnökletnek illyképen üresen hagyatása miatt az alsóházban zúgás támadt, — különösen az Országbíró ellen, kinek a Nádor távollétében az országgyűlésről elmenetele nem csak a fenforgott körülmények miatt nem helyeselhetőnek, hanem törvénybe ütközőnek is találtatott. Szentkirályi közkereset alá vételét inditványozta, — Kossuth azon fenyegetést mondta ki, hogy ha a főrendi tábla késleltetni akarja a nemzet sürgető kivánatainak a királyi szék elébe feljutását, az alsóház ne engedje magát feltartóztattatni, hanem saját kebléből kinevezendő küldöttség által a felirást küldje fel. Mind a mellett a ház megelégedett azzal, hogy a főrendi táblát üzenet által felszóllitotta a komoly tárgynak, mellytől az ország sorsa függ, sietős felvételére. De a főrendek elnökei még több napokat mulasztottak el, míg a képviselők szorgalmazásának megfeleltek, noha saját körökben Batthiány Lajos a szóban lévő felirat tárgyallásának elhalasztását azon különben végzésé nem lett inditvány tételével rosszallotta, mi szerint a ház maga szabja meg teendőinek sorozatát.

2. A felirat felsőházi tárgyallásáig az alsó házban előfordult főbb dolgok.

Vissza kell mennünk néhányra azon tárgyok közül, mellyeknek választmányi dolgozásra utasitásukat már feljebb terjesztettük elő. Némely választmányi dolgozatok részint felvétele, részint tárgyallási folytatása ez időben esvén.

Az alsóház mindennapi munkáját a választmányilag kidolgozott városügyi törvényjavaslat tárgyallása tette. Január 20-án vette azt tanácskozása alá s mindannyiszori félbeszakitás mellett, a hányszor rögtön elintézendő fontos tárgyak adták magokat elő, folytatta a martiusi rohamos események beálltáig. A tárgyallás előtt Január 18-án megujult a tövises kérdés: elkülönöztessék-e a városok szavazatkérdése a beligazgatástól, vagy sem. A városi követek többsége Házmán Budai követ felszóllamlását követve az elkülönzést szorgalmazta. A megyei követek közül csak Bónis és Tormássy pártolták azon véleményt. A két kérdés kapcsolatbani tárgyallása végzéssé lett. Azóta a szakaszonként történt vitatkozások hosszúra nyúltak el, s mi csak a fő elveket fogjuk említeni, mellyek megállapodás erejére emeltettek. A városok területi hatósága minden személyes kivétel nélkül mondatott ki, teljes reciprocitás alapján a megyei hatóságok irányában. — Az egyenes választás csekélynek mondható census mellett majdnem közakarattal fogadtatott el. Szemere, azon inditványát, hogy külön census állittassék fel a községi és külön az országos választásokra nézve, a ház e külömbségtételre nem hajolván, maga vissza vette. A közgyülések szabályalkotási joga a Megyék hasonló jogának széles alapjára állittatott. A választóknak megadatott a követutasitási jog. S élére a városi testületeknek főpolgármester czim alatt a városok által kijelölendők közül a kormány által kinevezendő tisztviselő állittatott, hatáskörének önkény és visszaélés ellen pontos körülirása mellett. A városi képviselők megelégedve valának.

Március 6-án felvette az alsóház a főrendek üzenetét az örökváltság tárgyában. A főrendek bele egyeztek az országos választmány kiküldésében, de a kényszerités elvének átallánosságban kijelentését nem helyeselték, hanem részletesen leirt esetekre szoritani kivánták, midőn t. i. a földes ur teljes kármentesitésének minden kellékei teljesittetnének. Kossuth az olly hirtelen beállott események méltánylatából czélszerűtlennek tartotta, hogy ez a népre oly fontos ügy az előbbi megállapodáshoz képest országos választmány hosszu utjára vezettessék, s annak azonnal törvényjavaslat alakjában a főrendekhez leendő átküldését javasolta. Lényegesen következő elvekre ala-

pitotta uj javaslatát. 1-ör ott, hol a községnek közös legelője vagy más közös földje van, szabad legyen az urbéri tartozások földdeli megváltása. 2-or a pénzzeli megváltás megtörténhessék nem csupán az öszves urbéri tartozásokra nézve, hanem a jobbágy tehetségéhez képest akár tizedre akár robotra nézve. 3-or szabad legyen az évenkénti urbéri tartozásoknak, szintugy mint azok tőkéjének megváltása, s mindhárom esetben, ha a teljes kármentesités törvényesen bebizonyittatik, a földes urra nézve kötelezőleg; Kossuth inditványát a ház elfogadta.

Martius 7-én Jozipovich a horvátországi sérelmes ügy szőnyegre hozatalát követelte, de Kossuth észrevételére, miszerint a választmány a három slavoniai megye iránti kérdésben még nem végezte el munkáját, mely kérdéssel a horvátországi ügy kapcsolatban volt, a tárgy elhalasztatott, s többé országgyülésen elő sem fordult. Az egyetértés a horvát követekkel háboritatlan volt. Az országgyülésre jótékonyul hatott a febr. 21. Zágrábmegyében tartott közgyülés határozata, melly az országgyülés eljárása iránt rokonszenvet és egyetértést foglalt magában.

3. A felirás elfogadása a förendek által. Számos tagokból álló küldöttség általi felküldése. Foglalatja.

Térjünk vissza a Fő-Rkhez átküldött felirásra az országgyülés teendői iránt.

A feszültség, mellyben nem csak az országgyülés, hanem az egész közönség a nagy ügynek eredményét várta, már már fenyegető hangulatba ment által. Végre a Nádor megérkezett Bécsből, hol arról tanácskoztak, a felirást kelljen-e a förendi táblán keresztül bocsátani. Azonban Martius 13-án Bécsben a nép Metternichet lemondásra kénszeritette, véres összeütközés történt, a nép győztes maradt. Ez esemény Magyarország ügyének siettető lökést adott. Mindenki érezte, hogy rögtön cselekedni szükség. A késedelem a kedvező pillanatot elszalaszthatá, és a bécsi mozgalomból keletkezendő hatalom irányában Magyarország párhuzamos állását veszélyeztetheté. Mártius 14-én az alsóházban Kossuth meghatott hangon ter-

jeszté elő a bétsi eseményeket: a nép felkelését, Metternich megbukását s annak folytában Apponyi lemondását, a sajtószabadság megadatását, a polgárság felfegyverzését. Nekünk ugymond, azon nagyszerű feladat jutott, hogy a mozgalmakat vezessük. Azért ohajtotta volna a szónok, hogy az ország teendői iránti felirat korábban jutott volna fel a trónhoz, és ha már ez nem történt, ohajtaná, hogy legalább előbb érkezzék föl, mint a bétsi események hire az országban elterjed. Ez okból felszóllitandónak vélé a Nádort, hogy a felirást tüstént tárgyaltassa, s oda hasson, hogy az vita tárgyává ne téttessék, hanem egyértemüleg elfogadtassék. Inditványozza továbbá, hogy miután Bétsben a sajtószabadság meg van adva, a sajtótörvények kidolgozására kiküldött választmány a főelveket magában foglaló törvényjavaslatot sietve terjessze elő. Továbbá váratlan fejlemények megelőzése végett szükségesnek tartja, hogy a honvédelem iránti törvényjavaslat tüsténti elkészitése végett nehány tag kiküldessék. Ez inditványok mind elfogadtattak, és az egész ház átment a Nádorhoz, ki előtt Kossuth tolmácsolá a ház kivánatát a felirat tárgyallására nézve. A nádor megigérte a teljesitést még azon napra. — A közönség meg volt győződve a Nádor hő buzgalmának őszinteségéről, mellyet a már »független Ministerium« nevezetével formulázott nemzeti kivánat felkarolásában mutatott. Megérkezése a kedélyeket csillapitá. Mártius 14-én csakugyan ülés hirdetteték a főrendeknél. Sűrű néptömegek töltötték be az országház előtti utszákat; belől fulladásig tele volt a terem és karzat. Künn és benn fölcsigázott nyugtalansággal várták a Nádor megnyitó beszédét. S a nagyhirü felirás felolvasása után a Nádor aképen nyilatkozék: ő a tárgy több napi elhalasztásának eredményeül a főrendek hozzájárulását a feliráshoz reméli. Hangos igenlésekkel válaszolt a ház. Arra a Nádor a felirást elfogadottnak jelentette ki, s a maga részéről forró kivánságát a nemzeti kivánatok elérésére s a czélra személyes befolyásának szilárdul leendő használását meleg érzelmü szavakban fejezte ki. Éghasító: »Éljen a Nádor« kiáltásokra tört ki a nagy hallgatóság a házban és lent a téren. Az alsóház rögtön tudósittatott az eredményről. Majd felelet hozaték onnan a főrendekhez, miszerint a képviselők a nagy fontosságu felirást a

Nádor vezérlete alatt országos küldöttség által óhajtják a fejedelem elibe juttatni Egyszersmind elhatározták, hogy ha a király az ország küldötteitől szóbeli értesitést kívánna, azt Pest követe, Kossuth Lajos telljesitse. A főrendek a közlött határozatokat elfogadták. Az országos küldöttség a két házban kineveztetett. Most az aggályos várakozás Bécs felé fordult, hova a nemzet kivánata olly rendkívüli s olly fényes módon vala viendő. A felirás, melly 300 év óta a legnagyobb követelést foglalta magában, mit hazánk fejedelméhez intézett, így hangzott:

A legujabb időkben kifejlett események mulaszthatatlan kötelességül teszik: figyelmünket azokra forditani, miket Fölséged uralkodó háza iránti hűségünk, az összes birodalom iránti törvényes viszonyaink, és hazánk iránti kötelességünk megkiván.

Historiánkra visszatekintve, előttünk áll annak emlékezete: hogy három század óta alkotmányos életünket a kor igényeihez képest nem csak ki nem fejthettük, de sőt leginkább fentartására kelle minden gondjainkat forditanunk.

Ennek oka: hogy fölséged birodalmi kormánya nem lévén alkotmányos irányu, ugy kormányunk önállásával, mint alkotmányos életünkkel öszhangzásban nem lehetett.

Eddig ezen irány csak alkotmányosságunk kifejlődését hátráltatta, most ugy látjuk, hogy ha tovább is folytattatik, és a birodalmi kormány az alkotmányossággal öszhangzásba nem hozatik, fölséged trónját és a pragmatica sanctionál fogva kedvelt kapcsokkal hozzánk kötött birodalmat elláthatlan következményekbe bonyolithatja, hazánkra pedig kimondhatlan kárt áraszthat.

Felséged minket reformokra hívott össze, mi régi óhajtásunkat láttuk ez által teljesedve, és buzgó készséggel fogtunk a munkához.

Elhatároztuk, hogy a közös teherviselés alapján a nép közterheiben, mellyekkel a megyei közigazgatást eddig egyedül fedezi, osztozni fogunk, s az ország uj szükségeinek pótolásárol is hasonló alapon gondoskodandunk.

Elhatároztuk, hogy az urbéri viszonyokboli kibontakozást kármentesitéssel összekötve eszközöljük. s ez által a nép és

nemesség köztti érdekeket kiegyenlitve, hazánk boldogságának gyarapitásával Fölséged trónját megszilárditjuk.

A katonai élelmezés és szállásolás terheinek megkönnyebbitése gondjaink főbbjei közé tartozik.

A királyi városok és szabad kerületek közigazgatási és politicai rendezését halaszthatlan tárgynak tekintjük s a népnek is politicai jogokban illő részesitésére az időt elérkezettnek véljük.

Hogy földmüvelésünk, müiparunk, kereskedésünk felvirágzására sikeres lépések tétessenek, hazánk méltán várja.

De alkotmányos életünk is valódi képviseleti irányban igényel fejlődést, — szellemi érdekeink a szabadság alapján ápolást követelnek. Honvédelmi rendszerünk nemzeti jellemünknek s a honlakosok külömböző osztályai érdekegységének alapján gyökeres átalakitást kiván, ez pedig ugy Fölséged királyi széke, mint hazánk bátorléte tekintetéből nem halasztható intézkedést tesz szükségessé.

A magyar közállomány jövedelmeinek és szükségeinek számbavételét és felelős kezelés alá tételét tovább nem halaszthatjuk, mert csak igy teljesithetjük azon alkotmányos tisztünket, hogy ugy Fölséged királyi székének diszéről, mint hazánk közszükségeinek és minden jogszerü kötelességeknek fedezéséről sikerrel intézkedhessünk.

Sokban e kérdések közül az örökös tartományokkali érdektalálkozás kiegyenlitésének szüksége forog fenn, mire önálló nemzeti jogaink és érdekeink megóvása mellett örömest nyujtunk segédkezet.

De arrol is meg vagyunk győződve, hogy alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi és anyagi javára hozandó törvényeink csak az által nyerhetnek életet és valóságot, ha végrehajtásukkal minden más befolyástól független nemzeti kormány lesz megbizva, melly a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifolyása s ezért collegiális kormányrendszerünknek magyar felelős ministeriummá átalakitását minden reformjaink alapfeltételének s lényeges biztositékának tekintjük.

Eként fogtuk fel hivatásunkat.

Ezeket Fölségeddel egyetértve ez országgyűlésen szerencsésen megoldani elhatározott komoly szándokunk.

Ezt várja tőlünk a haza, ezt várják a nép milliói, ezt sugalja a hűség és ragaszkodás ösztöne, mellyel felséged uralkodó háza iránt tántorithatlanul viseltetünk, mert meg vagyunk győződve, hogy csak ezek által fektethetjük hazánkban a békét, nyugalmat és bizalmas egyetértést olly szilárd alapra, miszerint azt váratlan eseményviharok meg ne ingassák, s a békének és elégedésnek illy biztositásával szerezhetjük meg csak az erők azon lelkesült összhangzását és gyarapodását, mellyre Felséged uralkodóháza minden viszonyok között nyugodtan támaszkodhassék.

Ámde felséged velünk együtt érezni fogja, miként ezeknek eszközlésére béke kell, és kellenek zavartalan, nyugodt viszonyok.

És e tekintetben lehetetlen aggodalommal nem tapasztalnunk a nyugalom bomladozásának azon jeleit, mellyek a pragmatica sanctiónál fogva velünk egyesült birodalom némely részeiben mutatkoznak; s mellyeknek súlyát a legujabb külső események előreláthatlan fejleményei sokszerűn növelhetik.

Nem akarjuk Fölséged atyai szivét a bomladozás ama jeleinek részletes felemlegetésével szomoritani; nem a pénzviszonyok tekintetében máris érezhető hatást fejtegetni: de a hűség ösztöne, s a rajtunk fekvő felelősség kényszerit kimondani: hogy mi valamint a jelenkező bajok valódi kútfejét és saját elmaradásunk egyik főokát is a birodalmi kormányrendszer természetében találjuk: ugy erősen meg vagyunk győződve, hogy Felséged az elkövetkezhető balesemények legbiztosabb óvszerét, hű népeinek legbarátságosabb egyetértését, a monarchia külömböző tartományainak legerősebb forrasztékát s mind ezek által fölséges trónjának s az uralkodó háznak legrendithetlenebb támaszát abban találandja fel, ha fejedelmi székét minden uralkodói viszonyaiban a kor szükségei által mulhatlanul igényelt alkotmányos institutiókkal környezendi.

Azonban felséges ur! az események Isten kezében vannak. Mi bízunk a gondviselés ótalmában, de érezzük a kötelességet: gondoskodni, hogy Felséged hű Magyarországát a bizonytalan jövendő készületlenül ne lepje meg. E gondosko-

dás halaszthatlan kellékeihez számitjuk mi a fennemlitett átalakulási kérdéseknek még ez országgyűlésen alkotmányos iránybani megoldását, és aggódunk, hogy a szokásos országgyűlési alkudozások és kormányszéki tárgyalások collegiális rendszerszülte hosszadalmassága, a felséged atyai szándokának s hazánk méltó várakozásának megfelelő sikert veszélyesen késleltethetni.

És azért a királyi szék iránti tántorithatlan hűségünk szilárd bizalmával esedezünk Felségednek: méltóztassék, a fenforgó rendkivüli körülmények tekintetbevételével, legkegyelmesebb királyi akaratának teljhatalmu organumai, egyszersmind a fennálló törvények szerint hazánk legfőbb kormányszékének a magyar királyi helytartó tanácsnak tagjai gyanánt, a közigazgatás külön ágainak megfelelő számban, olly egyéneket az országgyűlésre utasitani, kik, mint a végrehajtó hatalomnak a hozandó törvények szerinti alakban gyakorlatára Felséged kegyelmes bizalmával előlegesen kijelölt alkotmányos organumok — és kiknek, mint illyeneknek, személyes felelősségük alá leszen a hozandó törvények végrehajtása is helyezendő — országgyűlési tárgyalásainkban közvetlen részt vegyenek, s Felséged királyi szándoka iránt az ország rendeit tájékozva, s a kellő felvilágositásokat és kimutatásokat a kormány részéről, különösen a pénzviszonyok tekintetében is megadva, a fenforgó fontos kérdések megoldását olly sikerrel előmozditsák: mi szerint a hozandó üdvös törvények mihamarébb Felséged kegyelmes helybenhagyása alá terjesztethessenek, s általuk a jelen körülmények bármi váratlan fordulatának esetére is biztositva legyen hazánkban a béke, megszilárditva a bizalmas nyugalom s ezeknek alapján kifejthető azon szellemi erő és anyagi tehetség, mellyben Felséged, tántorithatlan hűségünk mellett, a bizonytalan jövendő minden eseményei között, királyi székének legrendithetlenebb támaszát fogja feltalálhatni.«

Ha e felirást az országgyűlés elején inditványozott, s a Főrendek ellenzése következtében letett válaszfelirattal összehasonlitjuk, e két irományban ugyan azon szellemet fogjuk találni. Mit a jelen okirat lényegest magában foglalt, az ország független kormányzását, az rövid de erős vázlatban már a

válaszfeliratban mondatott ki. Világos ebből, miképen az időközben történt európai nagy események a magyar nemzetben uj kivánatokat nem támasztottak, hanem a már forrón ápoltak sürgetésére uj inditó okokat nyujtottak, jelesen az osztrák örökös tartományok viszonyainak mulaszthatlan tekintetbe vételét szükségessé tették. A válaszfelirat volt szülője ez ujjabb feliratnak.

4. A Förendek által elfogadott felirat bővebb magyarázata, annak folytábani határozat s Bécsbe küldöttség általi küldése.

Midőn a képviselők a Nádortól visszajöttek, még egyszer hozzá fogtak a teljesen be nem végzett városi ügyhez. De csakhamar félbeszakittaték e tárgyallás s az ügy a népképviselet Szentiványi Károly által megpenditett, s rögtön elfogadott elvében elmerült. A népképviselet azon küldöttségre bizatott, melly a honvédelem iránt küldetett ki, s következő tagokból állott: Kossuth, Szentkirályi, Pázmándy, Somsich, Nester és Rengey. Majd Bernáth szóba hozta szükségét annak, hogy az öszves követi kar a küldőket a történtekről egyformán tudósitsa s e tudósitás azonnal kidolgoztatni rendeltessék. Elfogadtatott. Arra Széchenyi a megrendelt sajtó törvény elkészitése végett, mint az illető választmány elnöke, a tagokat magához hivta meg. Emlékezetes szavakat mondott ez alkalommal:

»Sokan örülnek, sokan búsulnak azok (az új események) felett. Ő még nem tudta magát elhatározni, örüljön-e vagy búsuljon? Felfogása szerint épen annyi probabilitás van arra, hogy Magyarország egy szebb jövendőnek indul elébe, mint arra, hogy önmagában, s magával küzdve, végóráját éri. Ezt mutatja más nemzetek példája, mellyek illy pillanatokban vagy nagyra nőttek, vagy kimultak az élők sorából. A gyógyszer azonban kezünkben van. Neki régi kedves ohajtása, hogy Magyarország saját tengelye körül forogjon, mert e nélkül olly progressio lehetetlen, minő után ő sóvárog. És azon hihetőség, hogy ez most megtörténhetik, örömmel tölti el szivét. De az aggasztja, hogy a szomszédság tűzre lobbant, s mi magyarok, szalmakörülményeink közt illy közel vagyunk e tűzhöz.«

Az események rohama alatt a meggyőződés átalánossá lőn, hogy codificatióra idő többé nincsen. Minden sebes munkálattal vala végzendő. Ez okból, mivel a felirásba több tárgy nem ment be, mellyet az időközben alakult körülmények elmulaszthatlanná tettek, Üzenetben határozták a képviselők a felső házzal tudatni, hogy azon tárgyakat a feliratba belefoglaltaknak értik. Nevezetesen kijelentették, hogy a felirásban a szellemi kifejlődés ápolásának megemlítése által, a népnevelést, a vallások jogviszonosságát, az esküdtszéket és a szabadsajtót — a nemzeti erőnek egyesitése által az Erdéllyeli egyesülést, végre a képviseleti rendszer kellékei között az évenként Pesten tartandó országgyűlést értették.

E napon, 14-én még Batthiány Lajos, az ország vidékein lévő ellenzékek vezetőihez lelkes körlevelet intézett, mellyben őket a történttekről tudósítván, arra hivta fel, hogy a munkába vett nagy törekvés sikeresitésére az ország minden pontjain a közbuzgalmat s egyszersmind a rend és nyugalom szellemét fentartsák. Ez volt utolsó közleménye ellenzéki főnökségének, mellyet több év óta dicsően töltött be, — azontul már a kormányrudnál levő országlár rendeleteivel találkozunk hazafias felszóllitásaiban.

A felirat elfogadása után a főrendek által, a Nádor vezérlete alatt azt felviendő küldöttség névsora a nyomban tartott elegyes ülésben olvastatott fel. Állott pedig 13 főrendi. és 59 alsóházi tagból.

Nagyszerűsité még e napnak diadalát az országgyűlési tagok, pozsonyi polgárok, a fiatalság, és az ország külömböző vidékeiről jelen volt sok hazafi által Kossuth üdvözlésére estve tartott fényes fáklyás menet; a szónok az ifjuság egy tagja, Székely József volt. Leírhatlan öröm áradt el a nagy sokaság között, midőn válaszbeszédében Kossuth a független ministerium kivivásának bizonyosságát hirdeté, s a mellette álló Batthiányira, mint leendő ministerelnökre mutatott.

Végre megjegyezzük e nap eseményeiről, hogy az ifjuság szabad ég alatt gyülést tartván, elhatározá, hogy a rend fentartására, és a haza és szabadság védelmére fegyvert viselni s őrt állani kész. Ettől fogva a nemzetőrképeni őrállás közbuzgalom tárgyává lőn. Az ifjuságot követve képviselők, fő-

rendek, sőt Püspökök strázsáltak nagy három színű kokárdákkal ékesitve.

Mielőtt másnap — 15-én — a küldöttség Bétsbe ment, még űlés volt az alsóházban, s hozattak uj reformtörvények, nyomatékra fölülhaladók a mult nap végzeményeit is. Határoztatott 1-ör a közterhek minden nemeinek osztálykülönbség nélküli aránylagos viselése. 2-or az urbéri terheknek azonnal hozandó törvény általi tettleges megszüntetése, a földesurak kármentesitésének az állam általi biztositása s teljesitése mellett. 3-or a képviselők — beleértvén a városiakat is — a casták, képviseletét megszünttnek, s magokat az öszves nép képviselőinek nyilatkoztatták. Mindez azon nyilatkozatba befoglaltatott, mellyet a képviselők küldőikhez intéztek.

5. Martius 15-ik napja Pesten.

Az országgyűlésnek, bár Pozsonyban tartatott, szellemi főtámasza Budapestnek, az ország szivének, láng rokonszenvében volt. Innen következett, hogy az enthusiasmussal üdvözlött feliratnak »az országgyűlés teendői iránt« a főrendek által több napokon át mulasztott felvétele Pesten ingerültséget idézett elő. Előbb szemrehányások, majd boszú és fenyegetés szavai mindinkább hallatszottak a főrendek ellen. A közhangulat már a bankjegyek miatt komoly alakot vőn; — ez újjabb ötlet után kitöréshez közelitett. Az ellenzéki kör czíme alatt létezett társalgási gyülekezet tűzhelyévé lőn a cselekvés szomjas ifjuság vitatkozásainak. Martius 12-én egy kéremény olvastatott ott fel, melly a nemzet közóhajtásait pontokban terjeszté elő, s az országgyűléshez vala bemutatandó. Ezuttal azonban a kéremény szüksége ellen nyilatkoztak többen, mint Klauzál, Csányi, Nyáry, kik hazafisága köztisztelet tárgya, s szavuknak az ifjuságra hatása volt. A kéremény elmellőztetett. Azok, kiket épen megnevezénk, hozzáálltak a pesti közönség nemes fellobbanásához, de gondosan tekintettek az országgyűlésre, s annak eredményeit attól féltették, hogy azokra valamelly meghiusulható demonstratio károsan ne hasson.

De midőn a Bécsben martius 13-án történt események hire Pestre megérkezett, a kebelben szoritott érzelmek kitörése

visszatartóztathatlanná lett. A nép az ifjusággal rokonult összve vágyaiban s tettkészségében. A három feljebb emlitett hazafi átlátta, hogy visszatartóztatni a mozgalmat többé nem lehet, s hogy a mozgalom sikerét okszerű vezetés mellett az átalános lelkesedés biztositandja. Tehát élére álltak az ifjuság hő felhivásait követő népnek. Martius 15-én az ellenzéki körben inditvány tétetett a multkor elmellőzött kéremény elfogadására. Pestí polgárok s nyilvános tettek mezejére most először lépett ifjak vetélkedtek a hazafias elragadtatásban. Az utóbbiak közül kitűntek Irinyi József, a kéremény szerkesztője, Petőfy Sándor, Irányi Dániel, Vassváry Pál, Jókay Mór, és Sulyovszky Gyula. Az inditvány elfogadtatott. A kéremény tárgyai 12 pontban foglaltattak, mint következik:

»Egész Európa mozog. Az idő fél századdal előbbre rugott. Egy gondolat rezgi át egész Európát: hogy a létező állapot tovább nem maradhat. Nincs többé idő hosszas tanácskozásra, avagy épen hallogatásra. Az eszmék meg vannak érve, az élet szüksége követeli azokat. Magyarország pillanatai drágák. Mi máskor csak hosszu időszak alatt fejlődhetett ki, most rövid úton, s haladék nélkül törvénybe foglalandó. A monarchiát fenyegető veszély elhárítására a fegyver nem elégséges, e czélra nálunk az alkotmányosság bővebb kifejtése s a pragmatica sanctió által velünk kapcsolatban levő népeknél annak behozatala az egyedüli eszköz. A nemzet nem elégszik meg többé egyes engedményekkel, nem várhat a fejlődés eddigi lassu menetelére. Egész alkotmányunkat kivánjuk ez uttal tisztába hozatni.

Mit kiván a magyar nemzet?

Legyen béke, szabadság és egyetértés.

1. Kivánjuk a sajtó szabadságát, censura eltörlését.
2. Felelős Ministeriumot Budapesten.
3. Évenkénti országgyűlést Pesten.
4. Törvény előtti egyenlőséget, polgári és vallási tekintetben.
5. Nemzeti őrsereg.
6. Közös teherviselés.
7. Urbéri viszonyok megszüntetése.
8. Esküdtszék, képviselet egyenlőség alapján.

9. Nemzeti bank.

10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra ; magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk.

11. A politicai statusfoglyok szabadon bocsáttassanak.

12. Unio (Erdélylyel.)

Végül: Egyenlőség, szabadság, testvériség.

Ugyan az nap délután a városházánál temérdek nép gyülekezvén összve, a rend fentartására következő 14 tagokból álló bizottmányt nevezett ki: Rottenbiller Leopold alpolgármester, Kacskovics Lajos főjegyző, Staffenberger István szószólló, Molnár György szószólló segéd, Nyáry Pál, Klauzál Gábor, Tóth Gáspár, Gyurkovics Máté, Irinyi József, Petőfy Sándor, Vasváry Pál, Irányi Dániel, Hengel Alajos, Egressy Sámuel. Ezen küldöttséget némellyek már »ideiglenes kormánynak« kikiáltani akarták, találkoztak, kik Nyáryról, ki rövid napok alatt erélyes munkássága, s tekintélyes népszónoki modora által hatalmat szerzett magának a nép előtt, már mint jövendő Dictatorrol beszéltek. Átalában a pesti mozgalom vezetőinek nagy része elégületlenséggel, s látszólag vetélkedési ingerrel viseltetett az országgyűlés iránt. Innen következett, hogy Pesten hamar kezdett terjedni azon kivánat, hogy az országgyűlés mennél előbb oszoljék el. Azonkívül munkálkodásának Pestről serkentése szinte egyik eszméje volt a fővárosbani agitátiónak. Mindezt már az alsóházra is kiterjesztve értjük, mert a Főrendek eljárása boszonkodást okozott már ez előtt is. Némi viszketegség mutatkozott az országgyűlés irányában tête a tête szerepet játszani, melly viszketegséget csak Kossuth előtti hódolat mérsékelte. Kossuth egyébbiránt a Pesti martius 15-ének az uj reformok létesítésébeni érdemre nézve az országgyűlés cselekedeteivel párhuzamba állítását soha sem helyeselte. Ő midőn 1849-ben Martius 15-e országszerte mint az uj intézmények megszerzésének évnapja ünnepeltetett, e véleményben nem osztozott, s az uj törvények létesitésének érdemét az országgyűlésnek, melly az egész ország közvéleményére támaszkodott, tulajdonitá. Mindazáltal tagadhatlan, hogy az országbani közvélemény központositására a Pesti mozgalomnak nagy érdeme volt. Azonkivül nevezetes

eredményül meg kell ismerni azt, hogy a Martius 15-iki mozgalom kiragadván tettleg a főváros, s közvetőleg az ország kormányát a helytartó tanács kezéből, a ministerium hivatalba léptének utját megkönnyebbitette. Martius 15-étől fogva a közhatalom Pesten forradalmi származásu bizottmány kezében volt; a ministerium, midőn átvette tőle a hatalmat, a törvényesség nymbusával körülövedzve volt, s az ideiglenes hatalom azonnal meghajolva elvonult előle. Ki tudja, ha Martius 15-e a helytartó tanácsot meg nem rázkódtatja, s ha a ministerium Pestre érkeztével azt régi teljes hatalmában találja, ez szövetkezve az úgy is kétes állásba lépett hadi kormányszékkel, nem fogta volna e a ministerium kormányfoglalását neheziteni.

A pesti mozgalom a 12 pontú petitiónak elfogadása és a bizottmány kinevezése után két dolgot karolt fel különösen, mint halaszthatlanul kivivandót. A sajtó szabadságát, és a katonaság avatkozásának a közrend fentartásába megtiltását Az elsőbbi kivánattal összefüggött Stancsics Mihálynak, szabad munkáiért áldozatul esett irónak a budai várfogságból harsányan kivánt kiszabaditása. E jogos vágyak teljesítését követelendő vastag embertömeg — 10 s 15 ezer körül változott a közlött szám — Budára rándult a helytartó tanácshoz. Nyáry Pál a néppel ment, kinek állása a nép előtt ez által hasonlíthatlanul több nyomatékot nyert bizottmányi társainál. A helytartó tanács élén gróf Zichy Ferencz állott; hozzá legközelebb a politikai igazgatásban Gróf Almásy Móricz és Gróf Török Bálint álltak. Mind határozatlan férfiak, sőt mennyiben az elsőnek nagyobb értelmesség mellett erősebb politicai akarat tulajdonítandó vala, ez nem volt olly nemű, melly a népben bizodalmat támasszon. Az esemény megrémíté őket. Tagadhatlanul nagy szerencsétlenséget idézhetnek vala elő, ha a Budai várban volt fegyveres erőt az összvegyült nép ellen fordítják, ha bár az akkori lelkesültség nem enged semmi kétkedést a felett, hogy a nép számánál fogva is végre győzött volna. S pedig nem volt egyébb választás a helytartó tanács vezetői előtt, mint vagy utolsó betűig teljesiteni a nép követelését, vagy szétveretését kísérteni meg. Elhalasztás, fél szabály, a rendes helytartó tanácsi elnökök tudósításának szüksége, mind ez ürügyek hasztalanul hozattak volna elő. Ők belátták a

helyzet kénszerítő hatalmát, s lett legyen szemök előtt a bécsi Martius 13-iki esemény, melly a nép előtt gyülöletes intézmények makacs védelmét nem tanácsolta, vagy honfi érdek, melly tiltotta a magyar vér ontását, azt itt nem vizsgáljuk, de ők határozottan kijelenték a nép kivánatainak teljesítését. Hivatalosan kihirdettetett a sajtó szabadsága, Stancsics börtönajtajai felnyittattak, s a közönség biztosítva lőn arról, hogy katonaság a rend helyreállítására csak olly esetben fog használtatni, midőn azt Pest városa hatósága követelné.

E tények voltak a Martius 15-iki Pesti mozgalom diadalai. Általok a fővárosra nézve a hatalom a kinevezett bizottmányra ment által. S a nemzet municipalitási rokonszenve ez alkalommal is kitünt, mert a helyett, hogy az ország vidékein a Pesti bizottmányt központi hatalomnak ismerték volna el, mi a helytartó tanács bár még nem név szerint, de tettleges megsemmisülése után lehetséges volt, a megyék és városok helyesléssel s örömmel üdvözölték ugyan a központi bizottmányt, de ön magok keblében mindenütt népgyüléseket tartván, hasonló hatáskörü bizottmányokat neveztek, mellyek szinte a törvényhatósági testületek hatalmát magokhoz ragadták. Ez egyike volt a legszebb pillanatoknak 1848. évi mozgalmaink között. Bizonysága a municipalis rendszer összvenövésének a szabadsággal. Nem volt szükség arra, hogy a középpont rendezze s parancsolja a mozgalmat; hasonló érzelemmel, hasonló vágyakkal lelkesülve s hasonló joggal felruházva az ország minden részei ugyanazt nyilvánitották, mit a középpont.

E sikere a köz fellobbanásnak felvillanyozta a fővárosi nép minden osztályait. Külső jelekben keresték a hő érzelem kiöntésének módjait. Nemzeti cocárdák viselése, három szinű zászlók köz- és magánépületekre kitűzése, a város kivilágítása, miben megjegyzendő, hogy a nép kívánságához képest a helytartó tanács épülete is világittatott ki. A szinházakban buzdító hazafias szózatok, végre a költők, s jelesen a kedvelt Petőfi dallása, — minden a jog és szabadság győzedelmét hirdeté. Petőfi azon dala, melly e szavakkal végződött: »a magyarok Istenére esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk« mint villám hatott az egész országon keresztül. Pesten, és mindenütt a színházban énekelték, és a színházi közönség tűrelmetlenül

várta, hogy e szót a dallosok után szíve mélyéből elkiálthassa : esküszünk! Örömnapjai voltak egyszer a magyar hazának.

A Pesti bizottmány a rend fentartására s egyszersmind a buzgalom tüzének az elalvástól megótalmazására egyaránt szilárdul működött. Megelőzve a törvényt, nemzetőrséget rendezett, a rögtön kiállítandónak számát 1500-ra határozván. Kinevezése után másnap a helytartó tanácsnak a sajtó bilincseit feloldó intézményét tárgyalá, mellyben nevezetes az volt, hogy a sajtó bíróság esküdtszéki formában állíttatott fel, reá csak a vétkesség vagy nem vétkesség kimondása, a büntetés alkalmazása pedig a vádlott rendes biráira bizatván. Fegyvereket szerzett a nemzetőrség szaporítására. A küldöttséget a kéreménynyel Pozsonyba, és egyszersmind a végett, hogy az országgyülés Pestre áttétessék, Bécsbe a királyhoz utnak inditotta. A rend egy perczre sem lőn megháboritva. De térjünk vissza az országgyűlés cselekvéseihez.

6. A küldöttség Bécsbeni eljárása.

Martius 15-én a nagy számu országos küldöttség mind egy gőzösön indult fel Bétsbe. Az országgyűlési ifjuság nagy része egy másik hajón követé. Nagyobb lelkesültségtől áthatva, az egyetértés annyi jeleitől átövezve egy nemzet sorsában eljáró küldöttség nem volt soha, mint ez. A nép áldásától kisérve, ügyének diadalába szent hittől eltelve utazék. Rajacsics a karlovitzi Érsek, magyar nemzeti kokárdát viselve s derűlt megelégedést mutatva, a küldöttségben részt vett. A nagyszerű jelenet szemtanui között valljon volt-é, ki a végzet távol fellegében rejtett zivatarnak rémjeleit gyanitá? Talán Széchenyi volt a legaggódóbb, vagy egyedül aggódó.

Mellesleg emlitjük a magyarországi küldöttség fényes fogadtatását Bécsben, az öröm viharos kitöréseit, mikkel Kossuthot, a Nádort, s a magyarok többi főbbjeit a bécsi nép üdvözlötte, a Nádor kocsiját a városba diadal gyanánt vonta, a magyar szónokoktól beszédeket hallani kivánt. A fontos esemény lényege azon erkölcsi erőben létezett, mellyet a bécsi nép a szabadság magyar képviselőiben megismert. E nép, melly a jog érzetét csak néhány nap óta izlelte meg, felbátorított-

nak találta magát a magyar nemzet e maroknyi küldötteinek megjelenése által. A fenséges jelenetben, midőn így a két szomszéd nemzet testvéri szeretetben, s kölcsönös győzelemóhajtásban eggyesült, világos tanusága mutatkozék annak, hogy azon természet ellenes viszony, melly az egyik országnak a másik irányábani alárendeltségén alapult. nem birta gyökerét a bécsi népnek sem vágyaiban, sem érdekeiben. Világosan kitűnt, hogy ama szerencsétlen viszonynak mind ösztöne, mind haszna csupán a dynastiai hatalomvágy, s udvari ármányokban keresendő volt, s hogy e népek Istentől rendelt sorsa, egymás melletti függetlenség s kölcsönös jogtisztelet. Annyira távol volt a bécsi nép minden féltékenységtől, hogy Kossuth hatalmas szavait hallgatván, a hozzá ragaszkodást olly mértékben nyilvánitá, mi szerint, ha őt szerénység, s az önállásra olly méltó szomszéd nemzet tisztelete nem tartóztatja vissza, a Bécsben töltött két nap alatt az osztrák események fejlődésében döntőleg befolyhatott volna. Ő nem élt a körülményektől kezébe adott e hatalommal, mert hitt az igéret szavának, s megelégelte a győzelmet, midőn ez igéret a dynastiától, — mint azonnal meglátjuk — Magyarországnak megadatott. A történet később fogja megbirálni, nem volt e hiba e mérséklet, s vesztesség az önkényt nyujtott befolyást nem ragadni meg. Kossuth befolyása a bécsi népre már előbb kezdődék, mint a magyar küldöttség Bécsben jelent meg. Mert a februári forradalom után a magyar országgyűlés Martius 3-iki feliratának is nagy volt hatása a bécsi nép Martius 13-iki fellelkesülésére. Az agitatiónak első eszköze Kossuth azon felirat iránt mondott jeles beszéde volt, a bécsi népszónokok e beszéd olvasását használták a közbuzgalom fölköltésére.

Megérkezése napját — Martius 15-ét — a küldöttség a köz elragadtatásbani részesülésen kivűl, ügyének eredménye iránti aggodalomban töltötte. Késő éjig minduntalan változó hírek majd emelték a reményeket, majd kétséget terjesztettek. Most azt beszélték, hogy a fejedelem vonakodik a küldöttséget elfogadni, — most annak járt hire, hogy egyik és másik herczeg a magyarok követelései ellen izgat, sőt voltak perczek, mellyekben a küldöttség arra figyelmeztetett, hogy tagjainak személyes bátorsága veszélyben forog. E hullámzó állapot re-

mény és aggály között, a küldöttség tagjainak hazafias buzgalmát nem csökkentette, sőt edzette. Nem volt közte, ki kislelkűséget árult volna el. Kossuth állása magasabb volt, mint valaha. Herczegek és nagy úri egyének baráti közeledéssel keresték. Kiknek a küldöttség kebléből az udvarhoz bemenetelök volt, mint Széchenyi és Esterházy herczeg, azok erélyesen használták fel ez előnyt a makacskodó királyi családtagok s udvari főurak meggyőzésére az engedés szükségéről. Lajos Főherczeghez Esterházy bebocsátást kérvén, midőn várakozásra kérték, élesen válaszolt, miképen illenék lemondani az etiquette szabályairól ollyankor, midőn egy korona megtartásáról, vagy elvesztéséről van szó. A Nádor béváltotta szavát. Minden erejét megfeszitette, hogy a fejedelem kétségeit eloszlassa, s a küldöttség előtt azt nyilvánitotta, hogy azon perczben, mellyben Magyarország kivánatai megtagadtatnának, hivataláról azonnal leköszön.

Másnap a küldöttség a királynál bebocsátást nyert. A Nádor átadván a felirást, hazafiságot s király iránti hűséget ihlelő beszédben megkéré a fejedelmet, a nemzet közkivánatának teljesítésére. Ötödik Ferdinand akép válaszolt: hogy a magyar nemzet nemes nyilatkozatát köszöni, kivánságát mielőbb lehetőleg sikeresiteni óhajtja, és miként szeretett magyar nemzete hűségében mindig bízott, arra ezentul is számot tart.« A király válaszát a küldöttség örömmel fogadta, de megnyerve az által tettleg az ország önálló kormányzása még nem volt. Csak másnap — 17-én — csillapultak le a habzó kedélyek hullámzásai, midőn a király a Nádorhoz a következő iratot intézte:

»Kedves öcsém! Fönséges Főherczeg Nádor ur!

Azon alázatos felirásból, mellyet Magyarországom rendei nevében a mai napon kedveltséged által kezemhez vettem megértvén a hű magyar nemzet kivánságait, semmit nem kések, atyai szívem tiszta sugallatából kijelenteni: hogy mind azon kivánságoknak teljesítésére, mellyektől kedvelt Magyarországom boldogsága és alkotmányos felvirágzása már most feltételezve van, szivesen forditandom gondjaimat. És ez okból tudtul adom Kedveltségednek: hogy miután Kedveltséged mint az ország

rendeinek egyhangu akaratával elválasztott, s általam megerősitett Nádor és királyi helytartóm, — a törvények értelmében teljes hatalommal fel van ruházva, — ez országot a hozzá kapcsolt részekkel együtt, a korona egységének, és a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett, az országbóli távollétem alatt, a törvény és alkotmány ösvényén kormányozni, — én a hű Karok és Rendeknek egy a honi törvények értelmében független felelős ministerium alkotása iránti kivánatát elfogadni hajlandó legyek; Kedveltségedet egyszersmind felhatalmazván, mi szerint e végre a Kedveltséged által előttem megnevezett férfiakkal, nékem teljesen alkalmatos egyéneket jelöljön ki, egyuttal pedig oda munkálkodjék, hogy ezeknek hatásköre iránt czélszerű törvényjavaslatok, a Karok és Rendek által is helyesen kedveltnek tartott ama legszorosabb kapocsnak kellő méltánylásával, melly a pragmatica sanctio által egyesült, s atyai gondoskodásomra egyformán jogosított örökös tartományaim között létezik, — az emlitett országos felirásban érintett egyébb törvényjavaslatokkal együtt a Karok és Rendek által terveztessenek, és további elhatározásom alá minél előbb terjesztessenek.

Adja Kedveltséged e soraim foglalatát, melly kedvelt Magyarországom mindenkor atyailag ápolt boldogsága iránti atyáskodó indulatomból származik, — mint a Kedveltséged által elébem terjesztett kivánatrai legfelsőbb válaszomat, — az ország Rendeinek tudomására. Bécs, bőjtmáshó 17-én 1848.

Ferdinand, s. k.

Ezzel a nemzet ügye ki volt víva. A Nádor azonnal levelet intézett Batthiány Lajoshoz, kit e czélra már a Fejedelemnek megnevezett, s a levélben őt a ministerelnökségre felhíván, ministerium alkotásával bízta meg. A küldöttség dobogó szivvel tért vissza Pozsonyba, — körében a Nádor, most már a királynak távolléte alatt a királyi hatalom gyakorlója, és Batthiány a magyar független kormány kezelője. Önkény által elnyomott nemzeti jogok, miként 322 év óta annyi honfi vér ontatott, most az egyetértés békés fegyvere által megnyerve.

7. További országgyülési események az egész Ministerium kinevezéseig.

Martius 17-én az országos küldöttség győzelmes visszajövetelét az öszves nép Pozsonyban az örömnek határtalan jeleivel fogadta. Kossuth erkélyről hirdeté a király beleegyezését a független magyar ministeriumba s a Nádor teljhatalommali felruházásába. Batthiányt, mint már kinevezett Ministerelnököt mutatá be s a Nádor férfias magaviseletét magasztalá. Buzgalom ápolásra s a rend tiszteletére szóllitá fel a zajgó érzetektől lelkesült népet. S utánna Batthiány szót emelt, magyarázván, miképen a nemzeti kormány sikeresen csak a nemzet bizodalmától kisértetve működhetik.

18-án csaknem szakadatlanul folytak az országgyülési tanácskozások, majd az alsóház kerületi s országos, majd a Főrendek üléseiben. De e napok munkáit alig nevezhetjük tanácskozásnak. Teljesiteni kellett, a mit az események öszvetolult hatalma parancsolt. Ki lévén víva a nemzet önrendelkezése saját sorsáról, s az egyes osztályok birtokában volt közjog az öszves nép tulajdonává szenteltetvén, e két elv gyűlpontjából mint sugárok tünedeztek elő a teendők, mik az életbe léptetett jog ótalmára biztositékul kivántattak. E napon királyi szentesités alá terjesztés stádiumáig befejeztettek: 1. a közös teherviselésről, 2. az urbér megszüntetéséről; 3. az egyházi tized megszüntetéséről törvények. A ház komoly gondolkodásának jelét adá, midőn az urbér megszüntetési törvényben a földes urak adósági tőkéjének felmondhatását későbbi törvényhozatilag felfüggeszté. Az öszves népnek jogbírásba bevezetését megóvni akarván attól, hogy a nemzet egy nagy osztálya öszveroskadásának morajától ne kisértessék. Az alsóház határozatba foglalta a már kimondott elvet, miszerint ez országgyülésen minden rendű képviselők, még az egyházi követeket sem véve ki, egyenlő szavazattal bírnak. Üléseit folytonosoknak nyilatkoztatta mindaddig, míg meg lesznek alkotva a körülmények által parancsolt törvények. Batthiány az alsó házban már ministeri minőségben szólamlott fel, midőn az urbér megszüntetése tárgyában némely követek a földesúri kármen-

tesités elveit kijelöltetni kivánták, — ő pedig e kérdés mellőzését s az ország nyugalmára szükséges országgyűlési uj nyilatkozatnak, mellyet a ház ez ülésben elfogadott, a főrendek általi elfogadását s az országba szétküldését siettetni kérte. Azonfelől Pestre a kedélyek csillapítása végett országos küldöttség rendeltetett, ezen nyilatkozatnak személyes tolmácsolására. A főrendek minden kérdésben megadák hozzájárulásokat. A Főpapok, s közttök első helyen Lonovics, Rudnyánszky, vetélkedve mondtak le a haza oltárán a majd ezer év óta az egyház által bírt tizedjogról; viszont a kivánat, miszerint az ország a tized elvesztésével létezési eszközeitől megfosztott kissebb rendű papságról gondoskodjék, minden oldalról méltánylattal fogadtatott.

Martius 19-én a Nádor reggel elegyes űlésben jelentést tőn a küldöttség Bécsbeni eljárásáról. Batthiányt, mint Miniszterelnököt az országgyűlésnek bemutatá. Ezt isteni tisztelet követé a székes egyházban, a visszaszerzett magyar szabadság megünneplésére, s az Isten áldásának reá kérésére. Az alsó ház ülésében pedig elfogadtaték a Martius 15-iki kéremény-pontokat meghozott Pesti küldöttség. E rendkivüli megtiszteltetést Kossuth közbevetése szerzé meg a küldöttségnek. Szónoka, Hajnik Pál, szerényen, s hódolattal teljes szavakban terjeszté elő küldőinek hazafias kívánatait. Átadá egyszersmind a Pesti tudomány egyetemnek, a tanulóktól inditványozott, s a tanárok által is elfogadott kéreményét, mellyben e hazai intézetnek a bécsi egyetem befolyása alóli felszabaditása s a tanitási rendszernek a szabadság elveihez alkalmazása kéretett. A ház nevében maga Kossuth válaszolt. Ki emelé a Főváros rokonszenvét, melly ugyan azon tárgyok kivánatára vezérlé, mellyeket az országgyűlés már feladatául tűzött ki, s dicséréttel emlité a szabadság kifejtésére nélkülözhetlen rend fentartására tanusitott készségét. De legyen azért, mivel megczáfolni akarta a véleményt, mintha az országgyűlés, sikerrel koszorúzott cselekvéseire rúgót a pesti mozgalomtól nyert, vagy azért, hogy jövendőbe elejét vegye az országgyűlési működés felülszárnyalásának a főváros mozgalmai által, Kossuth egyszersmind komoly, majdnem kemény szavakat intézett a küldöttséghez, kifejezvén azon reményét, miszerint Pest méltányolni

fogja őszinteségét, mellyel ő a fővárost az ország szívének elismeri ugyan, de mint törvényhozó, utánna nem indul, s a főváros osztozni fog azon érzetben is, hogy az öszves nemzet az, melly az ország sorsáról itél, s hogy e nemzet elég erős eltiporni mindenkit, minden egyest, egyes castát, vagy egyes municipiumot, mellynek gondolata lehetne ellene szegülni. A főváros azon kívánatát illetőleg, miszerint az országgyűlés mielőbb Pestre tegye át üléseit, — a miért a küldöttség Bécsbe volt küldve ugyan, de a közbeesett nagy változások miatt ez utjából a Nádor által visszatartóztattatott, — Kossuth megjegyzé, hogy az országgyűlés élete csak néhány napig fogván még tartani, ez óhajtás teljesithetlen. Az egyetem kérelmére nézve biztositékot gondolt abban létezni, hogy az országnak független nevelési ministere lesz, ki a jövő országgyűlés elébe a kivánatos törvényjavaslatokat előterjesztendi. Egyébbiránt a fővárosi kéreményt, nagy fontossága végett, — s azért, hogy a bizodalom kapcsa az országgyűlés és a főváros között mennél erősebben álljon fel, választmányra utasitás helyett azonnal a küldöttség jelenlétében felolvastatni javasolta, minek megtörténte után a küldöttség a ház üdvözlő »éljen«-eitől kisértetve eltávozott.

Még két nevezetes tárgy lőn e napon határozattá. Az egyik Erdélyre vonatkozék. Az országgyűlés kimondta ugyan Erdély egyesülését az anyahazával, de méltányolva Erdély multjának formáit, szükségesnek vélte, hogy a magyarországi törvény az erdélyi országgyűlésen is nyerjen elfogadást. S azért felirást határozott, mellyben az erdélyi országgyűlés összehivása szorgalmaztatott. A másik tárgy a lengyel és olasz politikai foglyok kibocsátását illette. A magyarországi képviselők emberiségi kötelességüknek tekintették, az átalános szabadságdiadal e korszakában szavukat emelni azon elnyomottakért, kiknek illető hazáik még nem örvendettek saját képviseletnek, azért felirást határoztak az ügyben.

E napon érkezett Pozsonyba a hir, hogy Austria felelős ministeriumot nyert. Miként Bécsben, úgy Pozsonyban is hiú csalódással fogadták e tényt. A bécsiek a szó kimondása által már magát a dolgot is létesültnek hitték, és az erőfejtés teréről az udvarrali barátibb viszonyok szövésére léptek át. Pozsonyban azt hitték: önszabadságunk kevésbbé leend veszé-

lyezve, midőn szomszédainknál is hasonló jogok őrzésére hivatott kormány létezend. Azonfelől örültek az osztrák nép üdvének, a szomszédi kapocsnál fogva, melly az imént mult napokban Bécsben mind két oldalról kölcsönös ragaszkodás érzelmei által megszilárditatott. Nem látták át, hogy maga a név, az azt viselőnek hű akarata nélkül nem egyébb, mint hazug csáb, s hogy Colloredo, Fiquelmont, s más örökös ellenségei a szabadságnak, kik az osztrák állitólagos felelős ministeriumban öszveállottak, ez álarczot csak azért hurták fel, hogy alatta annál biztosabban működhessenek lelkeikből kiirthatlan czéljaik, s a történtek miatti boszuvágyaik érdekében. Mint későbbi események tanusiták, Pillersdorf volt ez osztrák ministeriumban az egyetlen, ki némi őszinteséggel lépett uj hivatalába. Egyébiránt Pozsonyban az osztrák ministerium kinevezése óta a magyar kormánynak minden ágábani függetlensége még inkább tekintetett múlhatlan feltételnek, mint az előtt, mert természetes volt, hogy ha a többi országait önhatalommal kormányzó Fejedelem irányában is e kivánat felállitva lőn, a jelen körülmények közt attól elállni nem lehetne a nélkül, hogy Magyarország nem királya, hanem egy más ország irányában vállalna el alárendeltséget, mi a nemzet önérzetével soha nem férne öszve.

Martius 20., 21., 22. és 23. napjain mind a két házban sűrű ülések tartattak, mellyekben az országgyűlés nyilatkozata szerint annak eloszlása előtt múlhatlanul hozandóknak kijelentett törvények erélyesen és kitűrő munkássággal a vélemények csekély különbsége mellett tárgyaltattak és elkészitettek. Egyik jelesebb volt közttök az évenkénti országgyűlésről szólló. A követek három évre választása, — a törvények minden országgyűlés végén a király általi szentesitése, — az évi öszveülések közti időköznek legfeljebb hat hóra terjedhetése; — az alsó ház elnökének a képviselőház általi választása, — mindannyi biztositékai voltak az alkotmánynak. Batthiánynak legelső ministeri törvényjavaslata a hitel intézetet illeté. E javaslat azonban az intézet részletes kidolgozását az uj kormányra bizta, melly ebbeli terveit a jövő országgyűlésnek vala bemutatandó, — a miként az országgyűlés e vég napjaiban máskép nem is történhetett. Lényeges a javaslatban csak az volt, hogy az országgyűlés az intézet felállitására fél millió forintot rendelt.

E törvényjavaslat sürgetőnek tartatott az urbér teljes megszüntetése által vagyonviszonyaikban megingatott földbirtokosok kedélyeinek megnyugtatása miatt.

A városi törvényjavaslatból az átalános népképviselet felállításának következtében az országgyűlési szavazat kérdését illető pontok kivétetvén, annak maradványaiból keletkezett a városok beligazgatási szerkezetét szabályozó törvény, mellyből a főpolgármesteri hivatal eszméje, két országgyűlésen annyi viták tárgya, kihagyatott, az egész rendezet a municipalis jog elveire alapittatván. A választási jog bár censusra, de mind a mellett széles alapra fektettetett, a valláskülönbségre minden tekintet nélkül. Ez utósó záradék szerencsétlen jelenetnek oka, vagy valószínűleg ürügye volt. Akkor midőn az országgyűlés a nép teljes jogegyenlőségének szent művén fáradozott, a vakhit és szükkeblüség által felizgatott előitélet felemelte rút fejét. Pozsonyban a honatyák szeme láttára bőszült népcsoport támadta meg 19. és 20-án estve a zsidók lakjait, rombolásokat tőn s személyeket is vad bántalommal illetett. Fegyveres erőt kellett a barbárság megfékezésére használni, melly feladatban főleg az országgyűlési iffjuság bátorságának s emberszeretetének dicső jeleit adá, mint nemzetőrségi osztály rendhelyreállíttó tényezőül lépvén fel. De fájdalom ezen kihágásokon kívül más alakban is kitört a zsidók elleni ellenszenv. A pozsonyi lakosok között találkoztak, kik nem rettentek vissza a szabadságot első vele élésben embertársaik elnyomásának eszközévé alacsonyitani. Gyülekezetet tartottak, mellyben a zsidók régi városnegyedükre visszaszoritását, a házaló kereskedéstől eltiltását határozták s több ily szellemü végzéseket hoztak. E jelenetek keserü fájdalommal töltöttek el minden emberbarátot, s kétségtelenül a Pozsonyi lakosság nemesebben gondolkodó nagyobb részét. Az országgyűlés fennen hirdeté kárhozatát a bűnös tényre, de a nyilatkozott ellenszenvnek hatása alatt kitörlé a városi törvényből a vallás külömbségét választási jogbani akadályul nem ismerő záradékot, s helyébe a törvényesen bévett vallások régi kijelentését fogadá el, az e tárgybani igazság kiszolgáltatását a következő országgyűlésnek hagyván hátra. A helyett a zsidókról egy törvény készült, melly belállapotjok megvizsgálását s az eredménynek a jövő ország-

gyűlés elébe terjesztését rendelé. Nevezetes volt azonban e törvényben, hogy a keresztények és zsidók közötti vegyes házasságok érvényességét jelentette ki. Mind a mellett e törvény a végnapokban elmaradt.

Az országgyűlés ideiglenes törvények hozatalát vélte szükségesnek más tárgyakban is. Igy az ősiséget ketté vágni nem merte, részint a rövid idő tekintetéből, melly kitűzött munkáinak még hátra lévő részeire fennmaradt, részint mert az urbér megszüntetése által megrázkódtatott birtokos osztály sorsát egy másik gyökeres intézkedéssel sulyosítani nem akarta, s mert a birtokjogi képtelenségnek eltörlése után az ősiség nem tűnt többé mint egyes osztályhoz tartozó kiváltság föl, hanem az átalános földbirtoki állapotot érdeklette. Azon törvényben tehát, mellyet e tárgyban az országgyűlés hozott, csak azon egy lényeges rendelkezés iktattaték az ősiségi viszonyokra nézve, hogy e czímből uj perek megindithatása eltöröltetett, külömben a tárgynak jövő országgyűlés elébe leendő terjesztése a ministeriumra bizatott.

Legfontosabb törvény, melly magát az ország uj helyzetét a Fejedelem irányában illeté, s melly magában foglalá e rendkivüli napok nyereményeinek öszvegét: a független ministerium alakitásáról szólló törvény volt. A képviselőház átlátta, hogy a nemzet győzelmének, ha ugy akarjuk nevezni: e békés forradalomnak záloga, e törvényben lerakva lesz, és hogy ha történnek a jövőben ármány vagy hatalom által kisérletei a törvénysértéseknek, azoknak tere e törvény leend. Azért körülnézve Európa e tekintetben fennálló gyakorlati elveit, a kimerités s világosság által olly alakban ölté e törvényt, hogy minden kétséges magyarázat lehetősége kizárva legyen. S mindenkép sikerült ez igyekezet. Tisztább, határozottabb törvényszerkezetet, mint az, mellyet ez ügyben készitett az alsó ház, kivánni nem lehet. Némely fő pontjait érintjük meg: 1-ör a király távollétében a Nádor gyakorolja a végrehajtó hatalmat felelős ministerek által. Ez elv nélkül a ministerium megnyerése haszontalan dolog fogott lenni. Mert ha az országból távol levő király kormányozna az országban levő ministerium által, mi biztositéka létezne csak az erkölcsi egyetértés lehetőségének, nem is emlitvén a tettleg egy czélra munkásság lehet-

lenségét. Tagadhatlan, hogy illy állapot mellett az ország perczig sem lett volna biztos az ellen, hogy a fejedelem nem a tőlle távol levő nemzeti ministerium, hanem idegen tanácsosok befolyása alatt van, s cselre, az uj intézmények aláásására, szabad kéz hagyatott volna mindazon tárgyakban, mellyekben a ministerium maga nem járhat el, s királyi hozzájárulást kérni köteles. — Keserű tapasztalást nyerénk, mit kellett a nemzeti kormánynak szenvednie a királynak a hatalom megtartása nélküli kint lakásától; mi fogott volna az országgyűlés befejezése után rögtön következni, ha a királyi hatalom nem lett volna a nádorra ruházva, és a ministeriumnak rögtön Bécsben kellett volna királyi jóváhagyást keresnie egyes szabályaira? E hatalom átruházás kétség kivül a törvény legfontosabb része volt. 2-or az országgyűlés nem elégedett meg azzal, hogy az uj kormányszéket — értjük a ministeriumot — minden egyes ágában külön megnevezze, hanem egyenként megnevezte azon testületeket is, mellyek eddig gyakorolták, vagy a törvény szerint kellett gyakorolniok a közigazgatás külön nemeit. Helytartó tanács, kamara, udvari cancellaria, katonai tárgyak s. a. t. E rendelkezés, melly a ministerium elvének kimondása után nem volt önmagában szükséges, szükséges volt három század tapasztalásai után az austriai ház irányában a nemzet keblében bemélyedett bizalmatlanságnál fogva. Sebzett törvényeink mindenütt annak nyomát viselik, miként törekedett az országgyűlés a kormány hivatásáról nem csupán azt fejezni ki, mit tennie kell, hanem azt is, mit nem szabad; a bizodalmatlanságot tények igazolták, és öregbitették. Az alkotmányt utáló udvar mindenkor ezer fortéllyal élt, megtalálni a rést, mellyen által a törvényből kibúvhassék. A kérdelt pontnál, elő kellett számlálni minden eltörölt kormányszéki testületeket, mert a ministerium átalános fogalma soha sem tartóztathatta volna az udvart attól, hogy bármily botrányosnak látszó magyarázattal az olly hivatal testülethez tartozott hatáskört, melly testület a törvényben világosan nem töröltetett el, a ministeriumtól el ne tagadja. 3. Nevezetes, hogy a törvényben csak a ministerelnök közvetlen kinevezése adaték jogul a királynak, illetőleg a Nádornak; a többi ministereket az elnök választván, ezoknak csupán jóváhagyása

tartaték fen a királyi hatalomnak. Ez által mellőzve volt a heterogen elemek öszveállitása, s a ministerium egységének már kinevezésében aláásása. A ministerelnökön állott, akép választani meg társait, hogy a közös irány biztositva legyen. 4. Sajátszerü volt e törvényben a külügyekben Magyarországot képviselendő ministerség szerkezete. Távol a kormánytól, folyton a király személye körül lenni s a külügyekbe befolyni közösen az osztrák ministeriummal rendeltetett. E rendelkezés azon anomal viszonyból származott, melly a hatalomnak a Nádorra ruházása után is a király idegen országban székelléséből folyt, s gyenge oldala, férge volt e törvénynek. Az élet rövid időn bebizonyítá, hogy illy intézkedés valamint eredetében viszás, úgy mulhatlanul s tettleg vala meg változtatandó. A törvényben kimondott országos kormányzási függetlenséggel ellentétben állott. Mind a mellett, bár gyarló és veszélyes volt e rendelkezés, de valamint átalában mondottuk e törvény értelmét világosnak, úgy kéntelenek vagyunk e pontnál megismerni, hogy e törvény világos tartalma szerint független külügyünk nem volt, s illető ministerünk elébe az osztrák birodalom ministerével közös működés volt feladatul téve. Már aztán e helyzet következményei homályban hagyattak. Miként tehetett e minister helyzetének eleget a magyar országgyűlés előtti felelősséggel, mi lett legyen a döntő erő, midőn a magyar és az osztrák külügyi minister között külön vélemény vagy épen irány fejlődött ki, mellyik legyen közülök a cselekvő, s mellyik az ellenőr, mind ezen kérdések megfejtetlenül maradtak. 4-er Álladalmi tanács felállitása határoztatik a 17-ik §-ban az ország közügyei, tehát a politicai tárgyak feletti értekezés végett a Nádor vagy a Ministerelnök elnöklete alatt. Ily alakban az álladalmi tanács vagy az országgyűlésnek vagy a Ministeriumnak hatáskörét szükitette volna. Ez eszme a közttünk létezett franczia oskolának, melly a ministerium megalapitásában a maga elvei győzelmét vélte felösmerni, s abból kedvencz tanát a centralisatiót, mint természetes eredményt következtette, volt találmánya. A többi részletek, mint a ministerek vád alá helyezése, s. a. t. a köz európai elvek szerint rendeztettek, s a törvény javaslata későbbi stadiumaiban a szentesitésig csak mellékes pontokra nézve szenvedett változást. Az

érintett kivétellel tiszta, határozott törvény volt, s a financz és hadügynek későbbi kétségbe vonása a király által merő esküszegés. A közvélemény rokonszenve által kisért törvények mellett, az alsóháznak pillanatnyi eltévedése a szabadság irányától, egy törvényt szült, melly átalános megrémülést idézett elő, — a sajtó törvényt. Kevés figyelem reáforditásával, a mindent szoritó sajtótörvények öszvevetéséből készitett szerkezet a tárgyalláson könnyedén ment keresztül. A bűnök és büntetések egész lajstroma, — a felelősség a szerzőre, kiadóra, nyomdatulajdonosra kiterjesztése, — a napi sajtó nagy biztositéki öszveg — 2000 frt letételének alá vetve, — ezek valának a törvény, felötlőleg kemény rendeletei. A királytól a legkissebb tisztviselőig, az országgyűléstől a legkissebb hatósági testületig minden nehéz büntetések által védve volt a sajtó megtámadásai ellen. Szabad sajtó illy törvény mellett nem létezhetett. Az esküttszék birósága enyhité ugyan, de nem enyészté el a nyomást. Ha fürkésszük okát az országgyülés e mostoha indulatának a sajtó irányában, mentő okot talán az uj organisatió kezdetbeni gyengitéstől megóvásának, s az ország egysége szét olvasztási eszmék elleni megőrzésének igyekezetében találhatunk.

A sajtó tettleges felszabadulása után a közelebb napokban Pesten és Pozsonyban mindenféle könyvecskék jelentek meg, mellyekben az izgatás a tulajdon eszméjének ostromlásáig terjedett. Az országgyűlés attól tartott, hogy illy izgatások szabad szárnyra bocsátása, a hazára nézve veszélyes mozgalomra vezethet, annál inkább, mert a sajtó felszabadulásával nem csak a magyar, hanem más nyelvű írók is léptek föl a napi sajtó terén, azok működése pedig a magyar közvélemény előtt ismeretlenül folyt. Ezen benyomás alatt volt az alsó ház a nemzetőrségi törvény felvételekor is, úgy, hogy azon szakasz, melly a nemzetőrségi qualificatióról intézkedik, a legujjabb események óta nem tapasztalt keserűséget idézett elő, a régi conservativek sőt a volt ellenzékiek egy része is a felemelt censusban keresvén az institutiók biztositékát. Sőt maga a nemzetőrségi intézet czélszerűsége is kérdés alá vonatott, ugy, hogy Kossuth czáfolatul a tényre utalt, mi szerint a nemzetőrség az országban mindenütt már tettleg felállott, s attól

elvenni fegyverét olly könnyü nem lenne. A reactió szelének még gyengén, de érezhető volt már fuvallata.

E három négy nap alatt, még az országgyülés fáradhatlanul haladott kijelölt munkáiban, — a ministerium betöltésének halogatása perczről perczre jobban kezdé nyugtalanitani a kedélyeket. Nem csak a kinevezendő ministerek személyei iránt szárnyalltak külömböző hírek, mint p. o. hogy Kossuth nem akar belépni, hogy a ministerium nem fog egészen szabad elvü elemekből alkottatni, s Vay Miklós, Keglevics Gábor s mások lennének szóban, kiknek hazafiságuk ugyan nem tagadtatott, de kiknek nevei a democratiának s Austria elleni rideg jogőrzésnek biztositékot nem nyujtottak; sőt azon aggasztó hír is befutotta az egész országot, hogy a király megbánván tettét, s az osztrák ministerium által ösztönöztetvén, a birodalmi egységgel meg nem egyeztethetőnek fogja nyilatkoztatni a hadi és pénzügyi tárczának az austriaitól elkülönitését, és hogy e nehézségen akad meg az egész ministerium kinevezése. Azon örömre, mellyet a Bécsbe ment küldöttség sikeres eljárása az országban szült, komor hangulat s ingerültség következett e hírek miatt. A nemzet a teljesen független kormányzás megnyerését már befejezett ténynek tekinté, abban régi jogainak felelevenitését látta, és ez örömben s ez öntudatban hogyan tudott volna leszállni a már megnyert országos függetlenség részbeni visszaadásának gondolatára, a nélkül, hogy ingerülten taszitsa azt el magától. S valóban, széles Magyarországon mindenütt, e nyugtalanitó eszme a nem engedés szilaj fenyegetéseit idézte elő. A Pesti hirlap, mellynek vezetése inkább mérsékelt, mint túlbuzgó kezekben létezett, izgató hangulatban emelt szót a teljes ministerség s főleg a hadi és pénzügyi tárcza mellett. A nádor a pestvárosi küldöttség és egyes törvénykezők előtt kijelentette, hogy nem csak ő maga kivánja a ministerium minden ágának függetlenségét, hanem Bécsben a Fejedelem is úgy értette azt. Batthiány, a ministerelnök pedig egyenesen visszautasitá magától az arróli értekezés lehetőségét is, mint elveivel meg nem egyezőt, s kimondotta, hogy a tárczát azonnal visszaadja, mihelyt a ministerium bármely ágában megcsonkittatnék.

A háboru alatt, s ügyünk szerencsétlen végkimenetele

után több felől nyilatkozott olly vélemény, hogy a két szóban lévő tárcza odaengedésének illy rideg visszautasitása meg nem fontolt cselekvés, s az ország vesztének egyedüli oka volt. Mellőzvén azt, hogy hasonló tanácsadás könnyü az események befejezése után, a határozat időpontjában azonban mással támogatható nem lett volna, mint a király hitszegésének előrei feltevésével, — ugy vagyunk meggyőződve, hogy a nemzet s főnökeinek öszvehangzó véleménye mind a becsület mind az érdek által parancsolva volt. Elvtelen speculatio alapján nemzet sorsát rendezni nem lehet, s őrizni a nemzet történeti jellemét egyik fő kötelessége a haza vezetőinek. Már pedig a nemzet a gyávaság bélyegét sütötte volna önkezével homlokára, ha a már királya ajkairól nyert jogot félelemből föladja, s ha azt hiszi, hogy illy cselekvés után a hátramaradt jogait képes lesz megmenteni, vagy hogy azon király ki megbánta s visszakivánta a megismert jogok egyik részét, azt megkapván, a többi után is nem fog sóvárogni. Ösztönt arra eléggé a nemzet illy gyávaságában talált volna. Az érdek szempontjából pedig, tehette-é azt Magyarország, hogy két legnevezetesebb tárczát, melly a nemzet életereinek csatornája, az osztrák ministeriummal egyesitsen, a nélkül, hogy sorsát az osztrák birodalomtól függővé ne tegye és örökké követelt s végre kivivottnak kikiáltott önállóságát bábjátékká ne alacsonyitsa le? Tudhatta e azt bizton Magyarország, hogy Ausztriának ujjoncz alkotmánya elég erős alapon nyugszik, hogy nem fog az ismét absolutisticus rendszernek helyt csinálni, és hogy annak következtében saját fegyvere és pénze gyilkos eszközül nem fog használtatni az alkotmányosság és szabadság elvei ellen? Oda engedhette e hadfiait, hogy Austria azokkal Olaszország ellen kedve szerint harczoljon, s a magyar nemzetnek azon szerep jusson, hogy midőn a maga szabadságáért olly lelkesen lépett fel, más nemzetek elnyomója legyen? Hazánk a martiusi átalakulás által az öszves európai népérdek és szabadság szövetségesévé lett, — ezen szövetség elvetésével hogyan hihette volna önlételét biztosnak a népérdek és szabadság ellenségeivel összekeveredvén? Mi azt hisszük, nem csak a lelkesülés sugallata, hanem statusférfiui itélet is rejlett azon szilárdságban, mellyel a nemzet visszautasitá magától a két tárcza

odaengedésének gondolatát. Vesztünk okai nem e kutforrásból folytak.

Ezen két tárczának sorsa égető agálylyal ingerlé a kedélyeket, s a ministerium Batthiány által felterjesztett kinevezetése jóváhagyásának késedelme az aggodalmat szította. Végre Batthiány a közbátorság tekintetéből veszélyesnek tartván a ministerkinevezés kihirdetésének halasztását, nem várta tovább a jóváhagyás leérkezését, hanem martius 23-án mind a két házban fölolvasá az általa alkotott ministerium névsorát. Elnök minister tárcza nélkül: Batthiány Lajos. Belügy: Szemere Bertalan; Austriávali közös viszonyok: herczeg Esterházy Pál. Pénzügy. Kossuth Lajos. Hadügy: Mészáros Lázár. Közlekedés: gróf Széchenyi István. Vallás és nevelés: Báró Eötvös József. Földmüvelés és ipar: Klauzál Gábor. Igazságügy: Deák Ferencz. A közönség kitörő örömmel fogadta e kinevezést. Az öröm nem csak a tárgy nagyszerü jelentékenységében, hanem a kinevezett egyének köztisztelete és népszerüségében birta alapját. Az alsóház elragadtatásában nem érezte magát alkalmasnak az ülés folytatására. Mind a mellett az ünnepies jelenet nem volt felhőtlen, a támadni kezdő reactionárius ármányok híre nem szünt meg, a ministerium királyi jóváhagyása még hátra volt, s mi leglényegesebb, a ministerium hatásköréről rendelkező törvény, melly a két kérdésben lévő tárczának végeldöntését tartalmazta, csak ezen a napon küldetett föl a királyhoz, maga a Nádor vivén azt Bécsbe. A hazafi gondoskodást nyugalom még nem váltotta föl.

A kinevezett ministerium férfiai közérdem, s képesség tekintetében az ország nevezetességeinek első sorát képezték. A martius előtti ellenzéknek főnökei, s a reform attya Széchenyi, benne helyt foglalván, nem szenved kétséget, hogy a teendőket a martius előtti viszonyok szempontjából tekintve, a többség iránya öszvehangzó volt; a martiusi események után követendő politicára nézve véleményeik azonsága vagy külömbsége csak ezután nyilvánúlhatott, s a kifejlendő körülmények szerint idomult. Programm kibocsátása nem történt, s megállapitása lehetséges annál fogva sem lett volna, mert a kinevezettek közül némelyek, mint Klauzál és Mészáros, távol voltak. Mi azonban programmerejűnek, s a követendő politica

kifejezéséül tekintjük azt, hogy a Ministerelnök a maga állását az összes ministerium épségéhez, azaz a hadi és pénzügyi tárcza megőrzéséhez kötötte, s ezen véleményétől társainak egyike sem tért el. Ez alapja volt a térnek, mellyre a ministerium lépett.

Hogy Batthiány a ministerium elnöke, és Kossuth pénzügyi minister lett, az előzmények természetes következménye volt. Batthiány volt évek óta a nemzeti ellenzék vezére, jellemében bizonyos hősi vonás volt, melly első helyre önkénytelenül emelé, s központositani érzetsérülés nélkül a fő egyéneket csak az ő főnökségében lehetett. Kossuthról felesleges mondani is, hogy az új állapotnak több mint leghatályosabb tényezője, talán teremtője volt. Nálla nélkül a ministerium bár kikből alakitva a nemzet bizodalmával nem találkozott volna, az ő neve mint a nép megváltójáé hangzott az egész országon keresztül. Hogy a pénzügy adaték neki, e szakban terjedt tanulmányai s gyakorlati próbái által igazolt cselekvés volt. Magyarországban előtte egy államférfi sem hatott oly mélyen az ország financialis helyzetének vizsgálatába, mint ő. Adó, nemzetgazdaság, kereskedés, közlekedési eszközök, iparüzlet, mind ez ágai a status tudományoknak hosszu tanulmányainak tárgyai valának, miket egykor Pesti hirlapjában lángész jelességével fejtegetett, s az országos védegyletben, iparegyesületben, kereskedelmi társasságban, fiumei vasut előkészületeiben s. a. t. gyakorlatilag űzött. Azon kivül a pénzügy volt a hadüggyel együtt az osztrák ármánynak leginkább kitéve; illett, hogy Kossuthra a legveszélyezettebb állomás bizassék. Szemere nagy hírben állott organizálási tehetségére nézve. Mint megyei tisztviselő magasztaltatott; az országgyűlésen reá bizatott leginkább a rögtön rendezendő uj intézmények szerkesztése. Inkább fényes, mint improvisáló szónok lévén, az alsó ház elébe terjesztendő törvényjavaslatok győzelmes indokolása joggal váratott tőlle. S mint más helyütt megérintők, a körülmény, hogy Pázmándy, Szentkirályi, s. a. t. által az administratori kérdésben Batthiány és Kossuth tudtán kivül folytatott titkos értekezletekben Szemere részt nem vett, a most nevezett két egyén felett, kik vetélytársai lehettek tárczájára nézve, az elsőséget neki biztositotta. Herczeg Esterházy belépése a ministeriumba

szintugy meglepő volt, a miként kedvezőleg fogadtatott a közvélemény által. A néppárt, bár engesztelhetlen harczot vivott az aristocratia előjogai ellen, örömmel látta a fő családokat a nemzet küzdelmében részt venni. Esterházy neve biztositéknak tekintetett, hogy a felsőbb magyar körökben reactionarius ösztönök nem támadnak föl; egyszersmind tanúságnak a külföld, főleg Anglia előtt, melly ország iránt Magyarhonban mindig rokonszenv létezett, arra nézve, hogy uj átalakulásunk az összes nemzet jogos kivánataiban gyökerezik. Mészáros hős katonának, buzgó magyarnak és túdósnak tartaték, neve a ministeri jelöltségre legelőbb Pesten az iffjabb nemzedék körében emlittetett. A hadügyre minden más szóba hozottak felett benne volt legtöbb bizodalom, hogy bár rég óta szolgál a seregben, őszintén fog az uj intézmények szelleméhez csatlakozni. S a nemzet véleménye benne nem csalatkozott. A közlekedés kinek kezében lehetett természetesebb helyén, mint Széchenyinek, ki fáradozásainak nagy részét e szakra szentelte, s a még folyamatban volt országgyűlés elébe az országos közlekedés tárgyában igazán mesteri művet terjesztett. Az ő kineveztetése nem okozott enthusiasmust, de tisztelettel meghajolt előtte az egész ország, s kizáratása a legérdemesebb hazafiak koszorújából bűnös gondolatnak tartatott volna. Báró Eötvös József pályáján a népszerűség hullámai által majd magasra emeltetett, majd alá sodortatott. Mint országgyűlési szónok, és mint iró magas hírben állott, de központositási elvei viszhangra nem találtak. Kossuthtól azon idő óta, midőn ez a Pesti hirlap szerkesztését letette, kölcsönös ellenszenv választá el őt, s e körülmények okozták, hogy az országgyűlés előtti közvetlen időszakban, az ellenzékkel, s kivált a főrendivel majdnem meghasonlásban élt, s azért ez országgyűlésen meg sem jelent. Csak a martiusi események alatt jött fel az országgyűlésre, s a közönség által örömmel üdvözöltetett. Ministernek kineveztetvén, mint capacitás a maga helyén volt, noha sokan e polczra Teleky Lászlót kivánták. De Eötvösben a katholicus egyházi rendnek kedvezés nyujtatni szándékoltatott, vallásossága egyik kiemeltebb tulajdona lévén. — Klauzál egyike volt az ellenzék bajnokainak, kik legtartósbb harczot vivtak a régi kormánypárt ellen. Már az 1832-iki országgyűlésen feltűnt,

az 1840-ikiben Deák után legtöbb befolyást gyakorolt, s azon országgyűlésen mint az ellenzék legmerészebb szónoka hirének tetőpontján állott. 1844-ben Deák távollétében az ellenzék, s annak többségben létele folytában az alsó ház vezére volt s nehéz állását egész végig erélyesen fen tudta tartani, az 1847-iki országgyűlésre Csongrád megye, mellyet három ízben képviselt, a kormánypárt győzelme folytában nem választá el többé, de Martius 15-e óta ott láttuk ismét őt a pesti mozgalmak vezetésénél egyik főhelyet betölteni. Igy a ministeri combinatió őt a cselekvés terén találta, s Batthiány, ki Klauzálhoz személyesen oly baráti indulattal viseltetett, mint kevéshez az alsóházi tagok közül, figyelmét a kereskedés s ipar tárczára nézve reá forditotta. E szakban Kossuthon kivül Klauzál legtöbb ismeretekkel bírt az ellenzék egyénei között, valamint átalában egyetemes tanultsága egyik tulajdona volt. Kinevezésében a hazafi érdem s a polgári jellem egyszerűsége méltán jutalmazva volt. A végén e fényes névsornak szóllunk Deákról, kit megnevezni elég volt, hogy minden magyar büszke öntudattal elteljék a felett, hogy nemzete e nagy jellemű, s hatalmas észerejű férfiút birja. Az ő kineveztetését a közvélemény követelte, melly fájdalommal nézte magánéletbe visszavonulását. Batthiány, mihelyt a ministerium szerkesztésével megbizatott, azonnal Wenkheim Béla főrendi, és Tolnay alsóházi tagot küldte hozzája, hogy a hivatal elvállalására ösztönözzék. A magyar közélet ez Aristidje mellett kit mást illetett volna az igazságügy vezetésének érdeme? Ő elvállalta s Martius 20-án egyszersmind mint követ jelent meg Pozsonyban. Mint bölcsre tekintett reá a nemzet. Veszély és vihartól ment időben, midőn a lélek nagysága, hiúságtól ment közélet s a magánélet erényei az egyedül biztositó kellékei a hatalom kezellésére meghivottnak, midőn küzdelem helyett jog feletti őrködés és egyesülés ápolása a feladat, — olly időben a haza Deáknál nagyobb polgárt a kormány élére nem állithatott volna.

Ha az uj alkotmány, a mint az 1848-iki törvényeket sokan nevezik, egy békén nyugvó tér, nem pedig egy minden felől ádáz hullámoktól megtámadott hajó alakját vette volna, a ministerium a miként megalakittatott, a legszerencsésebb

öszveállitás fogott lenni. Virágzásra fejleszteni a szabad és nyugodt hont e férfiaknál hivatottabb kör nem volt. De a borús láthatár alatt, mellyben átalakulásunk már legközelebbi korszakában boritatott, Kossuth mint az események fő tényezője s azért az új állapot leghivatottabb őrje, és másfelől társai köztt több öszvehangzásra volt szükség, mint a mennyi a bekövetkezett tények alatt nyilatkozott.

8. *Az időközben Pesten és az országban történt dolgok hangulata.*

A pesti mozgalmak beszéllésénél a közcsendi bizottmányt teljes munkálkodásban hagytuk el. E feladatában mind a Pest városi, mind a Pestmegyei bizottmány, melly amannál később jött létre, kijelöltebb rendszer határai köztt járt el, mióta Martius 17-én Batthiány első ministerelnöki körlevelét kibocsátotta, s abban a törvényhatósági elnököket a rend fentartásáért felelőssé tette. Bizonyos félelem a nép fellázadásától villámlott akkor át az egész országon. Attól tartottak sokan, hogy a nép felszabaditását az urbéri terhek alól nem fogja jótétemény gyanánt fogadni, hanem mint tőlle sokáig visszatartóztatott sajátját a multért boszuállás vágyával megragadni. Ezen lázadástóli félelem mint vezérfonal húzódik keresztül Batthiány első ministeri körlevelén. Meglehet, sőt valószínü, hogy az uj kormányhoz mindenütt az országban hő ragaszkodást tanusitott hatóságok baráti s lelkesitő hangulatban fellépése a nép előtt sokat tőn arra, hogy a képzelt aggodalom nem igazoltatott, de ez érdemben Magyarország népének magának része van, melly józan eszét bizonyitotta be mérsékletes és minden tettetéstől mentt magaviseletével, mellyel felszabaditásának első napjait élvezte. Némely helyeken történtek rendbontó jelenetek a földek iránt, de a hol történt, sehol uj követelés, hanem rég keresett s itéletet rég váró, vagy a nép véleménye szerint igazságtalanul elitélt panasztárgyak okozták a zavarokat. A nép nem származtatott uj igényeket uj állapotából, hanem azt hitte, létezett igényei hamarább, s véleménye szerint igazságosabban fognak most mint egykor megismertetni. Mámorában itt ott képzelt igazságának birtokába tettleg akart

belépni. A nép átalán véve megelégedett uj sorsával, s megérté a haza érdekét. Az állitólag nemzetiségi jogok miatt később kitört lázadásnak ez időben még nyomai sem látszottak.

Ezen ministeri körlevél megjelenése után a pesti bizottmány elveszté azon sugárzatát, mellyben egy ideig országos hatalomnak lenni vagy azzá válni látszott. A bizottmány buzgalmának azonban azontúl is sok fontos sikere volt, s munkáinak szaporodása miatt száma 63-ra szaporittatott. Még a helytartó tanács névszerint létezett; tettleg csak teljesitője volt a pesti közvélemény, s főleg a bizottmány kivánatinak. Ez utóbbi szorgalmazásának sikerült kieszközölni, hogy a középületekről a császári színek és sasok elvéttettek, s az ország czimerével és színeivel cseréltettek föl. A kamarai hivatalok a német nyelv helyébe a magyart fogadták el hivatalosnak. Az osztrák kincstári dohánygyáraknak az utósó két év alatt Pesten felállitott ugy nevezett trafica boltjai, mellyek a monopolium behozatalának vészes előjeleiül tekintettek, bezárattak, s e sors az ország más városaiban felállitott hasonló bótokat is érte. A sorsjáték hivatalai, mellyek eltörlését a szegény néposztályok érdekéből s törvénytelenségök miatt az országgyülések már régen sürgették, megszüntettek.

Azon ellenszenv, melly a zsidók ellen Pozsonyban kitört, bár nem olly barbár alakban, Pesten is előtünt. A felállitott nemzetőrség makacsul vonakodott e hitbelieket soraiba befogadni. Az iffjuság nemeslelkűsége itt is a szűkkeblüség üldözötteit ótalma alá vette. Az ifjak a nemzetőrségben egy különös csapatot alakitottak, s abban a zsidókat bevették, sőt abbani belépésre nyilvános hirdetés által felszóllitották. Ezen példát hamar követte egy másik ujonnan alakult, 6-ik számot viselt osztály, mellynek rendezése Pulszky Ferencz elnöklete alatti bizottmány műve volt. A bizottmány e kellemetlen jelenség eloszlatására mindenkép hatni igyekezett. Ugy a mesterlegényekre nézve, kiknek nemzetőrségbe befogadásuk iránt szinte nehézségek mutatkoztak. A bizottmány elintézte a bajt, e két lényeges feltételt határozván a mesterlegények nemzetőrök közé beirására nézve: 1. hogy az ország határain belől születtek legyen. 2. hogy mindenik jelleméért egy köztekintetben álló férfi kezeskedjék.

Az ujságlapokban is nagy változás történt. A Budapesti

hiradó komoran letette régi zászlóját, melly alatt a conservativ párt bocsátotta ki teendőinek hirdetését, s az uj állapothoz mint befejezett tényhez csatlakozott. A nemzeti ujság, melly a conservativek szélső oldalát képviselte, most a győzelmes elvek túlzó bajnokává szentelte fel magát. A pesti német lapok is a hazafiság s szabadság szellemét tűzték ki. Használva a tettleg kivivott sajtószabadságot, egy uj lap jelent meg Martius 15-e czím alatt, e jelszóval: nem kell táblabirói politica. E későbben nagy hírre vergődött lap hitele, tiszta szándokának tekintetében nagyobb fokra emelkedett volna, ha homlokára tett jelszavát elvekre alkalmazza, és a haladás sebesebb menetére serkentést követi feladatául, a helyett, hogy személyeskedésekben kereste örömét, mi által bár tagadhatlan talentommal iratott, azon gyanúba esett, hogy az ország közbizodalmát biró férfiait folytonos gyalázással egymás után a cselekvés és befolyás teréről leszorítani, s a választottak e képi megritkitásával saját embereinek hatalomra juthatását kierőszakolni törekszik.

Martius 19-én megjelent Pesten azon országos küldöttség, melly Gróf Keglevich Gábor elnöklete alatt a Bécsből visszajövet után készitett nyilatkozatnak Pestre vitelével megbizatott. A városháznál fogadta a bizottmány, s a község nagy része. Az ország nevében gömöri követ Szentiványi Károly szóllott. Meleg szavakkal rajzolta a történt dolgok nagyszerűségét, buzgalmat és rendet ajánlott, s biztositotta hallgatóit arról, mikép az országgyűlés tiszteli a nép akaratának az uj képviseleti rendszer utján leendő nyilvánulását, s azért még csak a mulhatlanul szükséges törvényeket fogja elvégezni. Majd maga a nyilatkozat olvastatott fel. Lényege volt: Előterjesztése az országgyűlés eljárásának a kivivott eredmények körül. Az országgyűlés nem tekinti magát arra hivatottnak, hogy a nemzet felvirágzására megkivántató minden intézményeket alkosson, hanem meghatározván az uj országgyűlés szerkezetalapjait, azonkivül csak a belbéke és szabadság megótalmazására szükséges törvényeket fogja még elvégezni, s e törvények: 1. Az uj kormányrendszer, vagyis ministerium hatásköre. 2. Közös teherviselés. 3. Urbér megszüntetése. 4. Nemzeti őrsereg. 5. Sajtó. — E munkáinak befejezése után

az országgyűlés eloszolni fog, a haza sorsát nyugalommal bizván az uj kormány kezeibe, melly iránt a fővárost bizodalomra szóllitotta fel az országos küldöttség. Klauzál és Nyáry válaszoltak a főváros nevében. Mindketten a szerencsés eredmény feletti közörömet tolmácsolták; az elsőnek érzetteljes szavait az országgyűlés iránt hódoló csatlakozás és felsőbbség ismerés, emezéit büszkébb s hasonló érdem érzetét tanusitó hangulat jellemzé. Sokat láttak és nagyszerűt — ugymond — a nemzetképviselők, de nem látták a legfontosabbat, a Martius 15-iki pesti mozgalmat.

Martius 22-én hozatott Pestre a sajtó dolgában hozott törvény, mellyről feljebb szóllottunk. E tárgy az, mellyben a főváros lelkessége túlszárnyalta az országgyűlés szabadságszeretetét. A főváros, mint illett az ország értelmességi s irodalmi gyúlpontjához, a sajtószabadságot hő óhajtásainak első tárgyává tűzte ki, s tettleg kivivta. Az országgyűlés pótlólag meghozta a sajtótörvényt, de annak tartalma inkább a censurát törölte el, mintsem a sajtót szabaddá tette volna, nehéz békót kötvén a napi sajtó fennállhatásához. Természetes volt tehát, hogy e törvény a fővárosban leirhatatlan ingerültséget okozott. Mind a megye, mind utánna a város közgyűlése, erélyes felirást intézett a ministerelnökhez, mellyben a törvény fő hibáiul kiemelve volt: 1-ször hogy ezen törvénynek visszaható erő adatott egyik szakaszában, a martius 20-ika óta netalán elkövetett sajtó vétségek szerinte rendeltetvén büntettetni. 2-or a fővárosi közönség a kijelölt sajtóvétségek minőségét határozatlannak, s a megszabott büntetéseket szerfelett súlyosoknak nyilatkoztatta. 3-or a nagy pénzbeli biztositékok a folyó iratok megindithatására olly terhesek, hogy ez intézkedésnek nem lehetne más következménye, minthogy a sajtóügy csak a vagyonos osztály kizáró tulajdonává váljék. 4-er azon rendelkezés, mi szerint. ha a kimondott büntetés a szerzőn nem hajtathatnék végre, a nyomda tulajdonosára nehézkednék, a megelőző vizsgálattal hasonló súlyúnak találtatott, mert az e kép fenyegetett nyomdatulajdonost az óvatosság kénszerítené szigorú elővigyázat gyakorlására. A felirásban megemlittetett, hogy e törvénynél a helytartó tanács által közelebb kibocsátott ideiglenes rendszabály sokkal kedvezőbb. A ministerelnök

odatörekedésre kéretett föl: hogy az elősorolt főhibák a kor méltó igényeihez szabva kiigazittassanak. A felirásnak Pozsonyba vitelével, s a ministerelnöknek a főváros e tárgybani érzelmeiről személyes értesitésével Pulszky Ferencz bizatott meg. De míg a városházban tanácskoztak, a törvényjavaslat a városház előtti téren temérdek nép jelenlétében elégettetett. A demonstratiónak hatása lett. Miként a szentesitett törvényben láthatni, az országgyűlés a törvény szigorát megenyhitette, s jelesen a pénzbiztositékot leszállitotta.

E jelenet első ellenzés ténye volt az uj kormány ellen, mennyiben az országgyűlés a gyűlölt törvényt az ő megegyezésével hozta meg. Ellenszenv nyilatkozott a nemzetőrségi törvényben felállitott s az egyenlőség elveivel megegyezőnek nem talált qualificatióra nézve is. S voltak már, kik a fővárosban az uj ministeriumot népszerűtleniteni akarták, — elhiresztelvén, hogy Batthiány a rend szigorúbb fentartására az országban mindenütt rögtön itélő bíróságokat felállitani szándékozik. Nem lehetetlen, hogy e gyanusitásban a reactió keze is rejlett, — de az ifju szabadság és függetlenség féltése a népet önkénytelenül gerjesztő aggodalomra s veszély látásra. Martius 23-án a muzeum terén sok ezerre menő nép gyűlt öszve, s fenyegető veszélyek közlése által izgattaték. Voltak, kik beszélték, hogy láttak a katonai tanyákba ágyúkat bevitetni. éjenként uj katonacsapatokat behozatni, és hogy a sorkatonaság fejenként 60 töltéssel láttatott el. Klauzál és Nyáry megjelenvén a gyülekezet színhelyén, a hireket megczáfolták. De a népben a gyanu fullánkja megtöretlenül maradt meg. A nép az osztrák szerkezetű katonaság, s főleg annak parancsnokaiban a haza ügyének ellenségeit lappangani sejtette.

Az egyetértést a fővárosban nem zavará, — kivévén a zsidók ellenébeni múlékony ellenszenvet, — semmi nemzetiségi különbség.

A Pesten levő Szerbek következő szózatot bocsátottak ki:

Minthogy nagy számu magyarországi szerbek által vallási s más beldolgaikat érdeklő és sajtó utján megjelent »kivánságaink« különféle félreértésekre s gyanusitásokra szolgálnak alkalmul: polgári kötelességünknek tartjuk kinyilatkoztatni, hogy érintett kivánságainkat semmi politicai szakadást czélzó

szándokra magyaráztatni nem akarjuk. A cancelláriai stylben ugy nevezett »nemzeti congressus« alatt csupán evangelicus conventek mintájára másfél század óta tartatni szokott egyházi gyűlésünk kiterjesztése kivántatott. És valamint elődeink minden zivataros időben e hon rendithetlen bajnokai valának: ugy mi hazafiui érzelmektől ihletve, jelen átalakulás korszakában a reformot, mint egész honunkra nézve elismert szükséget, összes testvéreinkkel egy szivvel lélekkel kivánjuk s fel is karoljuk. Mert meg vagyunk győződve, hogy közakarattal s egységgel mindnyájunk boldogitására virulhat fel egy ifju Magyarország. S így a gyanút lerontván, jelszavunkat ismételjük: királynak hűséget, a hazának minden áldozatot, a magyarnak testvéri szeretetet. A jelen szerbek közül többen.

A főváros szellemével rokon nyilatkozatok történtek az ország minden részeiben. A martius 3-iki felirat — az országgyűlés teendői iránt - nagy lelkesedéssel pártoltatott a törvényhatóságokban. A martius 15-iki mozgalom Pesten, az országos küldöttség Bécsbe menetele, a ministerium kivivása, mindez határtalan enthusiasmust szült. A pártküzdelmek megszüntek; a volt conservativek a megyékben követték országgyülési férfiaik példáját, s a nemzet ügyéhez csatlakoztak. Az egyházi rend lelépett külön castai helyzetéről és a nemzet ügyének hűséget fogadott. Sőt mozgalmak tünedeztek föl a clerusban, mellyek a hyerarchiai viszonyok reformálásának óhajtásait fejezték ki. A kiváltságos osztályok alig mutattak érzékenységet veszteségeik felett; sőt a nemesség köréből hangzottak mindenünnen legnyiltabb szózatok az egész nemzet egy néptömeggé olvasztásáért. Helyeslő feliratok intéztettek az országgyűléshez, sőt több megyében, hogy az egy nemzeti érzetté olvadott véleményük annál elevenebben legyen a haza előtt képviselve, a pártok tusái között választott követeiket lemondásra késztették, s helyökbe népszerű hazafiakat küldtek fel. A nemzet erkölcsi erejét egyesitette, hogy jogainak támadható veszélye meghasonlásban ne találja.

A kapcsolt részekben nyugalom jellemzé az uj szabadság első korszakát. Horvátország részéről még nem jöttek más kivánatok napvilágra, mint az, hogy valamint az előbbi kormányszékeknél, ugy az azok helyébe alakitott ministeriumok

hivatalaiban a kapcsolt részekből egyének igazságos arányban alkalmaztassanak. S e kivánat csak méltánylatra talált mindenfelé.

VII.

A ministerium kinevezésétől a ministeriális törvény királyi elfogadásáig történt nevezetesebb dolgok.

Azon nap, mellyen Batthiány az általa kinevezett s királyi megerősités alá terjesztett ministeriumot az országgyülésen kihirdette, az uj kormány azonnal gondoskodott arról, hogy a fővárosi mozgalom közvetlen vezetésének gyeplőit megragadja. A Nádor fölhatalmazta a Ministerelnököt, hogy javaslatba hozott Ministertársai közül Klauzált és Szemerét, a netaláni szükséghez képest hozzájok melléklendő más egyénekkel együtt a fővárosba a rendre felügyelés végett elegendő hatalommal küldje ki. A ministerelnök a nevezett két társához még Pulszky Ferenczet mellékelvén, ministeri meghatalmazottak minőségében azon megbizással tüstént fölruházta. Szemere Martius 25-én érkezett le Pestre, s a nép által lelkesedéssel üdvözöltetett. Őt és Klauzált, estve fényes fáklyászenével tisztelték meg, melly alkalommal Szemere szokott ékes szóllásával köszönő beszédet mondván, a kivívott győzelem hangján fejtegeté Magyarország jövendőjét, melly többé idegen ország érdekének alá rendelve nem lesz. A két ministernek rögtön nyilt alkalom, kormányi tekintélylyel csillapitani a kedélyek nyugtalanságát. A ministerium iránti törvényjavaslatban a volt cancellária s más eltörlött kormányszéki tagok az álladalmi tanácsban s egyébb hivatalokban elhelyezéséről rendelkezés foglaltatván, ezen rendelkezés aggodalmat gerjesztett a közönségben, melly abban résnyitást látott reactionarius törekvések becsuszására. A két minister biztositást adott, hogy e helyességből alkotott intézkedésnek a kormány politicájára befolyása nem lehetend, mert az álladalmi tanács hivatása csak véleményadásra és csak a ministerium által elébe adott tárgyakban leend szoritva, s abban nem csak a volt cancellária némely tagjai, hanem más hazafiak is kineveztetni fognak.

A többi volt kormányszéki tisztviselők pedig csak képességök és szakjártasságok szerint nyerendenek alkalmazást a ministeriumok hivatalaiban. Sokkal elevenebb volt még a fővárosi közönség öröme, látni maga körében honfi ministereket, semhogy azok biztositásában meg ne nyugodott volna. Mind a mellett éber féltékenységgel kisért tovább is minden lépést, mellyből a megdöntött rendszer uj mocczanását következtethetné.

Gróf Keglevich Gábor jelentést tett az országgyűlésnek a Pesten járt országos küldöttségről. Klauzál, Nyáry és Rottenbiller érdemeit a közcsend megőrzésében megismeréssel emlitette. Figyelmet érdemel, mit a küldöttségi elnök Klauzál és Nyáry üzeneteiről mondott. Az első az országgyűlésnek bejelentetni kérte, hogy ők ezentúl is minden törekvéseiket a főváros hazafi érzelmeinek és a kellő rendnek fentartására szentelni fogják. Nyáry pedig e két kivánatot kérte fölterjesztetni: 1-ör hogy az országgyűlés mielőbb Pestre menjen. 2-or hogy törvénybe iktattassék, miképen a Pesti petitio 12 pontja az országgyülés kivánataival és határozataival találkozott. Ebből átsugárzott, hogy Pesten még létezett oly töredék, melly magát az országgyűléssel a végbevittek súlyára nézve hasonlitotta, és mellyből az új kormány ellenében hamar fog egy baloldal alakulni. A küldöttségi elnök a főváros erkölcsi erejének tanuságául kiemelte, hogy előttök 4000 főnyi nemzetőrség vonult el tökéletes rendben. Minden esetre Pest meggyőzé e mozgalmainak napjaiban az országot arról, hogy szellemével a nemzeti érzelmek gyülpontjává lenni teljesen képes. E meggyőződésnek jótékony hatása volt a hazafiakra. Annak előtte nem ritka esetben nyilvánult az aggodalom, hogy a főváros heterogen nemzetiségi elemei miatt nem volna képes a nemzet érzelmeivel egészen összeolvadni sem, annál kevésbbé azok központosult hatályát képviselni. Pest eloszlatá az aggodalmat, s kivívá a nemzet megismerését, hogy valóban szíve a hazának.

A reactio felbátorodása, mellyet a felterjesztett ministerium jóváhagyásának késedelme a hazafiak képzeletének nagyitott alakban mutatott, a terjedni kezdett hírek szerint, Magyarhonból is meritette táplálékát a földes urak kármentesitésének nem valósitása miatti félelem által. Ugyan azon

napon, mellyen Batthiány a kinevezett ministeriumot kihirdeté, Kossuth az alsó házban az adott királyi szó megnyirbálásának kísérletéről beszéllt, s fenyegetőleg felhozta azon veszélyt, melly abból nem csak a hazára, hanem a királyi székre nézve is következnék. Egyébbiránt ő őszintén buzgólkodott a földesurak kármentesitését a lehetőségig erősen biztositani. Hogy a kármentesités mennél előbb valóság legyen, a kincstári ingatlan javakat kivánta az álladalom ezen tartozásának hypothecájául törvényesen kijelöltetni. Az eszmét a többség kedvezően fogadta, de a szélső ellenzék tiltakozott azon javak eladása ellen.

A ministerium az ellenforradalmi ármányoknak ürügyeit, mindenkép eltávolitani ügyekezett. Bemutattatván a magyar hadsereg ujjá rendezése iránti törvényjavaslat, Batthiány annak felvételét ellenezte, nehogy a ministerium állása nehezittessék és azon gyanusitásra nyujtassék ok, mintha az országgyűlés a Dynastiát lefegyverezni, s a hűséget megsérteni szándékoznék. Különben azért is kivánta azt a következő országgyűlésre elhalasztani, mivel az országgyűlésnek a kibocsátott nyilatkozványához hűnek maradnia kell, abban pedig a még elvégzendők elősorolásában e tárgy nem foglaltatik. A ház engedett a ministerelnöknek.

A horvátországi követek részéről az új események óta teljes őszintének látszott egyetértést a nemzetőrségi törvénynek a Fő Rendeknél tárgyallásánál egy előre nem látott akadály háboritotta meg. E törvényben a kapcsolt részekről is lévén rendelkezés, Busán, Horvátországnak felső házbani követe, részökre nézve külön törvényt kivánt, melly által a nemzetőrségnek azon országbani rendezése a tartományi gyűlésre bizassék, kivánatát azzal támogatván, miszerint az ottani honvédelmi rendszer a magyarországitól különbözik s a múlt időkben a törvény a nemesi felkelést illetőleg a kapcsolt részekre nézve külön rendelkezett. Miután — ugymond — a kapcsolt részekkel a kibékülés megtörtént, a kedélyek megnyugtatása végett a külön törvényt szükségesnek tartja. Ez inditvány hosszú és keserű vitát okozott. A főrendek méltányolták a kivánatot azon határig, mellyen belől a ministerium hatóságának azon részekre is kiterjedése nem csorbittatnék, s azért a tartományi gyűlésre nem a törvényjavaslatban a mi-

nisteriumnak adott intézkedést, hanem azon jogot akarták Széchen javaslatára átruházni, melly az anyahazában a törvényhatóságoknak van e tárgy körül kijelölve. A horvát követ azzal nem elégedett meg, s szenvedélyesen jelentette ki, hogy a kapcsolt részek viszonyaiban a ministerium kinevezése semmi változást nem hoz be, mert ha a ministerium nem a törvény szerint kormányozna, ő felsége majd utba igazítaná, a mi annyit tett, mint ha a király mellett a ministeriumnál nagyobb kormányszék létezne. Ezen alkotmánytalan kijelentés ellen Teleky László, és Eötvös erélyesen keltek ki, védvén a ministerium hatóságának épségét. Széchen indítványa elfogadtatván, a horvát követ régi szokása szerint, óvást jelentett ki a végzés ellen.

A ministerium megerősitése feletti bizonytalanság perczenként nőtt. Az abból eredt keserű érzet magának a tanácskozásokban rést tört. A testvériség szelleme, melly a múlt hetekben jellemzé a haza atyáinak gyülekezetét, gyanú és forralt ellenszenv kiömlései által elrontatott. Március 25-én magában nem nagy fontosságu, de a kedélyek állapotát mutató sajátszerű jelenet adta magát elő. Némellyek az urbér megszüntetési egyszerü törvényt pótló magyarázatokkal bőviteni, s azonfelül a faizás és legelő elkülönözése felőli intézkedést szükségesnek tartották. A kivánat nem elleneztetett, s a nevezett napon Tarnóczy, Nyitrai követ a szerkezetet felolvasá. A szerkezet nem szoritkozott a fennérdekelt elkülönítés elvének meghatározására, hanem magában foglalá több a megszűntetett úrbéri terhek közzé egyenesen nem számítható, de mind a mellett a nép hangulata tekintetéből megtartottaknak nyilván ki nem mondott szőllő tized s. a. t. továbbá is épségben meghagyatását. E szerkezet czélja volt megnyugtatni azokat, kik attól féltek, hogy e földes úri jövedelmek az úrbériek eltörlésének folytában a nép által tettleg fognak megtagadtatni. Tarnóczy ezen szerkezete nagy ingerültséget támasztott. Kossuth éles szavakban nyilatkoztatta ki, hogy az urbér eltörlésének ezen nyirbálása, ha csak tárgyaltatnék is, az ország lángbaborulását vonhatja maga után; azért Széchenyi, mint kerületi elnök, hogy nyoma se maradjon e vészes javaslatnak, közkivánatra az ülésben szakitotta szét. A demonstratió azok

sujtására volt irányozva, kik a fölvett hiedelem szerint ez anyagi érdek féltéséből az ország jogai teljes végrehajtását ellenforradalmi cselekkel feltartóztatni akarták.

Hogy e feszült hangulat eloszlatása mi előbb eléressék, a ministerium megerősítésének sürgetése végett a Nádor, a ministerelnök és Deák Bécsbe utaztak fel. Elutazásuk után az aggály még inkább nőtt; az országgyűlés, a főváros, s onnan leszivárgó közlemények nyomán az egész ország habozás és réműlet prédájává lett. E komoly állapotnak felderítésére, a Nádor telegraph utján tudósította Martius 26-án az országgyűlést, hogy mind azon vészes hírek, mi szerint a dolgok rosz állása, és a ministerium megerősítésének megtagadása miatt ő — a Nádor — hivataláról lemondott volna, merő koholmányok. E közlemény az országgyűlés nyugalmát félig meddig helyreállitotta.

De Pesten a kedélyek nagyobb izgatottság martalékai valának. A távolsággal a hír nagysága is nő. Még Martius 26-án a nemzetőrség a museum terén nagy tábori misét tartott, a szabadság békés kivívásának ünneplésére. A nép boldognak hitte a jövendőt, s minden áldozatot, minden akadályt kiállottnak gondolt. Más nap azonban lázzasztó hírek jöttek Bécsből. Az ellenforradalom Ferdinand királyi széke körül már felemelte volna fejét, s a király, minthogy a hadi és pénzügyi tárczát az osztráktól elválasztani nem engedi, a ministeriumot megerősíteni vonakodnék. Arra törekednék az ellenforradalom, hogy a magyar ministerium oly viszonyban álljon a bécsi kormány irányában, mint annak előtte a helytartó tanács, a kincstári kamara s. a. t. Szükségtelen emliteni is, mi felháborodást csináltak e hírek. A gyanút növelé, hogy az egykori conservativ lap, a Budapesti híradó, ismét kitűzé régi zászlóját, s boszantó csekélyléssel, sőt kárörömmel írt az uj eseményekről. A Milanóban ez időben kitört forradalom is összeköttetésbe hozaték a dolgok aggasztó fordulatával s akép magyaráztaték, hogy a megijjedt udvar vissza akar lépni a tett igéretektől, hogy az által a mind inkább emelkedő forradalmi igényeket lejebb szállítsa. A bécsi martiusi napokat az e természet ellenes monarchiában öszveállított országok nagyobb részében különválási vágyak nyilvánitása követte. Cseh ország-

ból is csakhamar a bécsi mozgalmak után a kor átalános szavát tevő reform petitiók és külön ministerium követelése indíttatott az udvarhoz. Mind ezen benyomások alatt a museum téren, mint már a népgyülekezetek rendes helyén, nagy számú sokaság jött öszve. Lázzadt hangulatban fejtette egyik népszónok a másik után a veszély nagyságát, a sokaság bármelly lépésre hajlandó volt, de végre azon igérettel megnyugtattatott, miszerint a közcsendi bizottmány erélyes proclamátiót fog kibocsátani. A népgyűlés hamar eloszolván, majd a választmány jött öszve. Perczel Móricz, Vasváry, Petőfi, lángszavakkal fejtették a veszély mibenlétét és a teendőket. A végzés az ő szellemökhez képest határoztatott. A választmány egy erős felszóllamlást hirdetett ki, melly első forradalmi modoru irat volt az országos mozgalmak kezdete óta, nevezetesebb, semhogy nem közölnők tartalmát, melly e következő:

»Európa nagyobb része küzdött, s kivívta az utóbbi időben a szabadság és jogegyenlőség elveit. Magyarország is fellelkesült e szent ügyben. A pesti 12 pont által, s részint az országgyűlés által is ledöntettek azon korlátok, mellyek az ország fiait különszakasztották. Az urbéri viszonyok megszüntetve, a közös teherviselés meghatározva, a népképviselet és nemzetőrség elve kimondva, a sajtó bilincsei összetörve: szabad a föld, szabad az ember, ki e földet lakja, szabad a szellem; nincs többé nemes és nem nemes, polgár és nempolgár, mindnyájan egyenlő fiai vagyunk Magyarországnak, osztozók annak minden jogaiban és minden terheiben. A szabadság és jogegyenlőség vész pillanataiban eggyé olvadt nemzet közvéleménye s az országgyűlés által egyértelműleg kimondva s elfogadva van. Ezeknek biztosításul nem volt egyébb hátra, minthogy a nemzet összes ügyei önálló magyar kormány, magyar felelős ministerium által kezeltessenek. Ez is megigértetett.

Ő Fölsége a magyar király gróf Batthiány Lajost felhatalmazta önálló magyar kormány alakitására.

Jogunk, sőt kötelességünk azt hinni, és honfiaink előtt annak hitelt szerezni, hogy a mit Ő Fölsége V-ik Ferdinand saját neve aláirásával megerősített, az szent, és visszavonhatatlan.

Jogunk van követelni, hogy a nemzet minden ügyei a nemzet többsége kifolyásának, a magyar felelős kormánynak kezében legyenek.

Ez volna szabadságunk és függetlenségünk koronája és biztositéka, s ez, tisztelt hazafiak, most veszélyeztetve van.

A régi országnyomorgató rendszer barátai arra kivánják bírni felséges királyunkat, hogy a had- és pénzügyet, — tehát a nemzet idegét és vérét, — a nemzeti magyar kormány kezéből kivegye, s így királyi szent szavát álmagyarázatok által meghiusítsa.

Mi ezen czél ellen, melly kijátszása volna a nemzet igazságos követelésének s nyílt megcsalása a nemzetnek, határozottan tiltakozunk.

A pragmatica sanctio, melyben a nemzetnek s az országló háznak jogai kölcsönösen biztosítva vannak, kétoldalu kötés; eddig csak egyik része volt életben, melly az országló ház javát érdekli; jelenleg szükség, hogy kormányunk függetlenségének biztositásával másik része is teljesedésbe lépjen, a nemzet jogai is biztosittassanak.

A nemzet vérét áldozta a pragmatica sanctió egyik részéért. ugyan azt fogja tenni, ha kell, másik részéért is.

Azon tanácsosok, kik a jó fejedelemnek a nemzet kivánságaival ellenkezést tanácsolnak, nyiltan kijelentjük, nemcsak a nemzetnek, hanem a dynastiának is ellenségei, mert a dynastia érdekével játszanak.

Igy érzünk, így nyilatkozunk mi, s hasonló érzelemre számolunk az egész országban.

Éljen a király, éljen a szabadság, éljen a magyar független felelős kormány.«

A zivatarosbb alakot öltő körülmények a fővárosnak és Pest közcsendi bizottmányának visszaadták fontosságát, s bár két minister volt már a fővárosban, a mozgalmak vezetése annak kezei közt maradt, sőt bár az országos küldöttség a főváros teljes bizodalmának kijelentését vitte föl Pozsonyba, a bizottmány ujonnan az országgyűlés cselekvéseinek birálatába bocsátkozni, és egyes törvényjavaslatok felett tanácskozni kezdett, mibeni megállapodását rendesen a ministerelnökhöz küldte fel. Igy többi közt a népképviseleti törvényben a nemesség

választójogának meghagyását, az egyenlőség elvéből indulva ki. nem hagyta helyben, s a nehézség megoldásául a szavazat átallánosságát kivánta.

A feljebbi proclamátióra következett napon a hangulat feszültsége nem tágult, s nagy tanácskozmány tartatott Csányi Lászlónál. Nem csak az udvar árulása, nemcsak az ellenforradalmat szító egykori kormánypárt javulhatlansága, hanem az országgyűlés kellő erélyének hiánya is volt a panasz tárgya, s láng lelkesités kútforrása a forradalmi szellemű szónokok ajkain. Perczel Móricz azt inditványozta, hogy a választmány ismét ülést hirdessen, s abból nemzeti convent hivassék összve. A többség az inditványt idő előttinek találta, mert megtörténhetnék, hogy két, három nap alatt kedvező királyi válasz érkezik, és akkor a Convent öszvehivása botránynak maradt volna meg. Az elmék tehát ismét várakozásra hajlottak. Ugyan e nap késő estéjén egy más nemü eset a népet ujra felvillanyozta. Némely polgárok egy a budai oldalon lefelé hajókázó hajón Promontor alatt lőporszállítmányt fedeztek fel, s azt Rottenbiller Polgármesternek feljelentették, ki azt nemzetőrök által tüstént lefoglaltatta s a város puskaporházába szállittatta. A megréműlt, s felindult közönség a ministeri meghatalmazattaktól szorgalmazta, hogy ez alattomos lőporküldemény felett vizsgálatot tartassanak. A dolog iránt általok megkérdezett Lederer tábornok azt bizonyitotta, hogy a szállitmány Eszék várába rendelve volt, s annak szabadon adatását a ministeri meghatalmazottaktól kérte, mit ők megtagadtak azon okból, hogy a szállitás a lőpor szállitására fenálló szabályok meg nem tartásával, sőt azok ellen titokban és éjjel történt. A közvélemény a még idegen hajlamú katonai parancsnokság ellen kifejtett ez erélyben közbátorsági biztositékot talált, mellyre a szárnyalló rémhirek közepette, mik szerint a katonaság legkissebb zavar esetében a városból előbb kivonulni, s aztán azt ostromolni szándékozik, szükség volt. A későbbi körülményekből valószínűnek látszik, hogy e lappangva küldött lőpormennyiség az alvidéken czélbavett lázitás szükségeire szánva volt.

Az országgyűlésen és a fővárosban történő dolgok a haza minden részeiben rokon jeleneteket idéztek elő, noha

municipalis életünk e tekintetben is megőrzé saját körébeni függetlenségét, s annál fogva a megyék cselekvései nem ugyanazon egyformasággal történtek. Így sok törvényhatóságok, mihelyt a ministerelnöknek első körlevele leérkezett, mellyben a törvényhatóságok elnökeit tette a rendfentartásra nézve felelőssé, bizottmányaikat, mellyeket martius 15-e után a pestinek mintájára neveztek ki, eloszlatták, mások nem. A ministerelnök kineveztetése, s az első ministeri körlevél öröm s ünnep tárgyai valának. Igy p. o. Temesmegyének és városnak ez alkalommali demonstratiója Mart. 22. említésre méltó. Temesvár fő piarczán ugyanazon időben 4 vallás istentisztelete tartatott, róm. cat., g. n. e., prot. és zsidó. A sok ezerre menő néptömeghez az ellenzék egyik tagja, Vukovics Sebő, beszédet tartott az isteni szolgálat után. Törvényhatóságok és a tábornokok hivatalosan jelen voltak. Temesvárt olly hadi parancsnokság létezett, mint Budán. Csatlakozása tehát politikai jelentőségü volt. A piarcz ünnepéről a megye és a város teremeiben tódult a sokaság a ministeri körlevél hirdetésére. Az ország távol részeiben pedig, hol valamint a hatás későbben terjedett el, úgy később fejlődtek a manifestatiók mint az osztrák bitorlat által a magyar törvény alól tettleg kivett katonai végszéleken is, a haza egysége iránt féltékeny ragaszkodás nyilvánult, jeléül annak, hogy a hazában sehol sem létezett a hűtlenség hangulata az ország ellen. Pancsován Martius 22-én, Zimonyban Martius 24-én népmozgalom ütött ki, melly az osztrák katonai rendszer bilincseit, melly alatt e városok, mint a végvidékhez tartozók, nyögtek, lerázta, a katonai hatóságot letette, polgári bizottmányt nevezett ki, és a magyarországhozi törvényes kapcsolás vágyát határozottan jelentette ki. Ujvidékről az egyetértést tolmácsoló nyilatkozat érkezett fel a pesti bizottmányhoz.

E napokban kedves ujság gyanánt hallottuk az országban, hogy a Párizsban jelen levő magyarok, számra vagy 300-an, Dobsa Lajos és Hugo Károly vezetése alatt a franczia ideiglenes kormánynál tisztelegtek, s a külügyminister Lamartine által becsüléssel fogadtattak. Ennek válasza büszke öntudatot költött fel hazánkfiai keblében, s megérdemli, hogy e korszak emlékei között megőriztessék. E képen szóllott:

»Ha a magyarok kissé későn érkeznek az ideiglenes kormány ezen központjához, mellyet Francziaország teremtett, hogy legyen ne félelme, hanem igyekezzék lenni Európa többi nemzeteinek szerelme, azért van, mivel a magyarok távolabbról jőnek. Az ideiglenes kormány igen mélyen örvend ezen nemzeti látogatásnak, mellyet Önök szívesek valának tenni a franczia nemzetnek, ezen palotájában a népnek, mellyet olly dicsőségesen szerzett vissza. Ha Francziaországnak szüksége volna, hogy értesitessék azon erényekről, bátorságról, szabadsági és testvérségi szellemről, melly az Önök nemzetét lelkesíti, szerencsésnek tartanám magamat erről tanúságot tehetni. Én keresztül mentem az önök hazáján; tanúja voltam ezen nagy nemzet pásztori és egyszersmind hősi erényeinek, melly bár egy nagy szövetségi egységbe lépve, sohasem veszté el megkülömböztető jellemét ősi nemzetiségének. Ha önök szíves kivánságot hoznak nekünk hazánk uj szabadságához, mi Önöknek tiszteletünket nyilvánitjuk azon régi szabadság iránt, mellyet bölcsen és dicsőségesen fentartottak hazájukban. Ezen testvérisége a két szabadságnak, a két népnek még inkább növekedik azon rokonszenv által, mellyet önök tanusitának. Ha visszatérnek Önök szép hazájukba, mondják meg annak, hogy annyi barátot számlál Francziaországban, a hány franczia polgár van.«

Az ország széltében mindenütt a nemzetőrség felállításával buzgón foglalkoztak; nem csak kötelesség érzetéből, hanem örömmel végezte mindenki e munkát. A magyarnak a fegyverviselés szeretett dolga volt mindenkor; s az ahozi jog majd szoriték nélküli tulajdona a honpolgárnak. Most a nemzet hadsereggé átváltozni készült. A kiszolgált hadfiak készséggel ajánlották szolgálataikat a nemzetőrség betanítására. Mi legtöbb akadálylyal volt öszvekötve, az a fegyverek megszerzése vala. A törvényhatóságok mindegyikének kissebb, nagyobb fegyvertára volt; azok hamar ürültek ki. A bizottmányok a katonai parancsnokoktól a fegyverkészletek kiadatását kérték; huzavonás után azok megigérték, de meddig csak lehetett, titkolták a mennyiség számát. Budán, Temesvárt, Pétervárádon és Eszéken legtöbb fegyver osztatott ki a körülfekvő vidékeknek. A nép folytonos gyanúval élt, hogy a hadi parancsnokok a fegyverek nagyobb részét elrejtették.

De térjünk vissza az országgyűléshez. Ott az 1848. évi alkotmánymódosító törvények legbecsesebbike, a népképviselet rendezése tárgyaltatott. Olly tág alapra fektetett a választási jog, olly kis körre terjedtek a kivételek, hogy lehetetlen nem mondani, miképen az országgyűlés e tárgynál megtagadta bebizonyított erélyét, midőn az általános szavazat elvét a törvényben világosan nem mondta ki. A nemzet képviselőinek összes száma 432-re határoztatott, mellyből 16 horvátországra, 65 Erdélyre esett.

A magyar országgyülés bátorsága és népszeretete hazánk határain túl is rokonszenvvel üdvözöltetett. Bilicz és Biala Silesiai városok szomszédi barátságot és elvrokonságot magyarázó üdvözlő feliratot küldtek országgyűlésünknek, mellynek Martius 27-én felolvasása kedves benyomást tett. A kapcsolt részek viszonyai fő figyelemmel kísértettek, és általánosan az ország egységének megőrzése leginkább azok hangulatától föltételeztetett. Nemzetiségi érdekeik kíméletét múlhatlanul szükséges politicának ismerték el az ország vezérei. Martius 28-án Kossuth indítványt tett, hogy a Nádor és a Ministerelnök Horváthországhoz proclamatiót bocsássanak, mellyben a Horvátok nemzetiségi jogaik tiszteletben tartásáról biztosíttassanak, és az által eleje vétessék néhány lázító hatásának, kik titkos megbízásból Horvátországban már izgatni kezdtek, a magyarországi győzelem czélját, a magyar faj kizáró uralkodásában foglaltnak hirdetvén. Az indítványnak ellenzője nem találkozott. Az országgyűlésnek e közben öröme volt, a haza különböző vidékeiről, onnan épen, honnan nemzetiségi ellenirány nyilatkozásitól félni lehetett, hűségi petitiókat venni. Krassómegye, Ujvidék, Temesvár, Szabadka városa, Sárosmegye buzgó hazafiságu nyilatkozatokat terjesztettek az országgyűlés elébe, s azok főjelentősége abban a körülményben létezett, hogy nem törvényhatóságok zárt köréből, hanem népgyűlésekből eredtek. A szerbek közül olly férfiak, kik az előtt a nemzetiségi villongások szításáról ismeretesek voltak, mint Trifunácz Pál, Nikolics Izidor, Sztojakovics György, Paulovics Tivadar a nyilvános lapokban szózatot tettek közre, mellyben Magyarország hű polgárainak vallották magokat, és a haza egységét közös érdeküknek bizonyitották, az átallános szabadság körében

vallásfelekezeti jogok egyenlőségét követelvén a magok fajrokonaik számára. S miért is lett volna ok arra, hogy felvilágosult néptörzs a kivivott közös jog és szabadság szaggatásában keresse saját érdekét?

Végre a Nádor Martius 29-én visszatért Bécsből, s feszülten várta kiki az általa lehozott királyi válaszok kihirdetését. Még az nap elegyes űlés hirdettetett. A Nádor kitörő lelkesedéssel fogadtatott, mit még inkább növelt kijelentése, hogy a tapasztalt bizodalomra érdemesnek tettleg fogja magát bebizonyitani. Majd két királyi választ adott át, egyiket a ministerium rendezésére, másikat a megszüntetett urbéri viszonyokra vonatkozót. Azok olvasását folyton magasabbra emelkedő izgatottság kísérte. Vegyük elő lényeges tartalmát az elsőnek. E vészes iromány előtte való napon, s az országgyűlési alkudozásokban gyakorlatban volt cancelláriai resolutio alakjában adatott ki. Abban mindenek előtt a Nádor királyi hatalommal történt felruházása mesteries okoskodással, mellynek értelme szerint a legujjabb királyi határozat nem lett volna egyébb, mint a Nádor rendes igazainak ismétlése, vagy megerősítése, tettleg vissza vonatott. A kanczellaria megtartatott, s annál fogva a ministerium csak az eddig az országban felállitva volt kormányszékek szerepének folytatására lett volna kárhoztatva. A világi és egyházi méltóságok kinevezése, a birtok adományozás, e fontos kifolyásai a királyi hatalomnak Bécsben hagyatni kivántattak; ezekre nézve az illető minister csak kihallgatandó, s a Bécsben történendett elhatározás hozzá aláirásul küldendő lett volna. A kegyelmezési jog, Nemesség, Czímek (e két kiváltsági intézet hihetőleg szenvedély élesztés szándékával csusztatott a tárgyba be) — és rendek adása, mind azon eljárás, mellyet a cancellária mint törvényes hitelességű hely eddig gyakorlott, — a magánperlekedések formahiányok miatti orvoslatai, s a visszahelyezési perek feljebbvitele, — mindez a cancellária teendői közzé továbbá is tartozott volna. A királyi kincstár tekintetében pedig, kiszámittatván most a jövedelem mennyiség, melly Magyarországból a királyi udvar fentartására és az öszves álladalommal közös költségekre évenként folyt a birodalmi pénztárba be, ezen öszlet ezentúl is a köz álladalmi pénztárba változatlanul szolgáltat-

nék be, s csak jövőre netalán szükséges szaporítása tartoznék országgyűlési intézkedés alá. A vám és kereskedési viszonyok az örökös tartományi igazgatási organumokkal értekezés utján rendeztetnének el. Végre a hadügyminister hatásköre mind a fegyveres seregek alkalmazása, mind a katonai kinevezések tekintetében a királyi jogtól, mellyet Ő Felsége magának Bécsben tart meg, feltételezve lenne. Kínos keserv töltötte el az országgyűlést e leirat elolvasásával. Pénzt, haderőt, kegyelmi jogot, igazságkiszolgáltatás felügyellését, a fő kinevezéseket, birtokajándékozást, vagy eladást, kereskedési érdek kiegyenlítését, mindezt magánál Bécsben tartván meg a király, nem volt é e kivánat annyi, mint lázzasztó gúnyjáték a nemzet becsületével, mellyet a nemzet elveszteni fogott, ha miután fennen hirdette, hogy törvényes önállóságát a király megegyezésével helyreállította, most illy lealázó feltételekre reá állott volna? Nehéz eldönteni, valljon e bűnös királyi nyilatkozatnak tanácslói észvesztett elvakultságból, vagy kiszámitott ingerlésből cselekedtek é igy?

A másik királyi válaszban előbocsátva helyben hagyatott a közös teherviselés törvénye, különösen helyeseltetvén annak megkezdésére határidő kitűzése (November 1.) Az urbéri terhek megszüntetésére nézve uj törvényjavaslat felterjesztésére szóllittatott fel az országgyűlés, és jelesen az arróli gondoskodás ajánltatott, hogy a veszteségeket szenvedő földbirtokos osztálytól a reá háruló rögtöni munkaerő vesztésnek káros következései eltávolittassanak, azon felől a kármentesités biztos eszközléséről, odaértve a megszüntetett egyházi tizedet is, kimerítő törvény mutattassék fel.

E királyi válasz szemlátomást a főrendi tábla jobb oldaláról sugalltatott. Az ajánlott gondoskodásnak értelme az volt, hogy a folyó évi robot leszolgállásának kötelessége mondassék ki. Az alatt majd lett volna módja a reactionak megszüntetett kiváltságai uj mentő szereiről gondoskodni. E meggyőződés, hogy e királyi válasz magyar főrendek ösztönzésének kifolyása, mellynek elfogadása az urbér megszüntetés rögtöni jótékony hatását — pedig egyik czélja abban állott — elenyésztette volna, azon gyanút élesztette föl, hogy ezen engedmény árrán e magyar főrendek a ministerialis királyi válasz készitésében vagy tanácsolásában részt vettek.

E királyi válaszok felolvasása után Batthiány nyomban szót emelt, s a ministerium iráutira kijelenté, hogy az sem a nemzet törvényes jogainak, sem a történtek után az országgyülés várakozásának nem felel meg. Kéri a Nádort, hogy e királyi válasz ollyképi átalakitását eszközölje, hogy a királynak szava, mellyel Magyarországnak független felelős ministeriumot adott, beváltassék. Mi ha nem történnék meg, határozottan kinyilatkoztatja, mind saját mind felterjesztett társai nevében, hogy a ministerséget el nem vállalhatják. A Nádor férfiasan válaszolt. E komoly és nagyszerű pillanatban — ugymond — Magyarország sorsa döntetik el. Kéri a ministereket, hogy most le ne mondjanak. Ünnepélyes szavát adja, hogy a ministerek által felteendő észrevételeket nem csak Ő Felségének előterjeszteni, hanem keresztül vinni is fogja, és attól, ha kell, állását függővé teszi. A Nádor e nyilatkozatához Batthiány a ministerium állását is kötötte. A Nádor magaviselete enyhületként szállott a felhabzott kedélyekre. Kiki meggyőződött, hogy az ármány, melly e királyi válaszokat létrehozta, nem lehet egyébb, mint a haldokló absolutismusnak mérges vonaglása, s a Nádor erélyes szavai s rideg csatlakozása az ország ügyéhez, biztositékul tekintettek arra nézve, hogy a Camarilla cselszövényei rövid időn szét lesznek szaggatva.

Átvitetvén a királyi válaszok az alsó házba, ott szokás szerint ujra felolvastattak. E szokás, ha valaha, most keserü szükségnek mutatkozott. Kinos volt hallani még egyszer a vészterhes királyi nyilatkozványokat, mellyek egyszeri felolvasása a keblek felrázására elegendő vala. Kossuth a nemzet bizodalmának tudatában dörgő beszédet tartott a camarillának e szerencsétlen műve fölött. Az urbéri leiratra nézve kijelentette, hogy miután a jobbágyi terhek megszüntetése a királyi leiratban már elfogadva van, ő a tettleg beállható nehézségek rémképeinek eloszlatása miatt uj tárgyallásba bebocsátkozni nem akar, s azon terheket visszavonhatlanul megszüntetteknek nyilatkoztatja. Attól azonban nem idegen, hogy egy manifestum által a nép jó érzéseire és hazafiságára hivatkozás történjék és az megkéressék, hogy a földeket a folyó évben miveletlenül ne hagyja. A másik leirat jellemzésébe bocsátkozván, nem kímélt senkit, kit a nemzet haragos gyanúja e váratlan csel

szövésében részvételről vádolt. Ez emberek — mondá — nem gondolnak az austriai ház jövőjével, nem a polgárvérrel, melly illy eljárás után patakokban folyhat, nem kimélik a pietás nymbusát, mellynek a királyi név — és királyi szó körül lengeni kell. Lelkében megbotránkozik, midőn látja, hogy most is, midőn az adott királyi szó szerint a Fejedelemnek más tanácsadója nem lehet, mint a kinevezett felelős minister Batthiány, még folyvást Lajos Főherczeg, kinek a magyar dolgokra semmi törvényes befolyása nincs, mert nem ül a thronon, nem koronaörökös, nem Nádor, — s meg Windischgrätzek, Hardigok, Apponyi, Jósika, Virkner s. a. t. ártalmas befolyásukat gyakorolják. A szónoknak reménye van, hogy a Nádor adott szavát a legrövidebb idő alatt beváltja, de ha ez nem történik, ám vessenek számot magokkal, kik e dolognak okozói voltak. E jogos fenyegetés a ház visszhangjával találkozott. Bernáth a pesti követ felindulásában osztozik, de az urbéri tárgyban általa javasolt manifestumot nem fogadta el, kérve sem akarván a népet arra szóllitani fel, hogy még ezentúl robotoljon. Ez el is maradt. Mások a királyi válaszok alatt aláirva volt Zsedényi referendariust kérdőre vonatni, s arra szoríttatni kérték, hogy e cselszövény tanácsadóit nevezze meg. Ez nem fogadtatott el. Zsedényi népszerű volt, s a nagy többség azon meggyőződésben élt rólla, hogy ez eljárásában akaratlan eszközül használtatott. — A határozatok még az nap küldettek át a főrendekhez. A ministerialis leiratra nézve, a nemzet képviselői a már adott királyi szó minden nyirbálását, a nemzet és királyi szék irányában űzött vakmerő játéknak nyilatkoztatták. S bízván a Nádor közbenjárásában, mellynek sikeréhez saját állását kötötte, és abban, hogy a király akaratán győzelmet nem veendnek olly egyének, kiknek az ország sorsa felett intézkedni jogát el nem ismerik, az ügy helyreállítását a legrövidebb idő alatt elvárják. Az urbéri viszonyok megszüntetésére nézve a ház röviden kinyilatkoztatta, hogy azt már befejezett ténynek tekinti, s további tanácskozásnak szükségét nem találja. A rettenetes benyomásnak, mellyet a királyi válaszok az országban okozandók valának, kissebbitésére, elhatároztatott, hogy az íveken, mellyekkel azok közzé tétetnek, egyszersmind az országgyűlés határo-

zatai kinyomassanak. A főrendi ház mind e végzésekhez hozzájárult.

De kívül az országgyűlésen, az iffjuság által vezetett nép is a maga részét követelte az ország jogait tipró királyi válaszok elleni felindulás nyilvánitásában. Az országos küldöttség Bécsből leérkezésekor olly vidor, olly szelid hangulat, béketűrést vesztett izgatottságnak engedett helyet. A királyi válaszok felolvasásának estvéjén ez irományok példányai a pozsonyi sétatéren elégettettek, a tömeg azok aláirója keresésében, kit Pozsonyban lenni vélt, erőszakos kutatásokat tett, az ingerültség közönséges volt.

Hála a gondviselésnek, a nemzet ezuttal a marczongló bizonytalanság prédájául nem sokáig hagyatott. Martius 31-én egy királyi leirat olvastatott, mellyben a Fejedelem saját aláirása alatt a felterjesztett törvényjavaslat lényegét elfogadva, némely nyomatéktalan módositások mellett, az ország független ministeriumának alapjaihoz hozzájárul. Az országgyűlés megelégedett; a közönség aggodalmai eloszlottak. Azon kivételek, mellyeket a Fejedelem a távollétében a Nádor által gyakorlandó hatalomban tett, az egyetértés ohajtásának hangulatával fogadtattak el, s érdemileg nem találtattak veszélyesnek, miután az azokban magának fentartott kinevezéseket s a hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazását a király a személyénél leendő Minister ellenjegyzése mellett gyakorolni tartozott. A király udvari költségei és a birodalommal közös kiadások fejébeni öszlet meghatározása a jövő országgyűlésnek hagyatott fenn. Addig átalánosan 3 milliónyi öszveg megajánlása, leendő betudás mellett, határoztatott el. A pénzügy és hadügyi tárczák köre tehát, melly iránt olly nagy aggályok kínzák e tettterhes napok alatt a nemzetet, épségben maradt. S mi legujjabb tárgya volt a nyugtalanságnak, az osztrák álladalmi adósságok valamely részének Magyarországra kivántatni fogott áttétele, — arról sem lévén a leiratban említés, e tekintetben is megnyugvás következett be. A leirat egyedüli aláirója V. Ferdinand neve kitörő éljenekkel üdvözöltetett; Kossuth, Deák és Batthiány most már a kétségbe vonhatlan nemzeti hatalom leendő letéteményesei a nemzet hő bizalmának tanúság kifejezéseit élvezék, — de a legfőbb érdem az

utósó veszély elhárításában és ez uj leirat kivívásában Kossuth után a Nádornak tulajdonittatott, ki e perczekben népszerűbb lett mint valaha, s kit mind a két ház, közös határozataik folytában, egész testületestől hozzá menvén Kossuth szónoklata mellett, hálakijelentéssel üdvözölt. Még csak a ministerek királyi megerősítése, s azután a törvények szentesítése maradt hátra a közvágyak közül.

Röviden vessünk egy pillanatot a főváros mozgásaira az alatt, míg az országgyűlés, mint láttuk, felváltva feszült gerjedelemnek, és boldog megelégülésnek érzelmei közt hányaték. Pesten már a ministeri meghatalmazottak képezték a fő hatósságot, de az erő folyvást a közcsendi választmány kezeiben volt. Ő fedezte fel az esettleges veszélyek kútforrásait, ő tartotta a népet folytonos éberségben, ő adott kérelmei által tárgyat és irányt a ministeri meghatalmazottak cselekvésének. Igy, martius 29-én, megtudván, hogy Budán a kincstári pénztárakban még kész öszletek vannak, s azokat Bécsbe fölszállítani szándékoznak, ezt tudtul vitte a két ministernek, s felszóllitotta őket, hogy a még Budán található minden közpénzeket foglaltassák le. Ők sikert szereztek kívánatának, valamint felszóllíttatva azt is életbe léptették, hogy minden álladalmi őrhelyeken, még a fegyvertár és lőporos házak előtt is, a rendes katonaőrök mellett nemzetőrök is alkalmaztassanak.

Igy ment a hatalom, s annak küljelei lépcsőnként a nemzeti kormány kezeibe által. Midőn e kép a főváros a siker hitének engedte magát által, Martius 30-án estve megérkezik a ministerium meghiusitását magában foglaló királyi válasz hire. Rögtön népcsoportok, haragos kiáltások: fegyverre! fegyverre! le a német kormánnyal! tanusíták az ingerültség átalánosságát és magas fokát. A csoportok a városház előtti térre tolongtak, hova nem sokára a ministeri meghatalmazottak, és a csendbizottmány tagjai érkeznek a nép közzé. Nyáry, Klauzál, Szemere, Pulszky egymás után szót emelnek, s egy részt erőszaktól tartózkodásra intik a népet, más részt erélyre buzditják, s több javaslatokat tesznek, mellyek a reakczió csínjai ellen biztositó eszközök elfogadására irányozvák, mint 1-ször, hogy a bizottmány lelkesítő proclamatiót bocsásson ki az egész országhoz, 2-or hogy a nemzetőrséghez minden polgár tartoz-

zék hozzájárulni. Nyáry inditványozá: mi szerint ha a Nádor és a ministerium lemond, ideiglenes kormány neveztessék ki Pesten, a kinek nem engedelmeskedők, bármi multjok legyen, a haza ellenségeinek tekintessenek. A főváros ez erélyes föllépésének tagadhatlan része volt azon hatásban, melly a jogtipró királyi válasz visszavonását következtette. Majd a népgyűlés után a bizottmány ülvén öszve, abban a Horvátokhoz testvéri egyetértésre felszóllítás küldése Vasváry által inditványoztatott, mellynek szüksége a Horvátországban feltűnt izgatások és petitiók által igazoltatott, mellyeken már az elválás kivánata átsugárzott. A fölszóllítás fő elvéül jelöltetett ki, miszerint mozgalmaink főrúgója nem a nemzetiség, hanem a teljes szabadság. Mennyire hazug volt a reactió izgatásának fegyvere, mellyel mozgalmaink irányát a kizáró nemzetiségi uralom reáfogásával rontani törekedett, kitetszik magából az elfogadott felszóllítás tartalmából, melly így hangzék:

»Horvátok, szeretett testvéreink! Háromszáz éves elnyomás után valahára a függetlenség, a szabadság küszöbére léptünk. A mit kivivtunk, a mi javunkra, s a tiétekre egyaránt vivtuk ki. A jelszó, melly alatt küzdénk, s ha kell, még fogunk küzdeni, nem a nemzetiség, hanem a minden nemzetiséget, minden érdeket magában foglaló függetlenség és szabadság szent neve. Az ügy közös, a mienk ugy, mint a tietek. Az ellenség közös: az austriai zsarnok bureaucratia. Ez ellen kell hogy egyesüljünk, magyar, horvát, szerb, német, oláh és minden népfaj, melly a hazát lakja. Csak így őrizhetjük meg, csak így vivhatjuk ki az ország önállóságát, szabadságát.

Barátaink! A jó és balsors között nyolcz századon által híven megőrzött barátság szent nevében szólunk hozzátok, kedves atyánkfiai. A testvér meg fogja érteni testvérének őszinte szavát. Horvátok! Mindenre, a mi szent előttetek, kérünk: ne viszálkodjunk! Feledjük a nyelvkülömbséget, kik a közszabadság érdekében egyek vagyunk. Ne halgassunk azokra, kik bennünket egymás ellen ingerelnek, mert azok a mi közös gyengítésünkre, elnyomásunkra akarják felhasználni a viszálkodást. Testvérek! Egyesüljünk! Kelt Pesten 1848. évi martius 31-én. A pestvárosi rendre ügyelő bizottmány.« — E szózat kibocsátására okul szolgált aggályt növelé az a leérkezet hír, hogy az

udvar már az óta, hogy a ministerelnök kineveztetett, ennek ellenjegyzése nélkül Jellachichot Horvátország bánjává nevezte ki. E tény a forralt gonosz tervek világos tanusága volt.

Másnap kihirdettetett a népgyűlésből határozott bizottmányi proclamatió az országhoz, mellyben a nemzet a szabadság védelmére szóllittatott fel, s maga készentartására, míg megválik, mit fog az udvar az országgyűlés s a Nádornak a kibocsátott jogtalan királyi válasz ellenébeni hatályos felléphéseire cselekedni. — Két nap mulva a változott viszonyokhoz képest e proclamátiót egy másik, győzelmet hirdető, s nyugalomra felszóllító követé.

VIII.

A ministerialis törvény elfogadásától az országgyülés végeig történtek.

Az országgyűlés átlépvén nehézségeinek legveszélyesebb szirteit, együttlétének hátralevő részét zivatar többé nem borítá. Majd egyességet nyert törvényjavaslatok felterjesztése, majd a felterjesztettekre érkezett kedvező királyi válaszok hirdetése váltak föl egymást naponként. A törvényhozó test feszített erővel teljesitett nagy munkáinak estvéjén nyugalmat élvezett. A még tárgyallás alatt volt törvények izgatottság nélkül vitettek a befejezés czélpontja felé. Némi élénkséget a vallásbeli egyenlőséget kijelentő törvény idézett még elő, — természetéhez képest az e tárgy felvételével mindannyiszor fellángoló hitbuzgalomnak. A főrendeknél néhány Püspök a vallások közti teljes egyenlőséget a vallások külömböző elvei miatt eszközölhetőnek lenni tagadta. Igy az iskolákbani vallástanítás közösségét a catholicusokra nézve lehetlennek találták, habár a tanulmány a valamennyi vallással közös ágazatokra szoríttatnék is, — az iskolai alapítványok valláshoz kötött feltételeinek sérthetlensége mellett harczoltak, és a hyerarchiai szerkezetet a választás rendszerével, miként az evangelicus hitfelekezeteknél létez, a catholicus vallás alapjainak megingatása nélkül fel nem cserélhetőnek állították. Mindez heves vitát idézett elő, noha e részletekről a törvényjavaslatban semmi rendelkezés nem foglaltatott, hanem csupán átalános elvek,

minden vallás jogegyenlőségének biztosítására. E püspökök, s néhány hozzájok csatlakozott világi főrend ellenzései azonban gyengék valának a minden igazságosan érzők által felkarolt törvény megalkotását akadályozni. Megemlítendő még a vallásbeli törvény tárgyallásából, hogy annak a görög nem egyesült hitűekre vonatkozó része az ezen vallásu püspökök kívánsága szerint szerkesztetett, s ők örömüket fejezték ki főleg azon rendelet fölött, miszerint a görög nem egyesült vallásról az egyesültre történő átlépések alkalmával a templom akkor is az előbbi vallás tulajdona maradjon, ha bár a község nagyobb része térne által. Ezen kivánat az által támogattatott, miszerint a görög nem egyesült templomok nem álladalmi, s nem kirekesztőleg községi pénzalapból épittettek, hanem a vallásfelekezet köztulajdonából. Soha az előbbi kormány e kívánságot nem teljesítette, sőt illy törvényt soha nem fogadott volna el.

Mind a mellett azonban, hogy a Püspökök elégedettségöket jelentették ki az e vallásu nép megnyugtatására hozott törvény fölött, mind a mellett, hogy április 8-án Ujvidékről egy szerb küldöttség jelent meg az alsó ház előtt, nemzetiségi követelései teljesítésének föltétele alatt életét s vérét a magyar hazának fölajánló, s a ház részéről maga Kossuth intézett testvéri szózatot e küldöttséghez: mégis ez időben már a görög nem egyesült papság elkezdte izgatását a magyar nemzet ellen. Jelesen Szerém Megyében martius 20-án a papság — s ez esetben a catholicus egyházi rend is nem egyesült társaival szövetkezve működött — a közgyűlést dühös vitatkozás harczává tette, az országgyűlés határozatát, miszerint ezen megye Pozsegával és Verőczével együtt Horvátországtól különállónak, s közvetlenebbűl Magyarországhoz tartozónak nyilvánitatott, s annak értelmében a magyar nyelv hivatalos használata e megyében csak bizonyos határidőig elhalaszthatónak rendeltetett, — a magyar nemzet elleni sértő kikelésekkel támadta meg, s miután a közgyűlési többség, főleg a megyeszékhely Vukovár lakosainak a magyar hazához vonzódó érzelemtanusításaitól segittetve, a nevezett papság rohamos inditványait visszavetette, s az ország iránt hűséget jelentett ki, a papság a megye keblében ellenséges irányu petitiókat köröz-

tetett, s vérszomjas fenyegetéseket szóratott. Ezen izgatások következménye volt, hogy április 3-án Vukováron tettleges megtámadásokra került a dolog a két párt között, mellyekben a hazánkhoz hű párt győzött, de már polgári vér folyt.

Visszatérve az országgyűlés folyamatára kiemeljük az utósó napokból a municipalis rendszer feletti tanácskozás szellemét. E rendszer volt a magyar alkotmány védsáncza az idegen hatalom ellen; kell é azt most, a nemzeti kormány kivívása után mint feleslegest elvetni? e volt az érdekes tanácskozásban hányatott kérdés. Az egykori centralisták, kik theóriai fejtegetésekkel akkor is gyengítették a municipalis rendszert, midőn annak csonkítása csak idegen hatalomnak eshetett javára, most midőn e veszély megszüntnek tekintetett, természetesnek tartották a megyei önállóság feláldozását, s további fentartását megegyeztethetlennek hirdették a ministerium felelősségével. Az alsó házban Pázmándy lépett föl mint e vélemény bajnoka, fegyverül a nemzetiség érdekével harczolván. Ellene Kossuth ótalmazta a szabadság igényeivel az ős intézményt, s annak nem hatáskörét mint inkább alakját kivánta az uj törvényekhez alkalmaztatni, aképen, hogy megszüntetvén a nemesség személyes szavazata, az országgyűlés utáni első gyűlésből osztálykülömbségre tekintet nélkül választandó megyei bizottmányok ruháztassanak föl az addigi közgyűlések hatáskörével. Széchenyi még az alakra nézve is megakarta őrizni a megyék régi szerkezetét, s inditványához képest a nemességnek tovább is kellett volna személyes joggal birnia, a községek pedig meghatározandó szám szerint küldtek volna a közgyűlésre képviselőket. Illy lényeges kérdésben két minister között nyilvánúlván nevezetes véleménykülömbség, Batthiány kivánságára a tárgy zárt értekezletbe vitetett, mellynek eredményeül azután a három javaslat közül, mint kivánni kellett, Kossuth eszméje volt megállapodásul elfogadva. Ahoz mellékletül hozzáadatott, hogy a jövő országgyűlésen hozandó intézkedésig tisztújitások ne tartatassanak, — bölcs szabály, melly által a joggyakorlat felett okvetlenül támadandott surlódásoktól az átalakulás zsenge kora megmentetett.

Az országgyülés utósó munkáinak pillanatait felvidították a számos hála nyilatkozatok, mellyek az ország minden részei-

ből érkeztek hozzá. Kossuth személyesen volt tárgya a nemzet közös tiszteletkijelentésének. Volt megye, melly a régi törvények értelmében jószágadományozással kérte megjutalmaztatni a nagy hazafit. A bécsi egyetem iffjusága is, mellyet a bécsi győzelem érdemének fő része illetett, küldöttség által tolmácsolá az alsó ház előtt Magyarország és a szabadság iránti rokonszenveit. A ház Szentkirályit, a német egyetemek növendékét, bizta meg a szeretetet viszonzó válasszal. Történt azonban egy demonstratio magán az országgyűlés színhelyén, melly a haza atyáinak győzelmét s reményeit megkeserítette. Zágráb városának egy határozata olvastatott föl április 4-én, mellyben a jelen körülmények között szükségesnek jelentette ki, követeit az országgyűlésről visszahívni. E körülmény ösztönzé a lánghazafiságu Jozipovicsot, kérdést intézni a horvátországi követhez: van e tudomása a Kollowrat bujtogató ügynökei által előidézett illyr küldöttség eljárásáról Bécsben, melly a magyarországtóli elszakadást kérte, s mellynek működéseivel összeköttetésbe állott a Zágráb városi határozat. Bunyik a Horvátországi követ felelé, hogy ama küldöttség semmi hivatalos helyről nem küldetett, s neki felőlle semmi tudomása nincs. Hogy e felelet nem volt őszinte, a nevezett követ országgyűlés utáni tetteiből hamar világlott ki.

Röviden fogjuk még némely eseményeket, az országgyűlésről és az ország egyes részeiből, megérinteni, mi előtt az örökké emlékezetes országgyűlés végbefejezését adnók elő.

A főváros, mióta a ministerialis törvény kielégítőleg módosíttatott, az iffju szabadság örömnapjait élvezte. Tisztelgések a jövő vagy keresztül utazó hires hazafiaknak, mint Wesselényi, Eötvös, Beötthy, melly utóbbi az országgyűlés utósó napjaiban ment fel, elfoglalni képviselői székét, mellyen oly rég óta birta a nemzet tiszteletét; a bécsi ifjuság, az országban levő olaszok, lengyelek és francziák küldöttségeinek népgyűlésekbeni elfogadása, s kölcsönös testvéri üdvözletek, e népgyűlések egyikén, április 9-én Európa átalános politicai helyzetének a szónokok általi fejtegetése, s Perczel által a közfigyelemnek az orosz czár fenyegető proclamatiójára vonása, melly proclamatióban — martius végén költ — a franczia s többi forradalmak elleni szidalmak mellett, az absolutismus

közel győzelme ingerlő elbizottsággal jósoltatott, — e nyilatkozmányokban hullámzott és erősödék a főváros szelleme.

A horvátországi kellemetlen jelenségeket ellensúlyozta Erdély közhangulatának kedvező mutatkozása. Nem csak a partiumbeli megyék megelőzve a visszacsatolás megoldását, s mintegy beakarván bizonyitani, hogy ők Erdély előtt már Magyarországhoz tartoznak, siettek követeket küldeni Pozsonyba; nem csak az erdélyi törvényhatóságok, Alsó Fejér zászlóját követve, az uniot lelkesülten követelték, s annak eszközlése végett Kolozsvárra országgyűlést sürgettek, kijelentvén, hogy ha az mi előbb nem tartatik meg, tettleg küldenek Pestre követeket, hanem az oláh népesség részéről 1,300.000 aláirással ellátott kéremény terjesztetett az országgyűlés elé az egyesülés siettetése végett.

Illy fontos jó és rosz jelenségek között, mikből a kapcsolt részek országos hangulata bíráltatott, egyes helyi események nagyobb figyelmet nem gerjesztettek. Zimonyban, hol mint elbeszéltük, a nép a katonai igazgatást elűzvén, polgári hatóságot helyezett be, martius 27-én a régi rend katonaerővel visszaállíttatott. Az izraeliták több helyütt az országban emberietlen üldözésbe vétettek.

A politicai foglyok elbocsátását tudató királyi válasz az országgyűlésre örömmel hatott. S hogy a boldogság e korában a szabadság martyrainak is méltó megemlékezés szenteltessék, Beötthy indítványára elhatároztatott, hogy a nemzeti szabadság 1795. évi áldozatainak Martinovics és társainak hamvai felásassanak, és a nemzeti hála kifejezéseül díszesen takarittassanak el.

April 7-én a király leirata által a ministerium megerősittetett. Minden kétség így oszlani indult a királyi szándok őszintesége felett. E hangulatnak kímélete inditotta a Nádort, hogy a hozzá ugyan azon nap érkezett királyi leiratot, mellyben Magyarország az austriai álladalmi adósságból elvállalandó évenkénti 10 millió fizetésére szóllítatott fel, nem hirdette ki, mi úgy is minden siker nélkül történt, s csak ingerültséget szült volna. S e bizodalmas hangulat a legelevenebb módon nyilvánult, midőn a nagyszerű törvényeket szentesiteni a király lejött.

April 10-én történt a királynak megérkezése, a királyné, Ferencz Károly és Ferencz József a thrónörökös herczegek kíséretében. A nép örömkiáltásokkal fogadta. Az üdvözlő küldöttséghez illy válasz szavakat intézett: Örömmel jöttem hozzátok, mert kedves magyar népemet most is ollyannak találom, mint mindenkor tapasztaltam; s azért kivánva kívánom a hű rendeket magam körűl látni.

April 11-én a király a törvényeket szentesítette. Batthiány teljesíté mint Minister az egykor cancellári tisztet.

A király e szavakkal kisérte a törvényszentesítést:

Hív magyar nemzetemnek szivemből óhajtom boldogságát; — mert abban találom fel a magamét is. A mit tehát ennek elérésére tőlem kívánt, nemcsak teljesítettem; hanem királyi szavammal erősitve, ezennel által is adom neked kedves öcsém, — s általad az egész nemzetnek, úgy, mint kinek hűségében leli szívem legfőbb vigasztalását s gazdagságát.

Örömtől s csatlakozástól dagadó kebellel váltak el a nemzet atyái a fejedelemtől, s azután saját teremeikben a két ház egymástól, hol a Nádor és Zarka személynök lelkes búcsuszavakat mondottak.

Illy törvényszerű eljárás az országgyűlés részéről egész végiglen, illy látszólag őszinte hozzájárulás a nemzet óhajtásaihoz a király és királyi család részéről, — csuda-é, ha erős biztosítékokul tekintettek a királyi esküvel szentesített törvények mindkét oldalról ép megőrzésére nézve?

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A SZERB LÁZADÁS

ALSÓ-MAGYARORSZÁGBAN 1848-BAN.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

II.

BEVEZETÉS.

1. §. A történetirás felötlő tárgya leend azon lázadás, mellyet Magyarországon 1848-ban a szerbek támasztottak. Midőn ez ország öszves népessége idegen hatalom mostoha kezelése alatt szenvedett, s a nemesség által kizárólag birt jogok élvezetéből kirekesztve volt, a szerbek nyugalomban éltek a haza más lakóival; de alig hogy az 1848-ik évi törvényekkel az urbéri szolgaság megszüntetése, s a közjog- és teherbeli egyenlőség hirdettetett ki: a szerbek között megelégedés s az akkoron olly jogosan várhatott honszeretet jelei helyett, borus mozgalmak tünedeztek fel, s előbb egyes durva kihágásokká, majd rövid időn véres és kegyetlen néplázadássá fajultak el. Sajátságos esemény: a szerbek Magyarország — diadalt ünneplett — szabadsága ellen a szabadság nevében indítottak harczot és szövetkeztek a korlátlan uralkodást képviselő osztrák császári házzal, hogy Magyarország meghóditásában nyujtandó segélyért jutalmul független nemzeti lételt és szabadságot tőle nyerjenek. Az elfogultság, mellyel lehetségesnek hitték, hogy az osztrák ház megadja nekiök azon önállóságot és azon szabadságot, a mellyek gyűlölése őt a magyar nemzet ellen irtó háborúra indította, nem kevesbbé bámulatos, mint az osztrák politicának ravasz játéka, melly e képtelen hitet a szerbek nagy részében egész a magyar harcz befejezteig fentartani tudta.

2. §. S miként e lázadás reményei olly csalékony alapon nyugvának: szintolly bizonytalan annak valódi inditó oka és politicai jelleme. A szerb lázadás nem volt Vendéeként a ki-

rályságérti buzgalom felkelése, mint azok szerették állítani, kik a dynastia iránti érdemeit nagyon kiemelni törekedtek; — mert sok adat bizonyitotta, hogy a lázadók az osztrák császárt semmivel sem gyülölték kevesbbé mint a magyar nép, s hazánk romjain építendő országlás reményében tervezett Rendezéseik, a királyi hatalmat szinte annyira szoritották, mint 1848-ik évi törvényeink. Nem hasonlíthatjuk a 16-ik századbeli parasztharczokhoz sem e felkelést: mert paraszt, jobbágy, törvényesen megszünt hazánkban létezni, s polgárméltóságra jutott az ország minden lakosa, mielőtt a lázadás ütött volna ki; és különben ott, hol a lázadás leginkább dühöngött, a katonai végvidéken, a Nagy-Kikindai és Magyar-Becsei kerületekben és a csajkások földén, — urbéri viszony soha nem is létezett. Vallási harcz sem volt, mert arra ok, miután a gör. n. egy. vallás, mellyhez a szerb lázadók majdnem kivétel nélkül tartoztak, az ország többi vallásaival egyenlő jogokat nyert, — nem foroghatott fenn; a catholicus papság elleni régi sérelmek pedig a zendülés okai között nem lehettek, miután a szerbek frigyesei a horvátok, és azok kebelében a legbuzgóbban a horvát papok voltak, a catholicusok egyetlen türelmetlen része a magyar korona birodalmában. Végre nem volt idegen uralom alóli szabadulás harcza, mellyet a világ rokonszenve mindig, — akár mint Görögországban sikerrel, akár mint Lengyelhonban szerencsétlenül kísérté meg sorsát — olly méltán követni szokott; nem lehetett pedig illy jelleme a szerbek lázadásának azért, mert az általok annyi vérrel s pusztítással elborított föld általok nemzetileg birva soha sem volt, s e szerint tőlök más nép által soha nem is foglaltathatott el.

3. §. Van egy érdek, mellyet a lázadók hatályos fegyverül használtak, s melly önmagában becsülésre méltó levén, sok a dologba eléggé nem avatott idegen előtt az igazság szinét kölcsönözte a lázadásnak, — s ez érdek a nemzetiség. Az izgatók, a szerbek szenvedélyeit minden áron felgyulasztani törekedvén, ez érdekben találtak legsikerülhetőbb eszközt; — mert a nép hamar lángolt fel nemzetiségének féltésére, mihelyt azok ügyes fortélylyal hitelt szerzének ténynyel merőben ellenkező kiáltásaiknak: miképen a magyar országgyűlés, kormány

és főhazánkfiai, a szerbek nyelvének s nemzetiségének eltörlését, s a magyarosítás erőszakos gyakorlását határozták el. Bármennyire óhajtunk illy komoly tárgynál a részrehajlástól óvakodni: mind a mellett a szerbek nemzetiségi panaszait alaptalanoknak merjük állítani. Az 1848-iki törvények között biztosítva voltak azon szabadságok, mellyek birása mellett akármelly nemzetiség korlátlanul fejlődhetett. A sajtó, az egyesülés, a tanítás, az ugynevezett nemzeti congressusbani tanácskozás szabadságai olly zálogok voltak, mellyeknél erősebbeket kívánni, az országegység megrontásának szándéka nélkül, lehetetlen volt. S valóban ama törvények, s a háboru folyamatában ajánlott engedmények a szerbek régi vágyait túlszárnyolák és olly szabad mozgalmat nyujtának a szerb nemzetiségnek, hogy semmi sem gátolá egyházgyűlési, iskolai és irodalmi téren, sőt községi és megyei politicai életben, független irányban fejlődnie. Az 1848-iki korszak tehát sérelem okozó e tekintetben nem lehetett, s a szerbek a kedvező törvény daczára, sőt annak ötletéből lázadván fel, a magyar kormány által pedig később annyiszor ajánlott engedményeket állhatatosan visszataszítván, azzal világosan bebizonyitották, hogy nemzetiség féltése és sérelme a felkelés való oka nem lehetett, hanem az izgatásnak csak ürügye volt.

4. §. De az 1848-ik év előtti időkben is, midőn Horvátországgal támadtak és folytak szerencsétlen nyelvviszályaink, a szerbekre ezen villongás súlya semmi részben sem hárult. A hazai nyelvnek országos hivatalivá felemelése által, a deák és német, — mint egy vagy más hivataloskodásban az előtt használt nyelvek — szenvedhettek megrövidítést, de nem a szerb nyelv, melly hivatal körében Magyarországon sehol nem használtatott. Egy rendelet volt az 1844-ik országgyűlés törvényei között, mellyet az állítólagos sérelem kétségtelen adata gyanánt sokszor hallánk felhozatni, t. i. a lelkészek által vitt anyakönyvek magyarnyelveni szerkesztésének meghagyása. De higgadtan vizsgáltatva e rendelet, tisztán a törvénykezelés javítását s nem nyelv viszonyt mutat fel. Mert lehet-e tagadni, hogy olly iratoknak, mikre polgári és bünbeli ügyekben olly sokszor történik hivatkozás, országosan értett nyelven fogalmazása, a közönség érdekében vagyon? Különben a lelkészek-

nek szabadságában maradott azon könyveket a magyar szerkezet mellett illető nyelvükön is vezetni; a mit legtöbb helyen gyakoroltak is, és e szerint nyelvüknek e téreni mívelése megakasztva nem volt. Nem hiszszük tehát, hogy 1848-ik év előtt is léteztek a szerbek ellen nyelvkorlátozó rendeletek, mellyek keserű emlékezete az uj törvények baráti szellemének hatását csonkithatta volna.

5. §. Figyelmünk még egy körülményen állapodik meg, melly nézetünket erősíti. A lázadás csupán a gör. n. egy. egyházhoz tartozó szerbek között ütött ki és terjedett el, de más, azaz, római catholicus valláshoz tartozó, származás- és nyelvbeli rokonaik pártolását nem nyerte meg. Tudjuk, hogy a bácsmegyei catholicus szerbek, sőt magában a Szerémségben, — mellyet ők ős-törzsökös földjüknek tekintenek — a Vukovár vidékiek nem csak végiglen távol tartották magokat a kárloviczi érsek lázadási zászlajától, hanem valahányszor megragadhatták az arrai alkalmat, magyarországhozi hű ragaszkodásukat tettekben bizonyitották be.

6. §. Véleményünk szerint, — mellynek támaszaival e szerencsétlen háboru számos jeleneteiben találkozni fogunk — a szerblázadásnak rúgó ereje — és távolabbi czélja túl feküdt a belviszonyok határain. Nyelv, vallás s. a. t. csak izgatási eszközök voltak, mellyek a való czél felé vezettek ugyan, de azt egyszersmind elleplezték. E czél, egy Magyarországtól elszakítandó s a körülmények kénszerítésénél fogva, bár a szerbek belső kivánsága ellen, az austriai ház alatt alakitandó független szerbtartomány volt, — testvére, és idővel talán testrésze a Száván túli Szerbországnak. E miatt szenvedett hajótörést minden kibékülési kisérlet. A magyar kormány, nyelv és nemzetiség, s községi és vidéki önkormányzás tekintetébeni ajánlatait, természetesen az ország területi épségének vonaláig terjeszthette, mellyet hazaárulás nélkül át nem hághatott. De a kárloviczi érsek s a lázadás némelly katonai főnökei, kik vele együtt vagy általa az osztrák udvar titkaiba beavattattak, azon mértékben gerjesztették és szitották tovább a független ország alapítás eszméjét, a melly mértékben a magyar kormány a szerbek eredeti kivánataihoz közeledett. Ők belátták azt, hogy ha a nép felingerlett vágyai az eredeti kívánatoknak, —

mellyeket az ujvidéki küldöttség tolmácsolt a pozsonyi országgyülés előtt — szinvonalán hagyatnak meg, azok nagyobb részbeni megnyerése és ekképen a magyar nemzetteli kibéküles rövid időn bekövetkezik; mit minden áron meggátolni a bécsi udvartól kapott főutasításuk volt. Innen magyarázható a szerbek függetlenségi vágyainak az osztrák udvar általi türése. Ő nem csalatkozott, midőn azon vágyakat veszélyteleneknek s könnyen megsemmisíthetőknek előre gondolta, mihelyt a magyar nemzet legyőzve leend. Hogy ezt a szerblázadási főnökök nem látták át, az vagy bölcseségöknek nem válik diszére, vagy saját népük elleni árulásukból magyarázható. Bármint legyen, a fennebbiekből kitetszik, hogy a felingerlett országszerzési vágyak folytán, a szerblázadás inkább a foglalási vagy hódítási harcz jellemét viselte, mint akármellyiket az elől érintettek közől. Azért tekintették azt Szerbiában saját országos ügyöknek és sikerétől önhatalmuk növesztését reménylették.

7. §. Hogy a szerbek helyzete, mellyben azt az 1848-ik évi események találták, és melly miatt lehetséges volt, hogy több mint 100 éves nyugalmas együttélés után olly hirtelen és olly borzasztó ellenségeskedésre izgattassanak fel a magyar nemzet ellen, világosabban megértessék, szükséges hogy nehány pillanatot a multra vessünk. Nem lehet azonban feladatunk a szerb nemzet történetét irnunk, s azért csak fővonásait érintendjük meg az arra szolgáló adatoknak. A szerb népnek egy része hazánk régi lakosai közé tartozik, mint, a kikindai kerület kivételével, a Bánságban és a slavoniai megyékben lakók; többi része azon bevándorlottaknak ivadékaiból áll, kik a 17-ik században Szerbiából és más török tartományokból költöztek be. Ez utóbbiak a kikindai és becsei kerületben, Bács megye alsó részében, a csajkások kerületében, valamint Horvátországban a Károlyvári végvidéken lakó szerb népességet képezik. A hazánkbeli összes szerb népnek külön története e bevándorlásoktól veszi kezdetét, azon időn innen, az az előtt benn lakottak története is a beköltözöttekével összeolvadván. Első Leopold uralkodásának fő munkássága korlátlan hatalmának Magyarországra kiterjesztése s állandóvá tétele levén, minden tetteit, — mint a török ellen folytatott hábo-

ruit és azzal kötött békeszerződéseit, mint Erdélynek önállóságát szinte ugy aláásó mint Magyarországba beleolvadását gátló cseleit, mint a protestáns vallás irányában követett majd üldöző majd ámító rendszerét, — azon főirány vezette. Ezen érdek szülte a szerbiai kivándorlók behivatását Magyarországba.

8. §. Első Leopold idejében Szerbiát a török oktalan, nyomasztó rendszerrel kormányozta. A nép a háború alatt a császár sergeivel barátilag érintkezni kezdett, és a török ellen, mint ugy nevezett közös ellenség ellen, a németek részére állott nem csak ohajtásaival, hanem harczoló csapatok által is. A német hadvezérek, hogy e segélyt annál biztosabbá tegyék, a népben azon hajlamot ébresztették, hogy a császár ótalma alá meneküljön s tőle telephelyeket Magyarországon kérjen. Ez ajánlat nem csak a török uralom elleni gyűlölet, hanem a miatt is kedvezőleg fogadtatott, mivel a háboru után azok, kik a német császárt a törökök ellen segítették, ez utóbbiak boszuállását kétségtelennek tartották. Igy történt, hogy a kivándorlás mozgalma elterjedvén, előbb magokkal a német seregekkel több kisebb harczoló csapat jött által Magyarországra, majd 1690-ik évben az ipeki szerb patriarcha Csernovics a császári sereg fővezérével, egy nagyobb néptömegnek a magyar földre beköltöztetése iránt formaszerinti alkudozásra lépett. Nem lehet csodálkozni azon, hogy a közlekedésnek és ismereteknek a török tartományokban azon időbeni nyomoru állapota mellett, a szerb főpapnak Magyarország alkotmányos viszonyairól valószinüleg semmi tudomása sem volt, s ő, népe számára Magyarországon nyerendő menedékhelyre nézve jogosan elégnek tartotta, ha kivánatai a császár által fogadtatnak el s feltételei általa biztosítatnak. Szintolly természetes volt, hogy olly törvénytipró fejedelem mint Leopold, szándékosan kerülte önkötelességeit Magyarország irányában a bevándorló idegenekkel megismertetni, melly kötelességeknél fogva az ő bevételöket országgyülésen eszközöltetni tartozott volna. Tehát az alkudozások egészen az ország mellőzésével folytattattak, s a császár mindazon oklevelek és udvari rendeletekben, mellyekkel a patriarcha kivánatait kielégítette, hazánkról, mint tőle korlátlanul függő tartományról rendelkezett.

9. §. Az imént érdeklett oklevelek közől csak kettőt idézendünk fel, mint egyedül lényegest, s a szerbek által közönségesen kiváltságleveleknek nevezettet. Az egyik 1690-ik August. 21-én, a másik 1691. August. 20-án kelt. Az első által az átköltözésre történt felhivás feltételei erősitetnek meg, t. i. szabad vallásgyakorlat, a királyi és földesuri adón kivüli tehermentesség, és egy főnöknek, akkori időben ugynevezett Despotának választása. A másodikban, az emlitett biztosítékok részletesebb előadása mellett, a beköltözöttek hadakozási kötelessége említtetik. Ezen második oklevélben különös figyelmet érdemel azon körülmény, hogy abban már Vajda- vagy Despotáról nincs többé szó, hanem az átköltözött nép egyházi és polgári főnökének az érsek vagy patriarcha neveztetik. Ez utolsó körülményen kivül, ez oklevelekben még két feltétel foglaltatik, melly az osztrák császár szándokát, az ország ez új lakosait a törvény hatásán kivül tartani, eléggé tisztán mutatja. Azon biztositás, hogy a szerbek saját tisztviselőik által fognak igazgattatni és hogy az egész nép körébeni magszakadási örökségi jog, az érsek tulajdona leend. Mind e két igéret azonban elenyészett, midőn a török háboruk után az ország alsó részeinek igazgatása előbb német lábon, majd az ország törvényei szerint rendeztetett.

10. §. Hogy ezen törvénytelen feltételek nem a szerbek javára, hanem a császár érdekében alapittattak meg, tagadhatlan. Ő kiszámította azon hasznot, melly egy hadakozásra kötelezett népfajnak, törvényen kivüli uton közvetlen tőle függéséből, és az a miatt az országban bekövetkezni kellő surlódásból az ő korlátlan uralmi czéljaira folyand. A szerbekre nézve ez önkényből eredett kegyelmi levélnél biztosabb és méltóbb jogalap lett volna a magyar országgyűlés befogadási törvénye, melly által az ország többi vallásfelekezeteivel egyenlő joghelyzetbe tétettek volna. Hogy az országgyülés már akkor örömmel teljesitette volna e kivánatot, azt azon buzgalomból, mellyel a protestáns vallásbeliek ügye a nemzet által pártoltatott, és azon tényből, hogy kevés év lefolyta után 2-dik Rákóczi Ferencz a szerbeket, az alkotmány közös védelmére és élvezetére szólította fel, bizton következtetni lehet. Jelenben ezen oklevelek főleg annál fogva érdemlenek figyelmet, mivel

napjainkban a szerbek terület vagy is vajdasági követeléseikben reájok hivatkoztak. Mennyire volt alaptalan ezen hivatkozás, kitetszik abból, hogy ezen oklevelekben vajdasági területről, annál kevésbbé annak részei s határairól említés sem találtatik, sőt ezen oklevelek egyes pontjainak épen ellenkező értelme van. A mi külön terület birtokra vonatkozhatik, arról az első rendbeli oklevélben csak e következő szavakat találjuk: »mi azonfelül igérjük valamennyinek és mindeniknek, és ezennel ajándékozzuk szabad birtoklását minden ingó és ingatlan vagyonnak, mellyeket a magok határai között a töröktől foglalandnak el.« Ezen állítás természetes értelme csak magános és személyes birtokot foglalhat magában, nem nemzeti vagy országos területet. A 2-ik oklevélben pedig semmi sincs, mi külön területi igényeknek alapul szolgálhatna, sőt annak tartalma szerint a szerbeknek Magyarországba átjövetele csak ideiglenesnek, s itt maradásuk csupán régi hazájuk visszafoglalásaig tartandónak tekintetett. Mert ezen oklevél, melly a patriarchának már átjövetele után Magyarország földére adatott ki, így szól: »Mi minden módon arra fogunk törekedni, hogy a mi győzelmes fegyvereink által az Isten segitségével megszabadított rácz — (Rasci vagy Rasciani, Rascia nevü vidéktől Szerbiában) nemzetet olly hamar a mint csak lehet, az ő előbbi tartományába és előbbi lakhelyeire visszavezethessük, és ellenségeit onnan elkergethessük.« Általában ezen oklevelek olly hangon szólanak a szerb népről, miszerint az átköltözés a császár részéről kegyelmes engedelem, a szerb népre nézve hálára kötelező jótétemény volt. A későbbiben ugyan is ez mondatik: »megértettük a ti alázatos hálátokat a felett, hogy benneteket a török zsarnokság torkából szabadítottunk ki, mint szintén a ti hű ragaszkodástokat is, mellyel ti magatokat azon sok jótéteményért, mellyeket veletek elkövettünk, kegyelmünk alá vetettétek« s. a. t.

11. §. Valamint a beköltözési felhivást és feltételeit maga a császár eszközölte, az akkor ritkán tartott s függetlenségében megszorított országgyülés mellőzésével, ugy a már megtelepedett nép közügye- és panaszairól önkénye s érdeke szerint intézkedett, féltékeny gonddal őrködvén az ország és ez új lakosok közötti hézag fentartásán. Az érsek vagy metro-

polita, — melly czímet a bevándorló patriarcha utódai viseltek — és a püspökök a népnek az udvar előtti szószólói valának, s panaszaik és kivánataik leginkább a földesuri hatalom ellen s az érsek főnöki jogainak épségben tartására voltak intézve; mindkettő olly körülmény, melly az ország és szerbek közötti rokonulást gátolta. Az udvarnak egyik számító rendelkezése volt az, melly az érseknek lakhelyül Karlováczot, egy az ország szélén fekvő katonai igazgatás alá tartozó s ez okból az ország alkotmányos elemeivel érintkezés ellen biztosító várost tüzte ki. Azért, midőn 2-dik Rákóczi Ferencz a szerbeket, miként már megemlítettük, a karloviczi érsekhez intézett lelkes felszólítása által egyesülésre hivta fel: az udvar befolyásának könnyű volt ez egyesülést megakadályozni, s miként utolsó harczunkban, ugy akkor is a szerbek a haza ellen az osztrák zászlóhoz szegődtek. Lehetetlen elhallgatni, miszerint akkor is a szerbek hadviselési jellemét kegyetlenség és pusztítás bélyegzé, mellyeknek emlékezete az alföldön nemzedékről nemzedékre szállott által s a kölcsönös szeretet megfogamzását akadályozta. Maga Rákóczi így panaszkodik emlékiratában a szerbek ellen: »ezen nemzet a magyarok természetes ellensége, lakhelyein tartózkodott midőn tudták, hogy az én seregeim valamelly csapatja a síkon van; de alig, hogy seregeim eltávoztak, ők azonnal gyülekeztek, és megrohanták a városokat és falukat, a hol csak öregek vagy asszonyok maradtak otthon, a kik ellen igazi barbárságokat követtek el, asszonyok és gyermekek gyilkolása és gyujtogatás által.« Az 1848-ik lázadás kezdetében az izgatók a Rákóczi idejebeli szerbek kegyetlenségeit mint követendő ősi példákat, ingerlő szózatokban mutatták fel a népnek. A szomoru történetért, miszerint ez izgatás szelleme az elámított népre átszállott, némi vigasztalást nyujt a szerb hadjáratnak napjainkban kisebb terjedése mint Rákóczi idejében, mert midőn azt a lefolyt lázadásban csak Bácskára és a Bánságra szoritva láttuk, akkor Halas, Kecskemét és a Pest alatti Dunamellék is megérezte borzalmait.

12. §. Rákóczi felkelésének lecsillapítása és a törökök kiüzése után, a szerbek és az osztrák ház közötti barátságos viszonyok tágulni kezdettek. Ez utóbbi, hagyományos rendsze-

rének nyomán, a veszély óráiban adott biztosítékokról, a veszély multával hamar megfeledkezett. 3-dik Károly és Mária Theresiához a karloviczi érsekek folytonos panaszolkodásokkal járultak, püspökségeik betöltetlenül hagyatása, egyházi személyeikkel méltatlan bánásmód, kiképzett egyéneiknek polgári hivatalokból kizáratása, a vallásszabadság mindinkábbi megszorítása s jelesen a vallásbeli Unióra csábítás miatt. A nevezett királyné alatt a vallásbeli üldözés annyira elterjedt, hogy Slavoniában a birtokos szerb családok vagy a catholicus hitre áttérni vagy jószágaikat eladni kénytelenültek; a szerbeknek azon része pedig, melly Arad körül a Maros mentében települt s számra több ezer lélekből állott, Horvát nevü vezére alatt Magyarországot elhagyta és déli Oroszországba költözött, hol új Szerbia nevezet alatt több helységből álló telepitvényt alapitott. Ennyi sérelem a szerbek ragaszkodását a császárhoz végkép megsemmisitette és érzelmeiket a magyar nemzet felé fordította volna, ha a cselekben kifogyhatlan osztrák udvar a fordulatnak az által nem vette volna elejét, hogy a szerbekkel elhitette, miképen vallási panaszaik a magyar főclerusnak, polgári hátratételeik pedig a magyar aristocratiának tulajdonitandók.

13. §. A szerbek tehát az ország és tulajdonképen a két fő kiváltságos osztály ellen felingerült hangulatban valának, midőn 2-dik Leopold, az 1790-dik évi országgyűlés hatalmas fellépésének ellensulyozására, a szerbek ugynevezett Nemzeti Congressusát ugyan azon évben Temesvárra hivta össze, s annak teendői gyanánt, az érsekválasztáson kivül, sérelmek és kivánatok előterjesztését tűzette ki. Elég ezen congressus eredetére nézve megjegyezni, hogy azt Mária Therésia egy a törvényhozás mellőzésével 1770. évben hozott Udvari Rendelet által szervezte, s az 1848-ig a megürült érseki szék betöltésének idején kivül soha sem volt öszve hiva. A kormány megbizottjai, a gyülekezet tagjait arra buzditották, hogy az ország Rendei ellen erélyes panaszokkal lépjenek fel, ellenben a császári udvar iránti tántorithatlan hűségöket mennél hathatósabban nyilvánitsák. A gyülekezetből a császárhoz intézett felirás szelleme azon izgatásnak hiven felelt meg. Abban, mindazon már fennebb érintett vallási és polgári sérelmek, s

egyes földesuri kihágások, az ország törvényeinek, a fő egyházi rendnek és a nemességnek tulajdonítattak, sőt személyesen megnevezett főispányok és r. c. püspökök ellen szenvedélyes panaszok hozattak fel, midőn csak mellékesen és kiméletesen említettek a végvidéken a német tisztektől szenvedett bántalmak. A felirásnak azonban hatásra leginkább készitett része az volt, mellyben a gyülekezet a fennebbi sérelmeket annál kevesbbé érdemletteknek állította, mivel hogy a szerbek feltétlen hüségüket az uralkodó ház iránt mind a törökök mind a Rákóczi elleni hadakban vérökkel bebizonyitották, s hűségök rendithetlen jeleül, a congressus jövőre, ha a császár az ismét nyugtalankodni kezdett magyarok ellen fegyverhez nyulni kénytelenülne, negyven ezer fegyveres embert kiállítani ajánlkozik.

14. §. Még más nevezetes tárgya volt a szerbgyülekezet ama felirásának. Felébresztetett t. i. az átköltözési oklevelekben szerintük megigért külön földterület eszméje; s a Maros, Duna és Tisza közötti termékeny vidék, az ugynevezett Bánság mint külön Fejedelemség — Despotának nevezték ekkor a kért főnököt — a szerb nép számára kéretett. Akkori kivánságaik csak a nevezett vidék határaira szoritkoztak; az 1848-ik évben tervezett Vajdaság nevezetéről ugy a Bánságon túl igénybe vett részeiről akkor még szó nem volt. Ezen két főkérdés eléggé mutatja azon ellenséges hangulatot, mellytől a temesvári szerb gyülekezet áthatva volt. A magyar országgyülés bár kellő figyelmet a szerb viszonyokra nem fordított, s az ország jövendőjére nézve azokból keletkezhető veszély nagyságát nem mérte meg, mindazonáltal átlátta, hogy a szerbeket addigi állapotjukban hagyni nem lehet, és azért a polgári jognak a gör. n. egyes. vallásra kiterjesztéséről, vagy is a szerbek közjog körében bevételéről tanácskozott. Az udvar azonban, hogy a két nemzet közötti egyenetlenséget még jobban nevelje, a temesvári gyülekezet megnyitása után nem sokára a szerbek számára Bécsben külön Kanczelláriát »Cancellaria Illyrica« czim alatt alapitott. Ezen intézkedés a szerbek önállósági vágyaiknak hizelgett ugyan, de csakhamar fentarthatlannak is gyakorlatlannak valósult. Az új kormányszék hatáskörének bizonyos földterülete nem volt, nemzetiség és vallás szerinti kivágása az alája rendelendő népességnek a

képtelenséggel határos eszme volt, s végre a határőrvidéket, hol a szerb nép legtömegesebben lakott, s hova ennél fogva azon Kanczellária legilletékesebben terjeszthette volna hatását, a kormány nem akarta a katonai rendszerből kivenni s azon polgári hivatalnak átadni. Még azon körülmény is nehezitette a dolgot, hogy noha a gör. n. egyes. vallásuak polgári joggal törvényesen nem birtak, mind a mellett ezen vallásbeliek s jelesen a szerbek között több nemes család létezvén, és ugy mint Erdélyben a számos nem egyesült hitü oláh nemes családok — a nemesség jogait tettleg élvezvén, azon családok a »Cancellaria Illyrica« alá rendeltetést magokra nézve károsnak tartották.

15. §. Hogy a viszályt csak az udvar szitotta, s hogy a szerb nemzet, mihelyt keblében annak titkos keze nem működött, természetes ösztönnél fogva a közös jogállapotra hajlongott, és hogy e szerint az udvar ármányai nélkül a két nemzet megtestvéresedése lehetséges lett volna, — a temesvári gyülekezetnek, mellynek minden zaj daczára az érseki szék betöltésénél egyébb eredménye nem volt, eloszlása után rövid időn világosan kitetszett. Ugyan is 2-dik Leopold és az országgyűlés között barátságosabb hangulat fejlődvén ki, annak egyik következménye volt, hogy a szerbek Magyarország elleni izgattatása megszüntettetett, az ország fenmaradására nézve veszélyes önállósági igényeik elszenderittettek, s az 1790-ik 27. törvényczikkely hozatala által, a gör. n. egyes. vallás a többi bevett vallások közé iktattatván be, az alig létesített illyr Cancellária pedig megszüntetvén, a szerbek az ország más lakóival egyenlő jogviszonyba helyeztettek. Azon hangulat, mellyel a szerbek az idézett törvényt fogadták, fennebbi állításunkat teljesen igazolja. Öröm s az óhajtott egyetértés valahárai elérése feletti megelégedés érzelmeivel üdvezelték azt. Kitünőbb férfiaik, kik a nép bizodalmát birták, reményeiket nyilvánitották ki, miszerint a szerbek a magyar nemzettel béke és szeretet kapcsai által lesznek azontúl összekötve. Milly rokonszenvi szellem kezdett az országgyülésnek 1792. évben történt eloszlása után az ország lakosai közt terjedni, megitélhető azon körülményből, hogy a Martinovics-féle összeesküvésben többen a gör. n. egyes. vallásbeliek közől részt vettek, s jelesen a temesvári

gyülekezetnek egyik legkitünőbb tagja, ki a fenn előhozott ellenséges feliratnak szerkesztője volt, Szervinacz nevü, azon összeesküvésbeni részvéte miatt több évi fogsággal büntettetett.

16. §. A kiütött nagy háborúk a következett országgyűlések gondjait majdnem kirekesztőleg elfoglalván, a gör. n. egyes. felekezet körében történő dolgok, országos figyelmet magokra többé nem vontak. Az udvar azonban, hadviselési bajai közepette is, a két nép közötti viszonyról nem feledkezett meg, sőt régi irányát csakhamar ujra támasztotta fel, magára nézve hasznosnak találván, hogy az 1792-ik 27. törvényből fejlődni kezdett rokonulat megmérgeztessék. Most kevesbé zajos és épen nem erőszakos és fenyegető alakban, hanem annál nagyobb ravaszsággal folytatta politicáját. Főleg pedig arra ügyelt azonnal, hogy az 1792. 27. t. cz. végrehajtása teljes ne legyen, s az egyenlőségi remények meghiusítása által a szerbeknek uj panaszokra ok adassék. Azon törvény által a gör. n. egyes. püspökök az országgyülésen ülést és szavazatot nyertek, s mennyire feküdt a szerb nép hő vágyaiban e jogadás pontos teljesedése, könnyü következtetni e nép azon sajátságos jellemvonásából, miszerint vallásában egyszersmind nemzetiségét őrizni véli, s püspökeiben mindkettőnek főtámaszait tekinti, kiknek megkülönböztetéséhez azért féltékenyen ragaszkodik. Ők magok, a püspökök, fényök tetőpontját gondolták elérni az által, ha a hatalmas cath. egyházi főrenddel ugyanegy vonalban állandanak. Ezen jog azonban csakhamar elvesztette minden értékét, mivel az udvar ki tudta eszközölni, hogy a cath. érsekek és püspökök az országgyűlésen a gör. n. egyes. főpapoknak kinevezés rende szerint s maguk soraiban a miként kivánták, helyt nem engedtek, hanem azt javasolták, hogy a gör. n. egyes. érsek és püspökök valamennyi cath. püspök után foglaljanak helyt. Ezen javaslatban a gör. n. egyes. püspökök megalázást s a hozott törvény kijátszását látták, s nem érvén el kivánságukat, miszerint csak az esztergami érseknek ismertessék el közösen országos elsősége, s ők a többiekkel egyenlően tekintessenek, az ajánlott helyet nem fogadták el, és azóta minden országgyűlésen a főrendi asztaltól távol ültek. Ezen körülménynek azon szomoru következménye lett, hogy miatta a gör. n. egyes. főpapság önérzeti sérelmet hordott

keblében, nem az udvar ellen, melly e tárgyban sikeresen játszotta álarczos szerepét, s nem is csupán a cathol. főegyházi rend, hanem az országgyülés ellen, mellyről mindannyiszor keserűséggel telve tért haza, s körözetében hasonló érzelmeket terjesztett. A cathol. főegyházi rend a dologban csupán a római egyház elsőségének megörzését látta s nem vette észre a kárt, mellyet az által a haza egysége fejlődésén ejtett. Saját hatalmának jeleit mutatni gondolta, holott csak az udvar nemzetellenes czéljainak eszközeül használtatott.

17. §. Az 1792. 27. t. cz. azon része is, mellyben, mint a Cancellaria Illyrica eltörlésének következménye, a gör. n. egyes. felekezetből folyvást két egyénnek a magyar udvari kanczelláriánál tanácsosi minőségben alkalmaztatása biztosíttatott; szinte feledésbe ment. Más kormányszéki hivataloknál is a gör. n. egy. felekezetbeliek hasonló mellőzés ellen panaszkodtak. Ezen mellőzésnek azon nép hangulatára nagy hatása volt annál fogva is, mert köztudomásra van, mennyire hivatalvágyó e nép ugynevezett tanultabb osztálya. Azonfölül a gör. n. egyes. alsó papság, daczára miveletlenségének, — mellyből azon időben ritka kivételt lehete találni — nem volt igénytelen, s a polgári életbeni hátratételét, szemben a cath. egyházrend felsőbb helyzetével, irigységgel és boszusan tűrte. E körülmények, t. i. gondtalanság az ország, — ármány az udvar részéről, voltak fő okai, hogy azon két osztály, melly a néppel legerősebb kapcsolatban áll, a papság és az ugynevezett tisztesebb osztály, a polgári jogot reájok kiterjesztő törvény hozatala után nem sokára, a haza érdekeivel összeütköző irányba visszaesett.

18. §. Hogy ellenkező eljárás ellenkező sikert idézett volna elő, és hogy szabadságot árasztó politicai intézményekben részesülés, rokonszenvet és összeolvadást von maga után, azt a szerb származásu nemesség legnagyobb részének szellemi fejlődésén tapasztaltuk. A megyei életben, melly önállóságánál fogva, az udvar befolyásának kevesbé volt kitéve, mint más hivatalos körök, ezen felekezetbeli családok egyaránt élvezték jogaikat a többi vallásuakkal, tagjaik mindinkább szaporodó számban hivatalokra alkalmaztattak, s egy nemzedékről a másikra a magyar nemzetbe szorosabban olvadtak bele. Ez eset-

ben is a dicső megyei institutió hazánk érdekeinek kifejtésére üdves volta bebizonyult. S ez eredményben tanujelét látjuk egyszersmind annak, hogy a magyar nemzet és a szerbek az élet más köreiben is összeolvadtak volna, ha ellenséges befolyás nem működék.

19. §. Nem mellőzhetjük el hallgatással az osztrák császári háznak azon eszközét, mellyet vallási buzgalom színe alatt de valóban politicai czélra, t. i. az ország és a szerbek között megrokonulás gátlására gyakorolt, — a vallásos únió terjesztését. Az únió földadás, pap s oskolatartás és több más anyagi nyereségek igérete által terjesztetett; a visszalépés meg nem engedése, — az ó vallásu papok védő működésének nehezitése, és számos templomoknak a gör. n. egyes. felekezettől a többség áttérésének ürügye alatti elfoglalása által pedig a nem egyesült vallással szemközt, mint jogra és hatalomra erősebb küzdő fél állíttatott fel. Az uniónak illy módoni kezelése szülte, hogy nagyobb gyűlölet tárgya a szerb nép körében nem létezett mint az. S fájdalom, az osztrák udvar ez ügyben is elég ügyes volt a visszahatás fulánkját magáról elhárítani az által, hogy az Unió előmozditását a cathol. főpapságra bizta. Mind a mellett ez Unióban az országnak semmi része nem volt, sőt a hazafi közvélemény határozottan rosszalta azt. Minden megyében, hol illy vallásbeli panaszok fordultak elő, az ellenzék, tehát kétségtelenül a magyar nemzet érzelmeinek leghűbb organuma, sőt több megyében az összes közönség az üldözött gör. n. egyes. felekezetet az Únió ellen ótalmazta. A térités leginkább ugy nevezett praesidiálisok által kezeltetett. Ha valamelly helységben csak nehány egyén is tért által, kormány költségen azonnal templom és oskola épittetett a további térités sikeresebb vitele végett. S az udvar, midőn mindezt cselekvé, ugyan akkor a szerb érsek és püspököknek az unió elleni buzgalmuk iránt méltánylást szinlelt, sőt őket vallásuk iránti pártfogásáról folyvást biztosította, elhitetni akarván, hogy az Unió csupán a cath. egyházirend ügye. E képmutatás nem lehet felötlő, ha az udvar czélját tekintjük, mellyért az uniót terjesztette, s mellynél fogva kétségtelen dolognak tartjuk, hogy, ha a gör. n. egyes. nép tömegestül kivánt volna az egyesült vallásra menni át, az udvar illy

szándéknak ellene működött volna. Az Únió csak azért volt becses előtte, mert szakadást teremtett és surlódást táplált.

20. §. Az előadott körülményekből állott a szerbnép körében fejlődött sérelmi állapot, — egészen az 1832. évi korszakig. A püspökök állásának magasabbá emelése, több figyelem a kisebb papság nevelésére s tekintélyének mívelődése arányábani növelése, a hivatalra képesek alkalmazásában teljes részrehajlatlanság, végre a vallások közötti jogegyenlőségnek az Únió elhagyása általi őszinte megismerése, — ezen négy pontnak teljesitése a nép minden józan részeiben határozott megelégülést okozott volna; a mi mind annál lehetségesebb volt, mert azon pontok vagy az 1791. 27. t. cz. rendeletei közé tartoztak, vagy annak természetes következményei voltak. A kormány ismerte a bajt és az orvosságot is, de álnokul leplezte, sőt a bajt élesztette. Az országgyűlés bámulatig keveset tudott a dologról, s ha tudta volna az orvoslást, kétségtelenül eszközölte volna. Nemzetiségi nyomás panaszai, vajdasági követelések, külön politicai életre vonatkozó eszmék e negyvenévi korszak alatt a szerbek között sehol hallhatók nem voltak.

21. §. Midőn az 1832-ik országgyűlés alatt a horvátországi nyelvmozgalom kezdetét vette, a horvát izgatók azonnal belátták, hogy müködésöknek, ha csupán a horvát elemre szoritva marad, nagy nyomatéka nem lehet. Azért ügyöket déli szláv érdeknek hirdették, azért tulajdon nevöket mellőzve, a sokkal hangzóbbnak talált »Illyr« nevet vették fel, végre azért ujitották át könyvészeti nyelvöket olly gyökeresen, hogy új nyelvök közelebb állott a szerb mint a régi horvát nyelvhez. A horvátok ezen izgatása a szerbeket egészen készületlenül találta. Az ő irodalmuk körében addig a fővitatás tárgya azon kérdés volt, vajjon legyen-e továbbá is a régi sláv nyelvnek elsősége, melly az orosz és szerb templomkönyvekben közösen divatozik, vagy míveltessék-e a tudományok minden ágában a tulajdonképeni szerb szó, a nép nyelve. Egy harmadik nyelv tehát, — egy más slávtörzsökü néppeli összeköttetés eszköze, — egészen meglepő eszme gyanánt tűnt fel a szerbek előtt, s jó ideig általános idegenséggel fogadtatott. Az akkori érsek, — ki félszázados főpapsága alatt, a régi egyháznyelv-

hezi buzgó ragaszkodásából, minden irodalmi reform- s jelesen a nép nyelvnek a tudományokban kizáró használata ellen folyvást küzdött — a horvátcsábításnak határzott ellensége volt. 1836-ban bekövetkezett halála után azonban, utódja közönyösen tekintvén az ügyet, az irodalmi rokonulás már szabadabban terjesztetett, még végre 1842-ben a napjainkban olly hires lázadó szerepére emelkedett Rajacsics az érseki székre jutván, ő a horvátok és szerbek közötti irodalmi és politicai rokonulást nem csak nem akadályozta, hanem személyes rokonszenvének tárgyaként előmozdította. Ezen időtől fogva a horvát és a szerb sajtó ugyan azon irányban működött. Ingerelni a kedélyeket a magyar mint uralkodó nemzet ellen, terjeszteni a nagy sláv néptörzsök világuralmának vágyait s reményeit, és közvetlenül a déli Sláviát mutatni fel, mint eszményben jogost és kivitelben lehetségest, — ez volt azontúl a horvát és szerb lapok működésének közös anyagja. Az ő izgatásoknak két körülmény különösen kedvezett. Első az, hogy midőn ők a mi magyar közéletünk minden ágaiban teljesen jártasok voltak, s ujságlapjainkat s egyéb müszereinket pontosan ismerték, azalatt az ő s jelesen a szerblapokat alig olvasta s tudta olvasni valaki az országban még azok között is, kiknek hivatása volt a haza minden viszonyait tökéletesen ismerni. Midőn tehát ők a magyar közügyi irodalom minden moczczanásait szükségükhöz képest használták fel, saját mérges működésöket az ország nagy közönsége előtt elleplezetten gyakorolták. A másik kedvező körülményt abban birták, hogy a szintúgy áruló mint törvénytelen censura a szerb lapoknak a magyar nemzet megtámadásában, és az ország lételére veszélyes tervek fejtegetésében teljes szabadságot engedett, midőn ellenkezőleg a magyar lapok az ország védelmében csak szárnyszegetten működhettek. Ezen viszás állapotból magyarázandó, hogy azon ellenséges hirlapi működések sokkal kevesebb figyelmet támasztottak az országban, mint a dolog veszélyes és fontos volta igényelte. Egyes megyék, mint különösen, s alkalmasint legelőbb, Temesmegye 1840-ik évben, igyekeztek ez érdekben felkelteni az ország figyelmét körlevelek által; de a felszólításnak egy-egy közgyűlési tanácskozáson kívül egyébb következete nem lett: általános s gondosabb működés az összevonuló vihar ellen nem éretett el.

22. §. Az 1843-ki országgyűlés a horvát vagy illyr mozgalmakat kimeritő vizsgálat tárgyává tette. De e vizsgálatnak következménye nem volt sem erő, melly a bajt még gyenge korában nyomta volna el, sem méltányosság, melly a felingerülteket kibékülés által győzte volna le. A szenvedélyes tanácskozások csak a bosszu nyomait hagyták magok után hátra, és az ellenséges mozgalmaknak csak nagyobbitására vezettek. A szerb mozgalmak különösen alig, s csekély avatottsággal tárgyaltattak, azok tehát akadálytalanul folytak tovább. Egyébiránt az országgyűlésen két kérdés különösen érdekelte a gör. n. egyes. felekezeteket. Ugyan is az országgyűlés a protestánsokra nézve hozott vallásszabadsági törvényt a gör. n. egyes. vallásuakra is kiterjesztendő, e tekintetben a kormánynyal ismételt felirások által küzdött. A kormány az 1791. 27. t. czikkelyből a gör. n. egyes. egyház felső felügyeletének jogát magának követelte, de valóban csak azért ellenezte a törvényt, hogy elejét vegye az alkalomnak, mellyben ezen nép az országgyűléstől nyerjen jótéteményt. S alig lett vége az országgyűlésnek, midőn a kormány az általa elvetett törvényt, saját maga hatalmával, udvari rendeletképen erőre emelte s kihirdette. Az álnok karloviczi érsek, noha az országgyűlés ebbeli törekvéseit jól tudta, az uralkodó kegyelmét a községekben ünneplésekkel magasztaltatta, a jobb érzésű egyéneknek pedig a népre, a papság hirdetései ellenében, elegendő hatásuk nem volt. A tömeg tehát majdnem átalánosan ugy ismerte az esetet: miképen a melly engedményt az országgyűlés nekik megadni vonakodott, azt a császár adta meg. A másik tárgy, melly azon országgyűlésen a gör. n. egyes. felekezetet érzékenyen érdekelte, az érsekválasztó Congressusnak, az akkor oly nagy számban felvett szervezetek sorában, czélba vett rendezése volt. Az országgyűlést igazságérzete és egyenlő jog szeretete vezérelte, midőn kétségtelennek találván, hogy az érdeklett egyházi gyülekezet szerkesztésében az oláh nép jogai áldozatul vannak hozva, a majdnem kivétlenül szerb származásu hyerarchia uralmának, és jelesen az oláh nép, a szerbeket sokkal félülmuló száma daczára, igen kevés tag által képviseltetik, — ezen aránytalanságot az oláhok javára kiegyenlíteni óhajtotta. Ezen kérdést azonban a szerb főpapság magára nézve olly

életkérdésnek tekintette, hogy ellenzését nem átallotta, azon reá nézve is jogszorító okkal támogatni, miszerint egyházuk dolgaiban a Felségnek magának van joga rendelkezni. Olly féltékenyül őrizték az oláhok felett gyakorolt felsőbbséget, hogy alkotmányos jogról lemondani s az absolutismus szárnyai alá vonulni hajlandóbbak voltak, mint amazt feláldozni. De midőn az országgyűlés igazságos eljárása a szerb hyerarchiát sértette, az oláhokra bár a törvény nem létesült, kedvező benyomást tőn. Az e körülményből eredett jóérzetnek nagy részben tulajdonítandó azon hazafias hangulat, mellyet a magyarországi oláhok s főleg a bánságiak legnagyobb része a szerb forradalom ellenében tanusított.

23. §. Az előadottakban igyekeztünk megismertetni a magyarországi szerbség szellemét, mellyben azt az 1848. évi események találták. Rövid vázlatban ekép felmutatható: az osztályok közt megelégedve csak a nemesség nagyobb része volt, mely a zágrábi cselekkel érintkezésben nem állott; a főpapság sértett dicsvágyától ösztönöztetve, s a zágrábi illyrek iránt meleg rokonszenvvel viseltető érsek által kormányoztatva, az ország ellen barátságtalan indulatot táplált s azt az alsó papságban terjesztette; a sajtó naponként inkább összeolvadva a zágrábi irány lelkével, idegen istenek imádása felé vezérlette Magyarország szerb lakóit; a városi lakosok, kik között az ujvidékiek tűntek ki leginkább, a sajtó szellemének tüzhelye és közönsége voltak; a nép a politicától, mint minden vidéki tömegek, távol állván, csak akkor hallgatott feszült figyelemmel a mozgalom zajára, ha a cselszövők vallása vagy nemzetisége veszélyével rémítették; végre a végvidéki katonatiszti osztályról, melly a szerbek népéletében olly nevezetes tényező, legvalóbb jellemvonást azzal gondolunk feljegyezni, ha a szerbek és az udvar közötti viszonyokban az udvar részén egész engedelmességgel állónak, a magyar nemzet és a szerbek közötti kérdésekben pedig a zágrábi izgatással leginkább megrokonúlt, s ekképen a haza irányában még a papi osztálynál is ellenségesebb szelleműnek állítjuk.

24. §. Daczára ezen barátságtalan érzelmeknek, az 1848-iki martiusi napok meglepő s hatalmas benyomása, kezdetben az elégületlenség minden jeleit, az ármányos izgatás minden nyo-

mait úgy elsodorta, hogy szerbajku honfitársaink örömkifakadásai nem voltak kevesbbé harsányok mint a haza bármelly fiaié. S csoda-e, hogy a kicsinyes s csalárd hitet terjesztő zágráb-ujvidéki izgatásnak el kellett törpülnie a jogok nagysága előtt, miket a magyar országgyűlés az öszves népnek nyujtott. Mert szabadulás az urbér kötelékeiből, teljes politicai szabadság és egyenlőség, — és hogy még különösen a szerbekre alkalmazzuk egyes ajándokai említését — az egyházi rendnek a catholicussal egy rangba helyezése, miután olly keservesen epedett, — és a mi legtöbb, szabad szerb sajtó és szabad szerbegyesületi jog, tehát a nemzetiség korlátlan fejlesztnetése — nem voltak-e mind olly eredmények, minők a népámítók biztatásaiban vérmes remény alakjában sem merűlhettek fel. Lehetett-e többé vallási alárendeltségről, nemzetiségi korlátozásról szó? Az izgatás tehát mindenütt elnémult, az országgyűlés halhatlan érdeme mindenütt ünnepeltetett. Nem szólunk a megyék és királyi városok hatósága alatti helyekről, hol a nép hazafi hullámzásait, jártas hazafi kezek vezették; hanem a végvidéket hozzuk fel, hova addig nem csak a magyar közéletnek szelleme, de még a magyar törvény sem hatott el. Pancsován, Zimonyban s más véghelyeken az ország többi városaihoz hasonló népgyűlések tartattak, az országgyűlésnek bizalmi s köszönő feliratok határoztattak s. a. t. Mind ez, valamint a karloviczi érseknek a Bécsbe menő országgyűlési küldöttséghez csatlakozása, az utolsó pozsonyi országgyűlés leírásában tulajdonabb helyét birja. Itt csak azt emlitjük meg, hogy az ország más részein, s a végvidéki szerblakosságu városokban tartott szabadságünnepek között alig volt egyébb külömbség, minthogy az utóbbiakban a magyar zászló mellé az addig ismeretlen szerb zászló tüzetett fel, minek akkor még politicai elválás értelme nem tulajdoníttatott, mert a magyar zászló az ország, a haza, — a szerb pedig az ő nemzetiségök jelének tekintetett. Mindenütt polgári önérzet nyilatkozott, a nép a régi helyigazgató hivatalokat megszüntette, és szabad helyhatósági önkormányzást tettleg hozott létre. A szorosabban magyarországi határvidéket őrző ugynevezett bánsági ezredeknek csak első zászlóaljai levén addig Olaszországban, april hóban a második zászlóaljak kiindítása parancsoltatott meg.

Ezen rendelet elégületlenséget és nyugtalanságot idézett elő, s végrehajtásának megakadályozására Pancsován és Fehértemplomban nyilvános felszólítások történtek, mellyeknek a kiindítandó katonaságban elegendő viszhangja volt. A meggyökeredzett fegyelem ereje azonban győzött, és a második zászlóaljak morogva ugyan, de rendeltetésökre kiindultak. Velök az ezredeknek valóban katonai eleme eltávozván, a kormányzás végett hon maradt tisztek, a fegyelem alá kevésbbé szoritott 3-ik és 4-ik zászlóaljakra bizton nem támaszkodhattak, s a főhelyek közvéleménye ellen fellépni nem mertek. Igy nem bánthatták azokat, midőn eleinte tisztán a szabadság győzelmét ünnepelték, s később, midőn a haza elleni lázadást kezdték meg, mozgalmaikat nem vezérelték annyira, mint inkább alkalmazkodtak hozzájok, vagy az udvar érdekében fortélyosan kizsákmányolták.

25. §. A szerb népben felébredt szabadságkövetelésnek az ország közérzelmeivel öszhangzása, a titkos cselszövények odvaiba rejtődzött reactiót, és a szerbek segélyére számolt horvátországi illyr agitatorokat megijesztette. Amaz, a haza és a szerbek közti másfél századig szitott ellenszenv gyümölcseiben mármár megcsaltnak hitte; ezek átlátták, hogy régtervezett elszakadásukat Magyarországtól, a szerbek segélye nélkül nem vihetik keresztül. Tehát politicai ügynökök, az udvariak részéről egyszerre nagy hizelgéssel körülvett papok, és a fontos megbizatásukban bizonyos előmenetel jelét találó végvidéki tisztek, — mind arra használtattak, hogy a szabadságösztönt a szerbekben a régi ellenszenv felélesztésével megmérgezzék, és a szerbeknek, bármi igéretek árán, a magyar nemzettől elszakadását eszközöljék. Igen valószinű, hogy a hűtlen karloviczi érsek az országos küldöttséggel Bécsben voltakor mind az udvar titkos szándokába beavattatott, mind Jellachichchal a teendők iránt megegyezett. Azon időben a végvidéki tisztek csak bizodalmas alakban kapták Bécsből utasitásukat, és az erőszak mellőzésével álutakon bujtogattak. Lázadásra nyilvános felszólitások, míg az országgyűlés együtt ült, a magyarországi szerbek körében nem történtek. A Szerém megyei zajos és vérengzéssel fertőztetett közgyűlések Martius 20-án és Ápril 3-án, mellyekben egyébiránt a magyarpárt győzött, nem

voltak az új ráczlázadás szüleményei, hanem a »kapcsolt részek«-ben már régen folyt illyrpárti ellenségeskedés kitörései, mellyek az 1848-i martiusi általános megrázkódtatástól csak rohanóbb alakot kaptak. A szerbek kielégithetlenségének, az országos mozgalomtól elpártolásának, s lázadási készségének előjelét legelőbb azon beszélgetésben találjuk fel, mellyet az ujvidéki választmány, az országgyűléshez April 8-án intézett csatlakozó szellemű s általános megelégedéssel fogadott beszéde után, Kossuth Lajossal, mint már ministerrel, tartott. Ez reményét fejezte ki, miképen a szerbek a közös jogokon kivül vallási és oskolai ügyeikben önkormányzást, s az által, valamint a szabadsajtó és egyesületi jog által, minden alkotmányilag lehetséges biztositékot nemzeti nyelvök szabad fejlesztésére megnyervén; őszinte hűséggel fognak csatlakozni a hazához. A küldöttségnek egyes tagjai a ministerrel párbeszédet kezdettek folytatni a nemzetiség értelme felett. Némellyik kimondta, hogy külön kormány nem szükséges következménye a külön nemzetiség tova haladó fejlődésének. De azt, hogy Kossuth méltányos kijelentésében végkép megnyugszik, a küldöttség egyik tagja sem jelentette ki. S midőn végre az egyik tag, Sztratimirovics György, a déliszláv várakozásokról szólott, s arról, hogy nyelvviszonyi és nemzetiségi igényeik Pozsonyban nem teljesitése esetére másutt fognak segélyt keresni, világos volt, hogy az ő értelme szerinti nemzetiségi jogok alatt, külön politicai élet czélja rejlik. Kossuth biztositotta őket, hogy a szerbeknek mint a haza polgárainak, minden kivánságait előmozdítani óhajtja, de kijelentette egyszersmind, miképen a haza bármelly részének elszakitásában, »hogy abban külön országot csináljanak«, megegyezni soha nem fog, s midőn a hazafiság és szabadság elveit kimeritő nézeteiről a küldöttséget meggyőzni nem tudta, a fennevezett küldöttségi tag fenyegető szavai által felingerelve, a beszélgetést e szavakkal vágta ketté: »azon esetben tehát döntsön el inkább közöttünk a kard«. Nem sokára e kijelentést kajánul magyarázva, a magyar kormány ellenséges szándékának jeléül hirdették a szerb nép között a lázitók.

A szerb lázadás.

ELSŐ FEJEZET.

Tartalom: 1. A lázadás programmja, vagy is a karloviczi körlevél. 2. A kikindai nyúgtalanságok kitörése. 3. A kikindai kitörés bűntetése és 4. Az ugyan akkor kitört Ó Becsei nyugtalanságok mind ezen kitörések elnyomásának hatása. 5. A kormány eljárása ez időszakban. 6. Az alvidék ez időbeni állapota. 7. A május 13-iki szerb népgyülekezet Karlováczon. 8. Birálata azon népgyülekezet határozatainak. 9. A dolgok ellenségesebb szint öltenek mind két részről. 10. Ujvidék s több egyes helyek mozgalmai. 11. A lázadás hadviseléssé alakul. 12. Tétovázás az ország hadi intézkedéseiben. 13. Karlovácz megtámadása Hrabovszky tábornok által.

1. §. A Posonyban járt ujvidéki küldöttség visszaérkezésekor a szerb nép felingerültsége Szerémben, a pancsovai és csajkás végvidéken, a Kikindai és Becsei kerületekben, s kitünőleg Ujvidéken és Kárlováczon, már olly fokra volt feszitve, mellyen a tettleges kitörés csak a főnökök intésétől függött. Ezek a véglépés előtt azonban, még szükségesnek találták a lázadás czélját egy okmányban bocsátani ki, hogy az által a harcz folyama alatt közttök támadható egyenetlenségeknek eleje vétessék. S az időt is már elérkezettnek gondolták, mellyben előbbi fejezetünkben említett kivánati pontjaikat, mik törvényszerűségének álarcza alatt az izgatást biztosabb büntetlenséggel kezdhették meg, már bátran félre vethetnék, s való törekvéseiket kitárhatnák. Ezen okmány egy a Karlováczi g. n. e. község mintegy 30 tagjai által aláirt, s Magyarország és kapcsolt részek minden g. n. e. egyházi községeihez intézett nyomtatott Körlevélben 1848. évi april vége felé bocsáttatott ki. Hogy olly súlyos fontossággal biró közlemény, egy igény-

telen városka szomszédságukon túl nevökről sem ismeretes lakosai neve alatt téttessék, felötlő s furcsa esetnek látszott, de a tettnek több komoly s ildomos oka volt. A lázitás főnökei, s közttök az Érsek, nem tekintvén tanácsosnak az első nyilvános fellépés bizonytalan eredményével személyeiket összve kötni, óvatosságokat azon népszerű állítással leplezték, mintha addig, mig a nép maga nem választja meg vezéreit, mindent kerülni óhajtanának, mi a főnöklés igénylésére magyarázható volna. A személyes okoknak még azon másodika is forgott fenn, mi szerint a lázadás világi főnökei arra munkáltak, hogy ügyök élére az érsek mellé egy világi egyén választassék, s annál fogva sem az Érsek egyedüli főnökül fellépését, sem azt nem kivánták, hogy valamely világi tag, megelőzőleg a nép általi választást, az érsek főnöktársa gyanánt lépjen föl. Mind amaz óvatosság elrejtve, mind ez aggodalom eloszlatva lőn a programm kibocsátási szerepnek a Karlováczi lakosokra ruházása által, kik igénytelen állásuknál fogva semmi vetélkedést nem okozhattak, s lakhelyök katonai végvidéken és szerb népségtől környezve lévén, magokat a magyar kormány ellenében egész bátorságban hitték. De ezen negativ okokon kivül még tényleges előnyt is találtak a programm Kárlováczról kibocsátásában. E várost t. i. az ájtatosság és ősemlékezet ihlettségével tekintik a szerbek, lévén az Érsekeik székhelye, kiváltságleveleik s minden nemzeti irományaik raktára, papi oskoláik helye; az ünnepélyes szertartások a kárlováczi főtemplomban a távol lakó szerb nép látvágyainak tárgyai; e város körül vannak a klastromok, mellyekben érsekeik sirboltjai, s régi fejedelmeik Szerviából áthozott holttesteik őriztetnek; mind ez okok eléggé világosan mutatják, miképen a felhivás, melly Kárlovácz nevével köttetett öszve, a vakbuzgó népben mély benyomásra s rokonszenvre számithatott.

2. §. A körlevélben az általános népjogokra, és azután különösen a szerb népnek már előadásunkban eléggé ismeretes régi kiváltságaira hivatkozás után, azon követelések, mellyekre a szerbek a fennebbieknél fogva jogositvák, lényegileg következő pontokban soroltattak elő: 1-ször nemzeti önállóság és politicai függetlenség az e végre a szerbeknek átadandó tartományban. 2-or. Ezen tartománynak a következő vidékekből

alakitása: Bácsmegye a csajkások zászlóaljával, az egész polgári és katonai végvidéki B á n s á g, Szerémmegye a pétervárади Ezreddel, végre Baranya Vármegye. 3-or. A Magyar koronávali kapcsolat a Fejedelem egysége által feltartandó, de ezen új ország kormánya egy a szerbek által ön körökből választandó, s régi szokásaik szerint Despota czimet viselendő Főnök által vezettessék. 4-er Horvát Tót és Dalmátországgal szövetségi frigy köttessék. E kivánatok iránti buzgalom élesztésére a szerbek által szenvedett sérelmek, s utolsó Despotájuk, Brankovics György, 1-ső Leopold idejében Szerbiából történt átjövetele, rövid idő mulva császári parancsnál fogva börtönbe záratása, s a fogságban 20 esztendei szenvedés után kimúlása, keserü szavakkal festettek, s a szerbek, egész Európa népeinek szabadságérti küzdelmére utallás mellett, elősorolt jogos követeléseiknek nemzetiségök iránti szeretetök és ősi vitézségök általi kivivására hivattak föl. (A). Mi észrevétele legyen a magyar status hatalomnak olly nevezetes változásra nézve, melly az ország nagy részének elszakitását vonná maga után, és kelljen-é az iránt a magyar kormánnyal alkudozásba bocsátkozni, a körlevélben arról semmi emlités nem volt.

3. §. A leirt okmány mindenfelé küldettetett szét, s noha a hatóságok annak mint lázadásra nyilvános felszóllitásnak minden kézrekerithetett példányait elkobozták, mind a mellett lehetlen volt megakadályozni, hogy tartalma köztudomásra ne jusson, s kibocsátóji elérték abban czéljokat, hogy a forrongó elemek vágyaiban öszvehangzás létesült. Ugyan azon időben a Zágrábi, ujvidéki, pesti, sőt Belgrádi szerb és illyr lapok hévvel terjesztették a kárlováczi körlevél eszméjét s egyszersmind a Magyar Nemzet ellen iszonyú rágalmakat és gyülöletet hirdettek. *A történetirást nem szabad lealázni mind azon ocsmány koholmányok közlésére, mikkel e lázitók lelkiismeretlenül böszitették a szerb népet a magyarok ellen.* Vad kéjérzelemmel hivták a nép emlékezetébe vissza ama kegyetlenségeket, mellyeket a szerbek valaha Rákóczi szabadságharczának idejében mint a császár zsoldosai, az alföldön a magyar népen követtek el, s ezen kegyetlenségek megujitására ösztönözték az elvakitott népet. De vonjunk fátyolt ezen az emberiséget szégyenítő jelenetekre, mellyekkel szemben a ma-

gyar Nemzet Ügyének igazságát az 1848. évi törvények, s a magyar hatalom minden nyilatkozványainak a szabadság és béke lelkétől ihlettsége eléggé fényesen hirdette.

4. §. Ennyi vérszomjuzó lázitásnak lehetlen volt következmény nélkül maradnia. A lázitók gondolkodtak a hely felől, melly a kitörés alkalmas szinhelye lenne. Ujvidéken voltak a szerb mozgalom legtulzóbb egyénei, de Pétervárad szomszédsága, hol Hrabovszky tábornok, tót országi és szerémi fő hadi kormányzó parancsolt, fékezte merészségöket. Azért az ujvidéki szerbek tettleges zavaroktól tartózkodtak, s feladatukat a lázadás szellemi vezetésére szorították, melly ösvényen april 20-án következő demonstratiót tettek. Öszejövén egyik templomukban minden zajlóbb jelességeik, miután az anyakönyvek magyar példányait elszaggatták, a Karlováczi programm tárgyairól szónokoltak, s vitatván azok nemzeti tárgyallásának szükségét, végre abban állapodtak meg, hogy Nemzeti Gyűlés mi előbbi öszvehivására az Érsek felszóllitandó. S arra rögtön, a hozzájok menetközben csatlakozott tömeges nép kiséretében Karlováczra rándultak által, s kivánatukat az Érseknek előadták, ki azt készséggel fogadván el, a Nemzetgyűlést május 13-ra Ujvidékre tűzte ki. Mire a felszóllitók, czéljokat elérvén, szét oszoltak. Legyen közben vetve itt a megjegyzés, hogy azon időben Ujvidéken és másutt, hol a lázitók nyilvános helyeni fellépést megkisérteni nem merészeltek, a feljebbi esethez képest templomokban tartottak öszvejöveteleket, mivel tudták, hogy a kormány és a hatóságok nem akartak templomaik háborgatása által a lázitóknak ürügyet arra szolgáltatni, hogy vallásuk megalázásáról zajt emeljenek. Ujvidék tehát Pétervárad miatt kitörésre czélszerűnek nem találtatott; Karlovácz e tekintetben biztosabb volt, de túl fekvén Bács és Bánságon, mellyek lakóira leginkább czéloztak hatni, szinte nem volt alkalmatos hely. Tehát Nagy Kikindára vetették szemeiket, melly mező városban az ország legszámosabb szerb községe lakott, s mely több tekintetből legczélszerűbb hely volt a szándékba vett csapásra. Művelt lakossága kevés, s a nagy szám nyers tömeg lévén, feluszitása könnyünek látszott, és mivel Kikinda főhelye 10 nagy, s majdnem átalában szerbektől lakott községnek, várni lehetett, hogy

példája hamar át fog hatni azokra is, sőt a tisza jobb partján fekvő szomszéd Ó becsei kerületre is. Még azon nem kevésbé fontos ok ajánlotta Kikindát a kitörés megkezdésére, mi szerint ha a magyar kormány még gyenge hadi ereje ott, torontál és bács megyék közepén, lenne elfoglalva, az alatt lent, ujvidék, Kárlovácz és pancsova körül biztosabban rendeztethetnék a mozgalom. Mind ezeken felül, még egy helybeli körülmény is segitette a lázitók Kikindára vetett reményeiket. Hajdan, míg Temesvár a török alatt volt, a kikindai és becsei kerületek katonai véghelyek voltak, s azon részeket a török kirohanások ellen őrizték. Ezen szolgálatérti jutalmul, a várnak visszafoglalása után, megszünvén határhelyek lenni, szabadalmas kerületekké alakitattak. Idő folytán szaporodván kedvezményeik, azok egyike volt, hogy a kincstári Uradalom a kikindai kerület határaiban levő terjedelmes majorsági földeit a kerületnek adta, időnként megujitott szerződés mellett ugyan, de tettleg állandó haszonbérbe, a kerületi hatóság pedig ezen földek felosztását a lakosok között, mint beligazgatási dolgot gyakorolta. Történt pedig, hogy számos ily földdarabot a lakosok egymás között eladtak, s az eladók nehány év mulva tapasztalván a föld értékének tetemes felszökkenését, az eladást megsemmisiteni kivánták, igazságtalannak állitván, hogy az öszves kerület által haszonbérletként tartott föld egyesek által örök tulajdonként birassék, s ez oknál fogva új felosztást sürgettek. Az eladók a földeik eladására rossz évek által kénszerített szegényebb sorsuak, a vevők a vagyonosabb lakosok valának. Azok érdeke tehát a többségé, s pártolása a népszerűség keresésének eszköze volt. Midőn azon tiszti kar, mellyet a kikindai kitörés hivatalban talált, megválasztatott, s jelesen a kerület bírája Kengyelácz Lukács, azon igéretet tette a nép előtt, miképen szolgálati idejök alatt a kérdéses új felosztást teljesiteni fogják. A tisztujitás elmultával azonban az új felosztás törvény utján kivüli teljesitésének nehézségeit tapasztalván, könnyelmüleg tett igéretöket feledésbe süllyeszteni kivánták, de a nép mindinkább élénkülő bosszúsággal tekintett a neki biztositott igéret megszegőjire.

5. §. Figyelmet érdemel, hogy a leirt föld osztási régi morajon kivűl Kikindán semmi jelei a kitörési lázitásnak észre-

vehetők nem voltak. Minden, a mi különösnek látszott, abból állt, hogy egy iffjú, Radák György, ki egy pár hét előtt az országgyűlésről haza jött, szerb kokárdával járt az utczákon. Egyébiránt azon időnek forrongó jelleme miatt általában nehéz volt a törvénytelen agitatiót a törvényestől megkülömböztetni, s főleg a szerbek között. Papok és tanitók, kiknek helyzete hozza magával a családokkali bizodalmasságot, könnyen üzhették titkos közlekedéseiket, annál inkább, hogy mindent a császár nevével palástoltak, s ahoz benyújtandó kérvényeket emlegettek, midőn a lázadásra felszóllitásokat csusztattak megbizottaik közzé. A magyar kormány minden hirdetményeiben olly szint adott a dolgoknak, mintha a király, esküjéhez képest, az Ország részén állana, s ennél fogva a hatóságok e hitet terjeszteni tartoztak, a mi felette akadályozta a fejedelemhezi folyamodásra hivatkozások miatt szigorú vizsgálatokat gyakorolni. Mind az által a hatóságok azzal igyekeztek a visszaélést elháritani, hogy vagy mint temes és torontál, szózatok, vagy mint Bács, küldöttségek által világositották föl a népet arról, miképen a Ministerium a Fejedelmet képviseli, s annak mellőzésével Bécsbe intézni folyamodásokat, a Fejedelem rendeletével nem egyez meg.

6. §. Április 24-én tört ki Kikindán a nyugtalanság. Midőn a szerb nép délelőtti Isteni szolgálatról a templomból jött ki, az emlitett Radák György a templom udvarában hirtelen egy szerb zászlót emelt föl, s kiáltott a néphez, hogy ama zászlót az Érsek küldé nekik általa, kivánván tőllök, hogy csupán szóllónak, mint küldöttjének, higyjenek, s nem tisztviselőjiknek, kik ügyök ellenségei. Megpenditvén aztán hallgatójinak érzékeny hurját, biztositotta őket, hogy az olly buzgón óhajtott uj földfelosztást csak azon zászló alatt nyerendik meg, s ezen előzmény után a szólló a szerb függetlenségről a Kárlováczi programm értelmében beszéllt, s végre az ekép elragadtatott népet a községházhoz vezette, s rólla a Magyar zászlót levétetvén, helyébe a szerbet tüzette föl. A kerületi tanács értesülvén az esetről, tüstént ülést tartott, s a szerb zászló levételét, és a lázitó elfogatását rendelte el, s a béke fentartására hozott egyéb határozatai mellett a g. n. e. Esperest a nép lecsillapitására szóllította föl; tekintetvén a papság

befolyása erős támasznak azon részre nézve, mellyhez csatlakozni fogna. Az esperes megintette a népet, de csak békére; kivánataik ellen nem nyilatkozott, meg lehet félelemből, de gyanu volt, hogy rokonszenvből. Még a tanács együtt ült, midőn egy népcsapat lép be hozzája, zajosan követelvén a földfelosztást. Ez volt a tanács sebes oldala. Egykori igérete, s attól későbbi vissza lépése köztt most zavartan a középutat keresé, s olly feleletet adott, miként a földes lakosokat egyenként fogja meghallgatni, s a többség kivánatát teljesiteni. E kijelentés a népet nem nyugtatta meg, a tanács tekintélyét pedig megsemmisitette. Nem szünvén meg tehát a csoportozás, a tanács a helyben tanyázott egy huszár századnak, — a 2-ik vagyis a Hannoveri király nevét viselő ezredből — a piaczra felállítását rendelte el, mit az épen délutáni isteni szolgálatról jött nép meglátván, felbőszült, s a kincstári udvar ház előtt vonult öszve, de közibe vágván a katonaság, azonnal megriadt és szét szaladt. A borzasztó tettek most kezdődtek. A nép nem sokára rudakkal, kaszákkal, vasvillákkal, sőt a templomból ki hordott zászló nyelekkel felfegyverkezve, a harangok félre huzása mellett, dühösen termett ismét a piarczon, s neki rohant a katonaságnak. A katonaság csekély száma miatt, s lövésre elkészülve nem lévén, kénszeritve látta magát vissza vonulni, s a városon kivül állást foglalni, egy főhadnagy *) megsebesitése, s két köz vitéz eleste lévén a nép rohamának áldozatai. A nép most féktelen vadsággal előbb a kincstári Udvarházat, aztán a kerületi házat rohanta meg, mindent öszvetört, a rabokat kiszabaditotta, s ezen segély által megerősitve, több Úri házokon folytatta pusztitásait. »Üssétek agyon az Urakat, a Magyarokat, és a Németeket« volt az orditó vad csoport jelszava, miből ugy látszott, hogy e durva tömeg haragja nemzetiségi körre nem szoritkozott, hanem társadalmi különbségre is terjedt ki, és hogy a politicai izgatók, kik a nép indulatját nemzetiségi érdekre kivánták szoritani, a vezetés fonalát elvesztették. Az Úri házok rombolásában a tömeg arra hogy magyar vagy szerb érzelmű-e tulajdonosok, nem tekintett. Illy erőszakos roham daczára, a kintstári és

*) Galvagni, olasz származásu tiszt a hannover huszár ezredben.

kerületi tisztviselők, kettőt kivéve, szerencsésen menekültek meg az üldözők dühe elől. A szerencsétlen Csuncsics János és Izsakovics Sándor tanácsbeliek, az első, mert a lehető menekülés pillanatát elmulasztotta, a második, mivel bizván tudva levő szerb érzelmeiben, a csoportot csillapitani kisértette meg, a városból már ki nem mehettek, s az őket kereső bőszült csoport ellen pinczékben kerestek rejthelyeket, hol megtaláltatván, a kegyetlen pórnép által hosszas kinzással, egyes testtagjaik előleges megcsonkitása után, ölettek meg. A város a következő napon is volt a pusztitás és rablás szinhelye, sőt gyujtás és rombolás künn a tanyákon is üzetett. Minden tisztesebb ember, a magyar és német lakosok majd nem átalában, vagy elbujtak vagy a városból megszöktek, s Kikinda ezen pár nap alatt szörnyü fejetlenség martaléka volt. Meglehet, hogy azon körülménynek, mi szerint a gonosztevők magokra hagyatván, ellentállás által nem ingereltettek, tulajdonitandó, hogy több ember élet, a két emlitett tanácsbelin kivül, nem esett áldozatúl.

7. §. Még mi előtt a kormány tehette volna intézkedéseit, a bánsági fő hadi kormányzó, Báró Piret altábornagy, a torontál megyei főispány sürgető felszóllitása folytán a kitört lázadás megzabolázására a hannover huszárok ezredesének parancsai alatt, — a nevezett Ezred Krassóban, torontálban és temesben tanyázott — mind a 8 századját több század gyalogsággal és 6 ágyuval rendelte ki. Ezen hadcsapatot az Ezredes Ittebei Kiss Ernő Zsombolyon — Kikindától 3 mértföldnyire temesvár felé — April 26., 27. és 28-án gyűjtötte. A hadi készület a kikindai lázadókra leforrázó hatást tett, s küldöttség által békét és megadást ajánlottak az Ezredesnek, kérvén, hogy a várost katonai megszállással ne terhelje. Az ezredes válaszul adá, hogy a megszállás minden esetre történni fog, a nyugalom pedig és megadás olly feltételek, mellyek rögtöni teljesitése nélkül a várost porrá fogja lövetni. Az Ezredes táborában jelenlevő torontáli alispány, Karácsonyi László, ügyelt arra, hogy a katonai szigor a polgári érdekek határai köztt gyakoroltassék. Még a csapat Zsombolyon volt, midőn Csernovics Péter, kit a kormány a kikindai eset hirvételére mint teljes hatalmú királyi biztost Bács és Bánságra s Arad Me-

gyére nézve, a hely szinére utasitott, (B.) s tekintélyének emelésére Temes megye Gróf főispányává nevezett ki, április 28-án a táborban szinte megjelent, s feladatához képest a dolgok főintézését átvette. Az Ezredes öszvesen mintegy 2000 emberből álló hadcsapatjával s ágyúival Április 29-én Kikinda felé nyomult elő, s még az nap a város alá érvén, az előtte fejér és magyar zászlókkal megjelent, s a város békés állapotát jelentő kikindai küldöttségnek a fegyverek összveszedését és kiadását, valamint a tábor pontos élelmezését parancsolta meg, s rendeletei végrehajtásának biztositása után, hadcsapatjának nagyobb részét a városba szállásoltatta be. Még azon a napon a Királyi Biztos is Kikindára érkezett, s a bűntettek elkövetőjinek és a kibocsátott raboknak öszve fogatását, ugy szinte a pusztitás által okozott károk megbecsülését rendelte el, és a közbátorság fentartására szükséges intézkedéseket tett. Május 1-ig a gonosztevők nagyobb része befogatott, sokak kézrekeritését azonban a nép makacs hallgatása hollétök iránt lehetlenné tette. Maga a lázadás meginditója és annyi szerencsétlenség szerzője Radák György is elillant, s előbb Ujvidéken azután Zimonyban tartózkodott. Nehány hét mulva egy levele fogatott fel, mellyben tettével mint nemzetének tett dicső szolgálattal kérkedett, és magasztalta az Ujvidéki szerbeket, kik akkor, midőn ellene a kir. Biztos rendeletéből a legszigorúbb nyomozások folytattattak, őtet hős gyanánt tekintették, vendégségekkel halmozták, és elfogatása ellen bátorságba helyezték. Ámbár saját levele Zimonyban tartózkodását bizonyította, mind a mellett az elfogatására felszóllitott Zimonyi katonai parancsnok ott létét tagadta, s ha ott volt volna is, elfogatását a nép hangulata miatt lehetlennek nyilatkoztatta. Az elfogott gonosztevőket a királyi biztos rögtön itélő bíróság által a helyszinén itéltette, s öten közzülök kivégeztettek, számosan fogságra itéltettek el, kikből vagy 60-an, hogy a zavarok szinhelyétől távol legyenek, a Komáromi várba szállittattak. Elnyomatván eképen a kikindai kitörés, Kikinda a szerb lázadás későbbi fokozatain kitünő szerepet többé nem játszott. A kormány május 7-én a kikindai nyugtalanságok teljes megszüntetését hivatalosan hirdette ki.

8. §. Ugyan azon napokban, midőn Kikindán követtetett

el a véres rendbontás, több helyeken vitettek végbe durva kihágások. Legsulyosabb a Kikindai után, Ó Becsén történt. April 26-án az új törvények kihirdetése végett kerületi gyűlés tartatván, azon alkalommal a kerület állása Bács megye irányában, mellyben keblesitve van, tárgyaltatott, s a körül kétféle vélemény nyilatkozott, az egyik a kerület belszerkezetében levő hijányok kiigazitása mellett a megyéhezi viszonyokat fentartani, a másik pedig a megyétől egészen különválni, s a Jász és Kunság példájára független hatóságot alapitani óhajtván. Tanácskozás közben, Zákó István, egykor Bács megye országgyülési követe, később alezredes a honvédseregben, a hallgatóság szerb érzelmű részének haragját az által idézte elő, hogy kivánságukra rögtön szerbül nem beszélt, noha megigérte, hogy magyar beszédét azután szerbül is el fogja mondani. Ez igéretével azonban az indulatoskodók meg nem elégedvén, a zaj között eloszlott Gyülés után Zákót lakására követték, s baltákkal és botokkal támadták meg. Valószinü, hogy a tömeg illy bőszültségre nem volt csupán az emlitett tanácskozási jelenet által ingerelve, hanem a lappangva bujtogatók által Zákó mint bácsmegyében a magyar Ügy egyik fő képviselője ellen már előre uszittatott. Durva megtámadójitól mind a mellett, nagy nehezen és sulyosan megsebesitetten, megmentette életét, s Becséről eltávoznia sikerült. De a felbőszült csoport zabolátlanúl látván magát, dühöngéseit folytatta, több bosszuvágya tárgyaiul kijelelt hazafiakat keresett, s meg nem találván őket rabláshoz és duláshoz fogott, a tanács házat lerombolta, a rabok börtöneit föl nyitotta, majd künn a szálláson (tanyákon) pusztitásokat és gyújtásokat vitt végbe, szóval a Kikindaiakhoz hasonló kihágásokat követett el, kivévén, hogy az általa üldözettek szerencsésen elillanván, gyilkolási szomját ki nem elégithette. A hatóság tagjai a váratlan roham által meglepetvén, s menekülésben üdvöket keresni kénszerülvén, a pusztitók akadályra nem találtak, míg egy a közélettől vissza vonúlt férfi a szörnyű látvány által a rend helyre állitására felhivottnak nem érzé magát. Báró Jovics ugyan is, a becsei határban levő birtokán lakó nyugalmazott tábornok a pusztitó csoport merényleteinek véget vetendő, cselédeiből, és több önkéntes polgárból egy bátor kis csapatot

alakitott, azzal a lázadókat fegyveresen támadta meg, és több halottat ejtvén soraikban, szét űzte. Két nap mulva katonaság érkezett Becsére Pétervárадról, s a nyugalom helyre állott. Majd a királyi Biztos is megjelent, és itt is megtévén rendszabályait, az elfogott gonosztevők közül rögtönitélő bíróság által heten fölakasztattak, sokan rabságra itéltettek el. — Mohol és Petrovoszello bácsmegyei helységekben is történtek még tettleges kihágások. Mind a két helység vegyes, magyar és szerb népességből áll, mind a két helyütt az utóbbiak, kezdvén a magyar anyakönyveknek a templomból kiragadásán és elégetésén, a magyarok ellen támadtak föl, de ezek nemzetőrséggé rendezvén magokat vissza verték őket s a csendet helyreállitották. Az anyakönyvek elleni harcz mintegy köz jel szóra másutt is indittatott, jelesen a későbben oly hiressé lett Sz. Tamáson, Földváron, és Kulpinban, Bácsmegyében. — Torontálban pedig Elleméren, Kiss Ernő Ezredes tág birtokainak fő helyén, és a megye szék városában Nagybecskereken, a rendbontás azonban mind azon helyeken csak e kihágásra volt szorítva, mellynek elkövetői, mennyiben az igazság sujtó keze elől a lázadók fészkeibe nem szöktek át, elfogatván, fogságra itéltettek. Ellévén eképen a kiütött nyugtalanságok mindenütt nyomva, szünet állott be, az alföld lakosainak békét óhajtó része, a szerb ügytől, a kikindai és becsei iszonyatosságok folytában, még erősebben idegenedett el, az izgatók bátorsága pedig megcsökkent, mozgalmaik zajlása elhangzott, és fenyegetődzéseik elnémultak. A szigor és haderő, mely a magyar ügy érdekében fejtetett ki, hatalmasabbnak tüntette föl előttök s magában bizóbbnak a magyar kormányt, mintsem ők képzelték. Sokan közülök reájok nézve biztosabb helyekre vonultak el a megyékből; Belgrádba bucsujáratként, halkal és irodalmi érdek örve alatt, tódultak szerémből, bácsból és a végvidékről főleg egyházi személyek; határainkban, még a végvidéken is, mindenütt csend uralkodott. Több hetek multak el, míg a Karlováczi gyűlés következtében, mint látni fogjuk, a hamvadó parázsból új duló lángok lobbantak föl. E nyugalom nem volt ugyan a kiengesztelődés, hanem inkább a félelem eredménye, s bár az első lett volna kivánatosabb, még is az utóbbi az uj magyar kormány tekintélyének szempontjá-

ból nagy fontossággal birt. Most egy pillanatot kell vetnünk az ország kormányának a lázadás ellenébeni átalános politicájára és cselekvéseire ez időtájban.

9. §. A ministerium egy felől a törvény tiszteletét és az ország területépségét szigor eszközeivel is biztositani, — más részről a szerbeket kibékiteni törekedett. E kettős irányt a kiütött nyugtalanságok első hirére hozott határozatai teljesen tükrözték vissza. Ki küldött királyi Biztost rendkivüli hatalommal a bűnös merényletek meg fenyitésére, s a rend helyreállitására. S ugyan akkor — april 26-án — a Karlováczi érsekhez intézett olly rendeletet (C), melly által a g. n. e. vallásfelekezet Gyülekezetét Május 27-re temesvárra hivta összve, mintha az Érsek még a törvényes alárendeltség sorompóji mögött állana. A kormány e szerint el nézni volt hajlandó, hogy az Érsek az ujvidékiek szorgalmazására, már ápril 20-án öntekintélyével hirdetett nemzetgyülést május 13-ra Ujvidékre. Tagadhatlan, hogy a kormány eljárása a mérséklet s a békés megoldás kisérletének jeleit viseli, s önmagában dicséretes volt; de czélra nem vezetett, s nem volt arányozva a szerbek tetteihez. Mihelyt a szerbek az elszakadás és politicai függetlenség jelszavaival cserélték föl a martiusi napok után közvetlenül hirdetett nemzetiségi kivánataikat, őket a törvény s az ország területépségének megőrzése mellett többé kiengesztelni nem lehetett. A ministerium a törvény értelmében hivta összve a vallásfelekezeti Gyülést, hogy azon a szerbek panaszaikat előterjeszszék, s a kormány az orvoslást részint azonnal eszközölje, részint a tárgy természetéhez képest az ország törvényhozása előtt szorgalmazza. De a szerbek ép ez öszveköttetési, e függési viszony felbontását tűzték ki czélul. Azért a Ministerium kiméllleti rendszerének csak azon eredménye lehetett, hogy a pártütés főnökei, s jelesen az Érsek bátorsága neveltetett általa, s más részről a lázadás végképi elenyésztése, midőn még lehetséges vala, elmulasztatott. A kormány kettős iránya akadályul szolgált abban is, hogy intézkedéseinek a szigorú bánásmódra vonatkozó része a czélnak megfelelőleg hajtassék végre. Igy Csernovicsot, kinek egész életét hazafiság, férfias erélyesség, s nemeslelkűség jellemezte, s helyismerete a lázadás terén bő volt, nem csupán ezen tulaj-

donai miatt, hanem főleg azon tekintetből küldte le királyi biztosúl, s a május 27-re hihirdetett temesvári Gyűlés vezetésére Álladalmi Biztosul nevezte ki, mi szerint családnevének a szerbek között birt tiszteletében és népszerűségében a kibékités biztos eszközeit létezni gondolta. Ez eszmével öszvehangzásban működni tehát kötelessége volt a Biztosnak s ő majd a szigor szabályait használta, majd a lecsillapitás reményét tanúsítá működéseiben melly két külömböző álláspont kölcsönösen rontotta egymást. Az elkerülhetlenné lett büntetések végrehajtása távoztatá tőlle a lázadás le csillapítására hathatott tekintélyes egyéneit a mozgalomnak; viszont az ezek megnyerésére törekvés, hatalmának súlyát lankasztotta. Az ő eljárását tehát a kormány rendszerének kifolyásául tekintvén, azt ezen a »kormány eljárása« szinét viselő czikkelyben fogjuk előterjeszteni.

10. §. Csernovics megtevén a tiszán túli részeken a rend fentartás szükséges szabályait Május 9-én Ujvidékre jött, s ott az egész lakosság által ünnepélyes hódolati nyilatkozványokkal fogadtatott. Rendkivüli hatalommal felruháztatása nem csak névszerint, hanem tettleg is mutatkozott külömbség nélkül polgári és katonai hatóságok irányában felvett állásából, s azokhoz intézett rendelkezéseiből. A magyar érzelműek örvendettek az ország képviselőjét hatalmasnak látni ép azon helyen, honnan a magyar ügy ellen legtöbb ármány keletkezett, s e jelenetben a tornyosult veszélyek eloszlatását biztositva lenni reméllték. A szerb mozgalom emberei megilletődtek a magyar hatalomnak mintegy tűzhelyökre varázslása által. Meg ijjedtségből eleinte, majd kiszámitott cselből a magyar királyi Biztos iránt személyes alázatosságot mutattak, s az ügy békés megoldására nézve buzgó óhajtásokat tolmácsolták. Nem lévén rejtély előttök, hogy a magyar kormány a kiküldött királyi Biztos működésének sikere iránti bizodalmában nagy részt az ő személyes tekintélyére a szerbeknél támaszkodik, ezen körülménynél fogva azzal kecsegtették magokat, hogy vagy a kibékülés igérete árán vagy a magyar kormány szándékain túli engedményeket csikarnak ki tőlle, vagy legalább feltartóztatják őt hatalmát a mozgalom minden jelenségeinek elfojtására rögtön fordítani. Ármányaik, őt az elébe

szabott feltételek átlépésére birni, Csernovics hazafiságáról vissza pattantak, de a kiméletes bánásmód kiengesztelési kisérlettel együtt járván, attól a királyi biztos idegen nem volt. Május 10-én proclamatiót bocsátott ki a szerb néphez, mellyben érzékenyen igyekezett azt önérdekéről felvilágositani s nyugalomban maradásra ösztönözni. Hivatkozván velök rokon származására, s keblének a szerb nép boldogsága iránt természetes vonzalmára, fejtette előttök az új törvények által minnyájokra árasztott szabadság áldásait, a honpolgárok kötelességeit a haza iránt, azon nyugalom szükségét, melly nélkül az alig nyert jogok gyümölcsözőleg nem tenyészhetnek, s magyarázta nekik, mennyire ütközik öszve mind ezen érdekekkel az izgatók által táplált forrongás, s milly valótalanok ezek vádjai a magyar kormány ellen, mi veszélyes a szabadságra nézve, s kárhozatos a törvény szempontjából az ország egysége elleni törekvés s. a. t. Ezen szózat a köznépre jótékonyan hatott, s ha az izgatók nem siettek volna, hatását szokott ámitásaikkal aláásni, a nyugalom helyreállását tetemesen mozdította volna elő. Különös, hogy az ujvidéki izgatók, kikhez a város szerb népessége értelmes részét kevés kivétellel átalában számitani kellett, midőn a biztos szózata ellen működtek alattomban, az alatt azt nyilvánosan dicséretekkel halmozták, s a Biztost reményekkel töltötték a nyugtalanságok közel és végképi lecsillapodásáról. Ezen állapotban folytak a dolgok több napig. Ujvidéken nem tört ki semmi tettleges kihágás, s a Biztos e látszólagos nyugalmat olly állapotnak hivé, melly alatt a kibékülési közlekedések legczélszerűbben folyhatnak. A mozgalom főemberei ezen tettleges kihágás nélküli állapot ótalma alatt még többnyire Ujvidéken valának. S még igéreteket tőnek az engesztelés előmozdítására, az alatt terveiket szilárditották, s hiveiknek megcsökkent bátorságok felélesztésén működtek.

11. §. Mi előtt a történet beszéllését folytatnók, szükséges azon eszközökre, mellyek alkalmazása a pártütést valószinüleg kezdetben fojtotta volna el, rövid figyelmet vetnünk. A fő izgatás Ujvidékről kezelltetvén, mindenekelőtt szükséges lett volna hazaárulás vádja alá vetni azon egyéneket, kik ügyesen kerülve a tettleges kihágásokat, mellyek miatt a rögtön itélő birószágok elébe kerülhetének, mind a mellett politicai

müködéseik által több kárt okoztak mint a nyers tettek elkövetői. Mind ezek akkor még Ujvidéken tartózkodván, kézre keritésök könnyen vala végrehajtható, s az által a mozgalom azon tényezőitől fosztatott volna meg, kik később nyilvános vezérei levének. De e rendszabály a kibékités kisérletével s e czélból velök fentartott közlekedéssel elmulasztatott. Ha azon kivül a kikindai kitörés s annak rögtöni elnyomásából keletkezett kedvező hatás után mind ujvidék kellő féken tartatott, mind a Kiss ezredes alatt öszve gyüjtött hadcsapat nagyobb része a végvidék veszélyesebb pontjaira indíttatott volna előbbre, a lázadás nem emelhette volna fejét ujonnan, mint nem sokára tevé. Pancsova és Titel megszállása megakadályozta volna, hogy a lázadás biztosságban rendezze magát. Ez annál könnyebben megtörténhetett, mert a megyék határait, egy kicsiny katona erő mellett a lelkes s áldozatra kész községek Nemzetőrségei a nyugtalanságok kiütései ellen megőrizni képesek lettek volna. Igy a lázadás vagy inkább a horvátországgal együtti elszakadás csak a szerémségre lett volna szoritva, s annak a voltaképi magyarország földrészeire terjedése ellen a szerémséget féken tartó Pétervárad elegendő biztosíték fogott lenni. Azon körülmény is könnyítette volna a bánsági végvidék főhelyeinek megszállását, hogy mindenik ezredből a két első zászlóalj Olaszországban volt, s a hátra maradt katonai elem nem bírt annyi sullyal, hogy ellentállást görditett volna elő. Igaz, hogy a magyar kormány rendelkezésére állott haderő száma még csekély volt. A három bánsági megyében a 2-ik huszár ezreden kivül csak nehány század gyalogság létezett, melly Kiss Ezredes hadcsapatjának alakitásakor részint Aradról, részint Szegedről rendeltetett át. A mi haderő temesvárban volt, azt a vár biztossága miatt hosszabb időre ki parancsolnia nem lehetett, s nehány gyenge Rukavina ezredbeli század kivételével, idegen katonaságból, Sivkovich lengyel Ezredből állott, mellyben nem bizhattunk. Bács megyében még ekkor János főherczeg nevét viselő szinte idegen lovas Ezred tanyázott, és nehány század gyalogság Becsén a kihágások megujulása ellen őrizeten volt. Nehezitő körülmény rejlett a tisztek kétséges szellemében is, magában a magyar seregben. Némelyek már beavatva voltak az udvar ármányaiba, mások személyesen

sem voltak hazánk barátjai. Számosan közülök azonban, hű fijai a hazának, hűséggel csatlakoztak az elejökbe szabott új kötelességekhez. De fő előny a létezett nehézségek legyőzésére a magyar ezredekbeli közlegénységek hazafi érzelmeiben, elelszántságában és a magyar Ezredeket minden korban diszitett vitézségében állott, és azon szerencsés körülményben, hogy a közvetlen parancsnokság hü magyar kezekben, Kiss Ernő ezredeséiben volt, kinek örökös érdeméül fogja a magyar országi történet feljegyezni, hogy a katonaság hazafi érzelembeli lelkesedése leginkább az ő buzgalmának és népszerü bánásmódjának tulajdonitandó. Kiss Ernőt minden habozás nélkül a magyar ügy első katonájának nevezhetjük. Midőn Mészáros még távol volt Olaszhonban, midőn más főtisztek vagy alkalmat nem találtak vagy bizodalmat nem éreztek még az országügy oldalára állni, Kiss már akkor sikon állt a magyar szabadság ellenségeivel szemben. Ő noha zsenge korától fogva a katonaságnál szolgált, s a katonaságban uralkodott rendszer miatt inkább császári és német, mint alkotmányos és magyar formák között töltötte életét, mindamellett a mártiusi átalakuláskor tüstént hazafi lelkesedésre lángolt föl, s kiküldetvén az első lázadási merénylet elfojtására, e megbizást nem csak katonai engedelmességgel, hanem, mint hazája sorsán aggódó magyar, határozott készséggel vállalta el, s lévén végiglen az ország ellen kiütött lázadásnak meggyőződésből ellensége, érzelmeit parancsnoki körözetében nyilván terjeszteni soha sem szűnt meg. Midőn tehát a vezér és a hadcsapat hűsége felől kételkedni nem kellett, az említett nehézségek a magyar országi végvidék megszállásának utjában nem állhattak volna. Volt azonban még általunk elő nem hozott olly körülmény, melly a kormány intézkedéseit mind azon nehézségeknél érzékenyebben lankasztotta, s a magyar hadcsapat mozgalmaira hátráltató sulyként nehézkedett. E körülmény a törvényeinkben nem gyökeredzett fő hadi kormányszékek az új kormány által körökben meghagyásában, s a ministerium hadi intézkedéseinek azok utján foganatositásában rejlett. Ha Kiss közvetlenül és csupán a ministeriumtól függött volna, ő bizonyosan a kormány vagy a királyi biztos felszólitására a vég vidéket azonnal megszállotta volna. De őt a ministerium a temesvári főhadi

kormányszék hatósága alól nem oldotta föl, s ez utóbbi nem szűnt meg parancsoló viszonyait a huszár ezred parancsnokával épségben tartani fön akkor is, mikor ez a mozgó hadcsapat vezére lőn. E körülménynek főleg tulajdonitandó a lázadás erőre vergődése. Mert a hadikormányszék — a végvidéki nép felingerlése eltávolításának örve alatt — folyvást arra utasítá a hadcsapat vezérét, hogy a végvidék határait át ne lépje, s a megyék védelmére szorítkozzék. A mozgó had parancsnoka pedig alig foglalhatott ellenkező helyzetet olly felsőbbséggel szemben, mellytőli függése nem volt megszűntetve. E baj fejtésére alantabb még több alkalmunk leend.

12. §. Ha a nemzetőrségek rendezése az uj törvény folytában országszerte élénk munkássággal folytattatott, természetes, hogy azt az alföld a lázadás emelkedését szeme előtt látva, kettős ösztönnel ragadta meg. Magyar és magyar érzelmü német helységekben buzditás nem volt szükséges; a nép föl fogta, hogy a törvénynek e részben is engedelmeskedve, mind hazáját, mind öntüzhelyét ótalmazza. De mivel épen ez érzelem ápolása által lőn a Nemzetőrség hasznos s biztos intézménynyé, a rendezést azon helyeken, hol hasonló érzelem nem létezett, vagy ép ellenkező fedeztetett föl, el kellett mellőzni. Azért a szerb és oláh helységekben a nemzetőrségek nem létesültek; az elsőknél a fegyver alig lett volna biztos kezekben, az utóbbiaknál a balitéletek, mikkel ez új intézményt tekintették, ellensúlyozták volna a nemzetőrség hasznait. Ugyan is e nép legtöbb helyen a nemzetőrségi öszveirások alatt a katonaságba sorozást vélte lappangani, némely helyütt azt gyanitotta, hogy a nemzetőrség behozatala által a végvidéki rendszer hozatik be. E helytelen felfogások ellen hasztalanúl küzdött minden felvilágositás, sőt egyes helységekben az öszveirás zavarokat idézett elő, mellyeket a különben is illy elemek köztt czélszerűtlennek talált rendezés felhagyásával kellett végkép elenyészteni. A nemzetőrség rendezési zajláson s illetőleg tőlle való félelmen kivül az úrbér megszűnésének utókövetkezményeiül itt ott forrongó jelenségek támadtak, egyes falúk lakosai által elkövetett önkényes erdő s legelő foglalásokban, de a nyugtalanságok ezen neme a szerb lázadással semmi kapcsolatban nem állott, a ministerium által e tárgy-

ban ki bocsátott szint oly erélyes mint igazságos magyarázatok kihirdetésével hamar csillapittatott le, s ez alsó megyékben a kihágások azon fokát nem érte el, mellyre az urbéri zavarok felső megyékben emelkedtek.

13. §. Fő feladat volt ez időszakban, a szerb és oláh népet visszatartóztatni a Karlováczi érsek által törvénytelenül kitüzött népgyülekezetrei követ küldésektől, mire az izgatók a népet ösztönözték minden titokban gyakorolható utakon. Megjegyzésre méltó, hogy a temesvári, verseczi és ujvidéki g. n. e. püspökségek, ez időben még a magyar kormány befolyása alatt állván, a hatóságokkal egyetértőleg a követküldések ellen működtek. Az izgatók fáradozásai meg hiúsittatván, a megyékből sehonnan sem küldettek követek a törvénytelen gyűlésre, sőt arra olly kisérletek, mellyek a békét zavarták volna meg, nem téttettek sehol. E helyen meg kivánja az igazság, hogy az oláhok törvényes maga viselete emlittessék meg. Őket nem kellett visszatartóztatni a Karlováczról kihirdetett Gyülekezetbeni részvételtől; ők magok kárhoztatták azt. Közttök is nemzetiségi Önállóság vágyai tünedeztek föl, de az országtóli elszakadás kivánata, s a szerb lázadással rokonszenv soraikban nem nyilatkozott. Sőt ellenkezőleg, ők féltékeny bosszúval vetették vissza a szerbek elbizottságát, mellyel a bánságot szerb tartomány gyanánt követelték. Az oláh nép magaviselete könnyitette a hatóságok béke megtartási nehéz feladatát; az értelmesebb oláh egyének a szerbek igényei ellen tiltakozást bocsátottak közre, valamint később Erdélyi oláh testvéreiket az anya hazához hűségre lelkes nyilatkozat által szóllitották föl. Az oláh papok közül is sokan követvén az átalában hazafiasnak bebizonyult alföldi catholicus egyháziak példáját, a haza szolgálatában munkás kezet nyujtottak. Mind ez elbeszéllésünk a bánsági és bácskai eseményekre vonatkozik, s azért egy futó pillanatot kell vetnünk a Magyarország határán túl fekvő Szerémségre — igy nevezzük azt, midőn Szerém megyét és a Pétervaradi Ezredet együtt kivánjuk értetni — melly tartomány a Magyar korona alatt élő szerbek legősibb fészke, s a lázadás terének azon része volt, mellyből legakadálytalanabbul meritették eszközeiket. A nevezett tartományban, minthogy azt tótországhoz tartozásánál fogva a zágrábi illyrek szinte

ugy kivánták a tervezett független horvát vagy illyr ország alkatrészévé nyerni, miként a szerbek az új »Deszpotina« keblébe olvasztására jogositottaknak tekinték magokat, — az illyr és szerb agitatio, melly a magyar nemzet elleni működéseiben egy volt, de egymás irányában vallási, irodalmi s politicai elsőségi érdekekben különbözött, vetélkedett a közvélemény vezetése fölött. A magyar elemnek utósó küzdelme Szerém megye május 6-án tartott közgyülésén folyt le, Zsitvay alispány, a szerémi magyar párt főnöke elnöksége alatt. Mind az illyr, mind a szerb érdek képviselői nagy előkészületeket tőnek a magyar párt végképi kiszorítására, s a gyülés napján számos fegyveres népet csődítettek öszve a megye székvárosába, Vukovárra. Az alispánnak mind a mellett sikerült a szomszéd végvidéki Brodi Ezredből, melly a zajlás szinhelyétől távol lévén még normalis állapotában volt. és a törvényhatóság felszóllítását teljesiteni kötelességének tartotta, katonai segélyt kapni a közbátorság fentartására, s e támasztól segitve a tömegeket lefegyverezni. A győzelem azonban nem volt olly könnyü a gyülésteremben, hol az izgatókat a tanácskozás szabadsága védé, mint volt az utczán. A tárgyallás első kérdése volt: kell é a magyar országgyülésén hozott törvényeket kihirdetni vagy nem? Az illyr és szerb vezetők ellenzették a kihirdetést, azon törvények érvénytelenségét tót és horvát országra nézve vitatva, s nézeteiket a hallgatóság orditásai támogatták. Az alispány ildomosnak találta a közjogi vitatkozás mellőzésével a magános perlekedők érdekeit hozni fel okúl a kihirdetés mellett, ki emelvén a zavarokat, mellyek a magyarországi és kapcsolt részekbeli törvénykezési ugyanazonság hirtelen kettészakitásából keletkeznének, s azon felül helyesnek ismerte el, hogy az eredeti magyar szöveg fölolvasása mellőztessék, s a szerb forditás hirdettessék ki. Igy a józanabb részt maga oldalára voná, és a törvények kihirdettettek. Majd egy más tárgy fordult elő, melly a szenvedélyeket még inkább ingerelte, t. i. Jellachich felszóllító levele a Megyéhez, mellyben a hatóságot a magyar ministerium iránti engedelmességtől tiltotta el. Noha a bán levele a tömeg riadó helyeslései által fogadtatott, az alispány hideg megfontolása még egy győzelmet aratott, általa inditványozott ama középút, hogy a megye, mi előtt

ezen kétes helyzetben határozatot hozna, Felirást intézzen a fejedelemhez, s tőlle kérjen a teendők iránt tanácsot, elfogadtatván. E gyűlés tehát szerém megyét még nem veté egészen, mint hatóságot, sem az illyrek, sem a szerbek hatalmába, de ez ellentállás utósó volt. Azon túl Szerémben a lázadók ellenében nyilván fellépő magyar elem nem létezett. A pétervároradi Ezredben az előtt is a kormányzás az illyr-szerb, s mivel a tisztek között németek is találkoztak, osztrák érdek között felosztva volt, mind két fél egyaránt törekedvén az Ezredet a Pétervároradi főhadi kormányszék hatalma alól ki vonni. Ezen túl a Szerémség története beszéllésünkben csak annyiban lesz érintve, mennyiben Pétervárad közelében seregeink a lázadók ellen harczoltak. S midőn igy Szerém utósó politicai küzdelmét beszéltük el, még a Vukovári lakosok többségének tartozunk megemlitésével annak, hogy ők, bár hallgatásra kénszeritve, azontúl sem szüntek meg a szabadság s avval öszvekötött Magyarország ügye iránt rokonszenvvel viseltetni, s nem egy eset adta magát elő, hogy ott, sőt a békés hangulatu Brodi Ezred környékén is a nép bámulva a nagy bőszültséget, melylyel a magyarok ellen izgatták, egyszerüen kérdezé: miért tekintené a magyarokat halálos ellenségének, midőn tőllök bántalma sohasem volt, s helyzetének sérelmei a németektől eredtek. A rém uralom miatt a józan érzelműek merészebb cselekvésekben nem nyilatkozhattak.

14. §. Végre elérkezett az érsek által öszve hivott nemzetgyülekezet határideje. Miként tudjuk már, Ujvidékre volt hirdetve, s azért e városban tolult öszve számos küldött a szerbek által lakott külömböző tartományokból, Szerémből, horvát országból, tót országból és a végvidékről. A sajátszerű vegyületben sok Szerviából át jött vészjósló alak vala látható. A kir. Biztos Ujvidéken volt, s a végszakadás megelőzésére minden kisérletet kimeriteni szándékozván, készségét jelentette ki meg engedni, hogy az érsek által kitüzött gyülekezetet mint elő tanácskozmányt tartsák meg, olly föltétel alatt, mi szerint az abban formulázandó tárgyakat a Ministerium által kihirdetett s általok pontosan megtartandó gyülekezetre terjeszszék. De e javaslatban a ministerium megismerése foglaltatván, a mozgalom emberei reá nem állottak. Majd a károlyvári püspök

vezetése alatt egy küldöttség jelent meg a királyi Biztosnál, s azon kérést tolmácsolta, mi szerint Ujvidéken a gyülekezet tartásának idejére a rögtön ítélő bíróság hatósága függesztessék föl, lehetvén a tanácskozásnak olly tárgyai, mellyek a statarialis tilalmakkal ellenkeznek. A királyi biztos válaszúl adá, miképen törvény korlátai közötti tanácskozásoknak olly intézkedés, melly a törvény ellen fellázadókat sujtja, utjában nem állhat, törvényellenes tanácskozásokat pedig meg engedni nem fog. A küldöttség felindulván a tagadó válaszon, fenyegetődzve tért vissza a küldöttek csoportjaihoz, s ezek sorából azonnal hirdetők indittattak a nép közzé, tudósitván azt, hogy a gyülés a fenforgott okoknál fogva nem fog Ujvidéken tartatni, hanem az Érsek által Karlováczra tétetett által.

15. §. Május 13-án, a gyülés megnyitási napján, Kárlováczutczájin korán reggel sürűn tolongott a gyülésre megjelent sokaság, mellynek csak egy részét volt alkalmas fedelei alá fogadni a parányi város. Feszült várakozás ingerültsége és a kivivandó ügy feletti riadó öröm jellemzé a néppel öszve vegyült küldötteket, s majd egyes kiáltók hirdeték a városon keresztül a Nemzet kivánatait, közbe szőve átkaikat s barbár fenyegetődzéseiket a magyar Nemzet, s annak Ügyében a lázadás lecsillapítására működő egyes hazafiak ellen. A Szerbiánusok kitüntek az országhatárinkon inneni rokonaik köztt hatalmaskodó magukviselete, és borzasztó kegyetlenkedésre hajlamokkali kérkedésük által. Körülbelől 500-ra ment e durva idegen kalandorok száma. Puskákkal, pisztolyokkal voltak fölfegyverezve. A sokalom illy töredékekből alakulván, nem csuda ha szenvedélyes haragja perczről perczre magasabbra fokoztatott a szájhősökhöz hozzá járulván izgató ujság lapok özöne, melly számos gúnyképekkel együtt mindenfelé szóratott s olvastatott. Haragjukat legelőbb a királyi biztos egy felszóllító levelének, mellyel az Érseket a nép békességben tartására intette, s az eredményekre nézve felelőssé tette, elégetésén hűtötték. S miután az érseki székes egyházban tartott Isteni szolgálat az izgatottságban kis szünetet okozott, annak végeztekor a gyülés helyéül kijelölt templomudvarban azonnal helyt foglaltak. Legelőbb egy falusi jegyző, szinte küldött, emelt szót, s szónokilag üdvözlé a felvirradt napot, mint az öszves szerb nép felszaba-

dulásának napját, mellytől fogva, hő reménye szerint, a többi tartományokban lakó szerbek egy szabad és független testet fognak képezni. Majd az Érsek megjelenése félbe szakítá az előszónoklatokat, s ő minden lehető tisztelgési szertartásoktól követve, elfoglalván az Elnöki széket, a gyűlést megnyitotta. A nép, melly az Érseknek a gyülekezet körében megjelentekor már főleg a régi kiváltságlevelek látására volt enthusiasmusra ragadva, mellyeket az álnok főpap ezen hatásra számításból magával vitt, a megnyitó beszéd által még inkább lelkesittetett föl. (D) Ezen meg nyitó beszéd magán viselé a nép érzelmeinek hizelgés, s az álnok szerénység vonásait, mellyek e főpap minden nyilatkozatain találhatók. A nélkül, hogy a gyülés teendőjinek részleteit érintené, a czélt más Nemzetek példájára kivivandó függetlenségi jogokban átalánosítá, s midőn egy részt a szenvedély s személyes érdekek távoztatását ajánlotta, más részről a szerbek hagyományos történetéből a nép érzelmeit leginkább feltüzesíteni képes hősök példájit hozta föl, s azok követésére buzditotta hallgatójit. A magyar országgyülést s a magyar ministeriumot teljes hallgatással mellőzte, de nem mulasztá el kijelenteni bizalmát Ferdinánd császár iránt, mint ki minden népeinek jogegyenlőséget biztosított. Ez által az ármányos főpap a pártütő országgyülés s az Udvar közötti kapcsolatot biztositani, s a félénkebbek kétségeit eloszlatni szükségesnek gondolta. Átalában, megnyitó beszédének hatására nézve, számitásában nem csalatkozott. A hallgatók nagy tetszéssel fogadták. Az elnöki beszéd után legelőbb az újvidéki küldött Hadzsics János emelt szót, felhiván a Gyülekezetet Üléseinek Ujvidékre, mint arra sokkal alkalmasabb helyre áttételére, de inditványa közellenzésre talált, mind kiáltván, hogy oda nem fognak menni, hol őket a magyar ministerium karja érheti. Majd két szerzetes pap az Érsek Udvarából, Kátyánszky, és Gruics nevüek, mind kettő addig is a lázitás legmunkásabb előmozditóji, léptek föl, és erős szónoklatokban terjesztették elő a gyűlés öszvehivásának okait. Elbeszélték a szerbek ez országba jövetelének viszonyait, alkuszerződéseiket az austriai házzal, az ekép nyert jogaik sérelmeit utósó Despotájuk Brankovics György osztrák fogságban meghalálozását, a patriarchai méltóság megszüntetését s. a. t. A beszédeiken elragadtatással

csüggő nép helyeslő kiáltásokkal szakitá félbe a szónokokat, s a kiváltságok említésénél kiáltá: »rajta leszünk, hogy azok ezentul megtartassanak.« Elvették világi főnökünket — (Despotát) — mondá Gruics szerzetes, s csak az Egyházit, azt is méltóságában megkisebbítve, hagyták meg, mert tudták, hogy az egyházi rend nem képes a nemzet erejét fentartani, s védelmére kardot rántani. »Nem leszünk többé idegen bűn áldozatai, — kiáltott ismét a sokaság — gyakorolni fogjuk jogainkat.« S ez elhatározásukat Gruics beszédének elvégzése után tüstént azzal igazolták, hogy a közkivánat hangos kitörései között, elnöklő Érseküköt Patriarchának választották el, azzal tettleg elenyésztvén állítólagos jogsérelmeik ez elsejét. Az elnök, miután őt választási szokásokhoz képest székében többször felemelték, a nép bizodalmát megköszönte, a patriarchaságot elfogadta, s ez esettől fogva e czim alatt nem csak egyházi, hanem világi intézkedéseiben is szerepelt, aláirásaiban a vezeték név mellőzésével: Jósef Szerb patriarchának nevezvén magát. Mi előtt tovább haladnánk történetünkben, nem mellőzhetünk el némi észrevételeket e patriarcha választás iránt, nem magyar szempontból, mert e kérdés a magyar hatalom és a szerbek közötti villongás tárgyai között nem foglalt helyet, tökélletesen közönyös dolog lévén a magyar álladalom előtt, mi czimmel kivánja ruházni föl a g. n. e. vallásfelekezet a maga főpapját, föltévén, hogy azt a törvény által meghatározott forma szerinti gyülekezetben teszi. Hanem magának ezen választásnak sajátszerü természetére vonatkoznak észrevételeink. Először: lehetlennek tartjuk, hogy akár a g. n. e. akár más keresztény vallás tanaival megegyeztethető legyen, hogy az egyházi hyerarchia fő polczára választás minden egyházi szertartások nélkül, merőben világi, és csoportos gyülekezet felkiáltásai által történjék. Igaz, hogy a jelenlevők, sőt mint láttuk, a fő szóvivők között egyházi személyek is valának, de ezek nem illy minőségben, hanem mint népküldöttek és agitatorok vettek e gyülekezetben részt. Átalában azon hijányt tapasztaljuk a patriarchai méltóság feleleventésére történt agitatióban, mi szerint számtalan hivatkozások mellett arra, hogy valaha patriarchájuk volt, s e papi méltóság Csernovics patriarchának halála után tettleg megszünt, semmi em-

litás nem hozatott föl arról, mi módon lett a néhai Csernovics patriarchává, hol s kitől nyerte ő s elődei e méltóságot s. a. t., mi annál szükségesebb lett volna, mert Csernovics Török országból jövén már e Czímmel által, s itt halála után e méltóság nem folytattatván, ebből világos, hogy a szerbeknek illy czimü főpapjok a magyar korona alatt az előtt még soha nem neveztetett ki, s e szerint a választás módját és kellékeit annál mélyebben kikutatni volt szükséges. Igy, a miként ezen választás történt, nem hisszük, hogy maga a g. n. e. Egyház is, s különösen a Konstantinápolyi patriarcha, ki annak nem főnöke ugyan, de legelső rangú főpapja, valaha ismerte volna el érvényességét. 2-or. Ezen gyülés azonfelül, hogy csonkán képviselte magát a szerb népet, mert miként előadtuk, Bácsból s a bánsági Megyékből képviselők reá nem küldettek, az oláh nemzet minden legkisebb részvétele nélkül alakíttatott öszve. Már pedig a karlováczi érsek hatóságának a magyar korona alatti oláhokra is kiterjedése azon alapon nyugodott, hogy választásában az oláh nép követei is részt vettek. Ennél fogva teljesen jogtalan hatóságot tulajdonitott magának az uj patriárcha, midőn e hivatalát az oláhoktól népesitett püspökségekre is terjesztette ki. Az oláhok nem is mulasztották el ebbeli ellentmondásukat nyilvánitani. (E.) Mind ezekből kétségtelenné válik, hogy a Gyülekezetnek az ország törvényeibe ütközött hirdetésén kivül, Rajacsics patriarchává választása még e három érvényhijánytól szenvedett: 1-ör Egyházi formák és kellékek teljes mellőzése, 2-or A szerb nép nagy részének, s 3-or Az egész oláh nép távolléte s meg nem egyezése.

16. §. Rajacsics azonban e nehézségekkel nem gondolt, és saját megválasztatása után, a szerb nemzet világi főnökének választását tűzte ki azonnal, e tárgy bevezető beszédében elő adván, miképen a kiváltságlevelek értelme s ezen világi méltóság hajdani nevezete szerint, Despotát kellene választaniok ugyan, de minthogy e nevezet a jelen idő eszméjivel nincs öszvehangzásban, s ők szabad Nemzetnek tekintvén magokat, Despotának nem hódolhatnak, ez okból ő azt javasolja, hogy a választandó Világi főnök Vojvodának neveztessék. A gyülés helyesléssel fogadta az Elnök javaslatát, ki folytatván előterjesztéseit, a következő három kérdést tárta a gyűlés elébe

eldöntésül: 1-ör Akarják e a választást azonnal megtenni, vagy későbbre elhalasztani. 2-or Szorittassék a választhatás csupán Szerb Nemzetbeliekre, vagy idegen nemzetbeli egyének közül is történhessék. 3-or Választassék-e polgári vagy katonai egyén? — A gyülekezet válasza a három kérdésre volt, hogy azonnal kell, kirekesztőleg szerb nemzetbeliek, és pedig katonai egyének közül Vajdát választani. Látszik mind ezekből, miként igyekezett a fortélyos Érsek minden lépéseiben, mellyek egyébiránt az ő saját buzgó kivánatai voltak, a nép akarata által fedezve lenni. Ellévén ekép intézve az előleges kérdések, a patriarcha a kijelölés jogát vette gyakorlatba, s a császári seregben szolgáló, szerb nemzetiségű, következő egyéneket terjesztette elő: Zsivkovics nyug. Altábornagyot, Báró Jovics nyug. és Theodorovics szolgálatban levő vezér őrnagyokat — general Major — végre Supplikácz Istvánt az ogulini végezred ezredesét. A gyülekezet hallgatással fogadván a három első nevet, az utósónak meg emlitésekor hangos örömre fakadt, s azt Vajdájának kiáltotta ki. Megtörténvén ekép mind a két választás, a századok óta nem birt jogok valahárai elérése feletti megelégedés a vigadozás harsány kitörésében nyilvánult, boritva csak az annyi rokonszenvvel megválasztott vajdának távolléte által, ki még Olaszországban volt Ezredével. De annál inkább volt azért a Patriarcha a hódolat egyedüli tárgya, ki a főpapi ájtatosság és tekintély állásába tevén magát, osztá áldásait a kézcsókolására rohanó népre. Ölelkeznek minnyájan; a Szerbianusok lövődöznek; a szónokok érzetköltő beszédeket tartanak. »Csudaszerü látvány — mondá egy akkori szerb lap — ijesztő az idegenekre nézve.« Egyik szónok, mintegy előre sejtve ez ünnepélyesség véres következményeit, esküre kénszeritette a népet, hogy fegyvereiket nem teszik le, míg a nap végzeményei megerősitve s minden illető helyen elismerve nem lesznek. Száz ezer vitéz határőrre van azok védelme bízva — igy kiáltának számosan — s azon felül a szerbiánusok az ügyet sajátjuknak fogadják. — A két választás befejezése után a Patriarcha egy választmány kiküldését, a gyülekezet további teendőinek előkészitése végett, inditványozta, mi elfogadtatván, a gyülekezet Május 16-ig elhalasztatott, s a nap Isten szolgálati ünnepélyekkel, s a közöröm sokszerű jelenségeivel fejeztetett be.

17. §. Midőn nincs szándékunkban tagadni, hogy a nép e felbuzdulása a minden népekkel közös szabadsági vágyokból származott, más részről lehetlen az ámitók működését saját feleik irányában legbünösebbnek nem nyilatkoztatni ki. Ők a népet csalfa jelszavaikkal félre vezetve, a posonyi országgyülés való szabadságot árasztó eredményei ellen gyülöletet költötték föl, s fellángolását olly mozgalom iránt ébresztették, mellynek végfonalát a bécsi camarilla rángatta. Soha nép olly vakmerőn elvakitva nem volt. Nem csudálatos-e látni a Szerbeket nemzeti öröm ünnepet ülni, azért, hogy egy elavült papi méltóságot, és egy olly hivatalt, mellynek sem a multban alapja, sem jövő hatáskörére nézve bizonyos rendeltetése nem volt, újra támasztottak fel, s illetőleg alkottak. Meg kell emlékeznünk, hogy a Karlováczi Gyülésnek tényleges eredménye csak a két választásból állott, a nép örömének tehát más tárgya nem volt. Mit a Karlováczi Gyülekezet még utólag végzett, üres kivánatok voltak, mellyek végrehajtása nem állott hatalmában. — Miként feljebb a Patriarchaság jelentőségére nézve tevénk, a Despotai vagy vajdai hivatal életbeléptetésére nézve is némi észrevételeket fogunk tenni. Jogilag azt igazolniok lehetlen volt. Bár sérelemnek állitották addigi nem létezését, még is I. Leopoldtól nyert kiváltságleveleiben sincs olly igéretről, mi szerint a bevándorolt szerbek Magyarországon illy nemü főnökkel birni fognának, semmi említés. Régi gyakorlatra sem hivatkozhattak, mert azon történeti körülmény, hogy utósó Despotájuk Brankovics, midőn a magyar korona területére lépett, a császár által börtönbe záratott, s utódja azon állásban nem volt, elég világosan mutatja, hogy Szerbiában olly főnökük lehetett ugyan, de Magyarországba költözésük óta nem volt soha. Mi a czélszerűséget illeti, nem is emlitvén az ország alkotmányát, mellynek változása nélkül alig volt eszközölhető, hogy egyes népfaj külön főnök által kormányoztassék, — valljon a szabadság és az ország lakosai közötti béke elő lett volna mozditva olly rendelkezés által, melly szerint ugyan azon vidék lakosai, részint ezen vajdai hivatal, részint az ország közönséges hivatalai alá tartoznának? Szerb vagy más népfajú létökhez képest. A dolog képtelensége világosabb, semhogy több fejtegetést igényelne. De e nehézségek czáfola-

táúl az hozathatnék föl, hogy a szerbek meg alapitott főnökségök alá egész tartományokat, a népvegyességre tekintet nélkül, kivántak rendelni. A kérdés ezen térre állítva, magával az országdarabolási kérdéssel olvad öszve, s azért ezen szempontbóli megbirálása is a szerbek által kivánt külön tartomány alakitás alább előfordulandó fejtegetése által van kimeritve.

18. §. Mi előtt tovább haladnánk történetünk előadásában, nem tartjuk helyén kivülinek, hogy a lerajzolt választás két hősét röviden megismertessük olvasóinkkal. Rajacsics József a horvát országi végvidék Ogulini ezredében született. Magyarországot már fiatalságában ismerte, tanuló lévén a Szegedi Lyceumban. 1813-ban már mint apátot találjuk őt a Károlyvári g. n. e. püspöki megyében; 1828-ban püspökhelyettesnek neveztetett ki Pakráczra Slavoniában, — 1829-ben pedig valóságos püspöknek Dalmatziába. 1834-ben a verseczi püspökségre téttetett által, s onnan végre 1842-ben a Karlováczon tartott választó gyülekezeten Érseknek választatott el. Jellemének fő vonása e hosszú pályán keresztül népszerűségre vágyódás volt. Azért bánásmódjában mindig szives és lekötelező, tetteiben ravasz és számító; külső fellépéseiben ájtatos pap, házi életében világi élvezetek kedvellője vala. A szerbek figyelmét legelőbb erélyes ellenműködése által vonta magára, mellyel Dalmatziában és Verseczen népének a vallásbeli Unióra térítését gátolta. Ezen czéljában olly ügyesen járt el, hogy midőn vallásbuzgó feleinek ragaszkodását nyerte meg, más felől a kormányszékekkel és hatóságokkal minden öszveütközést kerűlt. Igy lőn, hogy midőn Érseknek választatott, vetélytársaival küzdelmében a kormányi befolyás az ő részén állott. Ezen főpapi székén követett irányának előkúlcsáúl tekinthető, hogy Érsekké választása a gyülekezet magyar érzelmü tagjai, az oláh képviselők, és a többi polgári tagok többsége ellen — a papi és katonai képviselők s illyr szerb szellemű világiak által vitetett keresztül. Némely érseki tetteit már előbbi fejezetben emlitettük, mint a pártütés főnökével pedig e beszély folyamában minden lapon fogunk vele találkozni. A kihirdetett szerb függetlenség másik választottja, Suplikacz ezredes, hasonlón a horvát végvidékből, katonai és nemes családból szár-

mazott, s maga is iffjú korától fogva a hadi pályán szolgált. Hona az 1809. békeszerződés következtében Napoleon császár Uralkodása alá kerülvén, Suplikácz a francziák alatt folytatta szolgálatát, az orosz ország elleni hadjáratban részt vett, s a harczmezőn a franczia becsületrend jelével diszesittetett föl. Ezredének 1814. évben az osztrák zászlók alá vissza kerülése óta, előléptetése lassan haladott, úgy hogy őrnagygyá csak 1832. évben mozdittatott elő, vajdává megválasztatása pedig még ezredesi rangban érte, s tábornokká ez eset után nevezteteti ki, jeléül annak, hogy az osztrák kormány vajdai megválasztásában megegyezett. Pályája, mint látjuk, kivévén iffjúkorábani szolgálatát a francziák alatt, semmi nevezetességgel nem birt. Hogy neve olly hiressé lett a szerbek között, mi szerint őt távollétében választották fejöknek, szilárd személyes jellemén kivül a szerb nemzetiség iránt nyilván vallott előszeretetének tulajdonitandó volt, mi a rendesen elnémetesedni szokott szerb származásu katonai főtisztek között ritka eset volt.

19. §. Térjünk vissza a Karlováczi Gyülekezet munkálódásaihoz. Május 16-án a patriarcha ismét megnyitá az ülést, s abban a kiküldött választmány javaslatai szerint a következő határozatok fogadtattak el:

1. A szerb nemzet, az austriai ház és a közös magyar korona alatt, politicailag szabad- és függetlennek jelentetett ki.

2-or A »szerb vajdaság« alkatrészeivé azon tartományok jelöltettek ki, mellyeket már a Karlováczi programm részletezésének 2-ik pontjában adnak elő.

3-or. A szerb vajdaság politicai szövetsége Horvát Tót és Dalmát országgal, aképen, hogy e szövetség föltételei a szabadság és egyenlőség alapjára dolgoztassanak ki a szövetség két fele által.

4. Egy választmány kiküldése ama feltételeknek a hármas királysággal egyetértőleg megállapitására, s a nemzeti gyülekezet jóváhagyása alá terjesztésére. Ezen választmány egyszersmind felhatalmaztatott a nemzeti Gyülésnek a szükség esetébeni öszvehivására, s egy bizottmánynak kebléből kinevezésére, mellynek feladatává tétetett, a nép kivánatait és sérelmeit kihallgatni, és a nemzetgyüléseni tárgyallás végett kellő rendbe szedni. (A nagy választmány azonnal megválasz-

tatott, öszvesen 48 tag, többnyire pap és kalmár, katonatiszt alig nehány, a bánsági megyékből senki sem.)

5. A gyülekezet a királyt megkéretni kivánja, hogy az oláhok nemzeti Önállóságát jelentse ki és biztositsa.

6. A Gyülekezet maga rendelkezvén a nemzeti Ügyben teendőkről, a magyar ministerium által május 27-re kihirdetett Egyházi Gyülekezet meg nem tartandónak jelentetett ki.

7. A nagy választmány a Patriarcha egyetértésével az ugy nevezett pénzalapból fedezze a nemzeti ügy kezellésének költségeit, s a Nemzet Gyülésnek számoljon.

8. Szinte a nagy választmány és a Patriarcha küldöttséget nevezzenek ki, melly a gyülekezet határozatait s kivánatait a Császár elébe terjeszsze megerősitésül, s egyszersmind az öszvejövendő horvát országgyűléssel közölje.

9. Egy másik küldöttség a Csehek által Prágába meghitt szláv gyülekezetre rendeltessék. Mind eme pontok vita nélkül fogadtatván, a Nemzetgyülés a megelégedés zajos kitörései között végkép oszlott el.

20. §. Az elősorolt pontok sértők voltak magyar ország jogaira és egységére nézve, és szellemileg ellenségesek a magyar nemzet ellen. A gyülekezet szövetséget kivánt horvát Országgal; üdvözölni rendelte a pansláv érdekben kihirdetett prágai gyülést, de magyarország irányában más érzelemnek nem adott nyilvánulást, mint melly tömegeinek őrjöngő fenyegetéseiben jelentkezett. Talán érezte követelése alaptalan s igazságtalan voltát, s az ellenségeskedést természetes következményének tekintette. Minthogy minden határozatai az igénybe vett függetlenségén sarkallanak, s ezen függetlenségök a vajdaság, az az, független tartomány kivivásától volt föltételezve, — végzeményeinek lényege a vajdaság. Ezt fogjuk tehát közelebbről birálni, annál inkább, mert a hazafiak soraiban is találkoztak némelyek, kik a tárgy kellő ismeretének hijányában, a vajdaságot a béke kedviért megadandónak vélték. Kik illy nézetet osztottak, a municipalis önállóságot az ország egységének veszélye nélkül megengedhetőnek emlegették folyvást. Ezen állitás, elvonatva a fenforgott kérdéstől, ön magában való lehet. De a karlováczi gyülekezet határozatinak futólagos vizsgálata elegendő az arróli meggyőződésre, hogy a

vajdaság kérdése semmi kapcsolatban nem állt a municipalis önállóság eszméjivel, hanem magyar ország egy részének külön országgá alakitását foglalta magában. Ha 1848. előtt is, az ősi alkotmány alatt, az Ország területének ép megőrzése a Nemzet életfeltételének tekintve vala, miként azt történetünk egész folyama, a koronázási okmányok, s az országgyűlések iratai bizonyitják: igen természetes, hogy 1848. év után, midőn nemzeti függetlenségünket tökélletesebben élvezni kezdők, a hazát megcsonkitása ellen minden hatalmunkban állott eszközzel védtük. S mi azt hisszük, a hon épsége méltó tárgya volt a védelmében elesett számos áldozatnak. Minden nemzet, függetlenségében teljesen biztosítva csak úgy lehet, ha szellemi fejlődése mellett, országa aránylag elég nagy, ha termékeny s mennél több jövedelem forrásaival bir, s ha a külföld ellen természeti határok által ótalmazva van. Kicsiny, szegény, — nyitott határu ország soha eléggé hatalmas nem lesz, hogy ön ereje által létezzen. Tekintsünk most azon föld darabra, mellyet a szerbek »vajdaságul« magyarországtól elszakitani kivántak, hogy meggyőződjünk, miképen az érintett nagy Nemzeti érdekek az ország egy részében sem találhatók nagyobb mértékben, mint a szó alattiban. Maga a terület nagysága nem kevesebb, mint Magyarország egy hatod része. A termékenység tekintetében e vidék a haza kintstárát képezi, s a földmivelés még is sehol sincs oly kevéssé kimeritve, hogy a gazdászat további fejlesztésére még annyi tér maradjon, mint itt. Bács és Bánság nélkül Magyar ország nem birná a gabona kivitelt, melly a nemzetek közti kereskedésnek mindig legfontosabb ága volt és lesz. E munka czéljához nem tartozhatik a történet szinhelyéül szolgált tartomány a természet minden ajándokiban gazdagságát irni le, de ha e tartományok merő sivatag puszták volnának is, Magyarországra nézve birtokuk nem szünnék meg életkérdéssé lenni ama nagy viz folyam miatt, melly e két tartományt a hazához karolva, széleiken foly, s magyarország természetes határát, s közlekedési életerét képezi. Bács és Bánságot elvesztve Magyar ország elvesztené az egész alsó Dunát, s ezen fő határfala nélkül, védtelenül s megtörpitve, mint bástyátlan és kaputlan vár állana az ő megfosztásából hatalomra emelkedő idegenekkel

szemben. Hosszúra terjedne előadásunk, ha előszámlálnánk minden okokat, mellyeknél fogva a magyar Nemzet olly alaposan látta be ez ügybeni nagy érdekét, s a hazafiak kor s helyzet különbség nélkül annyi buzgalommal siettek a haza határainak védelmére. Még csak egy rövid áttekintést fogunk a szerbek állításaira vetni, hogy kitünjék, mikép követelésük magokkal azon okokkal is áll ellentétben, mellyeket követelésük támogatására használni szoktak. Jogi szempontból szóllni sem fogunk; szükségtelen lévén bizonyitani is, hogy a Vajdaság kiszakitását a magyar törvény ellenezte; a szerbek részéről semmi kiváltságlevél, — ha különben ennek törvényszerüségét nem is vennők kétségbe, nem igazolta. De vegyük fel a köz népjog elveire tett hivatkozásaikat. Ők egy népfajnak Uralkodását a másik felett a szabadsággal meg nem egyezőnek állitva, ezen ok következményeül a követelésbe vett téren a magyar uralkodás megszüntetését s a szerb Uralom felemelését igényelték. Mellőzzük azon ferde állításának czáfolatát, mi szerint a magyar alkotmány alatti létel, főleg az 1848. törvények után, egyik népfaj Uralmának a másik felett nevezhető lett volna, hanem a szerbek által a kérdés alatti vidék Magyarországtól elszakitásának igazolására fel hozott azon okot, mi szerint a magyar ajkú nép nem teszi ott az öszves népszám többségét, statisticai adatokkal fogjuk a vajdaság tervezői ellen forditani, s megmutatni, hogy ha e körülmény gyengítené azon országrészek tartozását Magyarországhoz, — akkor hasonló okból azon részek szerb tartománnyá alakítása sokkal nagyobb igazságtalansággal történnék. S hogy ne vádoltathassunk részrehajló kútforrások használatával, azon nép öszveirást vesszük következtetésünk alapjául, mellyet az osztrák kormány 1850-ben, a magyar nép számát leszállitani törekvő indulattal, s a szerbeknek más népek felett kedvezőleg, eszközlött. Ezen öszveirás azon részekről szóll, mellyekből az osztrák császár a forradalom után a Vajdaságot állitotta fel, s e szerint nincs bele foglalva minden vidék, mellyet a szerbek jelöltek ki Vajdaságok alkatrészéül, mint Baranya, a bánsági végvidék, s Szerémnek nagyobb része. De e körülmény nem gyengiti okoskodásunkat, sőt ha ezen részek beszámittatnának, az eredmény a szerbekre nézve még kedvezőtlenebb lenne, mivel a szerémi

és a bánság-végvidéki szerbek száma sokkal kisebb volna, mint a Baranya megyei magyaroké, s a bánság végvidéki oláhoké. Tehát azon öszveirás szerint a tartomány öszves népessége 1,454.635 lélekből állván s ez öszveg a külön népfajok rovataiban következőleg oszolván föl:

német	391.486
szerb	299.000
oláh	396.043
magyar	230.600
bunyevácz, vagy dalmata	89.960
több apróbb népfaj	47.546

kitetszik ebből, hogy a szerbek csak $^1/_5$ részét képezik a lakosságnak, és hogy ennél fogva egy kisebbség, melly semmi más népelem rokonszenve által nem pártoltatik, követelte magának az Uralkodást. A mi a magyarok rovatát illeti, annak számát, midőn a szó alatti kérdés eldöntése forog fenn, a németek és bunyeváczok rovatával öszvesitni kell, miután ezek szinte oly hűn ragaszkodtak a magyar hazához, mint magyar ajkú testvéreik. Még az utósó rovatbeliek is, mint tótok, bolgárok, zsidók s. a. t. a hazához vonzódtak a szerbek szakadási kisérleteik ellenében. Végre meg kell emlitenünk az oláhok nevezetes rovatát, e népnek — t. i. a bánságban — érzelmeiről bizton állithatván, hogy noha saját nemzetiségök emelkedését óhajtották, még is a magyar nemzet és a szerbek közti harczban határozottan az elsők mellett voltak. Ha tehát e számadatokat osztályozzuk, ugy világosságra lesz hozva, hogy az öszves lakosságból csak a szerbek rovatában irottak óhajták a vajdaságot; ellenben 760 ezer, az az a magyarok, németek, bunyeváczok és a vegyes apróbb fajok, tehát az absolut többség a magyar hazának feltétlenül s minden körülmények között hiveiből állt; és hogy végre az oláhok, kik az egyes rovatok között a legnagyobb számot teszik, a szerb igényeknek szinte olly ellenségei valának, mint a többi lakosok. Milly rágalmas volt tehát a szerb izgatók kiáltása, hogy a magyar nemzet egy a többség érzelmei ellen uralkodó kissebbség, holott ellenkezőleg illy viszony az ő igényök győzelméből keletkezett volna. De mily nem gondolásával a való tényeknek szoktak volt ők törekvéseikben eljárni, kitetszik abból, hogy a reájok nézve

kedvezetlen népszám öszveállításokat egyszerű önkénnyel az által akarták a magok javára változtatni, hogy az oláhokat a vallás ugyanazonságánál, a róm. cath. bunyeváczokat pedig a nyelv rokonságánál fogva iktatták a vajdasági követelők öszvegébe.*) A szerbek, mint ujságlapi czikkeikből sőt némely szózataikból világlott ki, a népszámi viszonyokat a győzelem esetében az által szándékoztak megváltoztatni, hogy Szerbiából, Bosniából s. a. t. új átvándorlásokat eszközlettek, s akép a tartományt szerbesitették volna. — Mi alaptalanok voltak tehát mind azon népfaji nyomások vádjai, mellyek örve alatt Bács és Bánságot, miket nem csak ezer éves történet, természeti fekvés és határok, nem csak jog és törvény, hanem a lakosság többségének érzelmei is magyar ország elszakithatlan részeivé tettek, — Szerb országgá varázsoltatni kivánták.

21. §. Mihelyt a kormány arról értesült, hogy a Karlováczi törvénytelen gyűlés a kir. Biztos ellentörekvései daczára öszvegyült, hirnököt küldött az Érsekhez a Nádor olly felszóllitó levéllel, mellyben azon tilalmas gyülés következményeire és a Ministerium által Május 27-ére hirdetett gyülekezet pontos megtartására nézve őt felelőssé tette. A hirnök május 17-én érkezett Károváczra, s megbizatása szerint Rajacsicscsal személyesen is értekezett. De ez már a független nemzetkormányzó szerepét játszotta. A hirnököt ugyan álnok igéretekkel a béke fentartására nézve bocsátotta el, de a felelősségre, mellyel a Nádor őt fenyegette, azzal válaszolt, hogy annak hirét a nép közzé juttatván, majd csoportok kezdének az utczákon mutatkozni, haragosan kiabálók, mikép a felelősség nem terheli a patriarchát; mert a Nemzet azt magára

*) Fényes derék statistikájában a szerbek lakhely és szám szerint következőleg soroztattak: öszvesen a magyar korona alatt, tehát horvát és tót országot is beleértve 884 helységben 828.365 szerb lakos találtatik. És pedig a lakosság többségét teszik szerém megyében, felét az együtt vett tót és horvátországi végvidéken, valamivel többet mint egy harmadát Posega és torontál Megyékben, közel egy harmadát a három bánsági végvidéki ezredben, és Verőcze megyében, egy ötödét Bácsmegyében; végre Baranya, Tolna, Temes, pest, arad, csanád megyék egyes helységeikben laknak. Tekintve a szerbek aránylag kicsiny számát, meg kell vallani, hogy a forradalom alatt nagy erélyességet fejtettek ki, s hatalmuk alapját nagyobbnak tudták mutatni, mint millyen valóban volt.

vállalta. A Nádor levelére pedig Rajacsics szerb nyelven, a rangegyenlőség hangján, olly választ irt: »mi szerint a szerb Nemzet a Karlováczon öszve jött gyülekezetet Nemzeti gyülésnek ismerte el, és a visszaéléseken alapult régi Congressust örökre eltörölte, s annak 76 vagy 100 tagját, habár valahol öszvejönnének is, képviselőjinek soha sem fogja tekinteni; épen ugy mint a magyar országgyülés a képviselet régi formáját megszüntette, és helyébe a kor szelleméhez képest újat alkotott. Ő tehát a ministerium által kihirdetett gyülést meg nem tarthatja.« Ugyan azon időben Csernovics is intézett Rajacsicshoz erélyes fölszóllitást, mi szerint törvénytelenül felvett állásáról lépjen vissza, a bizottmányt, melly igazgatási hatalmat bitorolni kezdett, oszlassa el, a hozott végzeményeket semmisitse meg, minden további rendeletek és szózatok kibocsátásától tartózkodjék, s végre a magyar kormány iránti engedelmességre térjen vissza. Az érsek felelet helyett e kir. biztosi levelet a bizottmánynak adta át, ez pedig nyilvános piaczon elégettetni parancsolta. Mind eddig a magyar kormány a Karlováczi Érsek és pártja mint pártütők ellen határozott erővel nem lépett föl. Ugyan akkor, midőn Csernovics a Karlováczi gyülekezetre menetelt kemény büntetés alatt tiltotta el, s biztossága egész köréből ott megjelenni senki sem mert, a kormány olly utasitást küldött neki, mi szerint a Karlováczi Gyülést őrszemmel kisérje, azon okból, mivel ott több ezer ember gyülhet öszve. Ez utasitás értelmében a királyi biztos csak a tettleges kitörések esetében, s nem a gyülekezet végzéseinek természetéhez képest, ha t. i. azokban az ország elleni árulás követtetnék el, volt hivatva fegyveres fenyitéket használni. Rajacsics kihivó válasza azonban a Nádor levelére a kormányt kiráncotta béketűréséből, és lépcsőnkénti erélyesebb szabályokra inditotta. Május 17-én a kormány tiz zászlóalj mozgó nemzetőrséget toborzás utján kiállittatni rendelt. Ez volt magva a haza dicső honvéd seregének, mellynek hősi karja az ellenséget olly számos harczmezőn vala sujtandó. E rendelet az alföldön az ország hiveit örömmel és bátoritó bizodalommal töltötte el, s gyorsan sereglettek az iffjak a haza zászlói alá. Bár lett volna e rendelet három héttel előbb, a Kikindai eset után rögtön kibocsátva, s 10 zászlóalj helyett — Klapka a Pesti

Népkörben 100 zászlóaljat proponált — 20—30 kihíva! De ezen erő rendezésében is nem követtetett kellő pontosság és sietség. Szegeden, hol a 3-ik zászlóalj gyűjtetett, a hamar gyülekező ujonczok átvételében késedelem és zavar találtatott. Még Junius 4-én sem volt a zászlóalj parancsnoka kinevezve, vagy helyére legalább még nem érkezett, a régi hadfogadó kormány pedig, melly azt pótolta, nem volt hivatva a honvéd újjonczok átvételét rendes feladatának tekinteni. A kormány továbbá május 24. rendeletével a temes megyei Alispányt Vukovics Sebőt, ki a szerbek elszakadási terveinek nyilvánulása óta a lázadást békítő rendszer által elenyészthetőnek nem hitte, s határozott vissza torlási rendszabályok pártolója volt, szinte királyi biztosnak, Csernovicséhoz hasonló hatalommal nevezte ki. A ministerium előbb azt hagyta meg, hogy a két királyi biztos együtt működjék, de nehány nap mulva utasitását arra változtatta, hogy a tért osszák meg. Tekintvén a tér nagyságát, mellyre a lázadás kiterjeszté hálózatát, az utóbbi rendelet igazolva volt, ha bár a működés ugyanazonsága az által némileg csonkittatott. S mivel Bács és Bánság, a tisza által térképileg, s a szerbek készületei által, mellyekkel a lázadást a két tartományban külön külön rendezték, ügyileg is el voltak választva, a müködés terének miképi megosztása e körülmények által kijelölve volt, s annál fogva a régibb királyi biztos Bácsban, az újabb a Bánságban központositotta működését. S ez időtől fogva a mozgalom ellenében kiméletlenebb szigort, s mennél több nemzetőrség rendezése által hatályosabb visszatorlási erő kifejtését parancsolta az ország kormánya és a királyi biztosok eszközölték.

22. §. Ujvidék még nem szünt meg a mozgalom tűzhelye lenni. A teendők ott kovácsoltattak, s csak végrehajtásuk vagy hirdetésök téttetett át Karlováczra, mint biztosbnak vélt helyre. A Karlováczon megalakult, s ideiglenes kormánynyá fejlődött Bizottmány, Fő Odbor, mint önnyelvükön nevezték, ujvidéki egyének hatása alatt volt, sőt maga elnöke is Sztratimirovics György, a szerb származásu magyar birtokos családokból az egyetlen ki a lázadáshoz állott, szinte az ujvidéki mozgalom vezetők egyike vala. A sajtó is még mindig Ujvidékről lövellé legingerlőbb nyilait, Vjesztnik czimű szerb ujságlap által.

Nem csak hogy szerb kokárdák kihivó merészséggel viseltettek, hanem hazafi érzelmű egyének ez országárulási jelek ellen tanúsitott boszszújok miatt az ujvidéki városi tisztviselők által méltatlanságokkal illettettek, sőt büntetéssel fenyegettettek. S miként az új törvények értelmében országszerte, Újvidéken is városi tisztújitás tartatván, a bujtogatóknak sikerült ármány és ijjesztés által a tiszti kar jelentékenyebb részét lázadáshoz vonzódó egyénekből öszve alakitani. Mind ezen merényletek már elhalaszthatlannak tevék a keményebb szigor alkalmazását Ujvidékre. A lázitó sajtó tehát elnyomatott, s a vjesztnik szerkesztője árulási vád alá vettetett, ugy a többi veszélyesebb egyének is űzőbe véttettek, de mind a lap kezellője, mind ezek nagyobb része szökés által kerülték el a törvény hatalmát. Kárlováczon gyülekeztek, melly hely és ujvidék között ezentul a közlekedés szorosabb őrizet által nehezittetett. Minden arra mutatott, hogy a dolgok élre jutása közeledik. A nehány hétig lankadásban tengett mozgalom ujra elevenülni látszott, főleg a végvidéken, hol a Biztosok parancsainak sikert szerezni lehetlen volt. A Karlováczi gyűlésről haza tért küldöttek a végvidék szerb helyein diadal kisérettel ünnepeltettek, s ők dicsőitették nemzeti gyülésök határozatait, azoknak a magyarok elleni védelmére laktársaikat lelkesitették, s a szerb néptől lakott vidékek elszakadását Magyarországtól, és szerb Vajdasággá alakitását Nemzeti nagy czélul hirdették. A Főodbor fegyveres készületre, s alodborok szerkesztésére felhivó körleveleket bocsátott szét; az ujvidékről száműzött lázító sajtót az ingyen küldözgetett belgrádi lap kettőztetett dühvel irt czikkelyei pótolták, s a magyar nemzet régi ellensége, Gáj, Zágrábból küldé gyujtó czikkelyeit barátainak segélyéül. Ha valaha a szenvedélyek végkihülése után, részrehajlatlan olvasó az azon időbeli magyar lapokat az illyr-szerbekkel hasonlitandja öszve, el fog iszonyodni az őrjöngő érzelem-vadságon, mellyel az utóbbiak amazok jó szándékát torolták vissza. Midőn a magyar lapok a haza nevére kénszerítőleg békéért s testvéri szeretetért esdekeltek, s közös szabadság s egyenlőséget hévvel hirdettek, akkor az illyr-szerb ujsági agitatiónak hangulata ollyan volt, minőt egy olly czikkből kivont következő borzasztó szavakban találunk: »Magyarok jönnek reátok, a

nyert szabadságot tőlletek elveendők; ezen vad csoport gyermekeiteket ölni, nejeiteket és leányaitokat megszeplősiteni fogja; papjaitokat elüzendik, s magyar lutheránus, sőt cálvinista lelkészeket hoznak magokkal számotokra. Nem leszen szabad az atyának gyermekével, férjnek nejével saját anyanyelvökön beszélni s. a. t.« Ily iszonyatos nemű bujtogatás ellen közönséges rendszabályok tompa eszköz fogtak lenni. Azért a biztosok rémuralmat voltak kéntelenek használni utasitásukhoz képest, fő czélul követvén, hogy a megyék s a végvidék még nyugalmas része, mint az oláh bánsági — karánsebesi — ezred, s a többiek oláh, magyar és tót helységei a lázadás mirigyétől óvassanak meg. Az ellenségtől jövő szózatok, s ujságlapok köröztetése, idegen zászlók kitétele, sőt a lázadástóli rokonszenv bármi tettben mutatása hazaárulási bünként tiltva és büntetve voltak. A Szerbiából kereskedési ürügy alatt által járt egyének legszorosabb őrködés szemével kisértettek; oda inneni utazás eltiltatott. E rendszabályt mellőzhetlenné tevé azon eset, hogy Május 26-án Zimonyból számosan mentek küldöttségképen által Belgrádra, s ott a Karlováczi végzéseket a szerbiánusokkal mintegy hivatalosan — noha nem a kormány embereivel, hanem tekintélyes magánosokkal — közölték, s őket segitségökre hivták meg. A postáni levelezés szoros korlátok közzé vetése egyike volt a körülmények által leginkább követelt szigor-szabályoknak, miután törvényhatóságok hivatalos pecsétje és czime alatt is csempésztettek be lázitó szózatok. Igy Zágráb Vármegye némely felső magyarországi tót lázitók, Kraly, Kralevácz s. a. t. nevűeknek történt elfogatását alkalmúl ragadta meg, a törvényhatóságokat ez egyének felszabadításának sürgetésére egy, uj főispánja Jellachich Bán által aláirt, rendes körlevélben szóllítani föl, s körlevelében azzal fenyegetődzött, hogy ha ez állítólagos szabadságmartyrok ki nem bocsáttatnak, saját népét nem fogja vissza tartóztathatni, hogy ártatlan idegeneken — értvén a keblében tartózkodott magyarokat — bosszút ne vegyen. Ennyi felőli megtámadás ellen átalános intézkedések nem voltak elegendők. A veszély mértékéhez képest egyes hatóságok, járások, kerületek, sőt községekre nézve különös őrködési rendeletek téttettek. Verseczen, Temes megyében, Május 15-én a városi tisztujítás elő-

készületei közben a szerb lakosság, a tisztujítási elnökül választott polgár ellen felzudulván, ez ötletből utczai csoportosulásra vetemült, s felbátorodván a városnak minden katonaság nélküli léte által, a templomba rohant, s a magyar szerkezetű anyakönyvek megcsonkitása után, a templom tornyára illyr zászlót tüzött föl. A nyugalom főleg a megyei főszolgabiró Damaszkin István kitünő erélye, s a Német lakosság nemzetőrségi buzgó szolgálata által helyreállíttatott ugyan, de azon túl szükséges volt e városban rendkivüli kemény, ostrom állapothoz hasonlító, rendszabályokat tartani fen. Igy temes vármegye északi részében, Varjas helységben, szinte a lázadás hatása tapasztaltatván a követválasztói öszveirások alkalmával, midőn a helység szerb lakosai nem csak magok beirását ellenezték, hanem német laktársaikat is a beirástól fenyegetődzéssel tartóztatták vissza, — ez eset ott is mind egy század Don Miguel ezredbeli gyalogságnak a közel levő Aradi Várból oda szállítására, mind szigorú felügyelleti rendeletek alkalmazására adott okot. Illy óvszerek használata által a lázadási mirigy terjedése ellen a bánsági megyék biztosítva lőnek.

23. §. A Kárlováczi főbizottmány naponként erősebb intézkedésekkel lépett föl, s a végvidéken az ezredi kormányoknál vagy tettleges vagy semleges egyetértésre találván, ott sikeresen teheté hadi készületeit. Legelőbb a hadi szolgálatra alkalmas egyének öszveirását, és a fegyver-készletek számba vételét rendelte, majd egyes pontokra hadi parancsnokokat nevezett ki. Május 23-án a néphez felhivást bocsátott, melly által a fegyverfogható egyéneket élelemmel s pénzzel el látva, Kárlováczon megjelenésre hivta, a császár és saját kiváltságaik védelmére — miként szózatában mondá — a Magyarok közeledő megtámadása ellen. (F.) Május 24-én a végvidéki tisztek és altisztekhez intézett lelkesitő, s a lázadás ügyét szivökre kötő felszóllítást. (G.) A vezetés lelke a főodbor, elnöke Sztratimirovics György vala, kinek cselekvése előtt az Érseknek s a Zágrábba, Bécsbe, és Prágába inditott küldöttség tagjainak távolléte által nagyobb tér nyittatott. E fiatal főnök ügyfelei sorában kétségtelenül legtöbb határozottságot és erélyt fejtett ki, miből befolyásának mind inkábbi öregbedése természetesen folyt. Az ő és Görgey pályája köztt több hasonló vonás fedez-

hető föl. Mind kettő iffjú korában, a mártiusi mozgalmak előtt, hagyta el a katonai szolgálatot, a forradalom mind kettőt megelégedetlen helyzetbe találta, s miként Görgey új cselekvés terén mint a forradalmi eszközökben tulzó lépett föl, s azzal és személyes vitézségével a magyar seregnek nem sokára legünnepeltebb bajnoka lett, — ugy Sztratimirovics ellenségeink sorában hasonló tulajdonokkal tünt föl, s a lázadók serege által bálványoztatott. A külömbség közttök forradalmi pályájok végén fejlődött ki. Görgey elárulta, vagy bűnös gondatlansággal eljátszotta Nemzete Ügyét, s átok tárgya lett; ellenben Sztratimirovics végiglen maradt meg a szerb lázadás hőse, s a fegyverek zörejéből népe lankadatlan ragaszkodását vitte el. A főodbor emlitett ingerlései és rendeletei hatályos sikert értek. Junius elején a lázadási tér minden pontjain a fegyveres felkelés zaja megkondult. Néhány helynek eseményeit különösen előadandónak tekintjük azon fontosságnál fogva, mellyet a felkelés folyama alatt azon helységek nyertek. Perlaszon Junius 1-én a lakosság a bánsági hadi kormánytól érkezett, s a végvidéknek a magyar ministeriumtól leendő függésére vonatkozó rendelet kihirdetése végett vala öszvehiva. A tömeg csendesen hallgatta a rendelet olvasását, míg soraiból két kereskedő elő nem állott, s a magyar ministerium elleni kitöréseivel, a tömeget ellentmondásra nem bujtogatta föl. Az ellentmondást majd irásba foglalták, s Pancsovára, a németbánsági ezred kormányához, mellynek perlasz hatósága alá tartozott, vitték be. Junius 8-án Perlaszon nem csak a helybeli, hanem a közelebb fekvő s már két három nappal előbb fellármázott nyolcz helységek lakosai népgyülést tartottak, s elhatározták, hogy a császárt és nemzeti jogaikat, mellyeket a lázitók szavai szerint a magyarok részéről nagy veszély fenyeget, élethalálra fogják védeni, s e czélra minden két férfival biró házból egyet fegyverben kiállitani. S rögtön részint a gyülekezetből, részint az utólag behivottakból vagy 3000 fegyveres ember állott öszve, s bizonyos Drakulics nevü volt hadnagy, mint a főodbor által kinevezett Ezredes parancsai alá helyezte magát. Perlaszt azonnal sánczok ásásával kezdték erősiteni, s e helyt a tisza bal partján fő hadi pontjukká tették. Tomasovácz, és Bótos, pancsovai ezredbeli helységekben,

lármaharang és mozsárdurrogás mellett történt a nép felzendítése, a mezőkön dolgozott nép haza hivatott, mindenki fegyvert ragadott, s kinek puskája nem volt, kaszával vagy vasvillával láttatott el. A környékből tódult a felingerlett nép a perlaszi tábor felé, mellynek nevezetes része Juni 11-én Károvácz felé vette utját. Az Ezred fő helyén, Pancsován, hasonló módon történt Juni 6-án a szerb lakosság fegyveres fölkelése. A papság és a főodbor Ügynökei harang húzás és dobszóval csődítették öszve a népet, s azon koholmánynyal fanatizálták, hogy pestről gőzhajón küldött magyar katonaság által a patriarcha szándékoltatik elfogatni. Mind ez Pancsován az osztrák dandár tábornok jelenlétében s minden ellenzése nélkül történt. Pancsováról is tehát Juni 7-én fegyveres csapatok indultak Karlovácz felé. A páncsovai bujtogatók nem érték be helybeli győzelmökkel, hanem többen közzülök a fejértemplomi ezredben, a lázadás tűzhelyétől távolabb fekvő Alibunár mezővárosba rándultak, Juni 9-én szerb zászlókkal ünnepélyes menetelt tartottak, s a helybeli papokkal egyesülve a Főodbor nevében hivatalosan hivták öszve a népet, s a szokott határozatokat, Magyarországtóli elszakadást, vallásért s nemzetiségért fegyver ragadást s. a. t. kihirdették. Időben és módban hasonlók voltak a szerbek felkelései a tisza jobb partján. Junius 6-án mintegy 1000 pétervárади ezredbeli lázadó tolakodott be Titelbe, a csajkások zászlóaljának székhelyébe, s a nép felbujtogatása mellett a parancsoló Molinári Alezredest felszóllitotta, hogy a Főodbornak hódoljon, és a zászlóalj ágyúit szolgáltassa ki nekik. Az Alezredes viszsza taszitotta a felszóllitást, s tiszteihez intézett szót, felhiván őket, hogy ha a császár hivei, álljanak mellé a lázadók ellen. Felhivásának a tisztek közzül csak három felelt meg, a többi tisztek a néppel és szolgálat tevő katonasággal együtt a lázadókhoz állottak. Nehány katonanevendék Halla alhadnagygyal élökön, készen volt legalább a puskaporos épület melletti ágyúkat védeni, de az aránytalan erő ellenében engedni kellett, s az ágyúk a lázadók hatalmába kerültek, s Titel kiállitotta fegyveres népbeni illetékét. Az igy megerősödött lázadók még a következő éjjel Zsablyára jöttek, a tisza partján fekvő, s Titel után a zászlóalj legjelentékenyebb helységébe, melly már egy

két nappal előbb, úgy mint a túl parti helységek, Tomasovecz s. t. b. keresztül ment helybeli forradalmán. Junius 7-én az ágyúkkal és a Zsablyáról kiállitott fegyveres segéllyel utjokat Ujvidék irányába vették, s az ugy nevezett nagy *Római sánczokban* állapodtak meg. Ezen pont a lázadás jobb tiszaparti vagy is bácskai mozgalmainak ez időtől fogva fő fegyveres tábora, s működéseinek támaszpontja volt. Miként a térképen látható, Bácsban és Bánságban több vonalban huzódnak el, róna térségen, e nem csak névre, hanem valóban sáncz alakú emelkedések. Eredeti rendeltetésüket a régiség homálya borítja; lehettek hadi műépítmények, lehettek a békés jóllét eszközei, mint országutak, töltések, gátok az árviz ellen. A szó alattiak, nagy római sánczoknak neveztetnek, nem hosszúságoknál fogva, mert a bácsmegyében találtató ugy nevezett kis római sánczok legalább kétszer, némely vonal a bánsági sánczok közül pedig háromszor hosszabb, hanem magasságuk és szélességük miatt, melly tekintetben a régiség ezen sajátszerű maradványai között első helyet foglalnak, és sok helyen kisebb várbástyák magosságára emelkednek. E nagy római sánczok Földvár alatt a tiszánál kezdődnek s huzódnak le a Dunáig, közel ujvidékhez. Hosszaságok mintegy 5 magyar mértföld; a csajkás zászlóalj területében fekszenek, mellynek majdnem határát képezik Bács megye felé. Ezen sánczok és a tisza közötti helynek védelmi állásra alkalmas volta első pillanatra látható, s előnyei az által még szaporitvák, hogy a tisza évenkénti áradásai a védelem terét kisebbitik. A közvetlen pont, mellyet a miként láttuk, Pétervaradi és csajkás határőrökből megalakult, és katonai fegyelemmel Titelről, Zsablyára, s onnan ezen sánczok felé indult lázadó csoport tanyául választott, Goszpodincze csajkás zászlóalji helység közelében feküdt, s tul a sánczon nem messze Temerin bács megyei helységtől. A választott pont keresztül vágatik az ugy nevezett kis Római sánczok által, ugy hogy a tábort a sáncz magosság két oldalról védte. A szerbek félig hadiszabályok szerint, félig bárdolatlan kalandorsággal folytatott harczmodorokhoz megfelelőbb hadtanya ennél nem lehetett. Egyébiránt e czélra nem először használtattak most e sánczok. A 17. századi török háború idejében a szerb csapatok e sánczokban szoktak volt

tábort ütni. A fő odbor tehát nemzeti hagyományt is követett, midőn a leirt helyre rendelé nyolcz ágyukkal az emlitett csoportot. Száma 800—1000 főre rughatott, miután a táborban maradásra többnyire mind fegyver alatt végvidékiek szemeltettek ki. Parancsnokúl Joannovics nevű elbocsátott végvidéki tiszt neveztetett. A Perlaszi és római sánczokbeli táborokon kivül még egy harmadik készittetett Karlovácz alatt, közel Ujvidékhez, közvetlenül ótalmazandó a proclamatiók szerint veszélyben forgó Nemzeti szent tulajdonokat. »Csajkások, péterváradi, és pancsovai határőrök, s szerém megyei lakosok is — — igy irt e harmadik tábor alakulásáról a bácsban működő kir. biztos a bánságinak — fellázadtak, s fegyveresen nagy csapatokban gyülekeznek a Duna jobb partján közel Ujvidékhez, a magyarok ellen vért szomjúhozva, s lázitási felhivásokat szórva. Minden körülmény arra mutat, hogy ha a kibékülés nem sikerül, borzasztó polgárháború boritandja el az országot.«

24. §. A veszély illy tornyosulása ellenében az ország részéről készületek nehézségei is sulyosbodtak. Nem titkolódzva működő izgatás többé, hanem hadilag erős helyzetet foglalt ellenség állott minden pontokon előttünk. Perlaszról Becskerek; Karlováczról Ujvidék s az alsó bácska; a római sánczokból a becsei kerület fenyegettetett; s mind e három ponton nekünk saját részünkön is csak erős rendszabályokkal lehetett a nyugalmat fentartani. A lázadók három táborának azon erkölcsi előnye volt, hogy rokonszenvre számitottak a tőllök átellenben levő részeink népességénél. A biztosságok rendeletei szerint alkalmaztatott a katonaság azon pontokon, mellyek leginkább valának az ellenségnek kitéve. Ismét megjegyezzük, e rendelkezés a végvidékre nézve gyakorlatba nem véttethetett a fő hadi kormányszékek ellenzése miatt. Folyvást tehát a Megyéknek, s a végvidék még jó érzelmű része, t. i. a káránsebesi Ezrednek megóvása, s a végvidéki egyes helységeknek, mellyek az ellenségtől körül véve még is annyi bátorsággal ragaszkodtak a haza Ügyéhez, mint Fejértemplom, Debelyácsa, Szentmihály, Uzdin, lehető támogatása meritette ki a feladat kivánatait. Az ellenséges táborok megalakulására a megyékbeli szerb lakosok ismét bátrabban emelték fejöket, s rokonaik erősödésén örömüket, s közel előhaladásuk iránti reményöket

nem titkolták. A táborok élelmi szerekkel ellátására az ellenség a megyék szerb lakosait izgatta, s ezek titokban, és sokszor daczolva az őket részünkről fenyegetett veszélylyel, szállítmányokkal szökdestek át. Nyugtalanabb vagy harczra vágyó egyének a szélső megyei helyekből számosan illantak át a tábornép szaporítására. Ehez hozzá járult az országutak, sőt egyes falúk biztosságának veszélybe sülyedése. Ha tekintjük a hosszú vonalt, melly a megyéket a lázadás teréről választotta el, Földvártól Fejértemplomig, s e nagy rónaságnak általmenetelre mindenütt alkalmas voltát, ugy meg kell győződnünk, hogy az őrizeti rendszabályok szigoru s tekintve a megkivántató szolgálat nagyságát, széles arányban kifejtett természete daczára a lázadók öszveköttetéseit egészen megszakitani lehetlen volt. Nem csak innen oda történtek átszökések, hanem a táborokból éjjel rabló csoportok czirkáztak széleinken, bosszújok tárgyául kijelelt hazafiakat lestek, sőt voltak esetek, hogy helységekbe lopództak, s keresett áldozataikat házaikból hurczolták el magokkal táboraikba. Mind e körülmények mellőzhetlenné tették részünkről a tilalom, őrködés, s büntetések élesbitését. A lázitók merényeiből egy esetet emelünk ki példáúl, s azért, mert a nevezendő egyénnel később fontosabb minőségben találkozunk. Versecz városban — mint elbeszéltük — a tisztújitási zavarok után éles felügyellés tartá biztositva a nyugalmat, s közel e városhoz a lázadók még akkor semmi fegyveres gyűlpontot nem birtak; mind a mellett Juni 1-én Sztanimirovics Demeter nevű Belgrádi lakos, ki már addig is a Karlováczi előkészületekben tűntette ki magát, Versecz városba belopódzva, egy nyilvános helyen felkelésre buzdító beszédet intézett az őt hamar körülvett szerbekhez, s majd az el fogására sietett rendőrök üldözése elől megszökvén, a fejértemplomi ezred Izbistye nevű század állomására menekült, melly még nem volt a szerbek kezében, hanem a régi tisztek parancsai alatt állott, kiknek csalárd magaviselete ez alkalommal tettleg tapasztaltatott. Ők az ország kormányát megismert fő hadi kormányszéktől függtek, s azért külsőleg a mi részünkön álltak, főleg a lázadástól távolabb eső helyeken, — még is a rendőrök által Izbistyén utól ért izgatót a kapitány ótalma alá vette, s Fejértemplomba az Ezredhez küldte; onnan

Dreyhann alezredes Pancsovára kisértette, utóbbi helyen pedig Roth dandár tábornok — ugyan az, kinek Perczel magyar vezér által seregestől foglyúl ejtése nehány hó mulva nevét hiressé tette — nem csak szabadon bocsátotta, hanem nyilvános helyeken szónokolni engedte. A biztosok működését olly sokszerű nehézségek legyőzésében a magyar érzelmű nagyobb városoknak a Nemzetőrségek szerkesztésében sőt határaikon túl a veszélyezett pontokra kiküldésében bizonyitott buzgó készsége tetemesen segitette. Junius elején, midőn a lázadók a római sánczokban tábort ütöttek, azon hirre, hogy Ó Becse leend megtámadásuk első czélja, Szabadkáról, Zentáról, Jankováczról, és Csantavérről, öszvesen mintegy 1700 önkéntes indult el a nevezett város védelmére, sőt a szomszéd kis Kúnságból a Halasi Nemzetőrség is talpra állott, segélyre menendő a baj növekedésének esetére. A Nemzetőrségek vissza vonulhattak, a Becsén volt rendes katonaság az őrségi szolgálatra elegendő lévén, de e mozgalom súlyt vetett a lázadók előre nyomúlástól vissza ijesztésébe. A bánságban minden magyar és német helység pontosan engedelmeskedett, valahányszor a szükség kivánta, hogy önkéntes csapatokat állitsanak ki, s a lázadás ellen biztositandó helyekre inditsanak. A nemzetőrségek nem felelhettek meg a czélnak olly szabályosan mint a rendes katonaság; mind a mellett szolgálatok a harcz kezdetében, midőn az ellenség csoportjainak nagy része gyakorlatlan népgyűjtelékből állt, s a háborui működések még rendes alakot nem öltöttek, teljesen haszonvehető volt.

25. §. Mind ezen cselekvési eszközök azonban még folyvást védelmi természetűek voltak; a lázadás fészkei ellen még megtámadó csapás nem intéztetett. Hadilag az ellenség állásfoglalásaihoz képest az ország védelme Verseczen, Becskereken, és Óbecsén pontosittatott öszve, melly helyeken kivül Kikindán is állandón tanyázott a sereg egy része. A rendes hadierő, a temesvári és pétervárади várőrségeken kivül, mellyekből ideiglen nehány század a mozgó sereg erősítésére többször fordíttatott, Junius elején a következő alkatrészeket foglalta magában:

1. A bánságban. A hanover huszárezred. Gyalogság: 4 század a Rukavina ezredből, mellyek Verseczre küldettek temesvárról a leirt nyugtalanság után, s a várba többé vissza

nem indittattak. 3 század Ferencz Károly ezredből. 4 század a Don Miguel Ezredből. 4 század Leopold magyar ezredből. Tüzérség: egy 6 fontos ágyutelep Kiss Ezredes táborában, — öszvesen tehát 8 század lovasság és 15 század gyalogság, — tehát, tekintvén arra, hogy némely ezred századjai teljesebbek, mások gyengébbek voltak, mintegy 2500—2600 ember. Ez öszvegből Kiss Ezredes vagy 300 embert Kikindán hagyott, a többi mozgó csapatját képezte.

2. Bácsmegyében. Lovasság: János főherczeg nevét viselő nehéz lovas ezred. Gyalogság: Zanini olasz ezred egy zászlóalja, melly május 21-én Ó becsén vette főállomását. Este magyar ezred egy zászlóalja, melly Junius 5-én érkezett Pestről Ujvidékre. Öszvesen mintegy 2200 ember. Ezen bácsi sereg részek nem álltak még közös parancsnok alatt, hanem külön külön a pétervároadi fő hadi kormányzótól vagy a kir. biztosságtól vették parancsaikat, honnan a becsén tanyázott csapat 2—3 ágyúval is láttatott el. Ezen seregek önmagokban csekély számuak voltak, de az ellenség sem szedett öszve még olly erőt, melly a mienket számra tul multa, vagy meg is közelitette volna, minőségre nézve pedig a mi seregünk derék rendes katonaságból állott, s az ellenség nagyobb számával is megküzdeni képes s bátor volt. Ha tehát ezen seregek Becse, Becskerek, és Versecz közötti elosztások helyett, a tisza jobb partján Tittel, bal partján pedig Pancsova felé irányoztattak volna, a lázadás tere megszükitve, s fő tüzhelyei hatalma alól kivéve fogtak lenni. Némi mentségül ez elmulasztás mellett felhozható, hogy a Karlováczi Gyülekezet után új bátorsággal felelevenült izgatás, és a lázadók táborba szállása réműlettel töltötte el a megyék lakosait, főleg Becskerek és Versecz tájékán, melly két várost a lázadók minden fenyegető Üzeneteik különös czéljául tűztek ki. Ezen rémület szükségessé tevé, hogy a megyék szélei a végvidékről berohanás ellen biztositassanak, s a megyékbeli rossz érzelmű lakosság is féken tartassék. De ezen körülmény nem volt olly nyomatékos, hogy a mozgó sereg előnyomulását kivihetlenné tehette volna. Mert mi a megyei szélső helyeket illeti, azoknak a végvidéktől veszélyeztetése megszünt volna, mihelyt a mi haderőnk magában a végvidékben vett volna állást. A megyékbeli szerb lakosok

mozgalmi hullámzása pedig mindig a végvidéken forralt tervek jobb vagy rosszabb kilátásához volt mérve, s bizonyosan elcsüggesztve lett volna a mieink végvidékbe bemenetele által. Azon körülmény is érdemel figyelmet, mi szerint a nemzetőrségi Önkéntesek a hadsereg háta megett a megyék közbátorságát, nehány rendes katonaszázadnak a fő pontokon hagyása mellett, fentartani képesek lettek volna.

26. §. Mi előtt a szóban forgó mulasztásnak valódi okát fejtenők ki, még némely körülményt, melly a katonaságnak a megyék egyes pontjain felállítására vonatkozik, felvilágositandónak hiszünk. A lázadók igen helyesen számitottak arra hogy mennél inkább lármázzák föl a megyék székvárosait, annál inkább fog ezen városok megótalmazására fordulni a magyar ügyvezetők figyelme, s ők annál több időt nyernek táboraik erősitésére. A réműletbe hozott hatóságok nem szüntek meg a kir. biztosságoktól katonaságot mindenfelé kérni a mindig közeledőnek hitt megrohanás ellen. Főleg Becskerek volt a réműlet szinhelye. E városban a szerb lakosság számra a magyar és német ellenében túlnyomó, szellemre nézve a lázadáshoz legbuzgóbban szitók közzé tartozott, s nyugalomban maradása csak katonaság s más helyekbeli Nemzetőrségek helyben tanyázása által volt biztositható. Annyi titkos ügynök s olly szoros egyetértés létezett a becskereki szerb lakosok között, hogy a Főodbor felszóllító levelét alodbor választására titkos községi ülésben tárgyallták s az alodbort meg is választották, sőt követeket Karlováczra, onnan a választmánynyal Zágrábba és Prágába menendőket neveztek ki, a nélkül, hogy ebbeli öszvejöveteleik daczára a helyben volt megyei hatóságnak, s katonai állomásnak felfedeztethettek volna. Csak utólag, midőn a bünösök nagyobb része már szökésben volt, jutott a torontáli Alispány ez ármányaik tudomására. Verseczen a szerb lakosság mintegy 11 ezer, a német mintegy 9—10 ezer lelket számlált. De ez utóbbi nem csak — mint minden bánsági német község — határozottan magyar érzelmű, hanem olly erélyes, s olly imponáló hatást gyakorló volt, hogy e városban a tisztújitási zavarok óta a haza ügyének szerzett túlsulyt. A német lakosság önkéntesei a helyben tanyázó kevés katonaságot minden tőllök kivánt szolgálattal gyámolitván, a

szerbek kellő rendben tartattak. De annyira terjedt volt el a nagyobbitott alakban hiresztelt veszély miatti rémület mindenfelé, hogy nehéz feladattá lőn, vagy teljesiteni a számos kérelmet katonai segélyért, vagy hol az nem volt teljesithető, meg nyugtatást nyujtani a veszély nem léte felől. Krassó megye is, melly a lázadás tanyáitól a többi megyéknél távolabb feküdt. Junius elején panaszosan szorgalmazta vissza a kebléből el szállított két huszár századot, félvén, hogy Rajacsics lánggyújtó felhivásai a krassó megyei oláh népet is elragadják. Ezen megye ritkábban emlittetvén történetünkben, noha a mozgalom szinterének részét képezé, e helyen szentelünk nehány észrevételt állapotának. A táplált aggodalom daczára az oláh nép megállotta a próbakövet, — sehol e megyében nem történt zavar. Az ügyvitel azonban nehezitve volt a megye és a megye keblében létezett oraviczai bánya igazgatóság közötti egyenetlenségek által, mellyek főleg a Nemzetőrség szerkesztésekor az a feletti felügyelletre nézve támadtak. A bányász tisztviselők hazafisága kétségesnek, ők magok a bécsi iránnyal rokonszenvüeknek vádoltattak. A vizsgálatok eredménye e gyanú eloszlatását következteté, a bánya igazgatóságnak a Nemzetőrségi önálló intézkedés megengedtetett, s annak folytában megalakulván a bányakerületi nemzetőrség, Krassó megye déli részében nem szünt meg hasznos szolgálatokat tenni.

27. §. Miként láttuk, a megyék belállapota nem volt olyan, hogy miatta a sereg előnyomulása a végvidékbe megakadályozandó lett volna. A valódi ok, a melly cselekvéseink hatását gátolta, a fő hadi kormányszékek létezésében feküdt. Két illy hadi kormányszék létezett a lázadási mozgalmaknak kitéve volt területen, — a temesvári vagy bánsági, és a pétervárади vagy tót országi. (Slavoniai.) Az utóbbinak hatásköre nagyobb részt olly vidékre terjedett, mint a pétervárади, brodi és gradiscai ezredek, hova a mi hadi készületeink nem hatottak. A velünk közvetlenül szemben állott lázadás területén csak a csajkások zászlóalja tartozott ezen hadikormány alá. Azért a pétervárади főhadikormányszékkel dolgunk kevesebb volt, mint a temesvárival. Azon felül nem feledhetjük el, hogy azon hivatal akkori viselője, Báró Hrabovszky altábornagy, törvényes szempontból tekintvén a szerbek igényeire, barátjok

nem volt, és azért a lázadás elnyomását őszintén mozdította elő, ha bár tettleges lépéseit Pétervárádra, s környékére szoritotta. A pétervárádi hadikormány ellen tehát kevesbé vannak intézve észrevételeink, mint a temesvári ellen, mellynek hatásköre a bánsági három végvidéki Ezredre, s a bánsági megyékben tanyázott minden katonaságra, tehát a lázadási tér legnagyobb részére kiterjedett. Ezen főhadikormányszékek az ország törvényei előtt ismeretlen hivatalok valának, viselőik többnyire idegen nemzetbeli, s átalában a magyar alkotmányt nem ismerő osztrák tábornokok voltak. Igen természetes tehát, hogy az új átalakulás meglepte őket, magyar ministerium alá rendeltetésök pedig nekik, kik csak Bétsben szoktak fő előjáróságot keresni, meg foghatatlan viszonynak tetszett, s természetes ennélfogva, hogy a magyar alkotmány elveit velök megszerettetni kinos feladat volt. A magyar kormány e tekintetben czélszerűen és üdvesen csak ugy cselekedett volna, ha megalakulásakor ezen főhadikormányszékeket azonnal megszünteti, s a végvidéki ezredeket ugy, mint a sikon tanyázókat, közvetlen parancsai alá állitja. Meg hagyván azonban a hivatalt és a személyeket, velök azontúl igen kényesen bánni kénytelenült. Ők megismerték a magyar ministeriumot, nem törvényességénél fogva, hanem mert eleinte a mártiusi szellem rohamának ellent nem állhattak, s azután, mert bétsből oda utasitva voltak. Ebből világos volt, hogy ellenkező körülmények között ellenkezőleg fognának cselekedni. Ők a szerbek lázadása ellen — meg kell vallani — *személyesen ellenszenvvel* viseltettek, s a magyar kormány s biztosai rendeleteit annak elnyomására nézve azon határig teljesitették, meddig a ministerium megismeréséből következett hivatalos kötelességök terjedett, de bensejökben nem szünvén meg kirekesztőleg az osztrák Császárnak hódolni, óvakodtak attól, hogy tul a szoros kötelességen olly buzgó szolgálat készséget ne tanusítsanak, melly a Császár ellenkező akaratjának nyilvánulása esetére hűségöket árnyékba állíthatná. A temesvári fő hadikormányszék — leginkább reá vonatkoznak észrevételeink, — a magyar háromszinű lobogót a császári mellé ki tűzette, a szerbek felkelését utálta, s kezdetben az Udvarrali öszveköttetésöket nem hitte, de a horvát *országi bán fellépése már több kételyt tá-*

masztott benne a Császár akaratjára nézve, s ahoz képest több ingatagságot is ön lépéseiben. A magyar alkotmányra esküt letenni vonakodott, s a Ministerium által arra többé nem is ösztönöztetett. Mind a mellett, hogy a magyar ministeriumot megismerte, s az alá Ferdinánd király saját kezü rendelete által helyeztetett, még is a régi főhadi tanács, s annak valóságos eloszlása után az új osztrák hadi ministerium rendeleteit, mellyeket ezek nem szüntek meg egy vagy más körlevélféle tárgyban, a fensőbbség fentartásáúl a magyar országban fenállott hadi kormányszékekhez intézni, — elfogadta, s kivánataikat teljesitette. Sőt, eléggé fölötlő volt, hogy jelentéseiben, mellyeket a magyarországi hadügyministerhez küldött, nem azon irásmódot használta, mellyel e főhadikormányszékek élnek, midőn felsőbb hadi előjárósághoz tesznek előterjesztést A magyar ministerium irányában azon irási formákat használta, mellyekkel hajdan a magyar kir. helytartó tanácscsal leveleztek a hadi kormányszékek. *Ez osztrák alkotásu katonai hatóság nem szünt meg az osztrák hadi kormányban látni valódi felsőbbségét.* E körülményekből eléggé magyarázható, miért nem volt képes a magyar kormány tekintélye a végvidéken gyökeret verni, még ott sem, hova a lázadás el nem hatott. A rendeletek, mellyekkel a magyar hadügyminister a végvidék igazgatásában működni kezdett, a hadi kormányszék utján jutván az Ezredi kormányhoz, ez átmeneti uton erejökben vesztettek s a végvidék nem érezte közvetlenül az uj felsőbbség hatalmát. Különben is egy váratlanúl életbe léptetett igazgatási hatalomnak, minő a magyar ministerium volt, melly már ujdonsága miatt sok akadályra talált, felette nehéz volt cselekvéseinek kellő érvényt szerezni olly részein az országnak, mellyek, mint a végvidék, az ország törvényeitől századok óta szakasztattak el, s idegen érdekben, idegen rendszer szerint igazgattattak. A ministerium a nehézségeket az által vélte részben elháríthatóknak, hogy a hadi kormányszékeket a királyi biztosságok felszóllitásainak pontos teljesitésére utasitotta. Ez intézkedés által a dolgok egyszerüsitve voltak, a szükséges katonai segélyek, a fegyverek kiszolgáltatása könnyittetett, és a közvetlen érintkezés által a határpont biztosabban fürkésztetett ki, a meddig az osztrák tábornokok közremunkálására

számolhattunk, — de végre a ministerium nem kölcsönözhetett nagyobb hatalmat a Biztosoknak a honi kormányszékek felett, mint minőt irányokban maga birt. Nem kellett hosszu idő, sem nagy vizsgálat azon bizonyosság elérésére, hogy a hadi kormányzó tábornokok a szerb lázadás ellenében részünkön leendenek mind s csak addig, míg Bécsből intést vesznek a pártütőket segíteni. Ez esetre legnagyobb könnyelműség mellett sem lehetett reájok számitani. S a lázadás első korszakában azon eset lehetőségét is elárulni az ország politicájával nem egyezett meg, sőt a pártütők ellen, kik a népet azzal bujtogatták, hogy mi a császárt megfosztottuk hatalmától, a kormány és biztosai a királylyali egyetértésre hivatkozással s a király kéziratai és manifestumainak hirdetésével léptek föl. Ezen akkori működéseinket átihletett szellemnek következése volt, hogy ezen osztrák tábornokok oldalunkon állása, mint a császár velünk lételét a nép előtt tanusitó körülmény, előnynek s támasznak tekintetett. Midőn igy egy felől érdekünkben állott a fő hadi kormányszékek barátságát fentartani, más részt azon barátság lázadás elleni intézkedéseinknek nagy akadálya volt. A végvidéken a biztosságok nem voltak képesek saját hatalmukkal működni, s hatások arra volt szoritva, hogy hol még az ellenség nem vivta ki az igazgatást, mint az oláhbánsági ezredben, ott szózatok által a népet felvilágositani, s a nyugalmat fentartani törekedtek, de az igazgatásba csak a főhadi kormány utján folyhattak be. Midőn a végvidéki hatóságok némelyike a lázadással egyetértésről vádoltatott, a főhadi kormányszék vagy tagadta a vádot, vagy azzal mentette magát, hogy tekintélye olly helyen elenyészett, s parancsai nem teljesittetnek. A fejértemplomi Ezredparancsnok Dreyhann Alezredes a főhadikormányszék tekintélyét vallotta, s még is a lázadással egyetértésének számos jelét adta, s midőn a biztosság a hadikormányszéktől elmozditását követelte, ez sokáig védte őt a vád ellen. Pancsován már láttuk Stanimirovics esetében a dandárparancsnok bűnös magaviseletét, s midőn azon eset után kevés napok mulva Luxetics nevü új dandár parancsnok érkezett oda, kinevezve még a régi hadi tanács által Bétsben, és első fellépésében a végvidéknek a magyar ministeriumtól függése ellen nyilatkozott, a tábornok eltételére fel-

szóllított hadikormányszék utasitásainak hatálytalanságával mentegette magát. Ezen zavart állapot ártalma tetézve volt az által, hogy a hadikormányszék a végvidékhez intézett felszóllitásaiban a népet rendes Előjárói iránti engedelmességre intette, azokkal ellentétbe állitva a Szerb főodbor által rögtönzött külömböző főnökökkel: mely szin alatt a császári érzelmű tisztek a törvényesség jellemét viselték, midőn tettleg a magyar ministerium ellen izgattak. Ezen szakadozott viszony, mellyben a főhadikormánytól függő ezredi hatóságok tekintetében állottunk, ártalmas következései Szerviávali viszonyainkban is mutatkoztak. A létezni kellett cordon — határőrség — daczára, folyvást növekedő számban szálltak át földünkre Szerviánus kalandorok, s a lázadók számát növesztették. A ministerium a Szerviávali öszveköttetés megakadályozását mind a biztosságoknak, mind a főhadikormányszéknek erélyesen hagyta meg de a biztosságok hatalma oda nem terjedt, az utóbbi pedig a végvidéki nép engedetlenségét hozta okul a határőrség bomladozására nézve, noha az ezredi kormányok szándékos hanyagsága észrevehető volt. Mi kinos dolog volt, német tábornokokkal, s német körözeteikkel magyar ügy érdekében működni, azon körülményből is vala tapasztalható, hogy magához a főhadikormány hivatalaihoz tartozó egyes tisztek, kiknek közremunkálása véttetett igénybe, ellenséges érzelmeket nyilvánitottak Magyarország iránt. Igy midőn a tartományban minden izgatási mocczanás szigorral büntettetett, a főhadi kormány keblében nem egy ellenségünk talált menedéket. Ez időben tünt fel már egy borzasztó név, mellynek viselője küzdelmeink folyama alatt és után annyi átoknak s utálatnak lőn tárgya, Haynau, a mártiusi átalakuláskor temesvárott osztály parancsnok, s kezdettől fogva gyülölete s teljes ellensége volt a magyar kormánynak. S mivel ellenségeskedését a katonaság között nyilván gyakorolta, s e botrány a katonaság egyik vezérétől nem csekély kárral volt öszvekötve, a megyei hatóság s később ben a Biztosság mind a Ministeriumtól mind a hadi kormánytól elmozditását sürgette. De mi előtt e czél éretett volna el, Haynaunak sikerült maga számára elégtételt vivni ki egy a várbeli katonaság között a magyar szellemet lelkesen képviselt, Rukavina Ezredbeli kapitány, Damjanics János temes-

várról elküldése által, ki a gonosz tábornok hatásának nem csak a tisztek körében, hanem személyesen is vele szembe szállva ellene működött. E kapitány Ápril havában Ezredjéhez hivatott Olaszországba, Haynau pedig megszabaditva nyilt ellenétől május haváig maradt temesvárott. Megemlítést érdemel, hogy a főhadi kormányszék a Haynau ellen elébe terjesztett panaszokra azzal szokott válaszolni, miképen azon tábornok hóbortossága közönségesen tudva van, s szájaskodásai megvetést érdemelnek. Senki sem sejtette akkor, hogy ez utált egyén, egy év mulva a császár fővezére, s magyar ország hóhéra leend.

28. §. De mind ez előszámlált káros eredményei a főhadi kormányszékek lételének vagy döntő erővel nem birtak, vagy a külömböző elemek hirtelen öszveállításának természetes következményei, s elenyészthető bajok voltak. A fő hadikormányszék legsulyosabb s legkártékonyabb tette azon határvonal felállításából állott, mellynél fogva a megyei és a végvidéki terület egymás irányában külömböző országoknak tekintettek. E szerencsétlen körülmény gátolta a lázadás csirábani elfojtását, s időt és helyt engedett hatalommá rendeznie magát. Láttuk már, miképen seregeink defensiv állomásokat foglaltak Verseczen, Becskereken és Becsén, s velök szemben mint idegen ország területén erősítették magokat a lázadók. A biztosságok sikertelenül ösztönözték a mozgó csapat vezérét a végvidékbe előnyomulásra; ez a hadi főkormányszék utasitására hivatkozék, melly a végvidék határainak átlépését tilalmazá. S midőn a hadi kormányszéket káros rendeletei megmásítására szóllitották fel, ez a nagy veszélyre utalt, melly az előnyomulás által okozandott ingerültségből, s ez által az óhajtott kibékülés lehetőségének elenyésztéből keletkeznék. Tehát a magyar érdek szine alatt tartóztatta vissza lépéseinket. Juni 6-án következőleg irt Piret altábornagy a magyar hadügyministerhez: »a kormány érdekében, ismételve és a legkomolyabban terjesztem elő, hogy a rendszabályok, mellyeket a Ministerium ezen, más, mélyebben fekvő okokból támadt, ellentállásnak leküzdésére használni akarni látszik, — előttem semmi tekintetben sem látszanak olyanoknak, mellyek a szándéklott czélra vezetni fognának. Sőt inkább történhetnék, hogy akármely

erőszakos lépés által kiszámithatlan zavar idéztessék elő.« (H.) A kiméllletes bánásmód, mellyet a magyar kormány a főhadi-kormányszékek iránt követni szükségesnek látta, magával hozta, hogy a mozgó csapat vezérét a kormányszék parancsa alól ki nem vette. Mind ezen körülmények ingatagságot és zavart hoztak a hadi intézkedésekbe. Csernovics a Kiss ezredes parancsnoksága alatti katonai erőt ismételt izben Ujvidékre inditani rendelte, de rendeletének sikere nem volt. »Nem tudom, mi lehet oka, (t. i. rendeletei nem teljesítésének) de következése a lett, — igy irt Csernovics a bánsági királyi biztoshoz, — hogy hatályosan még eddig föl nem léphetvén, csupán a tekintélytelen alkudozás meddő terére vagyok szoritva.« Ez időben Kiss Ezredes Kikindáról ujvidék felé megindult, s Földvárig érkezett, a honnét azonban a pétervaradi főhadi kormány parancsára csapatját vissza vezette. Mennyire fájt Kiss Ezredesnek a tulajdonképeni fő rendelkezés bizonytalansága, kitünik a bánsági kir. Biztoshoz irt közleményének következő szavaiból: »annyi nemű parancsaim érkeznek, hogy valójában nem tudom, mi tevő legyek, s annyival is kellemetlenebb állásom, minthogy mind annyi fáradozásom s iparomnak az jutalma, hogy kir. Biztos Csernovics Péter Úr, minekutánna felszóllitása eredményében már Földváron voltam, de onnan a Pétervaradi főhadi kormány által ide (Kikindára) vissza utasittattam, most még felelősség terhével int rendeletei teljesítésére, holott nekem szigorú parancsom van, a tartománybeli fő hadi kormány saját parancsa nélkül, a bánságból ki nem mozdulni; mindezekre nézve elhatároztam, a vidéki katonaság parancsnokságát le is tenni, s csak ezredem kormányával maradni.« — Az Ezredes, mi e határozatát illeti, kéntelen lévén belátni, mi nagy szüksége volt hű szolgálatára a hazának, attól elállott. — Bizonytalan irányu hadi intézkedéseinkkel szemben, a lázadók készületei rohamos jellemet viselének. A szerbek, mint minden keleti vallást követő nép, fontos teendőiket egyházi tárgyakkal szokván öszvekötni, pünkösd hétfőre hiresztelték Versecz és Becskerek megtámadását. A hazafiak közt aggály s rémület terjedett, — a véres öszveütközés, — a magyar hadi eljárás lassusága daczára, a lázadók merész és kihivó mozdulatai mellett, már elkerülhetlennek tartatott, s

eredményén feszült reménnyel csüggött mindenki, az első ütközet megnyerésének lelkesítő, valamint elvesztésének csüggesztő hatását képzelvén. A helyt, melyen a harcz dörgése legelőbb fog hallatszani, senki sem sejtette.

29. §. A főodbor a karlováczi Gyülekezet határozatainak a Császár általi jóváhagyását nem várta be, hanem, miként említettük már, ideiglenes kormány hatáskörébe helyezvén magát, Alodborokat rendezett; a táborokhoz vezéreket és főtiszteket nevezett; hadi s igazgatási parancsokat, vagy, hova hatalmát ki nem terjeszthette, felkelésre felhivásokat küldözgetett s. a. t. Működésének akadályai között leginkább a pétervárади vár közelségét érezte. Mert noha a temesvári fő hadi kormányszék hatósága alá tartozott a lázadás terének nagyobb része, még is azon hadi kormány székhelye messze lévén a végvidéktől, annak a magyar ügy oldalán állása olly annyira nem háborgatta. De Pétervárad alig 1 órányira van Karlovácztól, a Főodbor székhelyétől, s a lázadó táborok és Károlvácz köztt fekvén, összeköttetéseik e vár által ketté metszettek. Világos tehát, mennyire feküdt érdekükben, Hrabovszkyt vagy megnyerni császári rokonszenvek szinlelésével, vagy ha ez nem volna lehetséges, őt olly nyilatkozatra szorítani, melly a császáriak előtt compromittálná, s amugy is megrendült hivatalos hatását a végvidéken megsemmisitené. A főodbor rendszerében állott, a nép előtt erőszakos forradalmi, a katonai hatóságok előtt császárhoz hű alattvalói szerepet játszani. Ezen cseles politicájok egyik jele abban mutatkozott, hogy táboraikban a szerb zászló mellett a császárinak is kitüzetését parancsolták meg. A főodbor tehát küldöttséget rendel Hrabovszky tábornokhoz, melly előtte juni 10-én jelent meg Pétervárадon. Az ármányos küldöttség azon ürügy alatt mintha a magyar nemzetőrségek a bácsi és bánsági szerb helységeket megtámadással fenyegetnék — holott, mint már előadtuk, a nemzetőrségek csak a szerbek táborütésének hírére gyülekeztek a közvetlen veszélynek kitett magyar helyek védelmére, — a tábornoktól a császár nevében ótalmat kért a szerbek számára, s kijelenté hitét, mi szerint a tábornok nem csak a magyar Ministeriumot, hanem a császárt is szolgálja. A tábornok katonai egyenességgel válaszolt, miképen a kért

ótalomnak helyét nem látja, mivel a szerbek azok, kik nyugtalanságokat támasztanak mindenütt, s a csend helyre áll azonnal, mihelyt a szerbek a rendre és törvényes engedelmességre vissza térnek. A küldöttségnek képmutató hivatkozására a császár szolgálatára a tábornok azt jegyezte meg, mikép kötelességeit jól ismeri, s épen a Császár parancsai iránti engedelmességben jár el, midőn a magyar ministerium felsőbbségét megismeri, az alá lévén a Császár által helyezve. — De a Császár érdekében fog a tábornok cselekedni, — szólla ismét a küldöttség — ha a magyarok hadi mozgalmait, s biztosságaik erőszakos intézkedéseit eltiltja az alatt, midőn a szerbek kebléből egy küldöttség van uton Béts felé, a Császárt régi szabadalmaik helyreállítására s mostani kivánataik teljesitésére kérendő. A tábornok a békét egészen a szerbek csendes magaviseletöktől függőnek nyilatkoztatta, a mi pedig emlitett szabadalmaikat illeti, ő azokat nem ismeri, de annyit tud, hogy Szerbia, vagy politicai szerb Nemzetiség, magyarország, sőt az egész Austriai Monarchia térképen nem létez, s ő azt hiszi, hogy kik szerb nemzetiséget felállítani buzgólkodnak, czélszerűen tennék, ha átmennének Szerbiába, a hol e nemzetiség Uralkodik. Mintha a tábornok ezen tényleg és törvényesen való válaszával a Szerbek jogain valamely iszonyu sértést követett volna el, — a küldöttség szörnyen felindult, s a tábornok szavainak értelmét elferdítve, kiáltozott: íme, a Szerbektől nevöket is el akarják tagadni. Rossz akarat nélkül pedig a tábornok által czáfolt »szerb nemzetiségnek« nem lehetett más értelmet tulajdonitani, mint mellyet annak a Karlováczi határozatok adtak, s mellyben azt senki, ki a magyar hazához hű volt, nem ismerhette el. A küldöttség tehát teljes ketté szakadással vált el a tábornoktól, s Karlováczra visszatérve, nagy zajt ütött a Hrabovszky által Karlovácz ellen forralt veszélyes szándékról. Még az nap a nemzeti pénz- és levéltárt Páncsovára küldték, honnan Belgrádba szállitották által, a harczra alkalmatlan egyéneket a város elhagyására, a Kárlováczi táborban öszvegyülekezett népet pedig fegyverbeni gyakorlásra szóllitották föl, — a Főodbor üléseit állandóknak jelentették ki, s a küldöttség pétervaradi eljárását szózatban hirdették ki, mellyben e szavak foglaltattak: »illy módon ju-

talmazza egy császári tábornok a szerb népet azon véréért, melyet az osztrák thronért Francziaországban, Sileziában, Porosz- és Oroszországban ontott, s most olaszhonban ont. Testvérek! Szerbek! A német, a cseh, a morva, a Lengyel, a Sileziai, az olasz, a magyar, és erdélyi, — szóval mind ezen népekért találtatik Austria térképén s magyarország törvényeiben név, csak érted nem, boldogtalan nép«. De bár miként kebelrázólag iparkodott a Főodbor Hrabovszky nyilatkozatát a szerb nép jogain ejtett seb gyanánt mutatni föl, még is feljebb idézett felhivási szavaiból is világos, hogy a tábornok a létező ténynél egyebet nem nyilatkoztatott ki. Mert az tagadhatlan, hogy osztrák- cseh- morva- Lengyel- Silezia- olasz- magyar- és Erdély-országok az Austriai térképen mind találtatott, Szerb országnak pedig nyoma azon soha sem létezett. A felingerült Főodbor Karlováczra nézve megtevén helyi rendszabályait, rögtön a vidéki Alodborokhoz intézett parancsokat, rendelvén a népnek félrevert harangok melletti öszvecsődítését, felfegyverzését, s a helyfekvéshez képest Karlovácz, Perlász, vagy a római sánczok alá vonulását. Felötlő, hogy ezen tettleges kitörések, s a felfegyverkezett népnek a nevezett három táborban csoportosulása már nehány nappal előbb történt, miként hiteles adatokból beszéltük el, s e szerint a főodbor az átalános felkelést előbb parancsolta meg s azután küldött választmányt Hrabovszkyhoz. Daczára e ténynek, a szerbek utólag Hrabovszky hires kijelentését állitották a nép rögtöni felkelése s táborba szállása okának.

30. §. Hrabovszky tábornok értesülvén a rettenetes zajról, mellynek ürügyéül az ő beszéllgetése a Főodbor küldöttségével az utóbbi által használtatott, Juni 11-én két tisztet küldött Karlováczra, általok felszóllitván a főodbor egyéneit, hogy hagyjanak fel ok nélküli lármájokkal, s küldjenek hozzá ujból egy választmányt, melly szenvedélytelenül értekeznék vele a feltámasztott népzajlongás lecsillapitásáról. A pártütők vissza taszitották a tábornok felszóllitását, kijelentvén, hogy őt már feladták a Császárnak. Erre Hrabovszky meg érkezettnek látta a perczet, mellyen túl a pártütők vakmerőségét fenyitéktelenül hagyni nem lehetne, a nélkül, hogy a ministerium rendeletei, mellyek által a Karlovácziak megzabolására

már ismételt izben utasittatott, meg ne sértessenek. Junius 11-én Csernovics Ujvidékről Pestre utazott el, s a főodbor merényleteinek vissza torlását Hrabovszky fegyvereire bizta. A tábornok tehát Junius 12-én egy zászlóalj Don Miguel magyar gyalogságból, egy század lovasságból és egy ágyu telepből állott csapatot Karlovácz ellen indittatott. Ezen város Pétervárad felől szőllőtőkével és szilvásokkal beültetett hegyek által van környezve; délkeleti oldaláról is szinte olly magasságok nyulnak el mellette, ugy hogy a város hajló völgy alakban fekszik a két sor hegy között, észak keletről a Duna mossa területét. Péterváradról jól csinált országut vezet le Karlováczra. A hadcsapat közeledése meglepte a Főodbort. melly olly hamar megtámadásnak nem nézett elébe. A több ezer emberből állott fegyveres tömeg, végvidéki katonákból, önkéntesekből és szerviánus betyárokból öszve alakitva, legnagyobb részében künn a mezőn, a város délkeleti oldalán, fegyvergyakorlásra volt kivezetve, s a városban kevés fegyveres ember maradt. A magyarok váratlan megjelenése olly zavart hozott a pártütők közzé, hogy maga a választott vajda távolléte miatt fővezérnek kinevezett Stratimirovics György is a város védelem nélküli elhagyásáról gondolkodott. A magyar csapat azonban gátolva volt a városra gyors rohanásában egy keskeny hid által, melly a péterváradi utat a város szélével köti öszve, s mellyet elkerülni nem lehetett, ha csak a csapat visszatérni, s a várost a Duna sokkal alantabb fekvő és mocsáros partján megkerülni nem parancsoltatott volna. De e hosszabb ut csak a lovasságnak volt a rendelet által kijelölve, a gyalogság az ágyukkal az országuton bocsátkozott le a város felé. Ezen a kérdéses hid által nyujtott előnyt az első megzavarodásából magához tért pártütő vezér időnyerésre forditandónak átlátta, s azonnal a városban barangolt szerviánusokra a hid védelmét bizta, hogy a magyarok átmenetelét feltartóztassák, míg a város tulsó oldalán hadi gyakorlaton levő csoportok beérkezhetnének. A serviánusok tehát a hidnál, s az oldalvást levő emelkedettségeken szét szórva, s jobbára bokrok által fedezve, a hidra elő nyomult magyar csapatot puska lövésekkel fogadták. Ez viszonozta a lövést, s az ellentállás folyvást erősbödvén, a szerint a mint a künn volt csoportokból

szaporodott a servianusok segélye, a magyar ágyutelep is a hidra s a város közel részére tüzelni kezdett. A magyar ágyuk mind a hidnál az ellenség között, mind azon városrészben számos ház felgyujtása által nagy pusztitást tettek, s a mieink, daczára a sűrű puskalövéseknek, a hidon át törtek s a városba betolultak, előnyomulásuk s a házok égése az ellenség között nagy rémületet terjesztvén. De hamar vétetett észre a szerbek azon cseles mozdulata, mi szerint csoportjaik nagy része a hegyre vonult azon szándékkal, hogy azt áthágván, a pétervárádi utra a magyar csapat háta mögött száljon le. A magyar csapat ebbeli hirvételre vissza fordult pétervárad felé, miután rendeltetése ugy is csak fenyitő kiránduláshra volt számitva. Vissza vonulását a szerbek háborgatni nem merték.

A magyar katonaság vitézsége a Haza ellen fölkelt pártütőkkeli ez első harczban régi fényét megujitá. Bátran nyomultak elő nyilt uton katonáink, szemben a lassanként négyszer nagyobb számra emelkedett s merész ellenséggel, ki a bokrok s dombokat is czéljára forditotta, lesből lövöldözvén megülök.

Az ellenség részén magok a szerb tudósitások szerint több mint 60 halott s megsebesült esett el s vagy 70 foglyul ejtetett, kiket pétervárádra vittek be katonáink. Részünkön nehány közvitéz elesett vagy megsebesült, — az utóbbiak közt Weinbergst és Halasi Gáspár hadnagyok számittatván.

A pétervárádi kiránduló csapat győzelme tökélletes volt, de a harcz folyamára, korlátolt rendeltetése miatt, nem nagy befolyásu. Karlovácz állandó megszállása a lázadás gyors legyőzésének biztositéka fogott lenni. Ezt kivánták az alföldi hazafiak, de mentő okul nem alap nélkül szolgált, hogy a kirándulási csapat a várőrséghez tartozván, ezt a vár szolgálata s biztosságának megszakitása nélkül azon időben kisebbiteni nem lehetett. A kirándulásnak mindazonáltal erkölcsileg nem kis haszna volt, a hazafiak felbátorodása által, melyet eszközlött.

A várba vissza tért csapat örömét győzelme fölött csak Bakovecz község lakosainak e kirándulás alatti áruló maga-

viselete háboritotta. E hely, mintegy külvárosa Pétervárádnak, a Karlováczra vezető uton fekszik. Lakosai önvédelmükre a városból lőfegyvereket kapván, sokan közülök azon gonoszságra vetemedtek, hogy azon fegyverekkel a karlováczi kirándulás alkalmával a mieinkre lövődöztek, állítólag félvén a lázadók bosszujától győzelmük esetében. A hűtlen szomszédok a várba hozattak s megfenyitettek.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Második fejezet.

A szerb lázadási történet Karlovácz megtámadásától a Verseczi ütközetig a Bánságban és Szent-Tamás első ostromlásáig Bácsban.

1. §. Karlovácz esete a felkelők közt élénk felháborodást, s a Magyarok erejétől nagy félelmet okozott, de egyszersmind a kibékülés hajlamát részökön, s részünkön reményét egészen megsemmisitette. A felkelők a kétségbeesés dühével siettették hadi készületeiket; dühöknek, mellyel a Karlováczihoz hasonló eset ismétlését meggátolni, sőt megtörtént megfenyitésökért bosszút állni szomjúztak, legelső jelei a Csajkások soraiban és a pétervaradi végezredben törtek ki. Ugyan is a csajkás zászlóalj egy része, mely a csajkák és ágyúk megfelelő számával azon időben Zimonyban tanyázott, alig vette Károlovácz megtámadásának hirét, midőn felmondván a Zimonyi hadi parancsárnak az engedelmességet, hajóhadával rögtön Károlovácz alá evedzett, s a Főodbor rendeletei alá tette magát. Megjelenésök uj bátorságot öntött a Főodborba, ugy hogy ez, megmásitván a magyar ágyuk dörgései alatt hozott határozatát, Károláczon maradt, és kihirdette szándékát, a felkelést tovább is azon helyről kormányozni. Noha a csajkások egy része eképen hadszeresen lépett a Főodbor szolgálatába, s magában a csajkás kerületben a népség határozottan lázadó szellemü volt, mégis a kerület székhelyén, Titelben, a zászlóalj parancsnoka Molinári őrnagynak a lázadáshoz csatlakozástól vonakodása miatt, inkább semleges kormány állott még fenn. Hogy tehát azt teljesen a szerbek hatalmába keritse, Sztratimirovics, az időközben a szerbek kezeibe esett »Duna« gőzhajón Juni 15-én 500 emberrel Titelbe ment, s támaszt lelvén a nép rokonszenvében, a parancsnokot letette, a helyben ta-

lált ágyukat és hadi szereket elfoglalta, s a Főodbortól függő parancsnokságot nevezett ki. A pétervaradi Ezred, melynek népessége addig is, mind a helyi közelség, mind keveretlen szerb fajú léte miatt a kárlováczi felkelő vezéreknek főtámasza és tényezője volt, most hivatalosan ismerte el a Főodbor felsőbbségét. De mind ezen erőben sem bizhattak még eléggé, hallván, hogy a m. ministerium számosabb hadakat küld ellenök; tehát Szerviához folyamodtak.

Garasanin akkori belügyi titkár, lelke lőn a szerbek segélyző mozgalmainak ugyszinte Knicsanin, kik a magyar viszonyokról csak a ráczoktól vett egyoldalú tudósitások után azt hitték, hogy a magyar kormány valóban elnyomni szándékozik nemzetök ezen tőlök másfélszázad előtt elszakadt magyarföldi telepeit. Az ügyöket indulatos eréllyel előmozditó felkelési főnökök a Száván túli testvéreik részvéti buzgalmának is uj tápot nyujtani siettek. Jajveszéklő szavakban fejtették a veszélyt, mely Kárlováczot végpusztulással fenyegette, s közös vérökre kénszeritve kérték a Szervianusokat, hogy Magyarországi testvéreiket, kik magokra hagyva a magyar hadaknak sokáig ellen nem állhatnak, veszni ne hagyják. Számos, hivatalos és magános, izgató jelent meg Belgrádban a segély szorgalmazása végett. Belgrád a Magyarországi szerbek menedék- s biztos lerakó helyévé lőn. Kik nem gondolták magokat hatóságaink és seregeink közelében bátorságban lenni, Belgrádba futottak; ott a közhelyek, népcsoportok, és egyes hatalomviselők ajtai úgy, mint a sajtó és az ujságlapok nyitva állottak izgatásaik, terveik, s kivánataik nyilvánitására. Iratokat, pénzt, emlékeket, hadiszereket, s templomi kincseket, melyeket a háboru veszélye ellen ide által biztos helyen el nem tehettek, Belgrádba hordtak el. S e tekintetben semmi nehézség nem gátolta őket, mert a felkelő Végvidékiek az őrségvonalat Szervia felé megszüntették, s azt a megyék, Torontál és temes felé állitották föl, ugy, hogy a lázadásban volt Végvidék és Szervia között oly szabad járáskelés létesült, mintha egy ország volnának, a megyék pedig ellenség által elfoglalva tartott, s addig míg tőlle elvéttetnék, minden közlekedéseiben elzárandó földnek tekintetnének. Ha e polgár háború való képe, ha az, mi kétségtelenül adta magát elő,

oly rémitő alakban mutatkozik, képzelhetni az alvidék hazafi érzelmű lakosságának borzalmait, ha megemlékezünk arról, hogy a felkelők tacticájához tartozott, minden hirt nagyobbitott alakban, és vad fenyegetések hozzá tételével szárnyra bocsátani.

Midőn a Szervianusok apró csapatokban — Juni hóban — átkelni kezdtek, s kegyetlenségök s rablásuk hire mindenütt előttök járt, a lázadási ügynökök azt iparkodtak mindenfelé elhitetni, hogy 30 ezer Szerviánus részt már áttört, részt készülőben van. S hogy a hazafiak bizodalmát az ország lehető véggyőzelme iránt megingassák, már akkor kürtölték az orosz segélyt, s titok gyanánt rebesgették, hogy a Szerviánusok köztt átöltözött Oroszok is vannak.

2. §. Azonban előre kell bocsátanunk azon idegen ellenség, a Szerviánusok mozgalmait, melyek sulya naponként érezhetőbbé lőn, s számitásainkban sokszor, midőn csak a hazánkbeli szerb felkelőkhez mértük intézkedéseinket, zavart okozott. A Kárlováczi ostromlás hirével felriasztott Szerviánusok nem várakoztattak sokáig magokra, annál inkább, hogy a föllelkesülésnek azon körülmény jöve segélyül, miszerint Szerviában azon időben a kalandos rándulásra alkalmas gyülevész nép, a munkátlan hajóvonók, napszámosok és kóborlók száma rendkivül nagy volt. 60—80 főnyi csapatokban tehát lovasok és gyalogok, sűrűn és számos pontokon, Zimonytól Moldováig, egész Juni hóban folytatták átkelésüket. Moldován túl, mivel azon terület hatósága, a Káránsebesi ezred, a lázadáshoz nem csatlakozott, nem terjeszkedtek átkeléseikben, de az emlitett két pont között a Dunán számos Szerviánus szállító csajka háborgatlanúl evedzett. Az azon hóban átkeltek számát bizonyossággal meghatározni nem lehet, de hogy e hó alatt a lázadás egész szinhelyén a Szerviánusok száma már 2—3000-re rugott föl, azt nagy valószinűséggel állithatni, tekintetbe vévén, hogy Karlováczon nagyobb számmal tanyáztak, Versecz ellen, mint látni fogjuk, több százból álló csoportban indultak, Sz.-tamáson szinte oly tömegben fészkelték meg magokat, és mindenfelé szóródtak el. Előnyomulásukban némi elejökbe szabott rendszer uralkodni látszott. A csapatokat a vezéren kivűl többnyire egy egy pap kisérte.

Mielőtt valamely helyen áttörtek, előbb sokkal nagyobbnak hiresztelték számukat, mint valóban volt, s ez által rémülést előre terjesztettek; sok átkelési pontjaik által pedig arra látszottak számítani, hogy a Magyarok hadi ereje, ha átkelésük meggátlására küldetnék, apró részletekre osztassék föl, s az által mind ellenökbe, mind a bács-bánsági felkelők ellenében meggyengittessék. Továbbá, mindenütt, hol áttörtek földünkre, mindenek előtt a közpénztárakra tevék kezeiket, s főnökeik többnyire nyugtatványt adtak arról, hogy a pénzt a szerb felkelés javára vették magukhoz. Igy tettek Kubinban, Palánkán, és Ó-Moldován a harminczadi pénztárakkal, községi pénztárokkal mindenütt, hol olyakat találtak. Elvégezvén ezen működést, kikémlelték, valjon találkozik-e a helységben a szerb ügy iránt ellenségesen érző egyén, s ha olyan kezökbe került, azt kegyetlenül megölték vagy félholtra verték. Ezen előzmények után megállapodván az illető helységben, melynek lakossága, ha szerb volt, örömkijelentésekkel, ha oláh, alázatosan fogadta őket — a Kárlováczi Főodbor rendeleteire hivatkozva, szigoru fenyegetések közt megparancsolták, hány fegyveres embert küldjön a helység — ha már előbb nem küldött — a felkelők táborába, s a rögtön kiállitott népséget azután egy vagy két Szerviánus elkisérte. Mihelyt dolgaikat az első helységben elvégezték, azonnal szét oszlottak a környék minden oly helységeiben, melynek ragaszkodását ismerték, vagy melyet könnyen megfélemlitendőnek gondoltak. Két három Szerviánus indittatott el, elvégzendő mind azt, mit fentebb elősoroltunk. Csudálatos volt, hogy a Szerviánusoktó nemcsak a békés hajlamú nép rettegett, hanem féltek a felkelő szerb lakosok is, noha vér- s ügyrokonaik voltak. Ez utóbbiak előtt a Szerviánusok nem vendégek, hanem szabadítók és vezetők gyanánt léptek föl. Egy két Szerviánus jelent meg a helységben, s az egész lakosság azonnal alájok vetette magát. Nem volt oly alacsony helyzetű Szerviánus, ki ha 50—100 főből álló lázadó csoport közzé jutott, a vezetést illetékesen nem foglalta volna el. Pedig a kik átjöttek, többnyire elszántságig bátor, szálas termetű, és lőfegyvert úgy, mint handzsárt könnyen forgatni tudó, de egyszersmind oly

emberek valának, kik ön hazájokban is kalandor, vagy rabló életmódot folytattak. S ők ily személyes minőségre kevélyek voltak. Ha mi létük iránt kérdeztettek, durván és vakmerően szoktak válaszolni: »betyár« vagy »ajduk« — mely utóbbi nevezetnek oly forma értelme van, mint nállunk »bakonyi zsivány« az az némileg több a közönséges zsiványnál. Csoportjaikat nem csupán Szerviánusok alkották; Bosniából, Herczegovinából, sőt Montenegróból, szóval valamennyi szerb nyelvet beszéllő, törökországi tartományokból tódultak egyesek zászlójik alá. Akkor még a bécsi Udvar nem vallotta be nyiltan a szerb felkelésseli szövetségét, azért e honunk földét szentségtelenitett idegen kalandoroknak szabad volt átjövetelök czélját ön ábrándjok vagy vágyok szerint festeni. Tevék ezt pedig himezés nélkül, hirdetvén, miként a magyar Alduna vidék Szerviához kapcsolandó, s azután egy terjedelmes Szerb királyság felemelendő leend; — s emlegették az oroszokat, kik segélyökre fognának jönni, ha győzelemre a Szerbek és Szerviánusok ereje nem volna elegendő. A pétervaradi hadi kormány, mint főbb hatóságaink között legközelebb szomszédja Szerviának, a Szerviánusok jogtalan átkelései iránt neheztelő közleményt intézett a belgrádi kormányhoz, s a visszaélés megszüntetését kivánta, de a belgrádi kormány azon választ adta, hogy a határőrzés megszűntetve lévén, a Szerviánusok aképen megkönnyitett átkeléseit meggátolni nincs hatalmában. E mentegetés elfogadható lett volna, ha a Szerviánusok titokban toboroztak s észrevétlenül szállongtak volna által, de midőn átalánosan tudva volt, hogy a toborzás és átszállitás a Szerviánus hatóságok szeme láttára szabadon űzetett, az adott válasz igen illoyalis volt.

3. §. Midőn az országos kormány az ellenség ellen forditandó hadi népet lehető fegyelmi szigor alá vonni, vezetésébe egységet behozni, s a még kétkedő tisztek hűségét biztositani törekedett, egyszersmind sikerült V. Ferdinánd királytól a Juni 10-iki kéziratokat kieszközölni, melylyek egyike által Jellachich cselekvései törvényteleneknek jelentettek ki, s ő a báni Méltóságtól megfosztatott, — másik által horvát és tót országok, harmadik által pedig a Végvidék, Jellachich letételéről, s a Magyar ministeriumnak reájok is törvényesen

kiterjedő hatóságáról értesittettek, az anya hazávali hét százados testvéri kapcsolat szentül megőrzésére intettek, s az új törvények sok jótéteményeire emlékeztettek. A Magyar ministerium e királyi kéziratok kihirdetésétől a lázadó szerbekre nézve is üdvös hatást várt, nem oly szempontból, mintha a Magyar nemzet elleni igerültségök azzal lecsilapítható volna, hanem azon körülmény miatt, miszerint a szerb felkelők tulnyomó része végvidéki katonákból állván, ez oknál fogva alaposan remélhető volt, hogy a császár és király ily nyilvános parancsa előtt, szokott fegyelmi engedelmességgel meghajolni, s a letett Bán szövetségétől s e szerint a lázadástól el állni fognának. Azért a Ministerium a királyi leiratok példányait roppant kötegekben, magyar, német, szerb és oláh nyelven, küldte le köröztetés végett a királyi biztosoknak és hadvezéreknek. A várakozás azonban csak igen kis részben teljesült. Nehány, különben is hazafi érzelmű helységekre a kir. leiratok megerősitőleg hatottak, de a lázadás folyama nem tartóztattatott föl általok egy perczig sem. A felkelési vezérek a kir. kéziratok elleni hirdetményeikben nem a Fejedelem jogát a Bán letételére nézve, hanem a kéziratok valódiságát tagadták határozottan, s azokat a Magyar ministerium koholmányának bizonyitották; a mellett erősen állitották, hogy a császár valódi manifestuma a patriarchához bocsáttatott, s ellenkezőt foglalna magában. A nép, mely bennök ön ügye s a Fejedelem egyesült képviselőit tekintette, könnyen hitt szavuknak, — annál inkább, mert a kéziratok nyugalmas, okfejtegető, alkotmányszerű szerkezete, a császári parancsokban rideg s parancsoló hangulathoz szokott Végvidékiek előtt már magában gyanús volt. Azon felül e kir. kéziratok még lankasztották cselekvéseinket, mennyiben az ingatag csatlakozásu kormányszékekkel annál csinyában bánni kellett, a végre, hogy a kir. kézirat mint kétségtelen királyi akarat részökről is hirdettessék. Midőn eképen a kormány egy nyomatékosnak gondolt eszközbe fektetett reményét meghiúsítva látta, szinte azon időben Pesten oly eset történt, melynek közvetlenül a szerb felkeléssel kapcsolata nem volt ugyan, de mely mind a mellett az alvidéki táborozás körülményeire károsan hatott. Juni 11-én tudniillik, Pesten következő fegyveres ki-

hágás adta magát elő. A Pesten szállásolt olasz katonák a velök egy fedél alatt, a rokkantak palotájában, gyülekező magyar honvédeket gyűlöletes szemekkel nézték, s a hol alkalmat találtak, tettleg sértegették. Az nap egy olasz meglopott egy honvédet, s rajta kapatván, a honvédek által a rokkantak hadi tanyájára kisértetett. Mivel az olaszok magok akarták börtönbe zárni a bűnöst, a honvédek pedig ez eljárást magoknak tulajdonitották, ebből zaj, verekedés, lövés, a két szomszéd fővárosban a harangok félre verése történt. Négy ember élet esett áldozatul, kettő kettő minden oldalról. A hadügyminister személyesen jelent meg az öszveütközés helyén, s a vérengzésnek vége vettetett. Ezen történetet azért közlöttük e helyen azon értesités szavaival, mellyel a belügyminister arról a bácsi és bánsági kir. biztosságokat a ferdén szárnyalható hirek megigazitása végett tudósitotta, mert kettős következése volt a lázadás terévé lett Alvidék dolgaira. 1-ső hogy a Ministerium épen akkor 2000 embert leküldeni lévén készülőben, e leküldést a fővárosok állapotja tekintetéből elhalasztani kéntelen volt, a mi az alvidéki hadmunkálatokat, melyek hosszu vonalon aránylag igen csekély erőszámmal vitettek, érzékenyen akasztotta meg. 2-szor a kormány ez időpontban egyik főgondjának tárgyára, — az ellenséggel szemben álló sereg szigorubb rendezésére is, ezen pesti kihágás ártalmasan hatott. A rendes katonaságban t. i. még sok tiszt találkozott, ki az Ország új viszonyaival megbarátkozni nem tudott, és ezekre a pesti kihágás, mint a régi rendes és az új magyar katonaság közti szakadás példája, ingerlő benyomást tett, a közttök alattomban bujtogatók pedig megragadták az ürügyet figyelmeztetni a kétkedőket az új magyar seregnek a régi katonaság elleni rossz akaratjára.

4. §. Mindazáltal a kormány számos nehézség, s oly sok előre nem láthatott akadály daczára napról napra hatályosabb eszközöket használni s hadi intézkedéseit mind inkább szélesbített alapra fektetni kezdé. (Midőn egy felől az alvidéken oly háborúsan állottak a dolgok, s másfelől Jellachich királyi titalom ellen is megtartotta a horvát országgyűlést, a kormány rendeleteinek hangulata is zajlóbb kezdett lenni, s midőn a zágrábi esetet az alvidéki biztosságoknak tudtul

adta, a kormány kijelenté, hogy az országot két felől fenyegető háborút megüzentnek kell tekinteni. De bár rendeleteiben erély és kiszámitás nem hiányzott, mégis a körülmények gyakran oly hirtelen fordulatot vettek, hogy a rendelet czélszerűsége megszünnék, mielőtt végrehajtása elkezdetett.) A kormány Juni hóban Szegeden nagy tábort öszvegyüjtendőnek határozott, melyre mind a régi rendes, mind az új honvéd katonaságból, sőt a felfegyverzendett népből is nevezetes csapatok megrendelve voltak. De oly gyorsan haladt a lázadás, hogy e szándék nem sikerülhetett, a már lázongó vidékre kellvén küldeni minden kiállitható katonát. (Szándék volt ezen táborban az egész erőt öszvehangzó rendszer szerint gyakorolni, egy parancsnokság alá vetni, szabályszerinti részekre felosztani, s aképen egy jól rendezett nagy sereget tenni mozgásba, hogy a lázadók, kik magokat síkon mutatni merészelnék, sebesen megverethessenek, külön külön fészkeik pedig egymásután lerontathassanak. A táborozáshoz megkivántató élelmi és szállási rendeletek mind megtéve, s nagyobb részben már teljesítve is voltak, s mind a mellett a terv foganatba nem igazíttatott, és a tábor nem gyült öszve. Mert a miként a lázadás váratlanul egy vagy más ponton emelte föl fejét, annak lenyomása, vagy a közel vidéknek a pusztítás elleni megvédelmezése szükségessé tette, hogy semmi fegyveres nép, s főleg katonaság használatlanul bármi rövid ideig is ne hagyassék. Egy másik rendelete a ministeriumnak szerencsésebb sikert nyert a végrehajtásban. A ministerium tudniillik igen bölcsen látta át, hogy miután a végvidék majdnem egész hosszán ellenséges őrvonal állittatott föl a megyék ellen, ha ezen cselekvés részünkről viszonozatlan maradna, úgy a lázadók könnyen űzhetnék izgatási kisérleteiket a Megyékben, midőn általok minden rés elzáratott, melyen a Végvidékre az ország érdekében hatni lehetne.) Elhatározta tehát, hogy Temes, Torontál és Krassó szélein határőrségek állittassanak föl. (A mi Bács megyét illeti, noha az a felkelőktől, a csajkások rövid határszélét kivéve, a Duna által választatott el, s azért reá nézve a fentebbi rendelet oly kiterjedésben, mint a bánságban, szükséges nem volt, mégis e megye 20 ezernyi sereg kiállitását, s e sereg által a csajkások határától Futakig

huzandó vonalnak őrzését maga határozta el. De a szám mértéken túl magasra állapittatván, a végrehajtás a határozatnak nem felelt meg. — Mivel e határőrzésre rendes katonaságot mind csekély száma, mind szünetlen szolgálatra igénybevétele miatt forditani nem lehetett, a kormány a bánsági három megyét a »határőrségnek« saját népességökből ki állitására utasitotta.) A kormányi kivetéshez képest Torontál és Temes négy négy ezer, Krassó megye pedig három ezer főből álló ily határőrségi csapatokat rövid idő alatt állitottak ki. (A ki állitás úgy eszközöltetett, hogy a megye kivetvén minden helységre az illető számot, a helységnek szabadságában állott embereit időnként fölváltani, de a kivetett számnak folyvást teljesnek kellett maradni. Ezen határőrségi csapatok több holnapokon által, majd nem a Megyéknek temesvár elszakadására bekövetkezett megzavarodásáig tartattak fenn; a kincstárnak költségbe nem kerültek, minden helység a maga emberei élelmezéséről gondoskodni tartozván; és bár hadi alkalmazásra használhatók nem voltak, mind a mellett sok hasznos szolgálatjok által fölállitásuk czéljának megfeleltek.) Általuk minden utak a felkelők s rablók ellen bátorságban tartattak, a felkelők állomásairól hirek szereztettek, minden öszveköttetés a végvidéki lázadók s a Megyék gyanúsabb helységei közt megakadályoztatott, szóval, e csapatok a Megyék nyugalmának megőrzésében meg nem vetendő tényezők valának. (Azon felül sokszor tábori szállitmányokat fedezvén kiséretökkel, s a barangoló felkelők szemmel tartására előőrsökül használtatván, a túlterhelt katonaság s nemzetőrség fáradságait megkönnyitették. Mindenik Megyében főszálláshely jelöltetett ki számokra, Temesben Versecz, Torontálban Zichyfalva és Szécsány, Krassóban Udvarszállás. Mivel a felkelőkkel szemközt Versecz volt a középpont, a más két megyebeli határőrségnek is a temesivel öszvehangzólag irányoztattak mozgalmaik. Élökre katonaviselt egyének állittattak, jelesen a torontáli két külön táborban Ivándai Karácson István, és Koczó Károly; a temesiben Dömötör János; a krassóiban Báró Bruckenthal János. Bácsban Báró Jovics István tábornok volt az őrsereg parancsnokává kinevezve. Egyébiránt megemlitendő, hogy ezen határőrségek ki állitása a nemzetőr-

ségek gyakori szolgálatra alkalmazását egyáltalában nem függesztette föl. Minden fajra vagy osztályra, melyben bizni lehetett, sűrűn került a fegyverkezés sora. A miniszterium azon elvet tevé utasitásul: »A magyar és német népet fegyverezni, az oláhokat minden lehető módon nyugalomban kell megtartani.«)

5. §. A lázadás színhelye s területe a jelen Fejezet időszakában is ugyanaz maradt, melyet már előbb irtunk le. S mivel e szaknak határaiul kijelölt Verseczi és első Sz.-tamási ütközetekig a háboru inkább kis harcz, vagy guerilla csatázás alakját viselte, többnyire nem egyes ütközetek, hanem egyes helyi viszonyok szerint fogjuk beszéllésünket rendezni. A háboru még annyira nem vette volt föl a szabályos hadviselés jellemét, hogy ez időszak nagyobb felében még a királyi biztosságok határoztak a hadcsapatok elhelyezése és hova küldése felett, a szerint mint a veszély egy vagy más tájon fenyegetőbb lőn. Csak Juni 27-én bocsátotta ki a hadügyminister ama rendeletét a kir. biztosságokhoz, miszerint »Báró Bechtold altábornagy neveztetvén ki fővezérré, mind annyi katonai erő a nyilt téren, Tiszán innen és tul, az ő rendelkezése alá bizatott, és a kir. biztosok oda utasittattak, hogy ha akárhová katonai erőt elhelyezni szükségesnek találnák, az iránt a kinevezett fővezérrel értekezzenek.« S minthogy mennél tovább folyt a háboru, annál egymástól önállóbb fejlődést nyert a bácsi és bánsági hadjárat, mi nem csak a két országrész földleirati viszonyai, s jelesen a Tiszának közttök folyása miatt, hanem azért is történt, mert a felkelők innen és túl a Tiszán külön külön sánczos táborokat ütöttek, s e szerint a Magyarok hadviselése is kétfelé vala osztandó: — ez oknál fogva egymástól elkülönitve fogjuk a két hadjáratot előterjeszteni. Valóban tettleg volt többször a két külön táborozásnak, — noha névszerint egy fővezér által parancsoltattak, — oly különböző eredménye s hatása, hogy midőn a kivívott győzelem bátoritó hangulata terjedt el a seregben és a hazafiakban a Tiszán túl, addig Tiszán innen a vesztességgel végzett kisérletek folytában csüggedés és rémület uralkodott.

6. §. A két Tisza parti eseményeket külön külön ter-

jesztendvén elő, előbb a bánsági oldalon történteket beszéllendjük el. Első puska lövések a Megyék és a Végvidék között, a felkelők részéről a Megyék ellen felállitott őrvonal huzáskor történtek, de a mint előterjesztettük, a megyék is határőrségeket állitván fel, azontul a két ellenséges őrlánczolat kölcsönös vizsga szemmel, de megtámadás nélkül állott egymás ellenében. A Szerviánusok leirt barangolásaikat a végvidéken háborgatlanul űzték, valamint a felfegyverzett csoportok is baj nélkül folytatták utjokat vagy közvetlenül Perlaszra, a pártütők bánsági fő táborhelyére, vagy előbb Alibunárra, hol fiók tábort rendeztek, melyből nagyobb csapatok indittattak Perlasz felé. Hogy e mozgalmak a magyarok részéről nem háborgattattak, azt a főhadi kormányszék már emlitett tilalmának, s katonai vezéreink a miatti vonakodásának, a végvidék határait átlépni, tulajdonitani kell. Igaz, hogy erőnk nem volt nagy, s a Megyéknek is voltak oly tájai, melyeket csak hatalom mutatása tartott féken, p. o. a kikindai kerületben az ellenséges indulatnak csak lángja oltatott el, de parázsa nem hamvadt el, s igaz végre, hogy az ellenség központosuló erejével szemben a magyar erőt is a lehetségig együtt tartani kellett. (Ezen központosulás szüksége azonban az elősorolt körülmények által teljesen nem igazoltathatik, ha tekintetbe vesszük, hogy a szolgálat egy része a Nemzetőrségre bizathatott, és nehány század huszár segitségével több végvidéki, mint később látni fogjuk, az országhoz híven szitott helységeknek, a kóborló Serviánusokat visszakergethette volna. De miután ez elmellőztetett, fő feladatul az volt kitűzve, hogy a magyar sereg a szerb tábor ellenében imponáló állásba tétessék.) Kiss Ernő Ezredes tehát, miután Juni első felében Ujvidék felé kezdett, s már az előbbi fejezetben elbeszélt vonulásáról Kikindára visszatért, Juni 24-én Nagybecskerekre tette át főhadiszállását, s a lakosság hazafi része által élénk örömmel fogadtatott. E város e naptól fogva a bánsági magyar had főhadiszállása maradt egészen addig, míg hadaink a következő évi Januárban a bánságot el nem hagyták. Ezen pont választása által a megyék Perlasz ellen bátorságba helyezve lőnek. Az Ezredes, addig mozgó csapat nevet viselt, hada következő részletekből volt szerkesztve: 7

hanover huszár, és 4 Schwarzenberg dzsidás, tehát öszvesen 11 lovas század, — négy Donmiguel és három Ferenczkároly ezredbeli, öszvesen hét gyalog század, — és egy hat fontos hat ágyuból állott tűzértelep. (Felosztotta azt pedig eképen: két lovas s egy gyalog század Kikindán hagyatott, egy egy század lovasság elhelyeztetett Melenczén, Rácz-Aradáczon, Eleméren és Écskán, mind annyi katonailag fontos pontokon, melyek közűl Écska Bega folyón a hidat, s az által a perlasztóli betörést fékezte, Aradácz és Ellemér pedig Tisza felé könnyiték a védelmet, végre Melencze a Kikindávali öszveköttetést képezte. A többi erő a főhadi szállás helyén tanyázott. Kivánván az olvasót a lehetségig tisztában tartani a magyar hadak száma felett, a seregeknek a lázadás teréni szaporodását vagy fogyatkozását időnként megemlitendjük.) A feljebbi kimutatásban már nem találtatik a Zsivkovics gyalogezredi Zászlóalj, mely a kikindai nyugtalanságok kitörésekor Temesvárról kiküldetvén, egy ideig a nyilt téren tett szolgálatot, — időközben a várba vissza parancsoltatván. A Kiss hadában elősorolt Schwarzenberg Uhlánok Juni hóban rendeltettek át Aradból, Békésből a Bánságba. Maga az ezred parancsnoka, Blomberg kérte a kir. biztost arra, hogy a csupán Úrbéri viszályok fékezése miatt a Maroson túl heverő ezred az ellenség ellen fordíttassék. Ugyan ez ezredes, ki ily buzgalmat nyilvánitott az ország oldalán harczolni, három hó mulva a bánságban a magyar ügy legveszélyesebb ellensége lőn.) — A bánsági magyar erő balszárnyát a verseczi tábor képezte, hol 4 uhlan s 1 huszár század, és a Rukovina ezred számban igen megfogyott 3-ik zászlóalja, két 6 fontos ágyúval, Blomberg vezénylete alatt állott. E táborból különösen az oroviczai bányakerületet is kellett gondos őrszemmel tartani, a felkelők nem titkolván sovárgásukat a bányakincsek elfoglalására. (Ha a magyarok táborait az ellenség fekvésével szemben állitjuk, látni fogjuk, hogy valamint Becskerek a perlaszi tábor és a csajkások vidéke, úgy Versecz az Alibunári tábor ellen foglalt el őrálló helyzetet. Fejértemplom a szerint, a mint vagy a magyarok vagy a szerbek hatalmába esni fogott, Verseczről védelmet vagy megtámadást várhatott. Versecz egyszersmind kelet felé, s jelesen Szerviának azon

része felé, melyről leginkább szállongtak által a segélycsoportok, az egész magyar hadvonal legszélsőbb hadi pontját és előőrsét képezte.)

7. §. A miniszterium kivánatainak egyik része, t. i. a seregnek kellő rendszer szerint felállitása, a becskereki és verseczi táborok létesülése által teljesitve lett; most szükséges, hogy kivánatai másik részét, a sereg vezetés egységét ez időbeni fejlődésében vegyük vizsgálat alá. Eddig a síkon működött csapatok a kir. biztosság és Kiss ezredes vagy más egyes parancsnok közti egyetértés szerint tevék mozdulataikat, s kivévén a végvidéki vonulás nagy kérdését, közttök az egyetértés tökélyes volt. Kiss Ezredesről, kinek hazafi és katonai jellemét már ismeri az olvasó, bizton állithatjuk, hogy ha személyes akaratát követhette volna, azon kivétel sem fogott létezni. De mivel a főhadi kormányszék a végvidéken nem csak fő katonai, hanem egyuttal kerületi fő hatóság is volt, s ezen minőségében a Magyar kormány által meghagyatott, az Ezredes lehetlennek tartotta, hogy, ha csak minden hivatali és felsőbbség iránti kötelességeit meg nem akarja szegni, a végvidékbe a hadi kormányszék ellenzése mellett vonuljon be, a mire a ministeriumtól közvetlenül ez időben még utasítva sem volt. Nehezítette a dolog ketté vágását a magyar hadügyministerség és a főhadi kormányszékek közti szövődött viszony természete is. Kezdetben a magyar ministerium símán akarta a régi katonai főhatóságokat új felsőbbségökhöz hozzá szoktatni, s azért sem szorosan parancsoló állásba nem helyezte magát irányokban, sem tőllök az alárendeltség szabályainak megtartását nem követelte. Ezen kiméletnek tulajdonitandó, hogy mind a temesvári és pétervárади, mind a Budai főhadikormányszék a magyar hadi ministeriummali levelezésökben azon irmodort vették föl, melyet a magokhoz hasonló rangú hatóságok irányában szoktak volt használni. Ezen merő formálitásnak látszó körülmény a katonasági életben, hol a rangok pontos tisztelete a rend lényegéhez tartozik, sokat jelentett. Igy a ministerium a főhadi kormányszékeknek voltaképen soha sem parancsolt, s élesebb hangulatra átlépni még kevesebb szándéka volt a Juni 10. kir. kéziratok és manifestumok megjelenése után, melyek sikere leginkább az ország és

fejedelem közötti egyetértés napvilágra hozatalától váratott; a miben a főhadi kormányszékek közremunkálása nélkülözhetlennek tekintetett, a nép kiválólag bennök ismervén a császári szándék organumait. Ily körülmények köztt annyira ment a kormány engedékenysége, hogy a főhadikormányszékek levelezéseit a bécsi régi főhadi tanácscsal, s ennek tettleges feloszlatása után, a bécsi hadügyminiszterrel eltűrendőnek gondolta. Felötlő körülmény volt, hogy az új bécsi hadi ministerium rendezésekor, midőn a magyar s a bécsi kormányok köztt még baráti viszony létezett, a hivatalok osztályai között egy Graenzdepartement nevezetű osztály fordult elő, minek helye nem lehetett, ha a magyar törvények felforgatása már kezdettől fogva nem lett volna czélul kitűzve. E helyen különösen a bánsági főhadi kormányszékek szelleme tartozván a megismerendő tárgyok közzé, még némely arra vonatkozó tényeket felemlítendünk. Midőn a törvények kihirdetése lett volna a végvidéken előveendő, s a pancsovai és fejértemplomi ezredekben a lázadási zavarok miatt csak nagyobb katonai tekintély által kisértethetett meg, a bánsági főhadi kormányzó ez eljárásnak a kir. biztossal együtti tèljesitésére sürgetve szóllittatott föl, de ő hivatkozván a rendnek azon hatóságokbani felbomlására, a kivánat teljesitését megkisérteni nem akarta. Midőn Temesvárott több katonatiszt, Haynaunak Olaszországba elutazása után is, ellenséges beszédekben s nyilvánosan tört ki az ország ügye ellen, Piret tábornok azon mentegetéssel hárítá el tőllök az ellenök szorgalmazott büntetést, miszerint ő nem látja módját, hogy akkor, midőn a szóllás szabadság mindenki jogává lett, épen a katonatisztektől vétessék el a puszta vélemény kijelentésének szabadsága. Hogy a hasonlítás nem volt őszinte s hogy a szóllásszabadság amaz értelemben senki számára jogul nem vívatott ki, eléggé tanusitották azon tények, miszerint polgári egyének, vagy a nyilt téren működött hadcsoportokban szolgált tisztek, minden a Haza Ügyének gyűlöletessé tételére elkövetett merényletért szigorú vád alá helyheztettek. Egyébiránt azon, hogy a főhadi kormányszék, noha már nem csupán törvény, hanem a mi oly helyeken hathatósabb szokott lenni, kir. kézirat által is a magyar kormány alá rendelte-

tett, s e szerint annak érdekében működni kötelezteteett, szellemében változatlanul idegen maradt, nem lehet nagyon csodálkoznunk, ha meggondoljuk, hogy a temesvári hadi kormányszék számos személyzete ugyan az maradt meg, mely a Martiusi napok előtt volt, s parányi kivétellel Magyarországhoz ellenséges indulattal viseltető cseh, német, horvát s. a. t. idegen egyénekből szerkesztve volt. Ily egyénekben a magyar alkotmányos szellemet meghonosítani, akkor sem leendett könnyü munka, ha élükön a haza ügyét szivén viselő magyar főnök lett volna; annál kevésbbé volt várható oly vezértől, mint Báró Piret, ki mind származásra, mind szolgálatra nézve idegen lévén, maga is, a magyar érdek mellett természetes rokonszenvet nem érzett. Szaporította ezen főhadi kormányszéki elemek ártalmait, s azon vidék közelebb jövendőjére nézve fővészt rejtett magában, a temesvári várőrzésnek idegen katonaság, a várparancsnoksági hivatalnak pedig a teljesen illyr hajlamú tábornok báró Rukovina kezei köztt létele. A főhadi kormányszéknek politikája azonban leglényegesebben tűnik ki a végvidékbe menetel, s a lázadók elleni szigorú bánásmód gátlására irányzott törekvéseiből. Bécsből a titkos sugallatok semmit sem ajánlottak annyira, mint a lázadást megsemmisíthető csapás föltartóztatását, hogy a felkelőknek idő szereztessék táboraik rendezésére. »Nem ajánlhatom, így írt Piret Juni 8-án, királyi biztos úrnak eléggé sürgetőleg a legnagyobb mérséklet szükségét minden intézkedéseiben, mert nyiltan megvallom, hogy minden tekintetben hijányában vagyok az eszközöknek, mikkel a szigor rendszabályait katonailag támogathatnám.« Ezen jellemzési adatok mellett is az igazság követeli kijelentenünk, hogy Piret tábornok annyi kedvezőtlen körülmények daczára, melyek vagy felülről hatottak reá, vagy körözték őt, személyesen a magyar ügynek inkább jóakarója volt mint ellensége. Noha öszveköttetései s körözete sugallatához képest eljárásában inkább passív, s határozatai hozatalában titkolódzó volt, mégis az ország ügyéről mindig tisztelettel szóllott, s készséggel nyujtott segédkezet ott, hol nem politikus gyanánt, hanem hivatalnok kötelességeiben működött. Miként már az előbbi fejezetben megérintettük, fegyverek kiszolgáltatása a honvédek és Nem-

zetőrök számára, táboraink ágyúkkal és lőszerrel ellátása, Temesvárott és a megyékben a szerb lázadási jelenségek elfojtása, — e tárgyok tevék azon tért, mellyen a magyar ügy kezellőji Piret tábornok buzgó részvételével találkoztak. S a lázadást elvontan a vele azonosult udvari érdektől tekintve, annak Piret tábornok személyes ellensége volt s a magyarok első győzelmein örvendett. — Az olvasó a hadi főkormányszéknek s elnökének szentelt e hosszú előadást talán nem fogja nehezteléssel venni, ha tekintetbe veendi, hogy a fővezérségi kérdés épen abból állott, miként lehetett valahára a magyar sereget azon főkatonai hivataltól függetlenül vezényeltetni, és hogy a főhadikormányszék, akkor is midőn e czél eléretett, nem szűnt meg fő katonai tekintély lenni. Az előbocsátottak szükségképen valának említendők annál fogva is, hogy kitűnjék, mily nagy nehézségekkel volt öszvekötve a kormány és megbizottjai működése olly sajátságos hivatal és testület mellett, melyet sem a hazáénak lenni nem hittek, sem ellenségnek kijelenteni nem tartották tanácsosnak. Ezen hátráltató viszonyon a ministerium legelőbb az által kezdett rést törni, hogy Kiss Ernő ezredest, saját csapatjára nézve a távolság tekintetéből, lépcsőnként mindinkább függetlenné tette a főhadi kormányszéktől, s mozdulataira nézve csupán a biztossággali egyetértésének szükségét tovább is hagyta meg. De ezzel a hadvezetési egység még a bánsági harcztéren sem éretett el. Mert a verseczi tábor parancsnoka, Blomberg ezredes, folyvást közvetlenül a főhadikormányszéknek volt alárendelve, s Kiss ezredessel csak kölcsönös egyetértési, nem alárendeltségi viszonyban állott. Mindezen akadályok valahára elenyészendőknek tekintettek, midőn a kormány báró Bechtold altábornagyot a Tisza mind két partján levő magyar seregek fővezérének nevezte ki. E kinevezés híre az egész alföldön, hol a létezett bajok és kútforrásaik közönségesen tudva voltak, oly megnyugvással fogadtattak, milyen a gyógyszer megérkezése az utánna epedett keblet enyhiteni szokta. Mindenki azt reméllte, hogy erély és sebesség fog azontúl a hadi intézkedésekben helyt foglalni, s hogy a végvidékbe vonulás valahára eldöntött kérdés leend. Ez utóbbi volt a hazafi népességnek régtől fogva legforróbb vágya. Azt, hogy a főhadikor-

mányszék a magas rangú fővezér elébe utasítást szabni merjen, feltenni is botrányosnak tekintetett, s a fővezérről föl volt téve, hogy minden gátló kapcsolatoktól föloldatva, teljes hatalommal fölruházva, s csak önfelelőssége által korlátolva lévén, cselekvéseibe semmi illetéktelen befolyásnak nyilást nem enged. Báró Bechtoldot személyesen az alföldön nem ismerték; a régi katonák között nehányan találkoztak, kik őt mint ügyes lovassági vezért dicsérték, de mind a mellett átalános volt a személyessége felőli kedvező vélemény, mellyel leérkezését várták. Hazafiatlanságnak vétetett máskép nyilatkozni oly férfiúról, kinek kezébe a kormány Magyarország életkérdésének vezetését bizton letehetni gondolta. Arra hogy német, hogy az alkotmányról fogalma sem lehet, hogy e két oknál fogva, habár az ügynek híven szolgálna is, az új magyar katonaság előtt oly könnyen népszerű nem lesz, s hogy mint tábornok társai nagyobb része a rendes katonaságot nem szivesen nézte öszveolvadni a honvédsereggel: — mind e körülmények akkor vagy nem tűntek föl, vagy az akkori állapot kéntelenségeinek tekintettek, s az emberek úgy vélekedtek, hogy szükségkép kellett fővezérül tábornokot kinevezni, mind a terjedelmes harczvonal, mind a régi katonai hatóságok előtt emelendő tekintély végett. Új tábornokról akkor szó sem lehetett, mivel a ministerium még tábornok nevezés jogát nem vette gyakorlatba. Valami rögtönzött, p. o. országgyűlés általi, tábornok kinevezési mód oly forradalmi jelleműnek látszott volna, hogy teljesen ellentétben állana a kormány szózatainak szellemével, mely szerint a fejedelemmeli meghasonlás rémképe minden módon távol tartandó vala. Az alföldi közvélemény tehát általánosan helyeselte e kinevezést, s számította a napokat, melyek alatt döntő lépéseket teend a főhadvezér. S midőn végre, Juli elején, Szegedre leérkezett: egész fellépése, s jelesen nyilt bánásmódja mindenkivel, kivel dolgai összeköttetésbe hozták, — a magyar ügy iránt fennen hangoztatott ragaszkodása, — élénk buzgalma, mellyel lakja erkélyére terjedelmes nemzeti zászlót tűzetett ki, — lármás fenyegetései a szerb lázadók ellen, — végre az ellenség mennél előbbi megtámadására ismételt izben tett igéretei, s a tervek miatt nagy földabroszokon buvárkodása, —

mind ezen körülmények a közönségnek iránta nyilatkozott bizodalmát, s müködésébe helyezett reményeket egyelőre igazolták. Egyéb tulajdonai mellett beszédében igen őszintének tetszett, s e miatt körözetében szerettetett, úgy hogy azt mondanák rólla, hogy a mit érez, azt ki is mondja. — Mi e fejezetben ezentúl a fővezérrel csak a végszakaszokban a Sz.-Tamás ellen intézett első ostromlás előterjesztésénél fogunk találkozni, s itt a fővezérség tekintetében még egy mellék eseményt fogunk elbeszélni azon napokból, melyek Bechtold kinevezése és leérkezése között folytak le. A hadügyministerium t. i., hogy addig is, míg Bechtold rendeltetése helyére leérkezend, a fővezérség életbeléptettessék, Éder őrnagytábornokot, ki Szegeden több év óta viselte a dandárparancsnokságot, a bácsbánsági mozgó seregek helyettes fővezérének nevezte ki, s Éder tábornok Junius 27-én Becskereken jelent meg, Kiss ezredes csapatja felett szemlét tartandó. A megszemlélt sereggel megelégedve lennie méltó oka volt, azonban az ő helyettes fővezérségével Kiss Ernő nem nyilvánított megelégedést, sőt ellenkezőleg azon véleményét jelentette ki, miszerint Éder tábornok helyettes fővezéri minőségben Becskereken megjelenése őt meglepte, s ő azt találná rendén lenni, hogy vagy hagyják meg őtet hadtestében parancsnokul csupán a fővezér felsőbbsége alatt, s ezen esetben tábornokságra mozditsák elő, a hadtest már oly számra növekedvén föl, hogy a vezérség méltán tábornokot illet; vagy ha ezt tenni czélszerűnek nem tartják, akkor adják át a hadtest vezényletét másnak, és ő saját ezredével parancsnokságát veendi ismét által. Igy már ez időben tünedezni látjuk a magyar hadvezérek közti viszályok csirájit. A derék vezér ezredes érzékenysége azonban lecsillapíttatott, nem ugyan még ez alkalommal tábornokká kineveztetése által, hanem Bechtold fővezér leérkezése után hamar, Juni 8-án kibocsátott azon rendelete által, miszerint a bánsági öszves, rendes és önkéntes seregek vezénylete, s eként a verseczi tábor is, Kiss ezredesre ruháztatott, minek folytában ő a főhadi kormánytól teljesen függetlenné lett.

8. §. Beszélyünk azon sorára érkezünk, melyben a még rendszeres alakjában ki nem fejlett háborút egyes helységek

esetei szerint adandjuk elő, s ezek köztt legelőbb Szent-Mihály helységére vetjük figyelmünket, mint szinhelyére az első öszveütközésnek a magyar haderő és a lázadók köztt, a bánságban. E helység megemlítést érdemel azon megtörhetlen ragaszkodásáért is, mellyel az ország ügye iránt a szerb háború egész folyama alatt viseltetett. Maga a végvidékhez tartozván ugyan, de torontál megyei Ürményháza magyar, és Sz.-János oláh helységekkel határos lévén, Szent-Mihály, oláh község a Martiusi napoktól fogva folytonos érintkezésben volt megyei szomszédaival, s velök a Magyarországi új események iránti rokonszenvben osztozott. A helység ez érzelmei az egész vidéken tudva voltak, s azért, midőn a karlováczi izgatók ügynökei Sz.-Mihály lakosait a magyar nemzet czéljairól hamis és rágalmazó hírekkel, mint annyi más helységet, tévútra vezetni törekedtek, de viszhangra nállok nem akadtak, a Kárlováczi Főodbor, melynél bosszúállás volt Sz.-Mihály ellen följegyezve kezdettől fogva, azt határozta, hogy ha szép szerével nem lehetne, erőszakkal kellend e helységet meghódítani. Erre azon ok is forgott fenn, mi szerint a megyék s különösen a verseczi tábor elleni terveikre nézve Szent-Mihály fekvése katonai fontossággal birt. Juni 25-én megjelent az alibunári táborból Szent-Mihályon egy a Főodbor által arra megbízott küldöttség, s a császár, a patriarcha, a tábori parancsnok, s minden előttök ismeretes tekintélyek nevében megparancsolta a községnek, hogy más helységek példájára 50 fegyveres embert küldjenek az alibunári táborba. A hirtelen parancs ellenében a Sz.-Mihályiak nem tudták magokat hamarjában öszveszedni, s hivatalos öszveköttetésben a szomszéd megyei tisztviselőkkel nem állván, tanácsot rögtön sehonnan sem vehettek, s igy történt, hogy a parancsnak meghódolva, a helység tartalék katonáiból 50 fegyveres embert késedelem nélkül Alibunárra küldtek. Azonban még az nap a kir. biztosságnak Anan nevű ügynöke, ki a kir. manifestumoknak, a lázadók csábításának kitett helyeken, osztogatásában járt el, Szent-Mihályra érkezett, s a hirdetmény tartalmát előbb a lelkésszel, azután az egész községgel közölvén, magyarázó szavainak oly kedvező sikere lett, hogy a lakosok a lázítók császári akaratra hivatkozásának ferdeségéről telje-

sen meggyőzetvén, azonnal szekereket küldtek Alibunárra, s oda indított *50 fönyi legénységöket vissza hozták.* Ekkor azonnal megüzenték Ürményháza, Szent-János s a szinte közel fekvő Zichyfalva népes német helységnek, hogy, ha őket híven segítik, ők készek lesznek utósó csepp vérig ellentállni a lázadóknak, s meggátolni a megyei határokba betörésöket. S nem késtek előőrsöket állítani ki Alibunár felé, a honnan másnap hat Szerviánusból és két pancsovai kereskedőből álló új küldöttség jelent meg az előőrsökön, még egyszer komolyan szóllítván föl a Szent-Mihályiakat hozzájok csatlakozásra, s fenyegetvén, hogy különben kényszeríteni fogják arra, de a Szent-Mihályiak a fenyegető megintést megvetéssel utasították vissza, azonnal tudtul adván a nevezett szomszéd helységeknek, miképen az ellentállásra és tőllök várt segélyre nem sokára itt lesz az idő. Juni 28-án az alibunári táborból újra egy küldöttség jelent meg, ezúttal egy pap, egy végvidéki lakos s egy boszniai bujtogató, rettenetes külsejű alak, minőket a lázadók nagyobb ijjesztés végett szoktak volt üzeneteik vitelével megbízni, s még fenyegetőbb okokkal iparkodtak a községet csatlakozásra kényszeríteni. De a szent-mihályiak elvesztvén már béketürésöket, s véget akarván vetni a már annyiszor ismételt vakmerő izgatásnak, *a küldötteket megragadták, s megkötözve Temesvárra küldték* be, méltó haragjukban az idegen országbeli bujtogatót rútul öszve vervén úgy, hogy csak Ürményházi szomszédjaik engesztelő közbevetésöknek engedve nem ölték meg őtet. E tett után nem kételkedvén a lázadók bosszúállásáról, azt jobbnak találták megelőzni, s a szomszéd helységekből főleg Ürményházáról segítséget kapván, öszvesen vagy 300-an az alibunári tábor felé indultak, s reá rohanván a város előtt levő sáncz mellett tanyázott csoportra, azt szét üzték s a városig kergették, de majd értesülvén, hogy Iláncsa falu felől több száz emberből álló csapat közeledik a városhoz a váratlanul megtámadott tábor segítségére, vissza huzódtak. Most világos volt előttök, hogy az alibunári táborból nem csak az elfogott küldöttek, hanem a merészlett megtámadás miatt is még dühösebb s hatalmasabb megrohanásnak nézhetnek elébe, azért legfőbb idejének látták állapotjukat a verseczi főszolgabiró Damaszkin István-

nak följelenteni, s hozzá segélyért folyamodni. A fenforgó veszélyről értesült tisztviselő azonnal egy század uhlánt Ürményházára, másnap pedig, a közelgő csapás sulyosabbnak látszván, meg egy század dzsidást Zichyfalvára és Szent-Mihályra küldött, s két század gyalogságot is oda szállitott. Történetünk ösvényéről nem térünk el, ha a most emlitett tisztviselő épen a lázadás ellen és a hadviselés előmozditása körül tett ritka érdemeiről e helyen méltányló emlitést teszünk. Damaszkin István a nyugtalanságok kezdetétől fogva egyik legzivatarosabb ponton, Verseczen hivataloskodván, annyi erélyt, bátorságot és sebes felfogást tanúsított rendszerinti teendőin túl a lázadási mozgalmak által teremtett számos föladataiban, hogy a Verseczi környék rendben tartásának lelke lett, sőt járásával egy felől Krassó, másfelől Torontál megyék déli részeinek szomszédja lévén, gyakran azokra is terjedő igazgatási és hadviselési rendeletek teljesítésével bizatott meg a kir. biztosság által. Altala tehát s Szent-Mihályiak védelmére elegendő erő küldetvén a verseczi táborból, az ellenség óráról órára váratott. Végre harmadik napon — Juli 1-én — Alibunár felől 5—600 fegyveres ember három csoportban, s hogy a faluba több felől törhessenek be, különböző oldalról közeledett Szent-Mihályhoz. Báró Thungen uhlan kapitány a lovassággal reá ütött a helységet legelőbb elért csoportra s azt zavarba ejtette s vissza szalasztotta. De csakhamar a vissza vertnél számosabb csoport három ágyúval nyomult a kapitány lovassága ellen, ki arra vissza húzódott, hogy a segitségére sietve lépő gyalogságot (2 század Rukovina) valamint a helybeli fegyvereseket s az ürményházi önkéntes magyar lovasokat magához vonhassa. E megerősítéssel egyesülvén vissza fordult, s a lázadókat, kik az alatt a helységbe betörtek, újra megtámadta, s minden csoportjaikat a helységből kiverte, rendetlen futamodásukban nevezetes vesztességet, főleg számos sebesültet ejtvén soraikban. De fájdalom, az ellenség üldözéséről visszatért magyar sereg a helységet már teljes tűzlángba borulva találta, a lázadók az alatt hogy a helységbe betolakodtak, több helyen a házakat felgyujtván. Hetven ház egészen hamuvá lett, s a harcz okozta zavar lehetetlenné tevé, hogy a házakban foglalt

vagyon megmentése eszközöltessék. A helység utczái szélességének tulajdonitandó, hogy az egész helység nem égett el. E nem volt az egyetlen áldozat a magyar részről. Az ütközet alatt Gróf d'Orsay uhlán másodkapitány alól lova lelövetvén, ő kénytelennek látta magát egy kerítés mellé állani, hol, az ellenség könnyen észrevévén őt, számos lázadó megtámadta, s egyenetlen küzdelem után meggyilkolta. Ő volt az első tiszt, ki e háborúban Magyarország ügyeért csatahelyen esett el, s halála az alföldön, hol régóta ismertetett, közfájdalmat okozott. Aradon, több évi tanyázó helyén, Gróf d'Orsay a magyar és polgár elem iránti barátságos magaviselete által, — az idegen, legtöbbnyire ellenkező bánásmódú tisztek között kedvező kivételképen, — a közönség szeretetét szerezte meg. Kivüle még részünkön egy közvitéz esett el s három megsebesíttetett. A hajlékaiktól megfosztott Szent-Mihályiak a szomszéd helységekben kerestek menedékhelyet, s az alatt a lázadók lovaikat és juhaikat hajtották el a határból, s mihelyt a katonaság eltávozását vették észre, s a helységet jobbára üresnek látták, szekereken jöttek vissza öszverabolni azt, mit a tűz megkimélt. S mivel az Alibunári táborban azt gondolták, hogy a Szent-Mihályiak megbánják a magyarokhozi vonzódások oly drága árát, az ütközet, felgyujtás és kirablás után még egyszer Ügynököt küldtek hozzájok az ellentállás folytatásáról lebeszéllésükre, de a szentmihályiak ez utósó hirnököt is foglyul ejtvén s mint az előbbenieket, Temesvárra beküldvén, az országhozi hűségökben nem ingadoztak.

9. §. Fejértemplomról szándékozunk most szóllani, melynek e lázadási háboru alatti esetei történeti emlékezetet hagytak magok után. Hűsége, mellyel az ország ügyét karolta föl, nem haladtatott felül törzs magyar városok egyike által sem, elszánt vitézsége pedig talán példátlan maradt. Kicsiny város, 6—7000 lakosból álló, s szabad katonai község, egyébiránt székhelye a fehértemplomi végezrednek. Közel fekvén a Dunához, szintugy az át szállongott szerviánusok, mint a felkelő szerbek szemében folyvást tőr volt, melynek lerontása egyik legforróbb vágyuk, s azon vidéki hadjáratok fő czélja vala. A város lakossága több mint $^3/_4$ részben német és oláh,

a kevesebbség szerb. Az oláhok a németekkel együtt osztották a hazához hűséget, s ez egyesülés tette lehetővé a város testületi jellemü hazafiságát. A szerbek, noha számok kisebbségénél fogva nem gátolhatták meg városuk politikai szinének a többség szelleme szerinti megalakulását, mégis kivétel nélkül a magyar ügy ellenségei voltak. De az akadályoknál, melyeket a fejértemplomi hazafiak szerb laktársaik ellenszenvében találtak, még súlyosabbakra akadtak az Ezred kormányánál, mely a Végvidék szerkezeténél fogva nemcsak katonai főnökséget képezett, hanem az ezredi kerület területi hatóságát is. Ez időben — az Ezredes a két első zászlóaljjal Olaszhonban lévén — az ezredet egy ravasz, a magyar ügy iránt ellenséges érzelmekkel viseltető egyén, Dreyhann alezredes kormányozta. Az ezredbeli, s főleg — mint általában a végvidéken — az ugynevezett igazgatási tisztek, vele ugyanazon érzelműek voltak, Maderspach kapitány kivételével, kiről a közelebbi fejezetben dicső tetteket fogunk beszéllni. Mind a mellett a város nyilván ki fejezett gondolkodása és hajlama tekintetéből az Alezredes tanácsosnak tartotta egészen le nem vetni álarczát, melyet mint a bánsági főhadi kormányszék alárendeltje arra nézve vett föl, hogy a magyar kormánynak ezen uton hozzá érkezett hirdetményeit a hivatal kivánta formák szerint kihirdette, s áruló szándékának előmozdításában arra szorítkozott, hogy a hirdetmények hatását a tisztekkeli magános értekezéseiben elrontani igyekeznék. A hol s a hogy lehetett, úgy törekedett a magyar ügynek ártani, s oly cselekvésektől sem tartózkodott, melyek a gyávaság jegyét nyomták reá, ha általok gonosz czéljait elősegíthette. Annál nagyobb a Fejértemplomiak érdeme, hogy magokat sem a lázadók rettentései által megijesztetni, sem kerületi előjárójok cselei által elcsábíttatni nem engedték. Az ő sajátszerű történetük fényesebb eseményei a következő fejezet tárgyai köztt lesznek találandók, de hogy teljes lánczolatban maradjon följegyezve küzdelmeik egész sora, nem engedhetjük, hogy feledésbe sülyedjenek az azokat megelőzött s okozott, kisebb fontosságú tetteik sem. Korán, már május 24-én volt a Fejértemplomiak szilárd lelkülete próbakőre állítva. Azon napnak hajnalán a Dunán Moldova felől Pancsova felé evedző, s fegy-

veres néppel megrakott három hajó vétetett észre a moldovai őrvonalon állott strázsa által, mely nem tudta kiismerni a hajókon szállított katonaságot, s azért gyanúsnak tekintvén a dolgot, puskalövéssel jelt adott, mi a határvonalőri szabályokhoz képest állomásról állomásra viszonoztatott az egész palánkai őrvonalon, mely Fejértemplom alatt nyúlik el. Majd a fellármázás a városba is behatott, s Dreyhann a támadt zajt lecsillapítani óhajtotta, hogy a szállítmány, melynek rendeltetése kétségtelenül tudva volt előtte, háborgatlanul haladjon tovább útjában, de a Fejértemplomi polgárok vészharangot huztak, s a hajók föltartóztatása végett a magok kebléből rendezett fegyveres csapatot a Dunapartra küldtek, a kirándulás azonban czélját nem érte, mert a csapatnak a Dunához érkezésekor, a gyanús hajók a láthatárból már eltűntek, s messze evedztek. Mind a mellett ezen eset a város magatartásának szilárditásában erős tényező volt, indító okul szolgálván arra, hogy nemzetőrség rendeztetett magyar nemzeti zászlók alatt. A fejértemplomi lakosok, mint végvidékiek, a katonai gyakorlásokban jártasabbak lévén, mint a polgári hatóságok lakosai, az ő nemzetőrségök csak hamar rendes katonai testhez hasonlított inkább, mint közönséges nemzetőri testvéreihez. A német lakosokat azon dicséret illeti meg, hogy a nemzetőrség sorai nagyobb részt általok töltettek be, miután oláh polgártársaik nem voltak annyira hasonlók hozzájok harczias szellemre nézve, mint hazafias érzelmekben. Nemzetőrségnek megalakítása egy még tettleg a magyar törvény által nem igazgatott városban, nevezetes esetnek, s a haza ügyére nézve szerencsés jelnek tekintetett mindenütt, hova híre eljutott. Június elején a fejértemplomi szerbek a karlováczi népgyülés határozatainak érdekében demonstratiót készitettek, s csoportosan gyülekeztek, de a városi előjáróság, hiven a többség szelleméhez, a bánsági főhadikormányszék levelét, mellyben a karlováczi határozatok törvénytelensége hirdettetett, nyilvános helyen olvastatta föl, s a szerbek az előjáróság parancsának engedve, bár fenyegetődzésekkel, szét oszlottak. Majd a szerviánusok kalandozásai, melyek természetét már leírtuk, Fejértemplomot mindig közelebbről kezdték körül övedzni. Vracsevgájon, egy Fejértemplom és Palánka

között fekvő faluban tábort ütve, a lázadók azon táborból a vidéket minden irányban, kisebb nagyobb csoportokat képezve, barangolták be, itt a népet magok előtt a főtáborokba hajtva, ott helységeket prédálva, s az országutakat utonállókként nyugtalanitva. A végvidéki tisztek többnyire rokonszenvből nem gátolták a lázadók előmenetelét; volt ugyan példa arra is, hogy egyes állomási tisztek ellenök szegültek, s önkényleg nem akarták hivatali hatalmukat nekik átadni, de az ilyenek általok vagy elüzettek agyonverésseli fenyegetésekkel, vagy megkötöztetve Pancsovára vitettek el. A felkelők egyik fő gondja arra volt forditva, hogy az összeköttetést Fejértemplom és Versecz között folyvást háborgatott karban tartsák, mit utonállás és az által eszközöltek, hogy a Verseczhez közel eső végvidéki népes helységekből, melyek szellemében egészen nem biztak, fegyveres népet a szokottnál nagyobb számmal hajtottak el táboraikba, hogy aképen azon környéken kényök szerint hatalmaskodhassanak. Izbistyéről vagy 200, Ulmáról még több embert hajtottak el. Rémület boritotta el az egész vidéket. Juni 18-án küldöttséget küldtek Fejértemplomba, s általa a várost maga megadására szóllitották föl. Dreyhann arra unszolta a Fejértemplomi polgárságot, hogy tekintetbe vegye a magyar ügyhezi ragaszkodása miatt folyton szenvedett háborgatásait, s nyugalmának megszerzésére vagy a császári zászlót tűzze ki, melyet hihetőleg a szerbek is tiszteletben fognak tartani, vagy legrosszabb esetben inkább a szerb zászlót is, mint sem gyenge erejével a felette tornyosuló veszéllyel szembe száljon. Ösztönzéséhez bizonytalan rémhireket is kötött, hogy a szerviánusok pancsova, Kubin, és palánka alatt öt-öt száz főnyi erővel keltek által, s kitüzötten Fejértemplom ellen készűlnek, a Magyarok pedig nem birnak annyi haderővel, hogy nekik segitséget küldhetnének. A fejértemplomi polgárok azonban részint a magok elhatározásában, részint a verseczi táborból, hova minden nállok történő dolgokról jelentést küldeni szoktak, reménylett segedelemben bízva, az Alezredes tanácsait s ijesztéseit visszautasitották, s annál fogva a lázadók küldöttsége kéntelen lőn sikeretlenül eltávozni. De Juni 22-én a körülmények komorabb szint öltöttek. A Vracsevgájon táborozott lázadók mintegy 1000 főnyi fegy-

veres csapattal, Sztanimirovics és Koics vezényletök alatt, Fejértemplom alá szálltak, s a várost, mint mondák, utósó izben szóllitották föl a megadásra, kedvezőtlen válasz esetében rohammal készülvén azt megtámadni. Fejértemplom állapota e perczben a legfőbb mértékben szorongatott volt. Falai előtt az ő nemzetőrségénél sokkal számosabb ellenség, mely vad szomjjal várta az alkalmat, hogy a várost prédával és pusztítással romba döntse; falain belől egy addig meghunyászkodott kevesebbség, a lakosság szerb része, mely az ellenség megjelenése fölötti örömét nem titkolta, s ha ez a városba betörne, vele szövetkezni kész volt; az ezredi igazgatás oly egyén kezében, ki nem merte ugyan gonoszságát annyira vinni, hogy a lázadókat a város megtámadására fölhivja, de a ki minden esetre örvendeni fogott, ha a város megrémités következésében tettleges öszveütközés nélkül kerül a lázadók birtokába, a mint ez áruló szándéka eddigi tetteiből is nyilván kitetszett; végre a Verseczről várt segély nem jövetele. E mindenfelől öszve tolult bajok közepette Fejértemplom törvényes szellemü polgársága azon nézetben állapodott meg, miszerint a veszély oly módon lenne elhárítandó, hogy a város az élet s vagyont fenyegető ellenség jelenlététől oly áldozattal mentessék meg, mely a városnak a lázadás ellenébeni eddigi önállóságát ne rontaná meg. Ezen biztosíték mellett a városnak a rabló ellenségtőli megszabadulása iránti alkudozást Dreyhannak átengedték, ki nem késett a Vracsevgáji tábor vezéreivel következő alku kötésre lépni: 1. A városban mint az Ezred főhelyén volt három ágyú, 3 szekér lőszer, és 215 puska a Vracsevgáji tábornak kiadatik. 2. A fejértemplomi ezred helyben tanyázott egy tartalékszázadának megengedtetik, hogy a felkelőkkel elmenjen. 3. Ezen feltételek mellett a felkelők lekötelezik magokat arra, hogy nem csak a várost nem fogják legkisebb bántással sem illetni, hanem az egész fejértemplomi környékről, s jelesen Vracsevgájról is azonnal eltávoznak. Világos az utósó záradékból, — a lázadók eltávozását rendelőből — hogy Dreyhann a község által kivánt biztosítékot nem merte megszegni, midőn az ön rendelkezésétől függő tárgyokat az ellenségnek gyáván engedte által. A két első pontra megjegyezzük, hogy a kiadott fegyverek az

ezred fegyvertárából szolgáltattak ki, s a polgárság kezeiben addig sem voltak, a Nemzetőrség fölfegyverkezése tehát csorbát nem szenvedett; a tartalék század pedig nem fejértemplomi, hanem vidéki népből állott, s bármikor törésre került volna a dolog, az ezredi parancsnok jeladását engedelmességgel követte volna. Ha Dreyhann e tartalék századot a nemzetőrséggel egyesíti, az ellenség vissza verését biztos győzelem reménnyel kisérhette volna meg; s ha dísztelen eljárásában nem siet, még az nap egy váratlan segítség szaporitotta volna Fejértemplom védőjit. Udvarhely, az egyetlen magyar helység Krassó megyében, épen a határszélen fekvő. Fejértemplom veszélyes állapotát megtudván, ön kebléből 150 embert küldött segitségére, s e lelkes csapat ugyan azon napon érkezett Fejértemplomba, melyen Dreyhann az ellenséggel a feljebbi alkut kötötte meg, — fájdalom már későn. Számos volt a bánsági Magyar népnek ily áldozat készsége. Mennél inkább volt más fajok között elszigetelve, annál forróbb aggodalmat tanúsított a hazáért. Tehát a nemzetőrség, a tartalék század, s az udvarhelyi segély, ha árulás nem vezette volna Dreyhann lépéseit, mennyire lett volna elegendő erő az ellenség elűzésére! azon szégyenítő alkú nélkül, melynek vonásai a középkori időkre emlékeztetnek, midőn egyes városok, az őket tűzzel, rablással, és vérontással fenyegetett kóbor csordák eltávozását megvásárolni voltak kéntelenek. Valóban, a felkelőknek Fejértemplom alatti megjelenésök, s onnani eltávozásuk módja közönségesen aképen itéltetett, hogy ez eset után az egész bánságban rablóknak neveztettek. — Mihelyt a feltételek az ezredi kormány részéről teljesíttettek, a lázadók azonnal fölszedték Vracsevgájon ütött sátorfáikat, s Fejértemplom környékét elhagyták. A fejértemplomi polgármester az egész esetről sietőleg tudósitotta az oroviczai bányaigazgatóságot, s emlékeztette, hogy a bányákrai vigyázatban résen kell lenniök, a Fejértemplom mellől eltávozott felkelőknek hír szerint vágyok lévén Oravicza felé venni útjokat, hogy, ha azt egészen nem is foglalhatnák el, eltávozásért jó váltságdíjt kierőszakoljanak. — Dreyhann ez alkalommali magaviselete miatt a kir. biztos a főhadi kormányszéktől hadi törvényszék elébe állitását, és az ezredi kormánynak Mader-

spach kapitányra bízását sürgetve kivánta, de az attól nyert válaszban Dreyhann védelmére mentő okok hozattak föl, jelesen, hogy a német polgárság egyedül maga nem volt képes s nem akart ellentállani, a tartalék század pedig, többnyire szerbekből állván, testvéreire nem lőtt volna s. a. t. Mily álnok volt e mentség, s az okok mily alaptalanok, a feljebb előadottakból könnyű kitüntetni. Még meg kell emlitenünk az okot, mely lehetlenné tevé a várt segélynek Verseczről küldését. E táborból két század gyalogság elszakaszthatónak és segélyül a legveszélyeztettebb pontra küldendőnek találtatott ugyan, de a lázadók előre hátra barangolásai közben a veszély éppen akkor leginkább a minden áron biztosítandó Oraviczai bányakerületre látszott ereszkedni, s azért azon két század két temesvárról küldött ágyuval együtt Oraviczára volt küldve akkor, midőn Fejértemplomba küldése Dreyhann gyáva vagy áruló alkúkötését megakadályozhatta volna. Ezuttal Oraviczát veszély nem érte, a Vracsevgájt elhagyott lázadók a magyarok várakozása ellen Alibunár, s onnan nagyobb részben perlasz felé vevén útjokat. Midőn Alibunárra érkeztek, egész ottani táborok 2000 főre rugott föl. E vihar elvonulván, a fejértemplomiak azon gondolatra jöttek, hogy veszélyes helyzetöket nehány polgártársuk által felviendő Felirásban a császárnak felpanaszolják. Az olvasó nem fogja érdektelennek találni, ha azon felirásból nehány pontot közlünk, mert ez előterjesztésből kitűnik, hogy Fejértemplom, ámbár mindaddig az Ország törvényein kivül idegen rendszerü katonai hatóság által igazgattatott, mind a mellett alaposan ismerte s itélte a körülményeket. »A legújabb események folytában — így szóllt a Felirás — Fejértemplom községe szokatlan és vészes állapotba jutott. Midőn egyfelől a törvényes felsőbbségektől Felséged azon akaratját értette meg, hogy a Végvidék ezentúl Felséged magyar Ministeriumának alárendelve legyen, midőn Fejértemplom ezen legfelsőbb rendeletnek Felséged iránti kötelessége s hüségénél fogva hódolt: ugyan akkor majd az egész illyr és német bánsági ezredek kerületeiben szláv származású polgár társaink részéről Felséged azon rendelete ellen felkelés rendeztetik. Ezen mozgalom akadálytalanul terjesztetik s igazgattatik ugyan azon felsőbbségek

szeme láttára, melyek e pillanatig minden politicai mozgalmat eltaposni szoktak. Mi egy helyen rendes és törvényes, az más helyen a jó ügy elárulásának tekintetik. Azok, kik a fölkelést vezetik, szinte úgy hivatkoznak Felséged akaratjára, mint azok, kik Felséged Magyar Ministeriumának tekintélyét megismerik. Felséged szent nevével tehát az egyik félről bizonyosan visszaélés űzetik, mert csak egyik mód által teljesíthető Felséged akaratja. De midőn a tárgy fölött elmélkedünk, már a fegyverek zörgése zúg környékünkön, kések és kaszák köszörültetnek és polgártársaink ezrei készen állnak kezeiket testvéri vérbe fürészteni. Ily körülmények közt Fejértemplom hű német és oláh lakosai előtt csak azon szörnyü választás áll, vagy laktársaik és vidéki testvéreik ellen fegyvereiket villogtatni, vagy a felkeléshez, a hazaárulás örvényébe esve, hozzá csatlakozni. Azért e szorongó szükség idejében szóljon Felséged legmagosabb tekintélyével azon gyermekeihez, kik csak Felséged való akaratjának nem tudásában és felingerült vakbuzgalmukban állnak készen egymást gyilkolni, s Magyar Ország eme kertjét, pusztává változtatni s. a. t.« A küldöttek Bécsben a felirás benyujtására engedelmet kaptak, de semmi választ nem nyertek.

10. §. Félbeszakítván Fejértemplom eseményeinek folytatását, a bánsági bányakerület dolgaira térünk által. E kerület Krassó vármegye sarkát képezvén dél felé, majdnem egész a Dunáig terjed le. Oravicza, a kerület főhelye, s még inkább Szászka és Moldoványa a lázadás rázkódtatásait erősebben érezték, mint Krassó Megye felső részei, s azért e kerület a Megyétől külön helyet foglal beszélyünkben. Azon különös gondoskodást, mellyel a magyar ügy vezetői e kerületnek az ellenségtől megmentése iránt viseltettek, igazolva hisszük gazdag bánya termékei által, melyekkel a természet megáldotta. Arany, ezüst, réz, vas, sőt kőszén ásatik hegyeiből, s ez iparág naponként növeli a kerület virágzását, annyira, hogy nemcsak a 25 ezer lélekre menő kebelbeli lakosság, hanem a körülfekvő hegyi vidék számos helyiségei is abból nyerik keresetmódjokat. A kerület viszonyainak rögös oldalát a Vármegye és a bányaigazgatóság közötti folytonos surlódások tevék. Mint a Megye területén fekvő vidék politi-

cailag és büntető hatalom tekintetében a Vármegye alá tartozott; mind a mellett az adózási rendszer, és a bányabirtokból felmerülő sajátszerü viszonyok vagy peres tárgyakra nézve a bányaigazgatóság a megye ellenében követelé s fentartá függetlenségét. E viszályokat a Martiusi események nem sodorták el, sőt némely új dolgok fris táppal öregbitették. Tavaszkor, midőn a nemzetőrséget kellett a hatóságokban rendezni, a bányaigazgatóság ellenei által nemcsak hanyagsággal vádoltatott, hanem a magyar kormány iránti hű érzelmek hijányával is gyanúsíttatott. A krassói Alispány panaszkodék, hogy a bányakerületben a nemzetőrség rendezése nem halad, mivel a Bergmiliz, — a kir. városokban létezettekhez hasonlító fegyveres testület — vonakodik a császári zászlót az országéval cserélni föl. Majd szigorú kir. biztosi parancs a haza jelei és a törvény rendelete tiszteletben tartása iránt keletkezett, s azt a bánya igazgatóság, mely ön tekintélyével nem mert szembe szállni a sárga fekete szinek megtartásáért küzdőkkel, pontosan teljesítette s a törvényes lobogó elleni izgatást elnyomta. Mivel azon felül a Megye és kerület között a Nemzetőrség rendezésére nézve fenforgott hatósági igényeket a kormány a bányakerület javára döntötte el, aképen t. i., hogy a kerület a maga nemzetőrségét a megyei hatóságtól függetlenül rendezze, a bányaigazgatóság ez időtől fogva nem csak hivatalos eréllyel, hanem hazafi buzgalommal is teljesített minden tőlle kivánt kötelességet, és serényen iparkodott a bányanépet az uj magyar kormány tekintetében kedvező érzeményekre buzditani, s az új törvényekből a bányászokra is áradó nagy érdekekről fölvilágositani. Tagadhatlan ugyan is, hogy az uj törvényintézkedések eleinte elégületlenséget szültek a többnyire idegen származásu telepekből alakult bányászokban, s aggályaik nem voltak egészen alaptalanok. Nállok úrbéri szolgálat nem létezett, tehát annak eltörlése által ők nem nyertek semmit; ellenben, midőn az előtt a bányászok, iparágok serkentése okából, mind a házi, mind a hadi adótól mentesek valának, most attól féltek, hogy a törvénnyé lett teheregyenlőség reájok is fog alkalmaztatni, s annál fogva midőn az urbéresek oly sokat nyertek, ők az az új törvények folytában sokat vesztenének. A kormány ugy

hisszük helyesen cselekedett, midőn a fenforgott háborús viszonyok közt nem találta időszerűnek a bányászok rendszerében változást tenni, s a törvény elvének gyakorlatba vételét ez esetben felfüggesztette. Eképen a bányászok félelme a megyei hatóság s adózás alá jutástól elenyésztetett. Az érdekek e kiméllete könnyebbé tette a Bergmiliz szétoszlatását, s azután a nemzetőrség szerkesztése oly kitünő buzgalommal és oly sikerrel folyt, hogy Juni 30-ig a bányakerületben 1800 Nemzetőr besorolva és fölesketve volt. A kerület élén ez időben Graenzenstein Gusztáv, királyi bánya igazgató állott, értelmes, munkás, és ritka műveltségű egyén, ki bár eleinte a haza ügye iránti langyos részvétről vádoltatott, rövid idő alatt mérsékletes, de pontos eljárásával dicséretre tette magát méltóvá, s buzgó működését mindaddig folytatta, míg a bánság magyar kézben maradt. A Nemzetőrség kiállítása fölött még abban volt különös érdeme, hogy a bányaművelés eszközeit lőszer készítésére s golyó, sőt kisebb ágyúk öntésére mind inkább növekedő tökéllyel használtatta, s ez által az azon vidéki fegyverezést lényegesen mozditotta elő. A bányakerületi Nemzetőrség vezénylete a lakosok tulajdon kivánságára Ásbóth Lajos Őrnagyra bizatott, ki az előtt mint nyugalmazott lovas kapitány Lugoson élt. Ez időszaktól fogva Ásbóth a bánsági hadjárat egyik leglelkesebb főtisztje volt. Bátorság, fáradhatlanság s a katonai foglalkozásokban buzgó kedv voltak nagy mértékben tulajdonai. Feladatában mindig sok hozzá készüléssel járt el, s ha olykor hibákat követett el, azok többnyire a körülmények hatalmának, s inkább tulserényességének voltak tulajdonitandók, mint dologismereti hijányának. Pályáján a háboru alatt előhaladván, 1849. Juni végén a Vág és Duna mentébeni táborozásban a II-ik hadtest parancsnokává neveztetett ki Görgey által, mely fokon azonban kevesebb szerencséje volt, mint a bánsági alkalmaztatásában. Mikor a lázadók Vracsevgáji tábora a Fejértemplomiakat a feljebb közlött alkura kénytelenitette, s az alkalommal — mint megérintők — a bányavidék biztosságára két század Rukovina gyalogság Verseczről, s két ágyú Temesvárról Oroviczára küldetett, Ásbóth a kerület szélső pontjáig árasztandó a megrémitett lakosok megnyugtatását, s az át-

szállongó Szerviánusoknak magyar erőt megmutatandó oly ponton, hol azok azt nem sejtették, — Juni 24-én fél század gyalogsággal és 50 nemzetőrrel Moldovabányára szállott. A kerületben részint a Szerviánusok szaporodó átkeléseinek, részint a Fejértemplomi alkukötésnek hirei miatt oly félelem uralkodott, hogy az igazgatóság szükségesnek találná az álladalmi pénztárt Oroviczáról Resiczára, feljebb Lugos fölé fekvő bánya helyre szállítani által. Ásbóth Moldovára rándulása tehát az egész vidékre nagyon jó hatást tett, a nép által akép magyaráztatván, mi szerint azért távozott el a szélső pontig, mert a háta megett hagyott vidéket veszély nem fenyegeti. Moldovabányától alig fél mértföldnyi távolságra, szorosan a Duna partján, Ó-Moldova, a karánsebesi ezredhez tartozó, s jobbára Szerbektől lakott város fekszik. Az első hazafi érzelmű, az utóbbi a lázadókhoz vonzódó község. Moldovabányának öszvetartásában a fő érdem a helybeli catholicus lelkészt, Ruzsinszkyt illette, ki minden támogató öszveköttetésektől távol, az ellenségnek úgy szóllván torkában fekvő állomásán edzett hazafiságot és sok lélekjelenlétet tanusított. A szerb mozgalom kezdetétől fogva a két Moldova hajlam különbsége folytonos surlódásokban mutatkozott, s midőn Moldovabánya már korán tavaszkor örömmel tüzte ki a magyar lobogót, Ó-Moldova a szomszéd Szerviábani készületek fölött nem titkolta örömét. Mikor a lázadók s a Szerviánusok az ó-moldovai közpénztárt a lakosok megegyezésével foglalták el, másnap hasonló czélból Moldovabányára jöttek, de reményük meghiusittatott, a pénztár a tisztség által biztos menedék helyre, Szászkára, idejekorán szállittatván el. A fejértemplomi eset híre azonban, melyet a szerbek övéik győzelme s a fejértemplomiak megadása gyanánt nagy hangon kürtöltek, a Moldovabányaiakat szomszédjaikkal ápolandó jobb békére ösztönözte, s valóban némi frigykötés létesült a két község köztt, melly által a Moldovabányaiak Ó-Moldovát a magok részéről teljes bántatlanságról, az Ó-Moldovaiak pedig a bányászokat arról biztositották, hogy semmi szerviánus csoportot uj-moldovára át nem bocsátanak. Sajátszerű példája annak, miként a polgárháboru, ha egyszer már gyökeret ver, annyi felé terjeszti ki vészes kinövéseinek ágait, hogy ott is,

hol hadi nép fegyverei nem zörögnek, egyes községek sodortatnak el fenyegető vagy alkudozó ellenség szerepére egymás irányában. Ásbóth feljebb emlitett megjelenése uj-moldován az egyik községre bátoritólag, a másikra leverőleg hatott. Az ó-moldovaiak látván, hogy a magyar kormánynak módja van e messze ponton is éreztetni hatalmának karját, annál inkább ijjedtek meg, mert fegyverfogható legénységök a felkelők táborába ment. Az őrnagy azonban nem tartotta lovagiasságával megegyezhetőnek, hogy e körülményt a helység ellen felhasználja, s azért ennek a magyaroktól semmi bántása nem történt. Asbóth négy napi ott tartózkodás után, mi alatt a környéket védelmi szempontból megvizsgálta, Moldovabányát fekvésileg, főleg csekély erővel, védelemre alkalmatlan pontnak találta. S mivel erősítést Oraviczáról, nehogy a főhely fedezetlenül hagyassék, nem kaphatott, az új-moldovaiak abbeli aggályokat nyilvánitották előtte, mi szerint csekély számu csapatja az ellenséget csak ingerli, s annál fogva eltávozása inkább háritaná el tőllök a veszélyt. Az új-moldovaiak ezt annál inkább kivánták, mivel az által szomszédjaik, kik a szerviánusok be nem bocsátása iránti igéretöket megújitották, megnyugtatva éreznék magokat. Ezen okokat megfontolván, s tudomást szerezvén arról, hogy a Duna tul partján a Szerviánusok, mihelyt a Magyarok moldovára jöveteléről értesültek, számos csoportokban gyülekezni s áttörésre készülni kezdettek. — Asbóth kis csapatját Juni 28-án Moldováról vissza Szászkára és Oraviczára vezette, mely mind két hely védelmi fekvés és élelmi ellátás tekintetében is fontos pontok valának. Az ujmoldovaiak azonban rövid idő mulva tapasztalták, milly ingatag alapra fektették nyugalmukat, midőn azt Ó-moldovai szomszédjaik igéretétől várták. Mert Juli 3-án két Szerviánus, több Ó-moldovai lakostól kisértetve, fegyveresen érkezék hozzájok, s a tisztséget fegyvereik kiszolgáltatására, s meghódolásra szóllitotta föl, fenyegetvén, hogy különben községöket megtámadják. A bányatisztség mind hűtelen szomszédai fölötti méltó boszonkodását, mind az erőszak visszatorlására önthetlenségét elrejteni törekedvén, ügyes értekezés által az eldöntést elhalasztotta, s a Szerviánusok nem vivén el semmit, sem nem hagyván magok közül ott senkit, a dolog oly színével

elégedtek meg, mintha Moldovabánya a meghódolást megigérte volna. Ezen eset után azonban az Előjáróság, félvén hasonló látogatások ismétlésétől, beljebb a vidékbe távozott el, a lakosok foglalkozásai mindamellett, s a bányamivelés, még egy ideig háborgatás nélkül tovább folytak. Mi lett Uj-Moldovának végsorsa, a következő Fejezetben látandjuk.

11. §. Azon körülmény, hogy a magyarok a végvidék ellenében védelmi állásra szoritkoztak, magával hozta azt, hogy a végvidéken ez időben a lázadás győzelme csak a nép érzelmeitől függött. Mely vidéken a Szerbek voltak többségben, az a felkelés örvényébe esett; az oláhok átalában semlegesen, kivételképen s a körülmények szerint a magyar, s ritkább esetekben a szerb részhez csatlakoztak. Németek és tótok, kik ez Ezredek területein csak kevés helységet számítanak, szilárdul álltak ellent a Szerbek csábításai s rémitéseinek. Hijában köröztették tehát a kir. biztosok a Magyar kormány által a politicai jogokon kivül adandó anyagi engedményeket, mint a kereskedés s mesterségek szabadságát, a községeknek tulajdoni joggal oda engedendő irtvány földeket sat. — mind oly engedmények, miket a végvidékiek régenten hévvel szorgalmaztak — mind ez igéretek nyomtalanúl hangzottak el oly időben, melyben nemzetiségi fanatismus lőn az emberek fő cselekvési rugója. (Ez engedmények ötletéből illő felemlíteni azt, hogy a magyar kormány, bár sok ajánlatot kisértett meg a végvidék megnyerésére, mégis a katonai szerkezet feloszlását ekkor még nem tartotta tanácsosnak megpenditeni. A ministerium arra nézvesti okai köztt valószinűleg annak belátása is foglalt helyet, hogy a katonai szerkezet eltörlése akkor, midőn a nép szenvedélyeiből épen a harczvágy volt legmagasabbra fölizgatva, alig fogadtatott volna engedmény gyanánt.) A néphajlamok emlitett különbsége okozta, hogy a három végvidéki ezred állapota is egymástól különbözött. A főleg Szerbektől lakott pancsovai Ezred a felkelésnek a bánságban legerősebb tere volt. A székváros pancsova, hova kárlovácz ostromlásakor a felkelők nemzeti irományaikat s pénztárukat hozták át s a helybeli népet föllázitván, annak segélyével az ezredi ágyukat és fegyvereket foglalták el, ez esettől fogva mindig nevezetes szerepet játszott. A Páncsován kinevezett Odbor a karlováczi főodbor

után minden mások között hatalomra és tekintélyre első volt. Miként perlász a felkelők fő hadi tanyája, ugy páncsova a politicai működés tűzpontja lett — a bánságban. A pancsovai szerb kereskedők a lázadás szenvedélyes előmozdításában különösen tűntek ki; minden a táborokból szétküldözgetett felhivásokban a katonai főtiszt mellett egy-egy pancsovai kereskedő mint Odbori biztos aláirása volt látható. Hogy az odbor tekintélye a tartományban nyomatékosan éreztessék, Sztanimirovics Demeter, kit az előbbi Fejezetben már, s ebben a Fejértemplomi dolgok leirásánál emlitettünk, teljes hatalmú főbiztossá neveztetett ki a bánsági területen, s utasitásait nemcsak Karlovácz-ról, hanem legtöbbnyire a Pancsovai Odbortól is vevé. Ez odbor működésének egyik komoly részét a végvidéki tisztek tettei és gondolkozásmódja feletti szigorú őrködés tevé. Kiknek hűsége felől kétkedett vagy akik rendeleteinek végrehajtásában csekély eredménynyel jártak el, azokat elfogatta s páncsován elzáratta. Ezen s más több rémszabályával ügyének oly helyeken is biztositott sikert, hol azt rokonszenv nem karolta volna föl. S Juni hóban, mintegy ellenszerül a magyarok hasonló intézkedése ellen, a felkelés területén vésztörvényszéket hirdettetett. Egyébiránt a pancsovai Szerbek elbizakodása lakhelyüknek bátorságából származott, melyet Karlovácz, perlasz és Alibunár által pétervárad, Becskerek és Versecz elleni fedezésében bírt. Ez okból a felkelők uralma a pancsovai ezredben a magyar hatalom ellenében biztos volt, s a mi ellenkezés merült föl, nem a magyar haderőtől, hanem az ezredben keblezett egyes hazafi és bátor helységektől eredett. Debelyácsa az egyetlen magyar és reformált vallásu község a három ezredben, noha fiaiból három százot számlált az akkor olaszországban hadakozó két zászlóaljban, s igy legerősebb karjait otthon nélkülözte, mégis oly erélylyel tudta a pancsovai Odbor fortélyait s erőszakoskodásait meghiusítani, hogy keblében az odbor semmi rendelete sem ment foganatba, s a Debelyácsai magyarok az ellenség torkának szélén még szabadok maradtak, annyira megvetve az őket köröző veszélyeket, hogy a magyar ügy főnökeivel folytonos öszveköttetésöket semmi áron sem akarták föláldozni. Vörös Mihály, a falu tanitója, csüggedetlensége által, melylyel laktársait hazafiság-

ban és kitürésben erősítette, s a magyar seregek jövetelének reményével bátoritotta, hirt s nevet szerzett magának s a háború második évében a harcztéren kapitányi kinevezést nyert jutalmul. Volt Debelyácsának egy-két szomszéd helysége, mely hazafi hűségében és veszélyeiben osztozott. Uzdin oláh padina és Antalfalva tót faluk, mind a pancsovai ezredben, követve Debelyácsa példáját a nállok megjelent Szerviánusokat kiverték, sőt Uzdin az odbor által hozzá küldött két izgatót agyon verte, — mind a három hely pedig Sztanimirovics fenyegető felszóllitásait a tartalékcsapat kiállitására nézve megvetéssel utasitotta vissza. Megemlítendők még Jabuka, Glogon és Franczfeld német helységek, szinte a pancsovai ezredben, melyek tettleges ellentállásig nem mentek ugyan, de a Magyarok jövetelét epedve várták, hogy hozzájok csatlakozva a Szerbeket megtámadhassák. E katonai nép segélye az ország ügyének tetemes hasznára lehetett, ha a végvidékbe nyomulással késedelmezés annak kellő időbeni felhasználását meg nem hiusította volna. Az elősorolt helyek kivételével a pancsovai ezred minden többi községe a lázadók érzelmeit osztotta. A fejértemplomi ezredben a székváros lelkülete gátolta a felkelés háborgatlan uralmát, s noha a városon kivül a felkelőkhez nem szító községek száma ez ezredben kisebb volt, mint a pancsovaiban, még is a székváros erélyének oly hatása volt, hogy nem csak az Ezrednek a lázadók kénye szerinti rendezését gátolta meg, hanem a lázadás közlekedésének a karansebesi ezreddel utját állotta el, — Fejértemplom a pancsovai és káránsebesi ezredek köztt a középben fekvén. Azon kevés község köztt, mellyek az ezred főhelyének szellemét követték, főleg Karlsdorf német falu érdemel említést. Itt is, mint ujmoldován a catholicus plébános, Krix Antal volt nyájának a haza iránti kötelességben utmutatója. Erőt és lelket öntött a lakosokba a felkelők rendeleteinek félretételére, sőt maga lőszerrel látta el őket, hogy kisebb számu lázadóknak magok is ellentállhassanak. Buzgalma szenvedést hozott rá, mert midőn a szt-mihályiak, mint említők, a lázitásul hozzájuk küldött papot megkötözve Temesvárra vitték el, annak hirére a lázadók visszatorlásul berohanván Carlsdorfra, a lelkészt fogságba ejtették, a perlaszi táborba hurczolták s onnan Kar-

lováczra küldték, honnan csak hosszú szenvedés után bocsáttatott ki a börtönből. Karlsdorfon kivül ez ezredben még csak Nikolincz oláh helység bizonyított hajlamot az országhozi hűségre (s midőn Anan ügynök, szt-mihályi sikeres működése után Nikolinczre a kir. manifestumokat hirdetendő érkezett, a község által kedvezőleg fogadtatott, de a kalandozó lázadók által helyben meglepetvén, elfogatott s a kárlováczi börtönbe czipeltetett). Ezen csekély kivételekkel a fejértemplomi ezred vidéke a Szerviánusok és szerbek előre-hátra barangolásának szinhelye volt. Többet fogunk szólhatni a káránsebesi ezredről, melynek lakosai majd nem kirekesztőleg Oláhok lévén, sem magoktól nem éreztek vonzalmat a szerb felkeléshez, sem áruló tisztek által, kik nállok sem hijányoztak, oly könnyen el nem csábittathattak. Ez volt a székelységet kivéve az egyetlen ezred az egész horvát, tót, magyar és erdélyországi Végvidéken, mellyben a rend nem bomlott föl s a régi felsőbbségek iránti engedelmesség épségben maradt meg. Ebből következett, hogy a káránsebesi ezred a főhadi kormányszék utján hozzá intézett Magyar hadministeri rendeleteket tisztelettel fogadta. A külömbséget ezen és a másik két ezred, főleg a Páncsovai köztt a Dunamenti őrvonal kérdése legvilágosabban tünteti ki. Midőn, mint láttuk, a Duna őrzés a pancsovai ezredben megszüntetett, s a fejértemplomiban időn s helyenként megszakittatott, a káránsebesi Ezred annak saját területén annál hatályosabb fentartására, a tartalék századokból 300 embert és egy ágyut küldött le Ó-Orsovára, elrendelvén, hogy a pancsovai ezredből jövő utazók ellen szinte azon vesztegző intézeti szabályok alkalmaztassanak, melyek Szervia ellenében állottak fön. A káránsebesi vonalon tehát a szerviánusok át nem kelhettek csoportjaikkal. Eisner őrnagy ó-orsovai parancsnok, daczára a szerviánusok fenyegetéseinek, miszerint az őrvonalt fegyver hatalmával fogják feloszlatni, s daczára a félénk Ó-Orsovai lakosoknak, kik a szerviánok békés átbocsátására s városuknak a pusztitás veszélyétől megmentésére kérték, a feljebb érintett erősités vétele után minden áttörést erélyesen gátolt. Feladata azonban sulyosbodott, midőn a Duna mentében keblezett Berzászkai század, titkos módokon elcsábittatván, váratlanul az őrvonalt elhagyta s a lázadáshoz csatla-

kozási készséget nyilvánitott. Ez nem csak felötlő volt mint első példája annak, hogy valamely bánsági oláh vidék a szerb lázadás mellett nyilatkozzék, hanem uj veszélynek is nyitotta utját, mert a szervianusok azonnal megragadták az alkalmat, s az új résen a Dunán áttörtek. A század ezen magaviselete onnan magyarázandó, hogy vidéke fekvésénél fogva jobban van a hegyek által az ezred többi részeiveli közlekedéstől, mint a Duna által a szerviánusokkali érintkezéstől elrekesztve. Egyébiránt a megszakitott őrvonal ismét helyreállíttatott s a század, többek megbüntetése után, kötelességére visszatért. A káránsebesi ezred eseményeiből még a követválasztást véljük kiemelendőnek. Az országgyülés megnyitása közeledvén, a kormány fontos dolognak tekintette, hogy a Végvidék valamely része az országgyülésen tettleg képviselve legyen. A kir. Biztos a ministerium utasítása szerint Piret tábornoktól azt kivánta, hogy a káránsebesi ezredben a törvények kihirdetését és a követválasztási intézkedések megtételét, a dolognak a nép előtt adandó nagyobb hatás és méltóság végett, személyesen és együtt eszközöljék, a tábornok azonban a temesvárott maradását mulhatlanúl igénylő körülményekkel mentegetődzött s maga helyett Appel karánsebesi dandártábornokot bízta meg, hogy a kir. biztos oldalán részt vegyen a kitűzött tárgyokban. A magyar kormány képviselője tehát juli 2-án hivatalos kisérettel érkezék Karánsebesre, s a katonai és községi hatóságok által törvényes felsőbbséget illető tisztelettel fogadtatott. A városi lakosság különösen élt az alkalommal, hogy a Haza és szabadság iránti buzgalmát élénk örömkiáltásokban tanusítsa. Majd a kir. Biztos Appel tábornok s az ezredparancsnokság kiséretében a Végvidékre vonatkozó törvényeket nyilvános helyen hirdette ki s a nép szelleméhez képest megmagyarázta, mint van a törvénynek szentül megtartásában a királynak s a Hazának érdeke egyesülve. Azután a Ministeriumnak követválasztásra vonatkozó rendeleteit vette foganatba s a követválasztást Juli 5-re tűzte ki. A káránsebesi lakosság kivétlenül örömmel üdvözlé mind ezen intézkedéseket, s másnap a királyi biztos, a követválasztás eszközlését az ezredi parancsnokságra, mint illető hatóságra bizván, Appel tábornok társaságában Fejértemplom felé utazott el, megkisértendő ott is a törvény-

hirdetést, de Versecz alatt a közlekedést felháborgatottnak találván, czéljukat nem érhették el. Fejértemplom azóta folyvásti harczok szinhelyévé változván, a kormány követválasztási rendeleteire ott többé gondolni nem lehetett. Azonban a káránsebesi követválasztás is eredménytelenné téttetett némely tisztek ármányai által, kik közzé az Ezred helyettes parancsnoka. Gerlics alezredes, születésére nézve horvát s érzelmeiben a Szerb mozgalom barátja, tartozott. Ezen tisztek alattomos bujtogatásokkal a körül fekvő századok népét oly hitre téveszttették, hogy a követválasztásban a Császártóli elválás rejlik s a követválasztási napra tudatlan sokaságot csődittettek be Karánsebesre az elámitott vidékről. E tömeg a káránsebesi lakosoknak, kik mindnyájan buzgón óhajtottak követet választani s a velök egyértelmű Ruszkabánya kerületi lakosoknak, nyers erővel ellentállott s a választást megakadályozta, — a felek végre azon középutban egyezvén meg, hogy Fejértemplom példája nyomán a Császárhoz küldöttség küldessék s igaz akaratjának megtudásáig a követválasztás függesztessék föl. A becsődített vidéki csoport ugyan is nem szerb lázadási, hanem royalista érzelmekben buzgott, s az áruló tisztek által ez oldaláról izgattatott föl. Appel tábornokról azon igazságos megismerést kell tenni, hogy sem ezen követválasztás elleni, sem másféle ármányban soha részt nem vett; a káránsebesi ezredben a törvényes rendet mindenkor fentartani igyekezett; s mint katona, a császár engedelmes híve volt ugyan, de a magyar ügyet nyiltan igazságosnak s törvényesnek s Nagyváradi születés lévén, magát magyarnak vallotta és a hazai nyelvet kedvvel beszéllte — ezen érzelmeinek az által is adván tanujelét, hogy az ország védelmére és az első magyar pénz biztositékául gyűjtött hazafi adakozásokhoz a maga részéről 500 ezüst forintot tett le a haza oltárára. Mi előtt a káránsebesi eseményekről másokra mennénk által, rövid megemlékezést kell három bánya helységnek szentelnünk. Ruszka, Ruszkicza és Ferdinándberg, ez ezredben fekvén, az oraviczai bányakerülethez nem tartoztak, de mint bányahelyek a katonai hatóság irányában némi mentességgel és önhelyhatósággal birtak. Fő birtokosaik a Maderspach és Hoffman családok voltak, melyek tagjai oly hőn ragaszkodtak az Ország ügyéhez, hogy

serénységökkel e kis kerületben 500 Nemzetőrt állítottak ki, mi, tekintve a hely katonai hatóságtól függését s közelségét a veszedelmes Erdélyi oláh vidékhez, politicailag s hadilag is jelentőséggel birt. Maderspach családnak dicsőségét, melyet egyik tagja, a fejértemplomi parancsnok, — mint később fogjuk látni, — árasztott reá, s szerencsétlenségét, mit az embertelen osztrák hadvezér a magyar háború utósó napjaiban ejtett rajta, az ország ismeri.

12. §. Bár a Verseczen vivott ütközet e Fejezet zártényét képezi, mindaz által eddigi előterjesztéseink után a térképi rend kívánja, hogy most a Verseczen s közvetlen szomszédságában történt dolgokra fordítsuk figyelmünket. Majd nem egész a csata idejéig, Versecz állapota nem sokban változott az előbbi Fejezetben rajzolttól. Gyülölet a német és szerb lakosság között; a májusi zászló kitűzési kihágás még folyton erélyes küldöttségi vizsgálat alatt, s annak következtében még számosok börtönöztetése, mások elillanása; végre a minduntalan megujuló hirek a városnak a felkelők általi megtámadásáról, mely hirek okozta félelem számos magyar érzelmü polgárt, családját s értékeit biztosabb helyre küldeni kényszerite; ezek fővonásai Versecz ez időszakbeli helyzetének. De a Verseczi tábor időközben megalakulván s a rendes katonaságon kivül temesvár s a megyei előkelőbb községek Nemzetőrségei felváltva s azonfelöl az ugy nevezett határőrség a táborban tanyázván, — a lázadók minden rémités mellett, mit terjesztettek s okoztak, Versecz megerősödése által zavarba jöttek, s a közelebb végvidéki falukban kisebb csoportokban barangoltak ugyan, de Verseczhez közeledni nem merészeltek, noha Alibunáron elég erős táboruk volt. Meggyőződtek tehát, hogy, ha Verseczet meg akarják támadni, azt lázítók küldése vagy féktelen csoportok által nem tehetik többé, hanem rendes hadi módon és elegendő sereggel eszközölhetik csak. Hogy mozgalmaik a Megyék határairól szakadatlan őrszemmel kisértessenek, a verseczi főszbiró sürgetésére a temesi és krassói határőrségek egyesítették őrvonalaikat. Egyébiránt a tábor megszaporodása, valamint a felkelők ellenében hasznosan, ugy a város belbékéjére károsan is hatott. Mivel a katonaság egyik része Magyarországi, másik Austriai ezredekhez tartozott, a

hazafi érzelmü polgárok a Magyar katonaság iránti nagyobb bizodalmokat nem titkolták s ez sértette az idegen katonákat, kik az ország fiaihoz hasonló magyar érzelmüek nem voltak ugyan, de ez időben még oldalunkon állottak, s értünk harczoltak. Ellenben a Verseczi szerb lakosság látván az uhlánok s a magyar érzésü német lakosok közötti idegenséget, amazok kegyeit magához vonni iparkodék s erre ösztönözve volt az által is, hogy a németek a huszárokat a szerb lakosok ellen bőszítették. Ezen viszonyból számos kihágások és panaszok merültek föl. Teljes béke a városban soha sem honosult meg, s ez máskép alig lehetett oly körülmények között, midőn a nép egyik fele a másik fél előtt az ország ellenségeivel titkos egyetértés gyanújában állott. Ezen gyanut a verseczi Szerbek tagadhatlanúl igazolták magok viseletével. A szerb zászló kitűzés, anyakönyv szaggatás, nemzetőrségbe belépéstől vonakodás, suttogó csoportokban gyülekezés, egyesek hirtelen eltünése sat. — több mint elegendő okok valának a gyanú megerősítésére. S mióta a Szerviánusok csoportjai nem messze helyeken mutatkoztak, s a közel megtámadásról hir hir után szárnyalt, a Verseczi Szerbek oly ólálkodó várakozást árultak el, mi szerint nem lehetett kételkedni, hogy a felkelők szándékai előttök ismeretesek. Egyszerre történt, juni második felében, hogy ők, kik addig makacsul vonakodtak a Nemzetőrségbe beállani, Kumanovics Sándor egykor megyei Szolgabiró vezérlete alatt közel kétezren állottak ki s zajosan jelentették ki kivánságukat, Nemzetőrséggé alakulni. Ha e buzgalmat tüstént akkor bizonyítják, midőn a törvény értelmében arra fölszólíttattak, tettök dicsérettel halmoztatott volna el, de most annyi mult viszály s jelen gyanú közepette e váratlan változás arra magyaráztatott, hogy a törvény paizsa alatt magokat rendezvén s felfegyverezvén, készen kivánják várni az időt, melyben hadi erőképen csatlakozhatnak a felkelőkhez, ha t. i. ezek már készen lesznek a Versecz elleni döntő csapásra. Ez okból, a nélkül azonban, hogy meglepő készségök sejtett indító okai ellen ingerlő észrevételek téttetnének, nemzetőrséggé való alakulásuk mint a viszonyok által nem sürgetett ajánlat nem fogadtatott el. Hogy a verseczi csatát megelőző időben az oda való Szerbek különösen keresték az alkalmat

a magok loyalitásának napfényre hozatalára, kitetszett a követválasztási eljárásból is, melyre ők sokkal számosabban mint az épen akkor Nemzetőri minőségben előőrsi szolgálatokat tevő németek jelentek meg, és a szóba hozott belügyminístert közakarattal Versecz képviselőjének választották meg. Midőn a verseczi Szerbekről szóllunk, lehetlen meg nem említenünk a helyben székelt g. n. e. püspököt Popovics Istvánt, ki azon időtájban Károlváczról haza érkezett, s a lázadás indokai s barbár harczmódja felől teljes rosszalással nyilatkozott, s azontúl is szünetlenül törvényes irányban igyekezett népére hatni. Sőt a hatóság működését egyes tárgyokban tettleg segíté elő; így midőn a Versecz Vidéki nép a követválasztói öszveirástól iszonyodott, tudatlanságában azok alatt katonai öszveirásokat sejtvén, a püspök személyesen rándult ki a népet fölvilágositani, s lecsendesíteni. A szelid főpap megmaradt székhelyén a magyar seregeknek a bánságból távozása után is, s azon szomorú sorsba esett, hogy mihelyt a Szerb had Verseczre bevonult, nem csak hogy püspökségétől fosztották meg, hanem egyik szerémi klastrom börtönébe hurczolták el, hol napjait még a háború alatt végezte be. — Juli első napjaiban a Versecz körül czirkáló felkelők mozgalmaiból valami komoly terv vala gyanítandó. Főleg Ulmán, közel végvidéki faluban, Szerviánusok és Szerbek keverten, gyakran tódultak öszve. Minduntalan ágyuzásaik, lövöldözéseik, s vészharanghúzásaik hallattak. A közlekedést nem csak Fejértemplom, hanem a szomszéd végvidéki faluk felé is rabló csoportok egészen bátorságtalanná tették. Vlajkovecz szerb helységet, a Verseczről Ulmára vezető úton Temes Megyében fekvőt, a lázadóknak sikerült hatalmukról meggyőzniök, s törvényes engedelmességéről eltéríteniök, ugy hogy a falu majdnem egész férfi népe átszökött Ulmára. Mi gonosz tett forgott szándékukban, kitetszett egy éjszaka, midőn Szerviánusok, Végvidékiek és tulajdon Vlajkoveczi lakosok a falura rabló módon betörtek, az uradalmi épületeket és korcsmákat kirabolták, s Szigeti nevű Jegyzőre, egy ártalmatlan öreg Magyarra rohantak, kegyetlenül megverték, s magokkal elhurczolták. Damaszkin főszolgabiró a hír vételére azonnal a megyei határőrség egy részével Vlajkováczra személyesen rándult ki, s a falu-

hoz közeledésekor a harangok félrehuzását hallván ellentállásra számított, de midőn a faluba beérkezett, a gyülevész csoport már Ulmára áttakarodott volt, nehány részeg lázító kivételével, kik nagyobb részt elfogattak, egy kettő pedig Damaszkin népe által elejtetett. A lázadók hasonló rablást vittek végbe Paulis temesmegyei helységben, melynek szinte szerbekből álló lakosai otthon várván be őket, hozzájok csatlakoztak. A gonosz tett e helyen még véresebb következésű lett, tanyázván benne a határőrség egy része, mely a rablókkal megküzdött, s számra gyengébb lévén, csatát vesztett, többen közüle a rablók által megsebesittetvén, heten megöletvén. A meggyilkoltak közűl Andreovics határőrségi kapitánynak, ki Szent Andrásról, a megye felső vidékéről, vezette le csapatját a szélekre, fejét vágták le s azt karóra tűzve diadal jelként a falu végéig hordozták, s még azonkivül több kegyetlenséget követtek el Paulison a vad rablók. Közvetlenül a verseczi üközet előtt Varadija, podporány és Kustély temesi szerb helységekben is a lakosok mozogni kezdtek, de a keblökben szállásoló számosabb határőrségtől félve kitörni nem mertek. Podporány mind a mellett majd néptelenné lett a fegyverviselésre alkalmas embereknek a lázadókhoz átszökése miatt. A verseczi parancsnok, Blomberg, a lázadók emberietlen hadakozás módja felett eliszonyodott, s fenyegetődzve kiáltá, hogy noha a tilalom miatt a végvidékbe ellenök nem mehet, de kellően elvárja őket Verseczen.

13. §. A felkelők feljebb említett részletes támadásai a Verseczi tábor zavarba hozatalára voltak számítva, s ezen czélt elérve gondolván, a Felkelők biztos győzelemre kilátással indultak Versecz ellen Juli 11-én. Azon nap déltájban a Paulisig felállitva volt előőrsök sietve vitték Blomberg ezredesnek az értesítést, hogy a Vlajkoveczről Verseczre vivő országuton az ellenség nagy számban és katonai rendben közeledik Verseczhez. Az Ezredes azonnal rendeléseit tevé, aképen, hogy a helybeli nemzetőrséget a város belsejében helyeztette el, félni lehetvén attól, hogy midőn az ellenség kivülről támadja meg a várost belől a szerb lakosok lázadnak föl, — ő maga pedig a rendelkezése alatt volt négy század lovassággal, négy század Rukovina gyalogsággal és két hatfontos ágyúval a város-

ból kiindult az ellenség elfogadására, — tártalékul a táborban volt temesvári s több mezővárosból öszvegyült nemzetőri csapatokat állítván föl. A mint az Országútra kiért, az ellenséget két osztályban közeledni látta. Az egyik végvidékiekből, s a mint a csata után a foglyok beszélték. 2200 főből állott, Koics az előtti főhadnagy, s most főodbor által kinevezett őrnagy vezérlete alatt; a másik 500 Szerviánust foglalt magában, kiket Jadics nevű vezérük vezénylett. Egész erejük majd nem csupa gyalogságból volt szerkesztve. Az ellenséges sereget Sztanimirovics Demeter mint a főodbor biztosa kisérte. Blomberg, a mint az ellenség csapatjait kellő szemügyre vevé, két felé osztá el lovasságát, s ő maga a két század Uhlánnal s két ágyújával jobbra fordult s az ellenség balszárnyát, melyről négy ágyú tüzelt a mieinkre, rohanta meg; — gróf Eszterházy Sándor Őrnagy pedig a két század huszárral az ellenség jobb szárnyára ütött. Mindkét részen szerencsés siker koronázta a huszárok és uhlánok egyforma buzgalommal tanúsított vitézségeit, és a derék aradi nemzetőrségi 16 pattantyúsok, kik az Ezredes ágyúit kezelték, helyes czélba lövését, mellyel az ellenség két ágyúját hamar némították el. Az ellenség nem állhatott sokáig a lovasság rohamának ellent, s mihelyt sorai szét bontattak, az út melletti magos tengeri vetésben keresett a lovasság elől menedéket, de ott a négy Rukovina század, melyhez a szentandrási és lippai nemzetőrségi csapatok csatlakoztak, vette űzőbe. A lovasság kardjai után a gyalogság szuronyai és csövei sok pusztítást tőnek az ellenségen. A győzelem nagyobb lőn, mint reméllve volt, s az ellenség vesztesége tetemes. Hivatalos öszveszámítás szerint 303 ellenséges holttest találtatott az országúton és a mezőkön, — 169 fogoly hozatott be, közttök 120 Szerviánus, kik a halottakban is sokkal többet vesztettek a végvidékieknél, a huszárok és uhlánok szenvedélyesen vágván bele a vörös sapkásokba s némiképen kiméllvén a végvidékieket. A Szerviánusok parancsnoka, Jadics, a csatatéren elesett, Koics ott fogatott el, Sztanimirovics pedig látván a veszélyt megszökött, s midőn már a végvidéket érte, hol magát biztosságban gondolta lenni, Izbistyén, azon állomás tisztje, Ilics nevű által feltartóztattatott, s a magyar táborba küldetett. Az ellenség

öt zászlója, négy ágyúja, s két lőszeres társzekere esett a győztesek kezébe. A magyar részről a vesztesség az ellenségéhez képest minden arány alatt kicsiny volt, — 7 halott közlegény, és egy megsebesült Őrmester. Midőn a csatának vége lőn, a huszárok és Uhlánok zajos örömmel kisérték a foglyokat be a városba, s büszkén mutatták véres kardjaikat. Nem volt külömbség a magyar és az idegen katonaság hangulata köztt. Rég várták az alkalmat, hogy az elbizakodott lázadókkal megmérkőzzenek, s midőn a nyert alkalmat oly fényes szerencse kisérte, mindnyájuk elragadtatása egyenlő volt. A tisztek közűl Gróf Eszterházy őrnagy tekinteték a nap hősének.

14. §. A győzelem hire villám szárnyakkal terjedt el az egész alvidéken s rövid idő alatt az egész országban. Maga az országgyűlés nagyon megörvendezett, midőn annyi szerencsétlenség, annyi halogatás után végre oly nevezetes győzelem jelentését vette. Blomberg magasztalás tárgya lett mindenütt. A bánságban az ország ügye vidámabb képben soha sem volt mint ez esemény benyomása alatt. A megyékben elhalt a lázadási kórjelek utólsó szikrája; azok kik gyanusoknak tartattak, most leginkább buzogtak a győzelem feletti öröm nyilvánitásában. A végvidéken a magyar rokonszenvű helységek a lázadók igáját mellökről ledőltnek érezték, s fennen kiáltották, hogy ha a magyarok sietve lépnek be a végvidékbe, ők segitségökre mennek, s a lázadásnak csakhamar híre sem marad meg. Fejértemplom nem késett Blomberghez tudósítást küldeni, miszerint ha hadával sietve lépi át a határt, a fejértemplomi fegyveres polgárság vele egyesülni fog, s nem lehetend kétség, hogy a még győzelemtől ittas katonaság öszveolvadva az ő, vidéket és körülményeket ismerő népökkel, a lázadókat végképen fogja semmivé tenni. Oly helységek is találkoztak, melyek addig a felkelőkkel tartottak, s a Verseczi csata hirére tőllök elpártoltak. Igy azon tartalékcsapat, mely Dreyhann kárhozatos alku kötésénél fogva Juni 22-én Fejértemplomból a lázadókkal ment el, s a Verseczi csatában résztvett, a csata után hazatért, s azon községekkel együtt, melyekből való volt, az ellenség sorait elhagyta, sőt rendes kötelességét, a Dunamenti őrvonalra kiállását, teljesiteni kivánta. De Blomberg, valamint a csata alatt, félre téve

minden politikai kétszínűséget, csupán bátor katona és erélyes parancsnok volt, ugy a csata után ismét politicai fogásaihoz tért vissza s a kir. biztosság előtt több ürügygyel mentette a végvidék földére menetel halasztását. Mint p. o. hogy sokkal jobb lesz a végvidékieket most leveretésök után magokra hagyni, s a megtérésre békésen szóllitani föl, mint hadi rándulással újra felingerelni, vagy p. o. azzal, hogy ereje nem elég nagy arra, hogy Verseczről bizton eltávozhassék. Mi utóbbi kifogását illeti, igaz, hogy rendes katonaságának számereje nem volt nagy, de a fejértemplomi és ver seczi nem zetőrségek rendelkezésére állottak, s e testületek, főleg az első, már bebizonyították, hogy sikeresen lehet hadi szolgálatot bizni reájok. Azonkívül ama tekintet is érdemelt figyelmet, hogy azon erő, mely képes volt az elbizakodott ellenséget megverni, annál inkább képes leendett azt megveretése után üldözni. Még ily kétkedésekben több nap mult el, az alatt a felkelők újra kezdtek Vracsevgájon és Lagerdorfon gyülekezni. A verseczi hazafi rész ingerültsége növekedett, midőn látta, hogy az Ezredes békét és időt készül hagyni a meggyőzött ellenségnek a maga felszedésére. E hangulat a csatára következett nap estvéjén már szomorú kihágást szült. Ugyanis nyugtalanító hírek suttogva terjesztettek szájról szájra, hogy az ellenség a várost új ostrommal fenyegeti, hogy csoportjai már a város melletti hegyről leereszkednek, s hogy a helybeli szerbek fegyverkeznek. Ez alaptalan rémhírekből nagy zaj keletkezett, nehány puskalövés hallatszott, s ez oly ingerültséget okozott, hogy a német lakosok fegyveresen tódultak öszve, s Kumánovics Sándor háza felé indultak, kit a szerbek fejének, s ez oknál fogva a veszélyes lárma titkos okozójának tartottak. Berohantak házába, s ottan vacsorán találván őtet, dühösen kérdőre vonták. Midőn arra ő, magát a vád ellen igazolandó, Udvarára ment ki hol felingerült látogatóinak tömege állott, a szomszéd Udvarból, mely a cath. plébános udvara s a felnyugtalanított csoport által szinte megszállva volt, egy puskalövés irányoztatott ellene, mely legott halva terítette le. Találkoztak olyanok, kik a meggyilkoltnak testét bosszúvágy kéjével az utczán hurczolni akarták, de a nagyobb rész az áldozat eleste után lecsilla-

podván, minden további kihágást megakadályozott s eloszlott. A meggyilkolt a lázadással rokonszenv gyanújában tartatott, de semmi tényt nem lehete kifürkészni a vád megerősítésére. Az ellenei gyanút leginkább szemlátomásti elégületlensége szülte, s mi ezen hangulatot főleg hivatalából kimaradásának tulajdonitjuk. Egykori helyzete, jelen elkeseredése, s személyessége külsejének hatása elég tulajdonok voltak arra, hogy szerb társai közt népszerűsége legyen. E népszerűség s szándékos visszavonultsága halálát vonták magok után. A polgárháború egyik szomorú vonása az, hogy a hallgatást is árulásra magyarázza, ellenben a kitörő szenvedélyekben mindig nagy érdemet talál, ámbár azokban sokszor csak mulékony meggyőződés rejlik. Kumanovics meggyilkolása ellen vizsgálat történt, de a tettest soha sem lehetett kinyomozni.

15. §. Midőn a közvélemény mind inkább zúgolódni kezdene az ellen, hogy a kivivott győzelemnek kellő haszna nem vétetik, Blomberg ezredes egyik fővonakodási oka, a sereg csekély száma, az által megszünt, hogy a verseczi ütközet után négy század a Zsivkovics gyalogságból Temesvárról Verseczre küldetett, azonfelül Máriássy ezredbeli egy zászlóalj Vetter alezredes vezénylete alatt szinte azon napokban Váradról érkezett a Bánságba s legelőbb a bányakerületet szállotta meg, így a haderő a sikon tekintélyes számú rendes katonasággal szaporodván meg. Most végre Blomberg elhatározta magát az oly sokszori sürgetésnek eleget tenni és a Végvidékbe indulásra adá ki parancsait. De mind a mellett, hogy ő volt az első parancsnok, kit azon országrészbe bevonulás érdeme illetett volna, ha későbbi árulása által minden megismerésre jogát nem vesztette volna el, még is kéntelenek vagyunk végvidéki hadjáratát gyanús szándékkal megkezdettnek több okból állítani. Először, a fejértemplomiak egyesülési ajánlatát nem fogadta el, valamint a kir. bizottság által a Sereggel a Végvidékbe küldetni czélzott nemzetőrséget is csapatjához csatolni nem akarta. ürügyül használván abbeli aggodalmát, miszerint a katonai tekintélyhez szokott végvidékiek e polgári elemek által elidegenittetnének inkább. mint kiengeszteltetnének s ő azok bemenetele esetére nem vállalja el a felelősséget a rendnek és a dunamenti őrvonalnak helyreállítására nézve. Nem

említvén a többi nemzetőrségi csapatokat, — Ásbóth Lajos juli 15-én Udvarszálláson, a Végvidék szélén állott nemzetőreivel, s kérte az Ezredes parancsnokot, hogy engedje meg neki csapatját Fejértemplomba vezetni, de ez a feljebbi okok ürügye alatt helyt maradásra utasította. Második körülmény, mely a Blomberg elleni gyanút igazolja, az, hogy juli 17-én, — tehát a verseczi csata után egy héttel — a Végvidékbe valahára megindulván, 2 század uhlánokat s 4 század Zsivkovics gyalogságot — az aradi tűzérek által kezelt két ágyú mellett — vezetett el magával, Verseczen pedig gróf Eszterházy parancsai alatt 2 század Hanover huszárt s négy század Rukavina gyalogságot négy ágyúval hagyott hátra, tehát az ellenség ellen a harczban kevésbé érdekelt idegen lengyel katonaságot vezette, a vele megharczolni vágyó hazai katonaságot pedig táborőrzésen hagyta. Maga a rándulás nagy következményeket nem szült, nem sokára Mayerhoffer, Nugent sat. tévén magokat közlekedésbe a magyar rándulási had parancsnokával, ki nem sokára egészen levetette álarczát. Mind ezt a jövő fejezetben fogjuk látni, e helyen a rándulás (Expeditio) kezdetére, mint a verseczi csata közvetlen eredményére fogván előadásunkban szorítkozni. Blomberg Verseczről Fejértemplom felé vette útját és sehol akadályra nem talált, a lázadók részint megrémülve elbujván helységeikben, részint a Perlaszi tábor felé fordítván nyomulásuk irányát. Alibunár üres volt felkelő seregektől. Blomberg legelőbb egyes szárnyak által Alibunáron, Petrovoszellón és más több helyeken, a vett föl-szóllításhoz képest, a felkelők Odborainak több tagjait fogatta el s temesvárra küldte be. Fejértemplomba megérkezvén, a hazafi lakosság által mint szabadító üdvözöltetett, és a szerb lakosok közül több veszélyes izgatót fogságba ejtett. Ez eljárása az iránt ai közbizodalmot még egy időre ismét növelte. Majd a végvidéki igazgatási rendnek s a Dunai Őrvonal helyreállításához fogott. Miként már meg volt érintve, több helység hajlandó volt az engedelmességre visszatérni, ezek segitségével tehát s a magával levezetett rendes katonasági csapattal az őrvonalt Szviniczától Dubováczig újra föl állította, s az addig Oraviczán szállásolt két század Rukovina gyalogságot is a Dunához egész Moldováig előnyomulni parancsolta. Igy egész

ereje az őrvonal által fölmeríttetett, mely intézkedése a Szerviánusok azon pontokoni átkeléseit megakadályozta ugyan, de mivel a Szerviánusoknak Dubovácztól Pancsováig s azon túl fölfelé minden pont nyitva állott szabad átkelhetésre, az eredmény nagy hasznot nem idézett elő. Ha a helyett, hogy csapatját az őrvonal miatt oly számos apró részletekre osztotta föl, azt egy tömegben az ellenség fölkeresésére s a hol reá akad, megtámadására vezeti, a felkelésnek lehetlenné tette volna, hogy fejét újra emelhesse föl. De e követelést nem teljesítette s annak nem teljesítése nyitotta meg köztte és a magyar ügy vezetők közötti szakadást, mely részéről árulásban végződött.

16. §. A ministerium rendeleteinek értelmében s kétségtelenül törvényesen, a verseczi csatában elfogott egyéneket mint a haza elleni fegyveres felkelés tettén rajta kapott árulókat, vésztörvényszék elébe kellett volna állitani, sőt a 120 Szerviánusokat, kik nem a felkelőknek, annál kevésbbé hadi foglyoknak, hanem idegen országból betört rablók, gyujtogatók és gyilkosoknak voltak tekintendők, a fölállított elvek szerint minden eljárás nélkül rögtön lehetett fölakasztani: de miután a foglyok száma oly tetemes volt, s a közönség borzadással fordult el azon gondolattól, hogy egy harczias eszközzel s nyilt síkon kivivott fényes győzelem után a legyőzöttek oly nagy száma vesztőhelyre vezettessék, — a kir. biztosság e közérzelemmel öszvehangzólag a fenyiték szigorát csak azon határig vétette foganatba, meddig az emberiség és polgárisodás érzeteinek megsértése nélkül tenni lehetett. Ezen nézetből a példaadást leghatályosabbnak s a büntetést az arra legérdemesebbekre mérendőnek vélte, ha a hon felszaggatására fegyveröket emelt bünösök vezéreire kirekesztőleg irányoztatik a törvény súlya. S e nézetet utólag a kormány teljes jóváhagyása is követé. Az elfogott főnökök tehát Sztanimirovics és Koics a temesvárott megalakított vésztörvényszéknek adattak által s bünök önmegismerése után kötél általi halálra itéltettek el. Az itélet hozatala után Piret tábornok a végrehajtás fölfüggesztésére szóllította föl a királyi biztost, okúl fölhozván, hogy oly előkelő egyének kivégzése uj elkeserítő ingerültséget szülend, s megérintvén azt is, hogy a bünö-

sök végvidékiek lévén, az eljárt bíróság nem volt illetékes. De feleletül adatott, hogy a hazafiak ingerültségét is számba kell venni, mely a haza ellen intézett véres merénylet főbünöseinek meg nem fenyítésére következnék, a szerb lázadás pedig túl hágta már azon vonalt, mellyen innen az ingerlés mellőzése vagy a rettentés a lázadás lecsillapítására reményt nyujthatna, — a fenforgott esetben tehát a törvény végrehajtása az egyetlen vezérelv lehetett, s azzal a főhadi kormányszék által fölállított hatósági külömbség is öszveütközésben állott. Az itélet tehát a két főnökön juli 19-én végrehajtatott, a szokott hatalomkart két század Vrbna könnyű lovasság képezvén, kik akkor Biharból érkeztek le a Bánságba, de a magyar hadjáratban nem vettek részt, mert Temesvárról Becskerekre indíttatván, onnan csakhamar a ministeriumtól jött rendelet nyomán tovább vették útjokat Ezredjök felé. A 120 Szervianus fogoly Temes-, Csanád-, Arad- és Békés megyék börtöneiben, a végvidékiek a temesvári bástya boltozatokban helyeztettek el. Némelyek, kik a Versecz elleni támadás tervébe beavatottak gyanánt valának vádolva, Verseczről s máshonnan később ben is küldettek be, s vétségükhez képest vagy a vésztörvényszék, vagy a törvényhatósági bíróság elébe idéztettek. A vádok sűrü esetei s azon körülmény, hogy a vésztörvényszékeknek vagy halálra vagy felmentésre kellett itélniök, a kir. biztosságot arra birták, hogy a kisebb betudásu lázitási vétségek itélését a megyei törvényszékekre bízza, melyek hasonló esetekben rövid eljárás utján fél vagy egy-két évi fogságra itéltek, s eképen a szigor fentartása mellett minden kegyetlenkedés eltávolíttatott. Midőn az elitélt két főnök bűnperi irományai a ministeriumhoz fölterjesztettek Sztanimirovics terjedelmes vallomása, melyben a lázadók és a bécsi kormány közti egyetértés titkaiból sokat tárt fel, oly fontosnak találtatott, hogy gróf Battyányi Lajos azt eredetiben Bécsbe vitte föl magával, az osztrák kormány értekezleteiben panasz adatul használandót.

17. §. A becskereki tábor ez időszakban még nevezetes tettek színhelye nem volt, noha ott, mint már említettük, a bánsági sereg nagyobb része gyűjtetett össze, s juli közepében az Oraviczára érkezett Máriássy zászlóalj is Becskerekre szállíttatott, sőt az ott volt Donmiguel 4. század zászlóaljjá egé-

szittetett ki. Mind a mellett a Csajkások a becskereki tábor környékét majd a Tiszán át, majd szárazon a perlaszi táborukból apró kitörésekkel majdnem naponként nyugtalanították, az utakat bátortalan állapotba hozták, a kereskedést mind szárazon, mind vízen gátolták, s a Tiszán sőt Bega csatornán is több kereskedési rakott hajót kiprédáltak. Annyira ment vakmerőségök, hogy a becskereki tábor és Óbecse, a bácsi hadtest főhadiszállása, közötti összeköttetés sem volt tőlök biztos, s többi esetek között Breindel főhadnagy a Hannover huszár ezredből a két főhadi szállás közti uton esett a felkelők kezébe s Karlováczra vitetett. Kiss Ernő az ily portyázókat vissza verette, a hányszor csak idején jöttek tudomására, de még elég erősnek nem találta magát, hogy a perlaszi tábort megtámadhassa. Arra, hogy a rendes katonaságon kivül számos nemzetőrségek nem csak a Bánságból, hanem Arad, Békés s más Megyékből felváltva tanyáztak táborában, nem sokat adott. Egyes helységek biztositására hirtelen megtámadások ellen, hiradó őrökül alkalmazhatóknak tartotta, de ellenség elleni tettleges szolgálatra nem. Mi e beszély alatt elősoroltuk a szolgálat azon ágait, melyekben a nemzetőrségek a rendes katonaság terheit lényegileg megkönnyítették, s azért a vezérek irántoki bizalmatlanságát alaposnak egészen nem hisszük lenni. Még azon körülmény volt jellemző vezéreinkben, hogy mindenik a maga táborának, ha bár a többi meggyengítésével, erősítésére szüntelen törekedett. Blomberg panaszkodott, hogy Kiss a legtöbb erőt Becskereken tartja, — Kiss neheztelt, hogy Bechtold a kormány által küldött katonaságot mind Bátskában alkalmaztatja. Mind ezen körülményre, mind a nemzetőrségre nézve Kiss Ezredes akkori nézetei egyik saját leveléből legvilágosabban tünnek ki: »Az én helyzetem — így írt Juli hóban — mindig szomorúbb lesz, sem az ágyú telepek nem szaporíttatnak, sem a sor katonaság. Mindezen békési és pécskai Nemzetőrségek nem jelentenek semmit, s hol veszélyt sejtenek, kiállni vonakodnak. Ilyenek a mi segéd seregeink, melyekre a ministerium annyit épít. A rendes katonaság a sok szolgálat által már egészen bomlásnak indul és kell hogy megunják a dolgot, midőn látják, hogy segély sehonnan sem jő. Mindent, mit a Ministerium küld, Bechtold a bácskába visz,

s ha még 20 ezer embert, és 20 ágyu telepet kapna, mindent oda át tartana meg, engem pedig itt hágy a legkétségesebb helyzetben. Nem fogom elfelejteni juli 15-ét, a mikor 8000 ember és 22 ágyú ellen 2 század gyalogsággal és 5 század gyalogsággal állottam, s teljes hat óráig akadályoztam az ellenséget Étskára betörni; sikerült ugyan őt veszteségével vissza vonulásra kénszerítenem, de láttam is azon alkalommal helyzetem veszélyteljes voltát. Szegény Bánság, szegény haza! Ha Magyarország nem köt békét, veszve van. Mi tudunk és fogunk egyes harczokat vívni, de arra, hogy egészen legyőzzük őket, ágyúk kellenek és 40 ezernyi hadsereg« stb. Egy másik levelében így írt a hazafias s aggódó Ezredes: »A nemzetőrség bizonyosan igen szép, de nem nyujt segítséget; sem fegyelem, sem fegyver, sem tisztek! A torontáli népfelkelés — Landsturm — 30 csajkás előtt megfutamodott; a ministerium és az Urak azt gondolják, hogy az valami segitség, de kérdezze ön meg akármely hadi embertől, valjon nem inkább akadály-e legtöbb esetben? stb.« — Egyebiránt azon nézet, hogy a nemzetőrséget merő száma még hasznos hadakozó tényezővé nem teszi, osztva volt a Ministerelnök gróf Battyányi által is, ki Juli hóban a bánsági kir. biztoshoz intézett rendeletében azt mondá: »miképen fegyveres erőt ellenség elébe küldeni a nélkül, hogy az hadi fegyszabályok alá ne rendeltetnék, annyi volna, mint nem csak Nemzetünk dicsőn érdemlett harczias és vitéz hirét koczkáztatni, de a hazát is nagy veszélynek tenni ki«, s azon utasítást adá, hogy minden kiinduló nemzetőrség a hazatéréséig hadi törvények alatt álljon, s minden főhadi szálláson hadi itélőszék állíttassék, mely a hadi fegyelem elleni vétségek fölött itéljen. Kiss Ezredest azonban sem idegenkedése a rendezetlen csapatoktól, sem aggodalmai a haza megmentése fölött nem lankasztották vitézsége s honszeretete kifejtésében, valahányszor arra alkalom és kötelesség hivta föl. Az ő táborával szemközt a felkelők már erősen körül árkolt perlaszi tábora ezen időben 15 század végvidéki gyalogságot s vagy 20 ágyút számlált, a felváltva benne tanyázott több ezernyi fegyveres népségen kivül, mely utóbbi is többnyire végvidéki lévén, fegyverhez sokkal gyakorlottabb volt a mi népseregeinknél. A perlaszi tábor parancs-

nokává bizonyos Drakulics, az előtt főhadnagy, alezredesi ranggal neveztetett ki a főodbor által. Nem csuda tehát, ha a közel ellenség ily tekintélyes ereje mellett Nagy-Becskerek minduntalan fel lőn lármázva a megtámadás hirei által. E hint az ellenség kétszer kisértette meg valósitani; először Juni 27-én, midőn az Étska alatt előőrsökül felállitott Uhlánokig közeledve azokra lövöldözni kezdtek előcsapatjai, mire az esetről tudósitott Ezredes parancsnok egy osztály lovassággal a hely színére sietett, s megjelenésével a lázadókat táboruk felé vissza szalasztotta, de ő is, a főhadi kormányszék parancsa által ekkor még megkötve, a végvidék határpontjaitól Becskereknek vissza fordult. A perlasziak második merénylete, melyet az Ezredes fölebb idézett levelében hoz föl, nagyobb jelentőségű volt, s Juli 15-én adta magát elő. Már a becskereki tábor alakításáról szóllva érintettük, hogy Étska falu az ó Bege folyón lévő hid s a perlaszról jövetel kulcspontját képezi. E helyen akartak a felkelők ez alkalommal áttörni, s nagy erővel, mint az Ezredes kivehette, 8000 emberrel és 22 ágyuval, magának Sztratimirovicsnak vezénylete alatt, Becskerek elfoglalására sietni, onnan pedig akkori kedvencz mondásuk szerint: Kikindai testvéreiknek kezet nyujtani. Az Ezredes 5 század gyalogsággal, két század lovassággal és 4 ágyuval, mely erővel térvizsga — Recognoscirung — végett hagyta el főhadi szállását, harczsorban fogadta az ellenséget, s azt tüzes ágyuzás után, mellyben a magyar tüzérek a szerbekéi fölötti elsősége erősen tünt ki, sokkal nagyobb erejének daczára feltartóztatta, s visszavonulásra kénszeritette. Az Ezredes gyenge csapatjával szinte vissza térvén, az ütközetnek semmi eredménye nem volt, — mind a mellett az ellenség némi vesztességet szenvedett, midőn a magyar részen kevés megsebesülteken kivül egyéb kár nem okoztatott. A becskereki tábornak még Taras és Kumán kikindai kerületbeli két helység okozott boszontást. E két falu a Tisza mellett, átellenben a Csajkások földével fekvén, folyvást volt onnani izgatásnak kitéve, s főleg Csurogh csajkás helységből egyre üzeneteket kapott. Juli 11-én történt, hogy Tarasra 12 fegyveres csajkás érkezett, s azonnal a helybeli szerb plébános Csokerlyán János után tudakozódván, azt meg-

lepte, foglul ejtette, s magával elvitte. E papnak azutáni magaviseletéből itélve, az egész csín előre kicsinált dolog volt, az álnok pap e tettetett kényszerités által a lázadókhozi átszökésének büntetlenségét czélozván a magyar hatalom előtt biztosítani. Hogy a csajkások a helységben nem ellenségként fogadtattak, kitűnt abból, mi szerint ez eset után Taras rögtön lázadó állapotba helyezé magát, utszáit torlaszokkal rekesztette el, s a szerbek táborába megbizottakat küldött. Mihelyt e merénylet Becskerekre jelentetett be, az Ezredes parancsnok 2 lovas és 2 gyalog századot küldött Tarasra, s e csapat Tarasra érkeztekor a népet ellentállási helyzetben találván, azt megadásra szóllitotta föl. De az elvakitott tömeg a fölszóllitásnak nem engedett, mire a katonaság fegyverhez nyult, az ellentállókat szétverte, s többeket elejtett közülök, azonfelül a helységet fölgyújtotta. Sokan a lakosok közül a szerb táborba futottak, az otthon maradottak pedig a tűzhelyeikre önkajánságokkal vont veszély után megadták magokat. A másik helység, Kumán, hallván a szomszédainál történteket, a helyett, hogy nyugalmas magaviseletével a büntetést magáról elhárítani igyekeznék, körlevelet bocsátott a kikindai kerület helységeihez, kérvén azokat, hogy siessenek segítségére, mivel Kumánt is a Tarasihoz hasonló sors várja. Ennélfogva Kumánra is katonaság küldetett, s mivel a köröztetett felszóllitásnak sikere nem volt, egy helység sem mozdulván Kumán támogatására, a helység kéntelen volt magát megadni, s a rend véráldozat nélkül állíttatott helyre, a bünösebb bujtogatók börtönbe küldetvén.

18. §. A hadi dolgok sorozatán, a becskereki tábor állapota után a Bácsi hadjárat lenne a következő tárgy, de hogy előbb az egész bánság helyzetéről lehetségig kimerítő képet alakíthassunk, némelyeket még a megyék oly eseményeiről fogunk előadni, melyek bár a háború vitelének következményei, még is hadi tények sorába nem tartoznak, s azért ezektől külön előadást igényelnek. Átalában mind a három bánsági megye törvényes állapota részint a szélökön föl állitott táborok, részint a szigoru igazgatás, valamint a lakosság nem szerb részének jó szelleme következésében, épségben állott fenn; azonban egyes helyeken fölmerült jelenségek azt tanúsí-

tották, hogy a kir. biztosság által gyakorlott rendkivüli hatalom bármi rövid időre sem lett volna föl függeszthető. A feljebb bővebben megismertetett határőrség kiállitása mind a három Megye némely helyein rendetlenségeket idézett elő, melyeknek csak rögtöni elnyomása mellett lőn az intézet életbeléptetése lehetővé. Temesben, mint közép s azért őrködésnek legközelebb kitett Megyében, s a szerb lakosság kevés száma miatt is, az ily esetek csekély nyomatékuak voltak. Torontálban némely helyütt, mint Étskán, Bókán, hol a szerb lakosok kaszákat kezdtek titkolódzás nélkül egyenesiteni, és a noha oláh s a Megye felső részében keblezett, még is igen nyugtalan Valkány helységben az engedetlenség komolyabb szint öltött, s nemzetőrségek oda rándulása volt megfékezésére szükséges. Torontálnak felső részében, majd nem tövében a Maros folyónak, a Csernabarai szerb plébános szitotta a nép zugolódását s titokban körözteté a patriarcha rendeleteit, s végre is sulyos vádokkal terheltetvén, mint lázadó Becskereken halálra itéltetett. Ezen, többnyire a határőrségtől vonakodás által előidézett eseteknél fenyegetőbb volt a törökbecsei merénylet Juli 18-án, mely napon a szerb lakosok kaszákkal és ásókkal fölfegyverezve csoportban állottak ki, mint mondák, magyar laktársaik részéről hallomás szerint ellenök intézendő megtámadás elleni önvédelem végett; mire a helybeli nemzetőrség őrnagya, helybeli birtokos és kilépett lovas kapitány Rohonczy Leopold, kirendelvén a magyar és német nemzetőröket, azokkal a háborgókat haza űzte, s a magyarokra reá fogott alaptalan és kaján állításukért megfedte. Ugyanaz nap 1600 Csongrádmegyei Nemzetőr érkezett törökbecsére, s ott hosszabb időre elszállásoltatván, a béke biztosítva lőn; mind azáltal a szerb lakosság jó része Csuroghra szökött által, honnan a magyarok támadási készületeinek hamis hire épen azon szándékból volt a becseiek közzé szórva, hogy közttök és a magyarok között meghasonlás ütvén ki, a szerbek Csuroghra menekülésre s igy a lázadók szaporítására bujtogassanak föl. Krassóban, a kiválólag oláh megyében, a nép minden rendeletet, mely a háboru kivánta szolgálatokra utasitá, nem ellentállási szenvedélyből, hanem jelleménél fogva morgással fogadott, s kedvetlenül teljesített.

A ministerium azon kivánata, hogy a nemzetőrség egy része mozgóvá tétessék, s az alsó határokra indíttassék, a vármegyét zavarba ejtette, mert az oláh népet bajos lett volna tűzhelyeiről távozásra kényszeríteni, a minden kötelességre hajlandó hazafi érzelmű, többnyire német nemzetőröket pedig elküldeni, s a vidéket magokra az oláhokra bizni, tanácsosnak nem látszott. Mind a mellett a lugosi nemzetőrség nevezetes része több alkalommal mozgóvá tétetett, s a krassói határőrség is, itt ott történt ellentállások daczára, kiállíttatott, a nélkül hogy a megyében rendetlenség ütött volna ki, noha keblében semmi katonaság nem tanyázott. Csak egyetlen krassói oláh helységben Jámban háborgott föl a nép oly mértékben, hogy nemzetőrségi karhatalmat kellett lecsendesítésére küldeni. Ellenben ámbár a Megye csak egyetlen egy szerb községet számított, ez egy is, a végvidék szélén fekvő Szuboticza, a fölkelőkhezi vonzalmának gyakran adta jeleit, s lehetővé tette, hogy Juli 10-én nehány lázadó a végvidéki táborokból, számolván a község rokonszenvére, a helységbe betört, s a földes úr Kiss János lakházát s épületeit kirabolta, s földulta, azután pedig minden baj nélkül tova állott. Kisülvén a vizsgálatból a helybeli biró eleve értesülése e gonosz csinról, s annak általai elnézése, a hűtlen előjáró halálos büntetéssel fenyíttetett meg. Ezen egyes elitélések példáit annak bebizonyítására szoktuk említeni, hogy többnyire kolomposok s ártatlan magyar egyének megrontására titkos öszveesküvők ellen irányoztatott a törvény éle, és mennyire lehetett, izgatók és elcsábitottak között külömbség tétetett.

19. §. Miután a Május 27-re Kárlováczra kitüzött congressus meg nem tartathatott, a ministerium a g. n. e. nép iránti jóakaratát, daczára a lázadásnak, bebizonyítani óhajtván, azt ujra Juni 27-re hirdette, s gyülhelyéül Temesvárt tűzte ki, hogy a tanácskozások, távol a hadi zajtól, biztos csendességben folyhassanak. Ez intézkedés tehát a megyék békés állapotának következménye volt. Kettős czél volt a congressus öszvehivása által szem előtt tartva: először, hogy a karlováczi törvénytelen gyülekezet cselekedetei maga a felekezet által erőtleníttessenek meg; másodszor a nép vallási és iskolai viszonyainak javitására nézve részint a kormány által

téttessenek inditványok, részint magának a felekezetnek kivánatai nyilvánuljanak. A gyűlés vezérletére álladalmi biztosul ismét Csernovics Péter neveztetett ki. A körülmények azonban ezen Congressus megtartását is meghiusították. A végvidékből és a horvát-slavoniai részekből, hol a szerbek képeztek többséget, küldötteket a lázadás miatt várni nem lehetett; a Megyékből pedig, melyek öszvesen véve az oláhoknak adtak volna tulsulyt, a szerbek vonakodtak képviselőket választani, félvén oláh érdek általi tulszárnyallásoktól. A Szerbek véleménye a temesvári püspök, Zsivkovits Pantaleimon, eljárásában tükrödzött vissza. E fő pap, székhelyének helyzete által kényszerítve, a patriarchávali öszveköttetéseit félbenszakította, s a magyar kormány iránti törvényes engedelmességét okos körüllátással külszinleg teljesítette, de jellemében ravasz, érzelmeiben a lázadáshoz vonzódó, püspöki hatóságát úgy gyakorlá, hogy a körülmények netaláni fordulásával tetteit a Szerbek és a patriárcha előtt akármikor igazolhassa. S valóban midőn temesvár azon évi Octóber hóban a császári zászlót tűzte ki, s a szerbek ott Uralomra vergődtek föl, e veszélyes papi főnök, ellenkezőleg a verseczi püspökkel, nagy kitüntetésekben részesittetett. — Ő tehát püspöki Megyéjében, mely minden g. n. e. püspökségek közt legnépesebb, a követválasztásokat a Juni 27-iki gyülésre nem tartotta meg, az iránt a közoktatási Ministerhez Juni 16-án tett fölterjesztésében vallási elveket hozván föl a maga igazolására. Azok értelme lényegesen az volt, hogy valamint a patriarcha által hirdetett kárlováczi Gyűlésre, annak az Ország törvényeivel öszve ütközése miatt, megyéjében követválasztásokat nem rendelt el, ugy viszont a temesvárira azt azon oknál fogva nem teheti, mivel először a g. n. e. vallás elvei szerint, egyházi, kolostori, papnevelési stb. czélok feletti tanácskozás érvénytelen, ha élén az egyház feje, az Érsek, hiányzik; s mivel másodszor a g. n. e. felekezet a magyar korona alatt Szerb és oláh népből állván, a fen emlitett, valamint az iskolai s a közalapitványi tárgyak felől oly Gyülés, melyben az egyik nép nagyobb része nem volna képviselve, nem rendelkezhetik. A magyar kormány, kerülni akarván annak szinét is, hogy a püspök vallási s felekezeti érzelmein kényszeritést akarna gya-

korolni, igazolási okait czáfolatlanúl hagyta, s ő, miután a többi püspökök is vagy egészen példáját követték, vagy a választások eszközlésében igen langyosan jártak el, czélját el érte. A Gyülés határnapján csak a budai egyházmegyéből két követ jelent meg. Egyébiránt Zsivkovicsnak személyes oka is volt az oly gyülésnek meghiúsitására törekedni, melyben a többséget oláhok képeznék, azon élénk gyülölet t. i., melyben az oláh nép előtt részrehajlása miatt oly méltán állott. Jellemzéséül még fölhozzuk, hogy midőn arra szóllíttatott föl, menne le a végvidékbe, s főpásztori oktatásaival térítené vissza szerb népét a törvény elleni fölkelés ösvényéről, azzal mentegetődzött, miszerint a kárlováczi Gyülést érvényesnek meg nem ismervén, az által oly népszerűtlenné tette magát a szerbek előtt, s tekintélye előttök annyira megrendült, hogy közzéjök menetele bizonyos elfogatását vonná maga után, vagy legalább a lázadás érdekébeni működésre kénszerítését.

20. §. Azon időben, melyben Temesvárott Congressusnak kellett vala tartatnia, esnek Murgu Euthim bánsági népgyülései. E férfiu egyike volt a legsajátságosabb jellemeknek, melyek a magyar forradalom terén léptek föl. Ő régebben községi tanítómester volt, s vagy 15 évvel a forradalom előtt mint oláh iró lépett föl, fő feladatául az oláhok fölszabadítását a szerb hyerarchia alól tüzvén ki. Bulgólkodásaiban leginkább volt érdekgerjesztő az, hogy az oláh nemzetnek az Ó-Rómaiaktól származását kétségtelen tényül hirdette, az által népében büszke önérzetet támasztandó. Ő volt az első, ki az oláh, addig sok szláv kiejtésekkel, még könyveiben is, kevert nyelvbe oly ujitásokat hozott be, melyek azt a római nyelvvel közelebb kapcsolatba hoznák, s ő volt első, ki oláh munkáiban a cyrill betük helyett a latinokat kezdte használni. Ez által hirre vergődött, s az ifju oláh nemzedék előtt legnépszerűbb szerző lőn. De az oláh lelkészek köztt, kik arra nézve, hogy az oláhok önnemzetökbeli püspökök által igazgattassanak egyházaikban, agitátióját lelkesen pártolták, nyelv és betü újításai, mint a templomi könyveket és szokásokat is érintő ujítások, közönséges ellenszenvet idéztek elő, — s ez által hatása megcsökkentetett. Murgu mind a mellett nem annyira tudományos kiképzettség mint nemzetiségi elragad-

tatása, s külsejének bizonyos mysticus kifejezése által az oláhok alsó osztályainál népszerűségben azon arányban növekedett, mellyben a szerb hyerarchiának ellenei bosszúja mind inkább nőtt és nyilvánult. Szerencsétlenségére azonban a helyett, hogy megkezdett pályájára a Szerbek és oláhok közti viszonyok egyengetésére s a nyelvmivelésre szoritkozott volna, egyszerre Krassó Megyében a földes ur és jobbágyok közti viszonyzatot tűzte ki izgatása czéljául, minek folytában bezáratott, s mint közrend háborgató négy évi fogságra itéltetett el. Az 1848. Mártiusi események tehát őt a budai börtönben találták, a honnan Stancsicscsal együtt mint politicai rab a nép által szabadittatott ki, s az utszákon szabadság mártyraként hordoztatott. Ezen jelenet a hirvágy nélkül nem szükölködő Murgura a hazafiság tekintetében jó hatást tett, s talán e hatásnak volt némi része abban, hogy mihelyt a szerb lázadás ütött ki, ő nemcsak régi érzelmeihez képest a szerbek ellenségévé, hanem a magyarok barátjává is nyilatkozott, s nem késett az oláhokat tüstént arra késztetni, hogy a haza oldalára álljanak. Majd Krassó Megye egyik képviselőjévé választatott, s az országgyűlésről a Ministerium azon engedelmével, hogy az Oláhok köztt népgyűléseket tarthasson, lejött a bánságba, oly pontra lépett tehát, melyen működése politicai jelentőséget nyert. Miután a kir. biztossal teendőit előre közlötte s arra kötelezte le magát, hogy a Népgyűlés végzéseit nem határozatok, hanem a Ministeriumhoz fölterjesztendő kérvények gyanánt tekintendi, Juni 27-re Lugosra Oláh Népgyűlést hirdetett az alvidék minden részeiből. Hogy minden váratlan események ellen rögtön intézkedni lehessen, a kir. biztos is a gyülés napján Lugosra jött, s a Gyűlés előkelőbb tagjai előtte megjelenvén az országhozi hűségöket tolmácsolták. A népgyülés a városon kivül tartatott vagy 1500 egyén jelenlétében, a bánság majd minden sőt Arad megye némely vidékeiből. Murgu volt Elnök s egyszersmind a leghatályosabb szónok is. A Gyülés nemcsak a köznép tehetősebb embereiből, hanem számos lelkészekből s más tisztesebb osztálybeliekből volt alkotva. Következők voltak végzései: 1. A Ministeriumnak följelenteni, hogy az oláh nép az ország védelmére fegyvert fogni kész, de ohajtja, hogy fő és alkapitánya

oláhok legyenek, s a főkapitányságra Murgu neveztessék ki. 2. Hogy az oláhoknak megengedtessék beldolgaikban az oláh nyelveni igazgatás. 3. hogy a temesvári és verseczi püspökök, az oláh nemzetiség elleni törekvéseik miatt hivatalaiktól fölfüggesztessenek, s temesvári püspök helyettessé a Lippai Esperes Petrovics, Verseczivé pedig az oraviczai Esperes Vuja neveztessenek ki. Ezen pontok a Ministeriumhoz megerősítés kérésével fölterjesztetni rendeltetvén, a Gyűlés még azon nap oszlott szét. Az előszámlált kivánatok a rohanva egymásra következett háborús események közt szóba nem kerültek többé, — mégis a Magyar kormány, midőn azon évi October hóban a temesvári püspökségre Zsivkovicsnak az ellenséges zászlót kitüzött Temesvárban maradása miatt a következő évben pedig, midőn a magyarok a bánságba vissza jöttek, a patriarcha által börtönbe záratott Popovics helyébe a Verseczire is kellett helyetteseket kineveznie, — e hivatalokat a lugosi oláh népgyülés feljebbi kijelölése szerint töltötte be. Petrovicsról nem mellőzhetjük el megemlíteni, hogy nem csak buzgó oláh, hanem hű hazafi is volt, a magyar ügynek sok szolgálatot tett, s a háboru után Haynau itélőszéke által 20 évi fogsággal büntettetett meg. A kivánatok 2-ik pontja tudjuk, hogy az országgyülés szegedi határozataiban átalános megoldást nyert. Murgu még azután több helyen folytatta népgyűléseit, s többi között Káránsebesen is, hova a főhadi kormányszék oly rendeletet küldött Appel tábornokhoz, hogy a törvényes rend érdekében müködő Murgu föllépése ne akadályoztassék. Annyira terjedt el hire Murgu népgyülési oláh beszédeinek, hogy Arad vármegye őt Megyéjébe is elküldetni kérte, az ottani oláhok közt terjesztendő jó szellem végett. Egyébiránt jelentőségre a Lugosihoz hasonló gyülése több nem volt. — Murgu agitátiójának átalános hatásáról megjegyzendő, hogy általa az oláhok idegensége a szerb lázadástól megerősíttetett ugyan, de ezen jó eredmény mellett azon rosz következménye is lett, hogy a nép hozzá szokván a tömeges gyülekezéshez, a tisztviselők iránt engedetlenebb kezdett lenni; mi oly időben, midőn minden rendelet szigoru teljesítést igényelt, a köz ügyre nézve káros volt. A polgári tisztviselők tekintélyének kisebbedéséből pedig az szülemlett, hogy a nép

engedelmetlenségi viszályaiban azonnal a császári katonai hatóságot mint fő ótalomhelyét emlegette. Még ez időben azonban a Ministerium a főhadi kormányszéknek a nép előtti tekintélyét az ország javára fordíthatónak vélte. — Egy kisebb fontosságú oláh agitator is, Bozsinka Miklós, lépett föl Krassó megyében. Fiatal ember, magyarországi születés, de hosszabb ideig Oláhországban élvén, oláh nemzetiségi igényeivel Murgut sokkal tul haladta, s azért agitátiója nagyobb őrszemmel kisértetett. Noha csak oláh nyelvet tudott, ő is országgyülési követnek választatott, de igazoláskor választása hiányos s érvénytelennek találtatott. Ez iffjú mennél kevesebb kiképzettséggel birt, annál forróbban sovárgott népvezetői szerepre, s ez ösztönéből a Megyéhez folyamodást nyujtott be, mi szerint 20 ezernyi oláh népsereg gyűjtésére s az ellenség ellen vezetésére hatalmaztassék föl. A megye ugy vélekedvén, hogy a folyamodó, nemzetiségi kapcsolata s népszerűségénél fogva, a néptömeget sikeresen vezethetné, ajánlatát, hatósági felügyelet fentartása mellett, elfogadta: de mivel a nép eléggé volt a kormányilag követelt hadi szolgálatoktól elfoglalva, Bozsinka toborzása csakhamar sikertelennek s zavarokozónak találtatván, a kir. biztosság által eltiltatott. — Még egy harmadik neme az oláh agitátiónak tűnt föl, a szerbek elleni buzditás örve alatt. Oláh országból tudniillik Rosetti és Lepurano előkelő egyének jövének Lugosra, az oláhok körében a szabadság igéjét hirdetendők. Ez Urak a magok hazájában buzgó és derék oláh hazafiak lehettek, de magyarhonban az Ország érdekeivel meg nem egyező működést kezdtek meg. Ők ugyan is fajrokonaikat a szerbekkeli szövetkezés ellen ösztönözve, más felől az öszves oláh Nemzet egységének s ügyök Bukarestben központositásának eszméivel iparkodtak megtölteni, megfeledkezvén arról, hogy Magyarországban csak azon izgatás lehetett törvényes, mely a népet az ország s alkotmányhozi hűségre tanitotta. S midőn megintés után is idegenekhez nem illő makacssággal folytatták elveik hirdetését, sőt a hatósággal perlekedésbe bocsátkoztak, agitatiójok a felkeléshez oly közel fekvő vidéken veszélyesnek itéltetvén, kir. biztosilag Lugosról eltávozásra kényszerittettek, s Pestre a Ministerium elébe utasittattak. — Arra, mennyire volt a bán-

sági megyék nyugalma a szerb izgatás s többféle, bár nem nyiltan ellenséges, de kellőleg nem ismert irányu mozgalom által veszélynek kitéve; s e szerint idegenek agitatiója épen nem tűrethetett, egyik tanuság az, hogy Arad Megyében olyan volt a bánsági megyéktőli félelem, mi szerint a vármegye végzést hozott a marosoni kompok és csónakok elszedésére s a közlekedés elzárására. E végzés azonban, mint az ország békés polgárai ellenében sértő s inkább szakadásra mint öszveolvadásra vezető, a kir. biztos által megsemmisíttetett. (Annál lelkesebb volt Arad városnak eljárása a bánsági harczias állapot irányában. Nemzetőri tüzéreit, két két ágyutelepre megkivántató számban, a Becskereki és Verseczi táborokba küldé, s az Aradi tüzérek az egész forradalmi háboru alatt hiresek maradtak. Azon felül 2 század gyalog s 1 század lovas nemzetőrséget küldött Becskerekre. Az Aradi várban is, a várőrség nagyobb részének a bánságba szállítása után, Aradvárosi Nemzetőrök teljesítették a szolgálatot. Arad a legbuzgóbb s legáldozóbb helyek egyike volt.)

21. §. A mi e fejezetünk időszakában Bácsban történt, mi alatt e nevű megyén kivül a csajkás zászlóaljt, sőt a pétervaradi várat is értendjük, az szorosabban foglalható öszve, miután a lázadás tere a bánságinál kisebb s annál fogva az ország haderejének alkalmaztatása is központositottabb volt. Karlovácz ostromlása után Hrabovszky tábornok, a pétervaradi főhadi kormányzó, ismét egy barátságos eszközt kisértett meg a lázadók kiengesztelésére, oly proclamatiót hirdetvén ki, miszerint mind azok, kik Karlováczon öszvecsoportosultak, s talán megbánva tettöket, félelemből nem mernek haza térni, bátran oszolhatnának szét, mult tettekért semmi kérdőre vonás nem fogván ellenök intéztetni. S mivel szava nem csak nem hallgattatott meg, sőt, mint e fejezet elején láttuk, a pétervaradi és csajkás végvidékiek még határozottabban álltak hozzá a lázadáshoz, Hrabovszky tábornok a dolgok állásáról a Fejedelemhez jelentést tett, s egyszersmind azon kérelmét terjeszté föl, hogy még egy békés felszóllítás kisértetnék meg a Fejedelem saját neve alatt. A lelkiösmeretes derék tábornok kivánsága az Udvar által teljesíttetett, s ötödik Ferdinánd saját aláirásával következő Szózatot bocsá-

tott le: »Ferdinánd sat. Biztosítjuk Cs. és kir. kedvezésünk s kegyelmünkről minden hű csajkásainkat és határőreinket. Folyó évi Juni 10-én kelt nyilatkozványunkban intettünk titeket, hogy a közzétek lopódzott lázitóknak, kik vakbuzgó sugallataikkal titeket iránt unk s felséges Őseink iránt sokszor bebizonyított hűségtek és engedelmességtekben különféle ámítások által megtántoritani igyekeztek, hitelt ne adjatok; ennélfogva sajnálkozással értettük, mikép többen a csajkások és a pétervaradi határőrök közül ezen ámítások által tévutra vezettetvén, Császári vagyonunkhoz nyulni, s 8 ágyut magoknak eltulajdonítani vakmerősködtek, sokan határőreink közül lakhelyeiket elhagyva czél nélkül tévelyegnek, s földeiket munkátlanul hagyják, sőt felebbvalóik ellen nyilt lázadásra keltek. Ezennel intünk benneteket még egyszer, hogy csendre és engedelmességre térjetek, a 8 ágyut azonnal visszaállítsátok, családaitokhoz vissza térvén, földeiteket műveljétek, s így magatokat császári kegyelmünkre érdemesekké tegyétek. Sehonnan sem fenyeget titeket veszély, vallástok s nyelvetek megvédetik, s mi a ti Gyűléstek által előnkbe terjesztendő törvényes kérelmeiteket s óhajtásaitokat atyai készséggel teljesíteni, s titeket, mint Istenben nyugvó felséges Atyánk, tovább is ótalmazni s védeni fogunk, de egyszersmind nyilvánítjuk, hogy a nektek kihirdetett legfelsőbb parancsaink iránti engedetlenséget nem tűrjük, s azoknak megszegői ellen érdemök szerint intézkedendünk. Eltévedettek! térjetek engedelmességre, s akkor mi titeket császári kedvezésünk s kegyelmünkről biztosítunk. Kelt Insbruckban Juni 16-án 1848. Ferdinánd m. k. E királyi szó, noha parancsolóbb nyelven hangzott minden eddigi leiratoknál, szinte hatástalan maradt, s a lázadók nem csak Karlováczon, hanem pétervaradhoz 1 mérföldnyire Kamenicz faluban is szaporították hadi csoportjaikat. Szerb nemzetiségü nyugalmazott tisztek egymás után ajánlák szolgálataikat a Főodbornak. De Pétervárad Hrabovszky parancsai alatt s a Don Miguel lelkes magyar ezred őrzése mellett erős biztonságban állt.

22. §. A bánsági hadjáratnál elmondottuk, miképen Kiss Ezredes Juni elején által ment mozgó csapatjával a bácskába, s már Földvárig nyomult elő, midőn ellenkező

rendeletek folytában ismét a Tiszán által szállni kénytelenült. Hogy vissza vonulása az ellenségre mért minden csapás nélkül történt, igen érzékeny kár volt, mert midőn ő négy század hanóver huszárral Ó-Becsén, előcsapatja pedig, négy század huszár és két század Zsivkovics gyalogság, Földváron állott, ugyanakkor a magyar sereghez tartozó zanini olasz ezredbeli zászlóalj Temerinben tanyázott, ugy, hogy a római sánczokbeli szerb tábor a magyar had által két felől támadtathatott volna meg. Ezen czéljában meghiusított rándulásnak mindazáltal azon pillanatnyi üdves hatása volt, hogy a lázadók a római sánczokból nem mertek mozdulni, a magyar vagy ó Becsei vidék hazafi része pedig a magyar sereg szemléletéből bátorságot meritett, s ez okoknál fogva a csend bizonyos időre biztosittatott. Csillapulván eképen a veszély, az 1500 főre ment magyar nemzetőrség is, mely azon hirre, hogy Ó-becse a szerbek által fenyegettetik, Szabadkáról, Zentáról, Mélykutról és Jankováczról oda sereglett, hazatért. A római sánczokbeli szerb tábor, Csicsa Joannovics a Főodbor által ezredesnek kinevezett nyugalmazott tiszt parancsnoksága alatt, Ó-Becsétől másfél órányira az úgy nevezett Gáti csárdánál, fölállitva lévén, Ó-becse a bácsi oldalon a magyar had legfontosabb pontjává lőn, említett körülményhez még hozzá járulván tő szomszédsága Török-Becsével és a bánsággal, s a Tiszáni könnyü közlekedés Szegeddel. Oda indittattak tehát a rendes és önkéntes Seregek, a hadi és élelmezési készületek, és Ó-becse akkor is maradt főrakhely, midőn később a főhadiszállás Verbászra tétetett által. Az egész bácsi sereg élelmezési gondját még a szegedi tábor tervezésének idejétől fogva Török Gábor egykor Arad Vármegye Alispánja és országgyülési követe, mint élelmi kormánybiztos egész a háboru végéig kitünő jártassággal és pontossággal viselte, mely hivatalának nehézségeit könnyen képzelhetjük tekintvén arra, hogy az öszvesen kevesebb katonaságot számított bánságban mindenik tábor mellett külön élelmezési biztos működött. Ó-Betsén a lázadási vétségek ellen eljáró biróság is állíttatott föl, melynek teendőit ez időben a becsei és vidékebeli szerb lakosság a római sánczokbeli táborba merénylett élelmezési szállítások által szaporította. A bácsi katonaságot Bechtold

megérkezése előtt Eder őrnagytábornok vezénylette, s száma mind inkább szaporodott. Az első honvéd zászlóalj, mely a Szerbek elleni táborozás terén jelent meg, Csuha Alezredes vezetése alatt Júni 22-én vonult bé Ó-becsére, teljes száma majd 1500 főre rugván föl. A Ferdinánd huszárok ezrede is a tábor kiegészítő részévé lőn, s valamivel később ugyan, semhogy e fejezetbeli eseményekben részesülhetett volna, a császár huszárok ezrede is jött, János Dragonyosokkal tanyázó állomást cserélve, Slavoniából által. Az 1200 főnyi pesti önkéntes zászlóalj is Cserey Őrnagy alatt leérkezvén, Ó-becsén és Földváron helyeztetett el. Az Este magyar gyalog ezred s a feljebb érintett Zanini olasz zászlóalj szinte a bácsi haderőhöz tartoztak, s egyes részeik a szükséghez képest majd a becsei táborban majd Temerinben vagy Ujvidéken szállásoltattak el. Több megyékből egyes Nemzetőrségi csapatok is felváltva öregbiték a tábor létszámát. Midőn pedig Ó Becse a rendes haderő főhadiszállásává rendeztetett, Bács megye tulajdon nemzetőrségének táborhelyévé Ó Kér helység választatott, fekvén egy kis oldal szeglettel majdnem a középpontban Ó-Becse és Ujvidék között, s e szerint az öszvekötetésnek fentartására azon esetben is, ha azt a csajkások Temerinnél áttörnék, igen czélszerű lévén. Ezen kétségtelen haszontétel mellett azonban az ó-kéri tábor, egyes nemzetőr részleteinek a békés lakosok ellen is elkövetett kihágásai által, sürü panaszokra adott alkalmat. — Igy volt alakitva a magyar erő, mely a Szerbek nagy római sánczokbeli táborával, és a Szurdutsky nevü nyugalmazott tiszt s főodbori ezredes parancsaitól függött csajkás zászlóaljjal szemben állott.

23. §. Csernovicsot az általa Ujvidékre rendelt Kiss Ernő-féle csapatnak több felőli parancsok folytában vissza a Bánságba fordulása méltó aggodalomba vetette az Ujvidék s Karlovácz körüli zavarok sietős és erélyes elnyomásának lehetősége iránt. Azért, midőn a fölkelési főnökök fegyvernyugvásra hajlamáról értesíttetett, azt visszataszítani nem vélte tanácsosnak, sőt ha hiúnak is fogna mutatkozni azon reménv, hogy a fegyvernyugvás ideje alatt kibékülés eszközöltethetnék, azt mégis a magyar seregek szaporodására, öszvevonulására s főkép Ujvidékhez közeledésére nyerendő idő miatt

hasznosnak tekintette. Ez okok őt a szerb ügy vezetőivel Juni 24-én 10 napra kötött következő fegyvernyugvási szerződésre birták: »Alólirottak kellő figyelembe vévén azt, mi szerint minden veszedelmek köztt a polgárháboru az, mely bármely országra is a legtöbb rosszat szokta árasztani, s hogy az sem az álladalom, sem a magyarok és Szerbek javára s becsületére nem szolgálna; ezen tekintettől vezéreltetve, s különösen teljhatalmú kir. biztos Csernovics Péter úr f. évi Juni 1-én ki bocsátott fölszóllitása által indittatva, a különben is tulbuzgóságból s nagy részben félreértésből eredt népfölkelés békés utoni lecsillapitása, s a törvényes rend helyreállítása tekintetéből következő egyességre léptünk u. m. 1. A f. é. Május hó ó szerinti 1-ső napján Karlováczon tartott Nép Gyűlésen stb. (kiirandó a Kossuth hirlapja 1-ső számából). Ezen szerződés szerint, ha a fegyvernyugvási idő kiteltéig a fegyveres szerbek akár magok szántából, akár a Császárhoz ment küldöttségök jelentése folytában nem tennék le a fegyvert s szét nem oszlanának, a hadi megtámadás ellenök újra megkezdendő volt. Azonban e fegyvernyugvás rövid határideje miatt alig jutott a háboru más pontjain köztudomásra s azért a dolgok állásában, kivévén ujvidéket s környékét, semmi változást nem tett. Megkötése, mint ismét egy halasztási eszköz, a hazafi közönségre, mely aggódó nyugtalanságában alig várta a sebesebb s hatályosabb lépések valahárai kezdetét, kedvezőtlen benyomást okozott. De a fegyvernyugvás megtöretvén magok az ujvidéki szerbek által, két napnál tovább nem létezett. Juni 26-án Országgyűlési követet kelle választani, s midőn a magyar érzelmü lakosok békésen gyülekeznének alkotmányos joguk gyakorlására, a szerbek zugolódással jelentek meg a választás helyén, ellenezvén a követválasztást addig, mig a szerb választmány a császártól vissza nem jő, s válaszát nem hozza meg. E törvénytelen követelés fölött a szerbek ingerülten kezdtek a magyarokkal vitatkozni, a szóváltásból tettleges bántalmak következtek, — a Szerbek haragjukat nem csak a vitázott, hanem más magyarokra is árasztak, s majd az ezek segélyéül öszvesereglett magyarok száma is növekedett, — s mind ebből oly véres verekedés támadt, hogy tizenkét hallott esnék áldozatul, közttök egy nő is, s fájdalom mind magyarok,

mi a verekedő szerbek tulnyomó számának tulajdonitandó. Gyalázatjára a helybeli nemzetőrség szerb részének, e gyilkolásban annak egyes tagjai is részt vettek. A kihágás oly sebesen történt, hogy mielőtt a dühöngőket megfékezendő hatalomkar megérkeznék, a tömeg már szét oszlott. A városban azonban a zaj tovább tartott, s a harangok is félre verettek. E borzalmas eset iszonyú benyomást szült, s a szerbek elleni gyülölet még nagyobb lett. Hrabovszky és Csernovics azonnal 4 század Zanini gyalogsággal szaporították a városbani Őrséget s a szerb lakossághoz proclamatiót bocsátottak, melyben az alig megkötött fegyvernyugvás után tanusított kegyetlen s emberietlen magaviseletét illőképen sujtván, megparancsolták, hogy minden szerb, még a nemzetőrök is, fegyvereiket 24 óra alatt tegyék le, s a házaiknál rejtődző s minden kihágás alkalmával kitünő szerepet játszó Szerviánusok, Horvátok, s más idegenek a városból eltakarodjanak. A tábornok s a kir. biztos szózatukhoz azon fenyegetést csatolták, miszerint ha még legkisebb lázongást vagy harang félrehuzást mernének elkövetni, a tábornok már kiszegzett ágyúival városukat öszve fogja lövöldöztetni.

24. §. A most elbeszéllt véres esemény idejében Sz.-Tamás lőn először említve a lázadás által fészkeiül választott helyek sorában. E népes, 12 ezer nagy többségben szerb lakost számláló s gazdag határral biró mezőváros volt az első bács megyei község, melyben a lázadás győztesen emelte zászlóját. Épen e körülménynek tulajdonítandó, hogy oly kevés figyelem fordittatott a sz.-tamási szerbek első mozdulataira. Ha e népes szerb község a végvidékben feküdt volna, élénkebb gonddal lett volna megtudakozva minden, mi körében történt. Igy azon merényre, hogy Sz.-tamás nem csak föllázadni, hanem legerősebb hadi ponttá fejlődni képes legyen, senki sem gondolt. Pedig a kárlováczi népgyülés óta a sz.-tamásiak egész magatartásából könnyen ki lehetett ismerni a keblökben rejlő szenvedélyes rokonszenvet a lázadás ügye iránt. Csak biztos alkalomra várakoztak, hogy tettleg oda csatlakozzanak. Juni 22-én ez alkalom óráját ütöttnek gondolták. E napon tudniillik a római sáncz táborból 15 szerviánus — vagy átöltözött végvidéki, a szerviánusok oly hatást

gyakorolván, hogy ily küldetésekben biztosabb siker okáért nem szerviánusok is öltönyeikbe burkolództak — jött Sz.-tamásra, s a szerbek által öröm üdvözlettel fogadtatott. A jövevények czéljául ki volt tűzve, hogy a Szerb és Magyar lakosok köztt meghasonlást idézzenek elő, s nem lehetvén kételkedni arról, hogy a magyar hatalom a magyar kisebbségnek pártolást nyujtand, a szerb lakosok ez által kéntelenek legyenek a szerb táborból kérni segítséget, s tulajdonképen szerb hadat falaik közzé befogadni. A 15 izgató akép járt el megbizatásában, hogy a sz.-tamásiak előtt panaszosan beszéllték, mily nagy hiányt szenved lovakban táboruk, s mennyire van a várakozás a vagyonos Sz.-tamásra feszülve, hogy hazafiságával nem késend a tábor azon szükségét pótolni. A sz.-tamásiak kijelentvén készségöket a megkivántató lovak megszerzéséről gondoskodni, az izgatók őket a helybeli magyarok lovaira figyelmeztették, s e javaslat a sz.-tamásiaknak megtetszvén, azonnal hozzá fogtak végrehajtásához, s a magyaroktól számos lovat foglaltak el. A szegény Magyarok látván, hogy fergeteg tornyosul felettök, megréműltek, s a kiknek csak módjok volt, a várost elhagyták, s a környék bátorságosabb helyeire vonultak. Kik ott maradtak, későbben nem bocsáttattak el, és sok üldözést és kegyetlenséget szenvedtek. Fájdalommal kell említeni, hogy a sz.-tamási zavar kezdetét a magyar hatalom részéről rögtöni elnyomás kisérlete nem követte. Csernovics a rend helyreállitására egy század lovasságot oda szándékozott szállíttatni, de mert a katonaság annyi felé kivántatott, s mert azon tekintet is forgott fenn, hogy a népes és daczos Sz.-tamást kötelességére vissza kénszeríteni egy század alig volna elég erős, a szándék nem teljesíttetett. S midőn Bechtold Szegedre érkezett, s minden hadviselési intézkedéseket ön hatalmába vett, 10—12 napot vesztett el, mi előtt a szenttamásiak ellen megindult volt. Az alatt ezek Szerviánus és végvidéki csoportokat magokhoz bocsátottak, felkelő állásba helyezték magokat, s közösen nagy árkok ásásához, s a város katonai táborrá erősítéséhez fogtak, miben azon körülmény, hogy délről a város Ferencz csatorna által födözve van, nagy előnyökre szolgált. Mivel a Magyarok általi megtámadásukat napról napra várták, feszített munkássággal s

félbeszakitás nélkül dolgoztak úgy hadi tanyájuk körülsánczolásában, mint élelmezési tárgyok és lőszerek öszvehalmozásában. Hogy fekvésüket a csatorna déli partján erősbé tegyék, Turiára is, egy kisebb helységbe, Sz.-Tamástól nem messze, fegyveres erőt állítottak.

25. §. Bechtold végre az ellenség föltehető erejéhez képest tiszteletet parancsoló sereget állítván öszve, melyhez legujabban Vilmos herczeg német gyalog ezred egy zászlóalja, s az Olaszországból vissza hívott Damjanics által vezérlett harmadik honvéd zászlóalj, s pétervárадról küldött különféle századok csatoltattak, Ó-Becsére lement s Juli 14-ére megtámadást határzott Sz.-tamás ellen, vagyis, mint ez iránti jelentésében nevezte, erőszakolt szemre vételt (forcirte Recognoscirung). Több napok előtt a szándék hire a vidéken már elterjedt s minden hazafi kebel dobogással várta az első nagyszerü támadás sikerét. A kijelölt napot megelőzött éjfél tájban a főhadi szállásról, Óbecséről, következő osztályokban indult el a magyar sereg: Éder tábornok alatt 2 század Don Miguel, 4 század Vilmos, 3 század honvéd gyalogság, $1^1/_2$ század Ferdinánd huszár, és $^1/_2$ telep 6 fontos ágyú. A 2-ik osztályt, mely Hegyesről indult el, hogy Sz.-tamás alatt találkozzék a többi osztályokkal, Gróf Kolovráth, Ferdinand huszárok ezredese, vezérlé s ez állott 6 század Ferdinand huszárokból, és 1 telep lovastüzérségből. A 3-ik csapatot, melynek különös föladatául Turija bevétele szabatott ki, 2 század Ferencz Károly, 3 század honvéd, $^1/_2$ század huszár és 1 ágyú alakítá Damjanics őrnagy alatt. A 4-ik osztályt Bergman Ferencz Károly ezredbeli kapitány vezetése alatt 1 század Ferencz Károly, 4 század honvéd és két ágyú képezte. Végre Óbecsét Csuha Alezredes két honvéd századdal és számosabb Nemzetőrséggel tartotta megszállva. Az öszves rándulási osztályok ereje 2400 Gyalog és 700 lovasból állott. A Sztamás alá rendelt három osztály fárasztó s hosszú éjjeli indulás után egyesülvén, Bechtold az ellenséges tábor sánczai ellen vezérelte hadát, de a mint ágyú lövésnyire közeledtek, az ellenség tüze által fogadtattak. A tűz a magyar telepek által viszonoztatott s 3 egész óráig tartott, de az ágyúk kisebb Üregűek voltak, semhogy az ellenséges sánczok-

nak árthattak volna. Fájdalom, a sztamási tábor egész figyelmét és erejét a fővezér által vezénylett magyar had ellen fordíthatá, mivel déli oldalról nem nyugtalaníttatott, miután az Ó Kéren tanyázott Nemzetőrség parancsnoka, azon rendeletet, hogy erejével ugyanazon időben Sz.-Tamás fölé mozduljon s azt hátban támadja meg, vagy vétkes mulasztásból, vagy elkésés miatt nem teljesítette. E hiba által az ellenség azon előnyt is nyerte, hogy az ütközet alatt friss segélyt háborgatlanúl huzhatott a római sánczokból. A Szerbeknek Sz.-tamáson ez ütközet alatt, Bosznics parancsnoksága alatt, 3000 végvidékiből s 2000 Servianus, sőt más fölfegyverzett népcsoportokból is állott ereje, tehát jól megerősített állása mellett emberben kétszer oly erős volt, mint a támadó sereg. A fővezér látván az egyenetlen erő melletti megtámadás folytatásának káros voltát, vissza huzódást parancsolt, és seregét Ó becse felé háborgatlanul vezeté, a szemrevétel eredményeül azon tapasztalást vivén el, hogy Sz.-Tamás minden pontokon erős és czélszerű sánczok által oltalmaztatik. Damjanics ugyan akkor Turijánál vivott az ellenség ellen, s a hídon át rohammal törekedett a faluba be törni, de az ellenség az ütközet alatt a hidat elrontotta, s annál fogva Damjanics czélját nem érhetvén el, szinte vissza huzódott. S midőn eképen a magyar had két ponton támadta meg az ellenséget, harmadik ponton az ellenség kezdé a támadást, t. i. Földváron az ott fölállított elő őrsi csapat ellen. E csapat közvetlenül a római sánczokból jött tulnyomó erő által támadtatván meg, hosszú ellent állás után már már helyét elhagyni kénytelenült, midőn a Sz.-tamásról Óbecsére vissza érkezett seregből, a tikkasztó nyári hévségben kiállott fáradtság daczára, 2 század gyalogság, két század lovasság, és két ágyú küldetett a Földvári előőrsök megerősítésére. A föladat, Sz.-tamás bevétele, e szerint meghiúsúlt, s a fővezér kéntelen volt beérni azon eredménynyel, hogy az ellenség fekvését s erejét kiismerte. Az egész napi csatázás részünkön 6 halott és 17 megsebesültbe került, mennyi volt az ellenség vesztesége, azt megtudni sánczai akadályozták. E naptól fogva Sz.-Tamás országszerte híressé lett, s nevével a lázadás ugyszólván azonosíttatott, mint legfélelmesebb fészkeével. A magyar sereg

egyébiránt daczára a legyőzhetetlen akadályoknak vitézül s hideg vérrel állta ki a csata tüzét. A 3-ik zászlóalj e napon tette le hősiségének első próbáit. A fő- és alvezérek, Bechtoldtól kezdve az utósóig, mind bátor és elszánt katonákként viselték magokat. A közönséget azonban főleg az ország szivében, pesten és a közvetlenül érdeklett alföldön, kinos érzettel töltötte el a biztossággal várt győzelem meghiusulása. A fővezér a kormánynak föl jelenté, hogy nagyobb erő megnyeréséig védelmi helyzetre szoritkozni kéntelen, s legközelebbi feladatául tekintendi Kiss Ezredesseli öszveköttetését minden áron fentartani, mely czélnak biztosítására a rendes hadak czélszerüleg helyeztettek el, s az Aradi és Makai Nemzetőrségek több bal tiszaparti helyek megszállására rendeltettek.

26. §. Földvár két okból: mert a lakosság számosabb része magyar volt, s mert igen közel volt a római sánczokhoz, folyvást veszélyben tántorgott. A magyar fő hadi szállásnak előörsei által volt megszállva, kiket, mint az előbbi szakaszban láttuk, az ellenség, midőn a magyar had nagyja Sz.-tamás alatt volt elfoglalva, megtámadott, de a még idején érkezett segély miatt ki nem üzhetett. Alig mult el azonban három nap, midőn Juli 17-én az ellenség a sánczokból megujítá rohamát az előörsi csapat ellen, s egyes pontjairól azt visszahuzódásra kényszeritette, de a helységből mind a mellett kiűzni nem tudta. Majd a fővezér Óbecséről segélyt küldvén, emberekben és ágyúkban, véres csatázás keletkezett, s végre a magyarok az ellenséget vissza verték, 40—50 halott vesztességével. A Magyarok részén 10 halott és 14 sebesült számittatott. De ez alkalommal ugy mint a bánságban Sz.-mihályon történt, a visszavert ellenség felgyújtá a helységet, s Földvár tűzmartaléka lett. Az igen élénk ütközetben sok magyar tiszt külömböztette meg magát. Különös bátorságot Bergmann kapitány, Máriássy János kapitány a 2. honvéd zászlóaljból és Takácsy főhadnagy a Ferdinánd huszároktól bizonyitottak be. Az erélyes vezénylet dicsérete Ripp Alezredest a Ferdinánd huszároktól és Bergmannt illette. Azonban bár az ellenség visszaveretett, a fővezér megfontolván, hogy Földvár a Római sánczoktól, hol öszvehangzó hirek szerint már 8—9000 gyalogság és 1000 Szerviánus lovas tanyázott, csak jó negyedórányira

fekszik, s annál fogva az ellenség nagy könnyűséggel ismételheti megtámadásait, a magyar hadnak ellenben folytonos segélyküldést megtartására áldozni lehetlen, — Földvárt ez ütközet után elhagyatta s az előőrsi csapatot Földvár és Óbecse között a szabadban állíttatta föl.

27. §. Elől közlöttük, hogy a szerbek Pétervárad alatt Kameniczon tábort ütöttek, melynek közvetlen rendeltetése Karlovácz biztosítása volt. A magyar seregeknek elég nagy erőködésökbe került a bánság és Bácskában féken tartani a lázadást, semhogy a Szerémségre lehetett gondjok kiterjesztve. Ennélfogva a szerbek ott korlátlan urak valának, s ha Pétervárad nem áll útjokban, érezhetőbben nyugtalaníthatták volna Bácsmegye alsórészét, mint cselekedhették. Mind a mellett egy merényletet kisérlettek meg, melynek sikerűlése esetében Ujvidék elfoglalása vagyis inkább az ottani Szerbekkel egyesülés lett volna az eredménye. Juli 16-án tudniillik hajnalban Bánostor és Cserevics között 500 fegyveres fölkelő szállt a Dunán által s Futaknak vette útját. Utóbbi helyen Lepojkovics nevű kapitány egy század gyalogsággal volt őrségen, ki észrevevén az átkelt ellenség nagyobb számát, ellentállás nélkül visszahúzódott, mely vonulás, noha az ellenség túlnyomó ereje eléggé mentette, árulásra magyaráztatott. A lázadók vakmerősége sietve jelentetvén be Ujvidékre, Csernovics Foulé császár huszár főhadnagy alatt 1 szárny huszárt, 1 század Donmiguel gyalogságot és mintegy 200 Nemzetőrt küldött a Futakon volt őrség megerősítésére. Most erélyesen támadták meg a Szerbeket, kik ellent nem állhatván sokáig, a vetésekben szét szóródtak s a magyarok által ott is üzetvén, nagy bajjal és vesztességgel menekülhettek vissza a Duna jobb partjára, hagyván 25 foglyot 58 holtat és sebesültet a csatatéren. Részünkről 1 ember elesett és 3 megsebesíttetett. A nemzetőrök sorában szolgált lengyel herczeg Voronieczky a csatában vitézűl tűntette ki magát.

28. §. Mi nehéz polgárháborúban akár a támadás, akár a védelem pontjait és idejét előre kiszámítani, a küzdelem új tényezői ott és olyankor támadván föl, hol s mikor arra gondolni sem lehetett, — erre fölötlő példa az óbecsei kerülethez tartozó, magyarokból és szerbekből vegyült népességü Mohol és

Ada helységekben, mutatta magát. Ugyanis Juli első felében egy Szerviánus lopódzott be Moholba, s titkos üzeneteket közölvén a szerb lakosok kolomposaival, ezeket arra birta, hogy a fiatal legényeket fegyverkezésre s a szerb táborba menetelre szóllitanák föl. A fölszóllítás nem maradt eredmény nélkül, s több száz fegyverfogható legény öszvecsoportozván s magát kaszával, villával s egyéb ilynemű eszközzel föl szerelvén, a római Sánczokba indult el. Ki a Tiszamellék azon részeinek tág tereit ismeri, nem fog azon csudálkozni, hogy ezen csoport az óbecsei magyar tábor figyelmét teljesen elkerülhette, midőn czélja felé haladott. Ezen áruló tettnek természetes következése volt, hogy a magyar lakosok és az otthon maradt szerbek között ingerült ellenségeskedések keletkeztek, s a dolog végre Juli 14-én tettleges öszveütközésre került, melynek alkalmával a szerbek részén több halott és sebesült találkozott. Az ütközet után a győztes s a szerb legények római sánczokba távozásánál fogva, számra is sokkal erősebb magyarok a szerbektől a fegyverek kiadását követelték, s csoportba állítván őket arra kénszerítették is. De a mit ezentul tettek, a hazafiság s önvédelem korlátain túl csappongott szenvedélytől hajtva tették. Ugyanis nem csak a lefegyverzett férfiakat, hanem öszves családaikat is, mint honárulást forraló veszélyes fajt, a helységből kikergették s abba vissza be sem bocsátották. Az elűzött Szerb lakosok a Tiszán át kelni, Beodra és Kárlova helységekben menedékhelyeket keresni kéntelenültek. — Ugyan az nap Adán, Moholhoz közel levő faluban, a szerb lakosok meghallván a történteket, a harangot félre hurzták s magokat védendők, csoportosulni kezdtek, midőn magyar laktársaik által megtámadtatva, véres öszveütközés után, szinte úgy mint Moholban történt, a Tiszán által kergettettek. Ezen sajátságos esemény borzasztó voltát megitélhetjük abból, hogy a Moholi és Adai szerb családok lelkeinek száma, kik Beodrára és Karlovára menekültek, hivatalos öszveirás szerint 2748-ra ment föl, s e tömegnek az emberiség kivánta befogadását nem csak megengedni, hanem megparancsolni is kellett. A szerencsétlen elenet a kikindai kerületbe új izgató kanóczot vetett, a soha nem hiányzott lázítók azzal rémítvén el a kerületi lakosságot, hogy hasonló sors várja őket is. A szemlátomást növekedő

forrongás enyhítésére a bánsági kir. biztos kéntelen volt különösen ez esetre vonatkozó szózatot bocsátani a kikindai kerülethez, s meggyőzni azt arról, hogy a Moholi és Adai esetek csak helyi kihágások s főleg a Moholi legénységnek fegyveres eltávozása által a magyarokban méltán fölköltött ingerültségnek következményei voltak, — egyszersmind békére s a gonosz szándéku hirhordók elleni óvatosságra a kerületet szigorún megintvén. A nyugalom nem lőn fölháborgatva, de az átkergetett számos család hosszú ideig maradt a bánsági oldalon, nem csekély terhére az illető községeknek s a tisztviselőknek, kik mind arra, hogy éhen ne vesszenek el, mind arra, hogy állapotjukkal a népet nyugtalanságra ne gerjesszék föl, gondosan ügyelni kénszeríttettek. Olyan volt a körülmények hatalma akkor, hogy nem találtatott czélszerűnek a Moholi és Adai magyarokra a kiűzöttek vissza bocsátását reá parancsolni, nehogy az által hazafi lelkesedésök lankasztassék. A két helység magyar népe a visszabocsátásra két föltételt állított elkergetett szerb laktársai elébe, hogy egyenként tegyék le az esküt az alkotmányra, s kezességet nyujtsanak jövendő békés magaviseletökért. Mennél jogszerűebbek e föltételek, annál nehezebb volt a bár naponként nagyobbodó nyomorral küzdő s mind a mellett laktársaik törvényes kivánatai előtt meghajolni nem akaró tömeg haza bocsátására a magyarokat reá kénszeriteni. Több hetek multak el ezen állapotban, még végre a két fél önmagok közt kiegyenlitvén viszályaikat, a szerbek végre haza térhettek. Mint azon idők egyik furcsa vonását említjük, hogy a harang félre huzás már oly bizonyosan tekintetett lázadási jelnek, hogy a feljebbi esetek után valamennyi vegyes népű helységekben a közönséges tűzkiütési esetekre is eltiltatott a szokott harang félre verés.

29. §. Fejezetünk bezáró tárgyául a lázadás főembere, a karlováczi érsek s patriarcha időközbeni cselekedeteit fogjuk lényegökben elbeszélni. Midőn Juni elején a szerbek már minden pontokon harczkészen állottak, hitelt érdemlőleg tudva volt, hogy a patriárcha a Horvátok késedelmezésén nagyon boszankodott, s hivei előtt többször kijelentette, hogy Jellachichchali szövetkezését szivből megbánta. Panaszkodott, hogy midőn egyfelől a horvátok sárban hagyják, másfelől Bétsből határozott utasítást nem küldenek neki, hogy akaratja ellen

sodortatott a súlyos zavarokba, s folytonos aggodalmai miatt a megtébolyodáshoz közel áll. Majd a kárlováczi népgyűlés közleményeit vivő küldöttségtől kisértetve Zágrábba érkezett meg. Mi a Zágrábi gyűléssel csak annyiban fogunk foglalkozni, mennyiben abban a szerb küldöttség vett részt. Leghatályosabb jelenetül belőlle tekintjük azt, hogy a Bán hivatalba iktatási eskűjét Rajacsics kezébe tette le. E jelenet a szerbek által nem csak a két fölkelő fél közti legbelsőbb megrokonulás és frigykapcsolat, hanem annak jele gyanánt is fogadtatott, mi szerint a horvátok a szerbek hitvallásának, még nem oly régente a túlbuzgó catholicus horvátországban üldözöttnek, különös hódolatot kivántak tenni. Azért e példa nélküli eset a szerbek büszkeségére érzékenyen hatott. Nem kevésbbé figyelmet érdemlőnek tartjuk a patriarcha beszédét a gyűlés másodnapján. »Mi szerbek — ugy monda — megemlékezvén jogainkról, melyeket a római Császároktól és magyar királyoktól kaptunk, elhatározók e jogokat életbe léptetni, ugy is azokat csak a hűtlenség és igazságtalanság rablá el tőllünk. Május 1-én választá a nemzet azon főnököt, ki a török járom alól új hazánkba telepitett. Hogy népünk érdeme nagy volt, a történelem és kiváltságleveleink tanusítják. Vérünket ontók e földért s horvát nemzet! a mi vitézségünk miatt nem boldogultak ellenetek is a törökök. A mi mellünk fogta föl a vad nép csapásait. S hogy jutalmaztatánk a királyok által? Jogaink elfeledtettek, megcsonkittattak. De most a visszaszerzés órája kondult, s mi harsányon követelünk igazságot. Régen vajdáink voltak, kik a nép élén az ozmán zsarnokság ellen Bánátot és Bácskát védték. S mit nyert Brankovics utósó vajdánk? Egy pokoli politica Csehországba csalta őtet, hol bilincsre veretett s 16 évig szenvedett nagy kinok s nélkülözések köztt. Sok koronás fő járt közben érette. Hibázott-e Brankovics? kérdék a koronás fők. Börtönben fog ülni, mert sic status ratio deposcit, volt reá a felelet. Egyházi szertartások nélkül mult ki a tömlöcz kővánkosain. Rég elfelejtett csontjait titkon kiásta egy hű hazafi, s földünkre Krusedolba vitte, hol azok tisztelteteve nyugosznak. A jogokra fölébredt nép most Suplikáczot választá vajdává Bátskára és Bánátra is kiterjedő hatalommal. Igy áll helyzetünk. S mi közügyünkért veletek aka-

runk egyesülni, hogy egy lélek és egy szív legyünk. Kérünk, pártoljatok. Bizottmányunkhoz, mely Insbruckba indul, nevezzetek tagokat, kik buzgóságokkal kivánatainknak még több érvényt adjanak. Tegyétek ezt a testvériségért. Ha szintén a Szerémség a mi vajdaságunk alá esend is, ezzel a Bán hatalma nem csökken, mert erkölcsi befolyása a Dunán át Bácskára, a Bánátra és Baranyára ki fog terjedni.« E forradalmi és gőgös beszéd sok horvátra keserítőleg hatott. A Szerémség a győzelem távol jövendőjében Eris almájaként látszott csüggeni a két nemzet közt. Szerémhez egyébiránt a horvát bánnak csak a magyar Alkotmánynál fogva lehetett joga, de miután a horvátok azt szét szaggatták, forradalmi eszmék szerint Szerém, mint a szerbektől lakott terület, inkább a Vajdát illette volna. A catholicus Clerus kinosan türte el a Bán esküvését a patriarcha kezébe. De ezen pontot érintetlenül kellett hagyniok, nehogy szakadást idézzenek elő, — a Szerémség kérdése azonban oly kényes nem volt, hogy vita tárgyául ne tehették vala. Némely világiak és többen a Clerus közül tehát hozzá szólltak alig rejtett keservvel. Osegovics püspök fejtegeté, mennyire nem volna tanácsos megelégedni az erkölcsi hatással, mit a patriarcha a Bánnak a Szerémségre nézve jelölt ki. Clara pacta, boni amici, kiáltá el magát. De mind e vitának Gáj illyr tömegeitől támogatva hamar véget vetett, átalában a patriárcha nézetei mellett nyilatkozván. Egyébiránt a leendő Vajdaság és Horvát Ország közötti szövetség a Zágrábi Gyülésen is hasonlón mint a Károváczin csak átalánosan jelentetett ki s természetének s részleteinek magyarázata itt is eszélyesen kerültetett s vegyes küldöttség által ki dolgozandónak határoztatott. A patriarcha tehát s a károváczi küldöttség megelégedésökre végzék Zágrábi föladatukat, de ha ott föl bátorítottaknak érzék magokat, reményök egy más teréről, Csehországból, a prágai véres esemény hire csüggesztőleg hatott reájok.

30. §. A bán és a patriarcha külön küldöttségeiket Insbruckba vezették, a bétsi nyugtalanságok elől oda vonult Császári udvar elébe. A küldöttségeknek a Császár által miképi fogadtatására a közfigyelem országszerte feszülten várakozott. Kik a viszályoknak a magyar és a két szövetséges

nemzet köztti kiegyenlitését nem csak ohajtották, — mert hiszen azt minden hazafi ohajtotta, — hanem még lehetségesnek gondolták, azok nagy eredményt vártak abból, ha a király a szerbek főnökei előtt élő szóval megerősíti a magyar alkotmányhoz ragaszkodását s lázadásuk kárhozatát. Hogy ezt tenni fogja, királyi esküjén felül a kibocsátott számos Leiratokból, kéziratokból és kir. Nyilatkozványokból hő reményekkel következtették. Ellenben a szerbek s jelesen az Insbrucki küldöttség lehetetlennek tartotta, hogy Austria Császára végképen elvágja a fonalat maga és azon küzdelem köztt, mely a fejlődő magyar függetlenség ellen, tehát az Austriai Császárság érdekében vivatott, s azért ők kedvező Fejedelmi nyilatkozat hallására tápláltak reményt. Eszterházy herczeg és Battyányi Lajos gróf magyar ministerek a fejedelem kiséretében voltak, s hivatalok és hazafiságokhoz képest a királyt a törvény szellemében válaszadásra buzgón kérték. Ők azt hitték, hogy ha a király oly ünnepies alkalommal személyesen megerősíti az előbb már nyilatkozványaiban mondott elveket, azontul a királyi méltóság és a nyilvános erkölcs gátolni fogja az addig szőtt udvari cselszövények folytatását. De a két ellenfelen kivül állott a harmadik párt, az abszolut hatalom, s jesuita cselek, az austriai régi rendszer dogmáinak pártja, mely szinte ugy nem szokta elveszteni ügyességét bármi tömkeleges állapotban, mint nem érzett lelkiismereti kint a népek kölcsönös gyilkolásra ingerlésében, midőn abban czélja eszközeit ismerte föl. E gonosz párt aként használta a király személyes tehetlenségét, hogy akaratja nélkül is az ő ármányaik eszközévé lenne. Elhatározták tehát, hogy a király a szerb küldöttségnek oly választ adjon, mely a Magyar Nemzetet megnyúgtassa, de aztán titkos öszvejövetelekben a küldöttség arról győzessék meg, hogy a fejedelem válasza nem fejezte ki való érzelmeit, melyek által a szerbek erősködései a magyarok veszélyes hatalma ellen teljesen méltányoltatnak. »Én nem hagyhatom jóvá, — ezek voltak Ferdinánd szavai az ünnepies fogadáson Rajacsicshoz, válaszúl a Kárlováczi Végzések iránti kérelmére, — egy törvénytelen Gyülekezet választásit és határozatit, melyek g. n. e. alattvalóim számos része által, egyesülve Szerviából átkelt sok idegennel, Kárlováczon az 1779-iki Decla-

ratoriummal öszveütközőleg hozattak. Kész vagyok különben minden törvényszerű törvényes uton előterjesztendő kivánságaikat teljesíteni. A Magyar országgyűlés s magyar ministerium, úgy mint a ti törvényes Nemzeti Gyűléstek azon organumok, melyek által kivánataitokat felterjeszteni szükséges. Hűségtek és ragaszkodástok kijelentéseit köszönettel fogadom.« Hogy e beszéd a felkelők cselekvéseiben semmi változást nem vonhatott maga után, azt a feljebb leirt ármányos előzményekből igen könnyü következtetni. Hozzá tesszük még, hogy az Udvaronczok kárpit mögötti fondorlatait Zsófia hgasszony ravasz ömledezései még hatályosabbá varázsolták. Rajacsics a királyi család való érzelmeiül ezen titkos kiömléseket fogadván. a királyi választ egyszerűen minden azzal öszvehangzó utasitás vagy nyilatkozat nélkül küldte le a Kárlováczi főodbornak, mi elegendő jele volt annak, hogy azon választ nem kell komoly dolognak tekinteni. Kevés idő multával közönséges volt azon hiedelem, hogy Rajacsics a nyilvános audientia után a szerb felkelést helyeslő kir. kéziratot kapott kezébe. A szerb köznép között pedig az Érsek Insbruckban járásáról oly hirek szórattak, mik szerint a Császár maga szóllitotta föl az Érseket a Magyarok elleni segítségre, hogy a tőlle erővel kicsikart országlást visszafoglalhassa. Rajacsics visszaérkezvén Karlováczra, előbbi működését következetesen folytatta. Majd nehány nap mulva a szerbekre oly szerencsétlenül kiütött Verseczi csata a Kárlováczi tanácsot megrémítette, a magyarok sikeretlen kisérlete azonban Sz.-tamás ellen bátorságukat ujra fölelevenítette. Az elsőnek benyomása alatt a főodbor kecsegtető szózatot intézett a bánsági oláhokhoz; oly hatástalan maradt azonban ez is, mint minden előbbi felhivásaik. De a szenttamási esetet kizsákmányolandó, a pátriárcha Juli 15-én Páncsovára rándult, estve nagy pompával, ágyudörgés és kivilágítás mellett tartván, Luxetich tábornoktól kisértetve, bemenetelét a városba. Majd templomba ment, oldalán kardot viselvén, s a néphez szenvedély gerjesztő beszédet tartott, ösztönözvén arra, hogy a Verseczi csata elvesztése miatt lelkesedésük el ne csüggedjen, sőt bátorságuk még jobban buzduljon föl a szenttamási győzelem miatt, melynek nyomatéka az izgató főpap szerint nagyobb volt a Versecz alatt szenvedett vesztességnél.